

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ÂŞIK ÖMER (17. yy) DİVANI'NDA ASKERLİKLE İLGİLİ UNSURLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Göksel GÖKÇE

İSTANBUL 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ÂŞIK ÖMER (17. yy) DİVANI'NDA ASKERLİKLE İLGİLİ UNSURLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN:

Göksel GÖKÇE

TEZ DANIŞMANI:

Prof. Dr. Sebahat DENİZ

İSTANBUL 2017

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Göksel GÖKÇE'nin "Âşık Ömer (17.yy) Divanı'nda Askerlikle İlgili Unsurlar" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sebahat DENİZ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Mehmet AÇA
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
Üniversitesi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 21/11/2017 tarih ve 2017/21-04 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLÖT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	XIII
ÖZET.....	XVI
ABSTRACT.....	XVII
KISALTMALAR.....	XVIII
1. GİRİŞ.....	1
1. 1. XVII. Asrın Umumî Hususiyetleri.....	1
1. 2. Âşık Ömer'in Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eseri.....	6
2. ASKER ve ASKERLİK.....	13
2. 1. Âşık Ömer Divanı'nda Asker ve Askerin Özellikleri.....	13
2. 2. Asker ile İlgili Deyim ve Atasözleri.....	15
2. 3. Asker ile İlgili Benzetmeler.....	17
3. OSMANLI DEVLET TEŞKİLATI ve İDARESİ.....	24
3. 1. Osmanlı Devleti.....	24
3. 2. Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı.....	24
3. 2. 1. Osmanlı Hanedanı.....	24
3. 2. 2. Padişah.....	25
3. 2. 2. 1. Padişahın Özellikleri.....	25
3. 2. 2. 2. Padişahlığın Alametleri.....	33
3. 2. 2. 2. 1. Berat.....	34
3. 2. 2. 2. 2. Cülûs.....	35
3. 2. 2. 2. 3. Davul.....	36
3. 2. 2. 2. 4. Ferman ve Hatt-ı Hümayun.....	36
3. 2. 2. 2. 5. Hırka-i Saadet.....	37
3. 2. 2. 2. 6. Hutbe.....	38
3. 2. 2. 2. 7. Hüküm.....	38
3. 2. 2. 2. 8. Mektup.....	38
3. 2. 2. 2. 9. Mühür.....	39
3. 2. 2. 2. 10. Nişan.....	39
3. 2. 2. 2. 11. Ordu.....	39
3. 2. 2. 2. 12. Taç.....	40
3. 2. 2. 2. 13. Taht.....	40

3. 2. 2. 2. 14. Tuğ ve Sancaklar.....	41
3. 2. 2. 2. 15. Tuğra.....	45
3. 2. 2. 3. Padişah ile İlgili Benzetmeler.....	46
3. 2. 3. Şehzade.....	50
3. 2. 4. İçoğlanı.....	51
3. 2. 5. Haseki.....	51
3. 2. 6. Baltacı.....	52
3. 2. 7. Çavuş/Serheng.....	52
3. 3. Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı.....	53
3. 3. 1. Divan-ı Hümayun.....	53
3. 3. 1. 1. Sadrazam.....	53
3. 3. 1. 2. Vezir.....	53
3. 3. 1. 3. Kazasker.....	54
3. 4. Osmanlı Devleti'nin Askerî Teşkilatı.....	54
3. 4. 1. Kapıkulu Ocakları.....	54
3. 4. 1. 1. Yeniçeriler.....	55
3. 4. 1. 1. 1. Ağa.....	56
3. 4. 1. 1. 2. Çorbacı.....	56
3. 4. 1. 1. 3. Bevvâb.....	56
3. 4. 1. 1. 4. Solak.....	57
3. 4. 1. 1. 5. Sakalar.....	57
3. 4. 1. 2. Cebeci.....	57
3. 4. 1. 3. Topçu.....	58
3. 4. 1. 4. Kapıkulu Sipahîleri.....	58
3. 4. 2. Eyâlet Askerleri.....	59
3. 4. 2. 1. Subaşı.....	59
3. 4. 2. 2. Dîdebân.....	60
3. 4. 3. Bahriye Teşkilatı.....	60
3. 4. 3. 1. Reis.....	61
3. 4. 3. 2. Payzen.....	61
3. 4. 4. Askerî Teşkilat Birimleri.....	61
3. 4. 4. 1. Ordu ve Ordu Kolları.....	62
3. 4. 4. 1. 1. Tümen.....	62
3. 4. 4. 1. 2. Alay.....	63

3. 4. 4. 1. 3. Tabur.....	63
3. 4. 4. 1. 4. Bölük.....	64
3. 4. 4. 2. Rütbe ve Unvanlar.....	65
3. 4. 4. 2. 1. Serdar, Serasker/Sernefer ve Sâlâr.....	65
3. 4. 4. 2. 2. Paşa.....	66
3. 4. 4. 2. 3. Mîr.....	66
3. 4. 4. 2. 4. Bey.....	66
3. 4. 4. 2. 5. Er.....	67
3. 4. 4. 3. Diğer.....	67
3. 4. 4. 3. 1. Bekçi ve Gözcüler.....	67
3. 4. 4. 3. 1. 1. Bekçi.....	67
3. 4. 4. 3. 1. 2. Derban.....	67
3. 4. 4. 3. 1. 3. Gencûr.....	68
3. 4. 4. 3. 1. 4. Gözcü.....	68
3. 4. 4. 3. 1. 5. Nigehbân.....	68
3. 4. 4. 3. 1. 6. Pasban.....	69
3. 4. 4. 3. 2. Cellât.....	69
3. 4. 4. 3. 3. Çarhacı.....	69
3. 4. 4. 3. 4. Karakol.....	70
3. 4. 4. 3. 5. Okçu.....	70
3. 4. 4. 3. 6. Rehber.....	71
3. 4. 4. 3. 7. Serdengeçti.....	71
3. 4. 4. 3. 8. Ulak.....	72
3. 4. 4. 3. 9. Üstat.....	72
3. 4. 4. 3. 10. Yayıcı.....	72
3. 4. 5. Askerlik ile İlgili İktisadî Unsurlar.....	72
3. 4. 5. 1. Vergiler.....	73
3. 4. 5. 1. 1. Haraç.....	73
3. 4. 5. 2. Topraklar.....	74
3. 4. 5. 2. 1. Arpalık.....	75
3. 4. 5. 2. 2. Zeamet.....	75
3. 4. 5. 3. Maaşlar.....	76
3. 5. Teşkilatın İşleyişini Sağlayan Unsurlar.....	76
3. 5. 1. Emir.....	76

3. 5. 2. Emniyet.....	77
3. 5. 3. Erkân.....	77
4. DÜŞMAN.....	78
4. 1. Düşman Askerinin Özellikleri.....	78
4. 2. Düşman Hükümdarlar.....	83
4. 2. 1. Çasar.....	83
4. 2. 2. Kral.....	84
4. 2. 3. Kinez.....	84
4. 3. Düşman Devletler, Milletler, Mezhepler.....	85
4. 3. 1. Efrenc.....	85
4. 3. 2. Engürüs (Macaristan).....	85
4. 3. 3. Nemçe (Avusturya).....	86
4. 3. 4. Venedik.....	86
4. 3. 5. Rusya/Moskof.....	86
4. 3. 6. Malta.....	87
4. 3. 7. Kazak.....	87
4. 3. 8. Kızılbaş.....	88
4. 3. 9. Yezîd Kavmi.....	88
4. 3. 10. Haricîler.....	88
4. 3. 11. Ye'cûc.....	89
4. 4. Divan Şiiri Geleneğindeki Düşmanlar.....	89
4. 4. 1. Hindî/Hindû.....	90
4. 4. 2. Tatar.....	90
4. 5. İç Düşmanlar (Celâlî).....	91
4. 6. Düşman ile İlgili Atasözleri.....	91
4. 7. Düşman ile İlgili Benzetmeler.....	92
5. TEÇHİZAT.....	96
5. 1. Savaş Âletleri.....	96
5. 1. 1. Savunma Silahları.....	97
5. 1. 1. 1. Kalkan.....	97
5. 1. 1. 2. Miğfer.....	98
5. 1. 1. 3. Zırh ve Kolçak.....	99
5. 1. 1. 4. Çarh-ı Felek.....	100
5. 1. 2. Saldırı Silahları.....	100

5.1.2.1. Ateşsiz Silahlar.....	100
5.1.2.1.1. Kesici Silahlar.....	100
5.1.2.1.1.1. Balta.....	100
5.1.2.1.1.2. Bıçak.....	101
5.1.2.1.1.3. Hançer.....	101
5.1.2.1.1.4. Kılıç.....	102
5.1.2.1.1.5. Neşter.....	103
5.1.2.1.1.6. Pala.....	103
5.1.2.1.1.7. Pinyal.....	104
5.1.2.1.1.8. Satır.....	104
5.1.2.1.1.9. Tahra.....	104
5.1.2.1.1.10. Kesici Silahların Parçaları: Balçak, Hamail, Kabza, Kılıf ve Namlu.....	104
5.1.2.1.1.11. Kesici Silahların Bakımı ve Bakım Malzemeleri: Masat, Zağ.....	106
5.1.2.1.2. Atıcı Silahlar.....	106
5.1.2.1.2.1. Ok, Yay ve Zihgîr.....	107
5.1.2.1.2.2. Mancınık.....	110
5.1.2.1.3. Delici Silahlar.....	111
5.1.2.1.3.1. Mızrak.....	111
5.1.2.1.3.2. Gönder.....	112
5.1.2.1.4. Vurucu Silahlar.....	112
5.1.2.1.4.1. Gürz/Topuz.....	112
5.1.2.1.4.2. Haydar.....	113
5.1.2.2. Ateşli Silahlar.....	113
5.1.2.2.1. Humbara.....	115
5.1.2.2.2. Tabanca.....	115
5.1.2.2.3. Top.....	115
5.1.2.2.4. Tüfek.....	117
5.1.2.2.5. Cephaneler: Barut, Gölle, Kurşun ve Saçma.....	117
5.1.3. Savaş Gemileri.....	118
5.1.3.1. Çektiri.....	120
5.1.3.2. Kalyon.....	120
5.1.3.3. Kelek.....	121

5. 1. 3. 4. Savaş Gemileriyle İlgili Diğer Unsurlar.....	121
5. 1. 3. 4. 1. Rüzgâr.....	121
5. 1. 3. 4. 2. Eyyâm.....	121
5. 1. 3. 4. 3. Pervaz Vurmak.....	122
5. 1. 4. Diğer Silahlar.....	122
5. 1. 4. 1. Kement.....	122
5. 1. 4. 2. Mikras.....	123
5. 1. 4. 3. Tokat/Yumruk.....	123
5. 1. 4. 4. Zehir.....	124
5. 1. 5. Silahlar ile İlgili Deyim ve Atasözleri.....	124
5. 1. 6. Silahlar ile İlgili Benzetmeler.....	125
5. 2. Savaş Hayvanları.....	127
5. 2. 1. At.....	127
5. 2. 1. 1. Kula At.....	128
5. 2. 1. 2. Küheylan (Arap Atı).....	129
5. 2. 1. 3. Yağız At ve Yürük At.....	129
5. 2. 1. 4. Binit Takımı.....	130
5. 2. 1. 4. 1. Dizgin.....	130
5. 2. 1. 4. 2. Eyer.....	130
5. 2. 1. 4. 3. Heybe.....	130
5. 2. 1. 4. 4. Kamçı.....	131
5. 2. 1. 4. 5. Torba ve Yem.....	131
5. 2. 1. 4. 6. Üzengi.....	131
5. 2. 1. 5. At ile İlgili Benzetme Unsurları.....	132
5. 2. 2. Fil.....	134
5. 3. Kıyafetler.....	135
5. 3. 1. Başlıklar.....	135
5. 3. 1. 1. Al Börk.....	135
5. 3. 1. 2. Kırım Kalpağı.....	135
5. 3. 1. 3. Şebkülâh.....	136
5. 3. 1. 4. Üsküf.....	136
5. 3. 1. 5. Zer-külâh.....	137
5. 3. 2. Sorguç ve Teller.....	138
5. 3. 3. Elbise ve Aksesuarlar.....	138

5. 3. 3. 1. Hil'at.....	139
5. 3. 3. 2. Kemer.....	139
5. 3. 3. 3. Kuşak.....	139
5. 3. 3. 4. Post.....	140
5. 4. İaşe ve İkmal.....	140
5. 4. 1. Çadır.....	140
5. 4. 2. Erzak.....	141
5. 4. 3. İlaç.....	142
6. SAVAŞ.....	143
6. 1. Savaş Öncesi.....	143
6. 1. 1. Savaş Sebebi Olan Durum, Hareket ve Unsurlar.....	143
6. 1. 1. 1. Gazâ.....	144
6. 1. 1. 1. 1. Gazi.....	147
6. 1. 1. 1. 2. Şehit.....	148
6. 1. 1. 2. İntikam.....	150
6. 1. 2. Savaş Hazırlıkları ve Sefere Çıkış.....	150
6. 1. 2. 1. Maddî Hazırlıklar.....	151
6. 1. 2. 2. Manevî ve Sembolik Hazırlıklar.....	152
6. 1. 2. 2. 1. Tûğ-ı Humayunun Çıkarılması ve Sefer Alayı.....	152
6. 1. 2. 2. 2. Dua.....	153
6. 1. 2. 2. 3. Edirne'yi Ziyaret.....	153
6. 3. 3. Müttefik.....	154
6. 2. Savaş Anı ve Psikolojisi.....	154
6. 2. 1. Savaş Anı ile İlgili Benzetmeler.....	157
6. 3. Zafer ve Yenilgi.....	158
6. 3. 1. Zaferden Sonraki Uygulama ve Gelenekler.....	159
6. 4. Savaş ile İlgili Deyim ve Atasözleri.....	161
6. 5. Savaş ile İlgili Benzetmeler.....	166
6. 6. Âşık Ömer Divanı'nda Bahsi Geçen Savaşlar.....	169
6. 6. 1. Hayber'in Fethi.....	169
6. 6. 2. Kerbelâ Savaşı.....	170
6. 6. 3. Varna Savaşı.....	171
6. 6. 4. İstanbul'un Fethi.....	172
6. 6. 5. Mohaç Meydan Muharebesi.....	172

6. 6. 6. Bağdat'ın Fethi.....	173
6. 6. 7. Varad Kalesi'nin Fethi.....	174
6. 6. 8. Uyvar Kuşatması.....	174
6. 6. 9. Çehrin Seferi.....	175
6. 6. 10. Sakız Adası'nın Fethi.....	177
6. 6. 11. Sultan II. Mustafa'nın Avusturya Seferi.....	179
6. 6. 11. 1. Lugoş'un Fethi.....	180
6. 6. 12. Azak Kalesi'nin Müdafaası.....	180
6. 6. 13. Prut Zaferi.....	182
7. ŞAHISLAR.....	184
7. 1. Dinî Şahıslar.....	184
7. 1. 1. Davud.....	184
7. 1. 2. Süleyman.....	185
7. 1. 3. İskender-i Zülkarneyn.....	185
7. 1. 4. Muhammed.....	186
7. 1. 5. Hamza.....	187
7. 1. 6. Dört Halife/Ali.....	188
7. 1. 7. Hasan.....	189
7. 1. 8. Hüseyin.....	189
7. 1. 9. Mehdi.....	190
7. 1. 10. Eyüp Sultan.....	191
7. 1. 11. Ebu Müslim-i Horasanî.....	192
7. 1. 12. Seyyid Bilâl.....	192
7. 1. 13. Dinî Şahısların Mücadele Ettiği Kişiler.....	193
7. 1. 13. 1. Nemrud.....	193
7. 1. 13. 2. Firavun.....	194
7. 1. 13. 3. Ebu Cehil.....	194
7. 1. 13. 4. Yezîd.....	195
7. 1. 13. 5. Haccâc-ı Zalim.....	195
7. 1. 13. 6. Deccâl.....	196
7. 2. Tarihî Şahıslar.....	196
7. 2. 1. Sultan II. Murad.....	196
7. 2. 2. Yavuz Sultan Selim.....	197
7. 2. 3. Kanunî Sultan Süleyman.....	198

7. 2. 4. Hayâlî Bey.....	199
7. 2. 5. Taşlıcalı Yahyâ Bey.....	199
7. 2. 6. Sultan IV. Mehmed.....	200
7. 2. 7. Sultan II. Ahmed.....	201
7. 2. 8. Sultan II. Mustafa.....	201
7. 2. 9. Sultan III. Ahmed.....	202
7. 2. 10. Selim Giray Han.....	202
7. 2. 11. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa.....	203
7. 2. 12. Mustafa Ağa.....	203
7. 2. 13. Muhammed Ağa.....	203
7. 2. 14. Kazasker Askerî.....	204
7. 2. 15. Kâtibî.....	204
7. 2. 16. Kuloğlu.....	205
7. 2. 17. Köroğlu.....	205
7. 2. 18. Kayıkçı Kul Mustafa.....	206
7. 2. 19. Hüsam.....	206
7. 2. 20. Geda Muslu.....	207
7. 3. Mitolojik Şahıslar.....	207
7. 3. 1. Tahmûrs.....	207
7. 3. 2. Cem (Cemşîd).....	208
7. 2. 3. Dehhâk.....	208
7. 2. 4. Ferîdûn.....	209
7. 2. 5. Nerîmân.....	210
7. 3. 6. Sam.....	210
7. 3. 7. Zâl.....	211
7. 3. 8. Rüstem.....	212
7. 3. 9. Kahraman.....	213
7. 2. 10. Efrâsiyâb.....	214
7. 3. 11. Keykâvus.....	214
7. 3. 12. Keyhusrev.....	215
7. 3. 13. İsfendiyâr.....	215
7. 3. 14. Behmen.....	216
7. 3. 15. Berzîn.....	216
7. 3. 16. Gostehem.....	217

7. 3. 17. Dârâ.....	217
7. 3. 18. İskender.....	218
7. 3. 19. Kaydâfe.....	218
7. 3. 20. Nûşirevân.....	219
7. 3. 21. Hüsrev.....	219
7. 3. 22. Melik Kâsım.....	220
7. 3. 23. Lenduhâ.....	220
8. SPORLAR ve OYUNLAR.....	221
8. 1. Av.....	221
8. 1. 1. Avcı Hayvanlar.....	222
8. 1. 1. 1. Av Köpekleri: Tazı ve Zerdevâ.....	222
8. 1. 1. 2. Avcı Kuşlar.....	223
8. 1. 1. 2. 1. Doğan ve Şahin.....	223
8. 1. 1. 2. 2. Seyfî ve Kartal.....	224
8. 1. 1. 2. 3. Atmaca.....	225
8. 1. 1. 2. 4. Zağanos.....	225
8. 1. 1. 2. 5. Sungur.....	225
8. 1. 2. Av Hayvanları.....	226
8. 1. 3. Tuzak.....	227
8. 2. Çevgân.....	228
8. 3. Güreş.....	229
8. 4. Satranç.....	231
8. 4. 1. Satranç Taşları.....	231
8. 4. 2. Satranç Hareketleri.....	233
9. COĞRAFYA, MEKÂNLAR VE YAPILAR.....	235
9. 1. Kızıl Elma.....	235
9. 2. Devlet (Ülke, İl, Diyar, Mülk, İklim, Kişver).....	236
9. 3. Pây-i taht.....	236
9. 3. 1. Ahırkapısı.....	237
9. 3. 2. Anadoluhisarı (Güzelcehisar).....	237
9. 3. 3. Atmeydanı.....	237
9. 3. 4. Et Meydanı ve Yeniçeri Kışlaları.....	238
9. 3. 5. Galata Tophanesi.....	238
9. 3. 6. İstanbul Surları.....	239

9. 3. 7. Kadirga Limanı.....	239
9. 3. 8. Topkapı Sarayı.....	240
9. 4. Eyâlet ve Şehir.....	240
9. 4. 1. Akkirman.....	241
9. 4. 2. Bağdat.....	241
9. 4. 3. Çehrin.....	242
9. 4. 4. İzberbaş.....	242
9. 4. 5. Karaman.....	242
9. 4. 6. Rumeli.....	243
9. 4. 6. 1. Beç (Viyana).....	243
9. 4. 6. 2. Belgrad.....	244
9. 4. 6. 3. Çanakkale ve Gelibolu.....	244
9. 4. 6. 4. Edirne.....	245
9. 4. 6. 5. Estergon.....	245
9. 4. 6. 6. Komaran.....	246
9. 4. 6. 7. Lugoş.....	246
9. 4. 6. 8. Temeşvar.....	247
9. 4. 6. 9. Varna.....	247
9. 4. 6. 10. Yanık.....	248
9. 4. 7. Sakız Adası.....	248
9. 4. 8. Sinop.....	248
9. 5. Semt.....	249
9. 6. Saray/Kasr ve Konak.....	250
9. 7. Kara.....	250
9. 8. Deniz.....	250
9. 8. 1. Akdeniz.....	250
9. 8. 2. Karadeniz.....	251
9. 9. Kale, Burc, Beden, Ribat, Derbend, Bârû, Hisar, Kule.....	251
9. 10. Savaş Meydanı.....	252
9. 11. Set ve Siper.....	252
9. 12. Lağım.....	253
9. 13. Serhat, Hudut ve Gümrük.....	253
9. 14. Divan Şiirinin Savaş Coğrafyası.....	254
9. 14. 1. Çin ve Hoten.....	254

9. 14. 2. İnan.....	254
9. 14. 3. İsfahan.....	255
9. 14. 4. Kerbelâ.....	255
9. 14. 5. Mısır.....	255
9. 14. 6. Rum, Hindistan ve Habeşistan.....	256
9. 14. 7. Şam.....	256
9. 14. 8. Yemen.....	257
9. 15. Coğrafya, Mekânlar ve Yapılar ile İlgili Benzetmeler.....	257
SONUÇ.....	259
KAYNAKÇA.....	261
İNDEKS.....	272

ÖNSÖZ

Askerlik, insanlığın en eski çağlarından bu yana var olmuş bir meslek ve disiplindir. Var olduğu her millete hemen her sahada tesir etmiş ve dil, kültür, sosyal hayat, ekonomi, siyaset gibi sahaları meydana getiren en mühim unsurlardan biri olmuştur. Bütün bu sahalarda âmil olan askerlik, sanata da tesir etmiş ve neredeyse bütün sanat dallarında ana temalardan biri hâline gelmiştir. Meşhur askerleri, kumandanları, savaşları işleyen heykeller, tablolar, besteler, şiirler, romanlar, hikâyeler ve tiyatrolar meydana getirilmiştir.

Neredeyse bütün tarihi boyunca bir ordu-millet mahiyetinde olan Türkler, hayatın pek çok sahasında askerliği ana hareket noktası telakki etmişlerdir. Türk edebiyatının en eski şiirlerinden biri büyük bir kumandan olan Alp Er Tunga'nın ölümü ve yiğitlikleriyle alakalıdır. Yine en eski yazılı metinlerimiz olan Orhun Âbideleri'nde Bilge Kağan, hem kendi hem de daha önceki kağanların devrindeki savaşlardan ve asker hususiyetlerinden bahsetmiştir. Askerlik, bahsi geçen bu ilk eserlerden itibaren Türklerin edebiyatında var olmuş, savaşlar, silahlar, asker şahsiyetler edebî eserlere konu olmuştur.

Osmanlı dönemi edebiyatında kaleme alınan *gazavatnâme* zaten başlı başına askerlikle alakalı bir türdür. Bu eserlerde seferlerin anlatıldığı kesin olduğu için, tamamı askerlikle ilgili unsurlardan teşekkül etmiştir. Bu çalışmanın hareket noktası, edebiyatın ana temalarından olan askerliğin, bir şairin bütün şiirlerini bir araya getirdiği *divanında* nasıl ve ne derecede işlendiğidir.

Uzun araştırmalar neticesinde yukarıda bahsi geçen hareket noktasına en uygun şairin Âşık Ömer olduğu tespit edilmiştir. Çünkü en başta Âşık Ömer bir askerdir; bundan dolayı devrin askerlikle ilgili meselelerine bir askerin bakış açısıyla yaklaşmıştır. İkinci olarak, bir divan tertip etmiştir; böylece herhangi bir konuda inceleme gerçekleştirmek için yeterli şiiri olan bir şairdir. Üçüncüsü ise, şiirlerinde pek çok temayı işleridir. Şairin savaşları veya ordu teşkilatından bazı ocakları anlattığı şiirler, zaten doğrudan askerlikle ilgilidir. Bu durum çalışmayı birinci hedefine ulaştırmış ve ikinci safha olan, 'Askerliğin diğer temalara ne kadar tesir ettiği?' sorusuna cevap verecek bir şair ve eseri ihtiyacını da karşılamaya yetmiştir.

Bu çalışmada Âşık Ömer'in şiirleri üzerinde konuyla alakalı en teferruatlı incelemeyi gerçekleştirmek için Prof. Dr. Yakup Karasoy ve Prof. Dr. Orhan Yavuz'un hazırladığı *Âşık Ömer Divanı* adlı eser, ana metin kabul edilmiş ve bu eserdeki şiirler incelenmiştir.

Konuyla alakalı olduğu tespit edilen her unsur, bir yıl süren bir fişleme çalışmasının ardından bir araya getirilerek tasnif edilmiştir. Bunlar arasında sayısı çok olanlardan, sadece en bariz örnekler gösterilmiş, gerisi İndeks'te verilmiştir. Bunlar, sırasıyla sayfa sayısı, şiir ve nazım birimi numarasıyla verilmiştir: (s. 259, 521/2). Âşık Ömer'in dili sade olduğu için nazım birimlerini nesre çevirmeye gerek görülmemiş, anlaşılması gereken unsurlar açıklanmıştır.

Dile getirilmesi gereken bir diğer husus da, bazı unsurların askerlikle doğrudan alakası olmayıp, içerisinde bulunduğu metinde askerlikle ünsiyet kurulmasıdır. En bariz örnek, Divan şiirinin kalıplaşmış tarzı olan sevgilinin güzellik unsurlarının savaş âletlerine ve savaşçılara benzetilmesidir. Âşık Ömer bunun yanında tabiat unsurları ve varlıkları da askerlikle ilişkilendirmiş, bazı şiirlerinde onları rütbelendirmiş ve savaştırmıştır. Bunlar hayvanlar, bitkiler, yer-gök ve benzeri tabiat unsurlarıdır. Bir diğeri de Âşık Ömer Divanı'nda geçen şahsiyetlerdir. Şair, doğrudan asker şahsiyetleri verdiği gibi, pek çok yönlerinden biri askerlik olan şahsiyetleri de işlemiştir. Bundan dolayı o şahsiyetlerin sadece askerlikle ilgili hususiyetleri incelenmiştir.

Çalışmada karşılaşılan zorluk, Âşık Ömer'in şiirlerindeki bazı savaşların hangileri olduğunun tespit edilememesidir. Bazı isimler hakkında da bilgi bulunamamıştır. Mahallî olduğunu veya mısra doldurmak yahut kafiye uydurmak için yazıldığını düşündüğümüz bazı ifadeler anlam vermek de mümkün olmamıştır. Bu sebeplerden kaynaklanan hataların hoş görülmesi temennimizdir.

Bu çalışmada benden desteğini esirgemeyen ve beni bu çalışmaya yönlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Sebahat Deniz'e, tez yazımıyla ilgili verdiği ödevlerle metin kaleme almada belli bir safhaya gelmemi sağlayan Prof. Dr. Nihat Öztoprak'a, tezin tarihî yönüyle ilgili verdikleri bilgilerle çoğu yanılsımı görmemi sağlayan Prof. Dr. Yüksel Çelik ve Doç. Dr. Uğur Demir'e, takıldığım her noktada telefonlarıma cevap verip, sabırla yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Nursel Uyaniker, Dr. Nusret Gedik ve Arş. Gör. Metin Samancı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Her fırsatta kendisine danıştığım ve bana moral veren Yaşar Destanoğlu'na, bulunduğum bölgede ulaşamadığım kaynakları

temin etmemi sağlayan Ekrem Destanov, Fahrettin Aydın ve kıymetli meslektaşlarım Yusuf Can Tıraş ve Tayyibe şakır'a, tezle ilgili her problemimde yardımına koşan dostum Selahattin Kızgınçelik'e ve bu tezin tamamlanması konusunda benden daha heyecanlı, daha gayretli olan annem Durhanım Gökçe ve babam Orhan Gökçe'ye teşekkür ederim.

Göksel GÖKÇE

Konya, 2017

ÖZET

Bu çalışmada XVII. asır şairlerinden Âşık Ömer'in Divan'ı incelenmiştir. Çalışmaya kaynaklık eden eser, Prof. Dr. Yakup Karasoy ve Prof. Dr. Orhan Yavuz'un *Âşık Ömer Divanı* (2010) isimli eseridir. Tezde, adı geçen eserdeki 1455 şiir incelenmiş ve şiirlerdeki askerlikle ilgili unsurlar tespit edilmiştir.

Âşık Ömer'in hayatı, yaşadığı asır olan XVII. asır, asker ve askerlik mefhumları, Osmanlı devlet ve ordu teşkilatı, düşmanlar, silahlar, kıyafetler, erzaklar, hayvanlar, savaşlar, şahsiyetler, sporlar, mekânlar, yapılar ve bütün bunlarla alakalı benzetmelerle mecazî unsurlar ele alınmıştır.

Çalışma dokuz bölümden oluşmaktadır ve yukarıda adı geçen konular başlık olarak alınmıştır. Kaynakçada, çalışmada faydalanılan kaynak eserler listelenmiştir, İndekste ise Karasoy ve Yavuz'un *Âşık Ömer Divanı*'nda yer alan askerlikle ilgili unsurların sayfa sayıları ile şiir ve nazım birimi numaraları verilmiştir.

ABSTRACT

In this study, the 17th century poet *Asik Omar's Divan* is examined. The work that source on the study is *Asik Omar's Divan* of Prof. Dr. Yakup Karasoy and Prof. Dr. Orhan Yavuz. In the thesis, 1455 poems of the mentioned work were examined and factors related to military service in the poems were identified.

Life of Asik Omar, lived in the centuries 17th century, soldiers and military concept of the Ottoman Empire and military organization, enemies weapons, clothes, food, animals, battles, personalities, sports, venues and all this with the relevant metaphorical parables factors are considered.

The study consists of nine section and the above-mentioned issues are dealt with as the title. In the references, the resource woerks used in the work are listed, in the index the page numbers and poetry unit numbers of factors related to military service in Karasoy and Yavuz's *Asik Omar's Divan* is given.

KISALTMALAR

a. g. e.:	adı geen eser
a. g. m.:	adı geçen makale
C.:	cilt
cm:	santimetre
ev.:	Çeviren
Ed.:	editör
Ens.:	enstitüsü
E.T.:	erişim tarihi
Fak.:	fakültesi
Hz.:	hazret
Hzl.:	hazırlayan
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
s:	sayfa
S:	sayı
SÜ:	Selçuk Üniversitesi
TDK:	Türk Dil Kurumu
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK:	Türk Tarih Kurumu
Üni.:	üniversitesi
vd.:	ve diğerleri
Yay.:	yayınları/yayınevi/yayıncılık

1. GİRİŞ

Türk edebiyatının en mühim dönemlerinden biri Osmanlı dönemi edebiyatıdır. Âşık Ömer, bu dönemin edebî bakımdan en parlak yüzyılı olarak kabul edilen XVII. asırda yaşamıştır. Bundan dolayı XVII. asrın umumî hususiyetleri ve Âşık Ömer'in hayatı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.1. XVII. Asrın Umumî Hususiyetleri

Osmanlı Devleti'nin XVII. asırdaki durumuna genel bir bakış gerçekleştirilmiş ve Devlet siyasî, askerî, iktisadî, içtimaî, sanatsal bakımdan değerlendirilmiştir.

Siyasî Durum: Kanunî Sultan Süleyman ve Sokullu Mehmed Paşa'nın devirlerinin ardından Osmanlı Devleti, yerleşmiş sistemi sayesinde XVII. asrın başlarında dünyanın en büyük devletidir. En büyük rakipleri olan Habsburg Hanedanı'nın başı, Kutsal Roma-Germen imparatoru, siyasî bakımdan Osmanlı sadrazamı ile denktir. Fakat bu hâl, 11 Kasım 1606 tarihinde imzalanan Zıttorok Antlaşması'yla son bulmuştur. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti görünürde birkaç kale ve şehir elde etmişse de öncesinde yaşanan muharebenin on dört sene sürmesi esasen çözümlenin başladığının göstergesidir.¹

Devrin siyasî bakımdan en çok öne çıkan özelliği istikrarsızlık olmuştur. Bunun sebebi ise bilhassa saraydan kaynaklanan iç çekişmeler ve askeriye ortaya çıkan başıbozukluktur. Bu durumun en mühim işareti XVII. asırda tahta çıkan padişahların hüküm süresi ve sadrazamların sayısıdır. XVI. asırda tahta altı padişah çıkmış ve ortalama yirmi sene hüküm sürmüştür; bu asırda ise dokuz padişah tahta çıkmış ve ortalama on bir sene hüküm sürmüşlerdir, aynı devirde altmış iki sadrazam vazifelendirilmiştir.²

Bu devrin ilk padişahı III. Mehmed, Osmanlı Devleti'nin sancaktan gelen son padişahıdır. Sultan I. Ahmed'den itibaren sancak usulünün terk edilmesi ve Sultan III. Murad'dan itibaren süregelen valide sultan tesiri bu asırdaki siyasî yapının bozulmasının başlıca sebeplerindendir. Devrin bürokratları padişahın otoritesinin

---

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 98.

² Necdet Sevinç, *Osmanlılar'da Sosyo-Ekonomik Yapı I*, Kutsun Yay., 1. Baskı, İstanbul 1978, s. 239-242.

zayıflığından şikâyet etmişlerdir.³ Padişahların şehzadeliklerini sarayda geçirmeleri halktan uzak kalma problemini doğurmuş, devlet idaresindeki güç dengelerini sarsmış ve padişahlar valide sultanların, kapı ağalarının, nedimlerin ve hadımların telkinlerine göre hareket etmeye başlamıştır.⁴

Sultan I. Ahmed'in ardından oğullarının küçük yaşta olmalarından dolayı kardeşi I. Mustafa tahta geçmiştir. Sultan I. Mustafa, üç ay tahtta kalmış ve sonra psikolojik bakımdan hasta olduğu görülünce Sultan I. Ahmed'in büyük oğlu II. Osman tahta geçmiştir. Henüz on dört yaşında olan Sultan II. Osman, devletteki ve bilhassa askerdeki çözümlenin farkına varmıştır. Fakat gerçekleştirmek istediği iyileştirme faaliyetleri askerinin hoşuna gitmemiş, neticesinde katledilmiş ve yerine tekrar I. Mustafa tahta çıkarılmıştır. Fakat Sultan I. Mustafa'nın bu devresi de uzun sürmemiş, dokuz ay sonra tahttan indirilerek yerine IV. Murad getirilmiştir.

Sultan IV. Murat, 1623'te tahta çıktığında henüz on iki yaşındadır. Bundan dolayı 1632'ye kadar devleti validesi Kösem Sultan idare etmiştir. Sultan IV. Murad devri, padişahın sert idaresi altında devletin önceki asırdaki parlak vaziyetini hatırlatmıştır. Sultan, ilk olarak devlet kademelerine yerleşmiş ve devleti kendi hâkimiyeti altına almış idarecileri ortadan kaldırmıştır.⁵ Aynı zamanda askeriye de düzene sokarak, kendi devrindeki kargaşayı ve isyan hareketlerini engellemiştir. Sultan'ın henüz yirmi dokuz yaşında iken vefat etmesi, devleti güçlü bir elden mahrum bırakmıştır.

IV. Murad 1640'ta vefat ettiğinde Hanedan'ın hayatta olan tek erkek mensubu Sultan İbrahim tahta geçmiştir. Kafeste bekleyen Sultan İbrahim'in aklî dengesi bozulmuştur.⁶ Bu sebeple idare tekrar Valide Kösem Sultan'ın eline geçmiştir. Sultan İbrahim devlet idaresiyle çok alakadar olmamış, kendini harem eğlencelerine ve samur kürk merakına vermiştir. Bu vaziyet devlet idarecileri arasında huzursuzluğa sebep olmuştur ve 1648'de Sultan İbrahim tahttan indirilerek yerine yedi yaşındaki oğlu IV. Mehmed padişahlığa getirilmiştir.

---

³ Halil İncelik, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 44.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s. 118.

⁵ Halil İncelik, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 187.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s. 207.

Sultan İbrahim devrinde başlayan kargaşa bu devirde daha da fazlalaşmıştır. Bundan dolayı 1656'da Köprülü Mehmed Paşa bazı şartlar öne sürerek sadrazamlığı kabul etmiştir. Osmanlı Devleti'ne sadrazam olmak için bazı şartlar öne sürmek, XVII. asırdaki bozulmanın ne dereceye vardığının en büyük işaretidir. Bu yıldan sonra Sultan IV. Mehmed hükümdarlığında "Köprülüler Devri" olarak addedilen devir başlamış ve 1683 Viyana Bozgunu'nun ardından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idam edilmesiyle son bulmuştur.

1683'ten itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya-Macaristan, Venedik, Lehistan ve Rusya tarafından bir Mukaddes (Kutsal) İttifak kurulmuştur. Bu ittifak neticesinde Osmanlı Devleti Avrupa'da dört devlete karşı savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Uzun süren muharebeler neticesince XVII. asrın sonunda devletin o zamana kadarki en büyük toprak kaybına uğradığı Karlofça Antlaşması imzalanmıştır.

Askerî Durum: XVII. asrın ilk yarısı devletin merkez askerî teşkilatının iki büyük kolu olan yeniçeriler ve kapıkulu sipahîleri arasında rekabetten doğan isyan ve çatışmalara sahne olmuştur. XVII. asrın başında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki rakipleri güçlenmiş ve onlara karşı koyabilmek için yeniçeri sayısında artışa gidilmiştir. Bu sebeple *devşirme* sistemi bozulmuş, İstanbul'a dışarıdan gelen fakir ailelerin çocukları Yeniçeri Ocağına asker olarak alınmıştır. Ayrıca XVII. asrın başında Avusturya ile girilen Uzun Savaş'ta *levant* veya *sekban-sarıca* olarak adlandırılan grup ortaya çıkmıştır. Bunlar, Anadolu'da yetişmiş başıboş gençlerdir ve leventlerle Kapıkulu Ocaklarından yetişen askerler arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır.⁷ Bu askerler harp zamanı maaş alıp muharebeler dışında terhis edildiği için isyancıların veya eşkıyaların etrafında toplanıp devleti askerî bakımdan zor duruma düşürmüşlerdir.

Sultan IV. Murad başa geçtiğinde yüzyılın başından kendisine kadar geçen süredeki askerî bozukluğu sona erdirmiş, Bağdat ve Revan seferleri zaferle neticelenmiş fakat o öldükten sonra bozulmalar tekrar başlamıştır. Köprülüler Devri'nde gerçekleşen reform hareketleri neticesinde ordu tekrar düzene girmiş ve Girit alınmıştır.

Osmanlı ordusu, 1683 II. Viyana Kuşatması esnasında askerî gücünün zirvesine gelmiş fakat muhasaranın kötü idare edilmesi ve ikmal yetersizliği neticesinde bozguna uğratılmıştır. 1683-1699 arası alınan mağlubiyetlerden dolayı Osmanlı ordusunda askerî

---

⁷ Halil İncılık, *a. g. e.*, s. 123-124.

tecrübe aktarımı sekteye uğramış ve yeni nesil askerlere eski savaşların tecrübeleri verilememiştir.⁸

İktisadî Durum: Osmanlı Devleti'nde XVI. asrın sonu ve XVII. asrın başında gelen padişahlar devrinde, saray kadınlarının ve eğlencelerinin masrafı çok artmıştır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında beş milyon olan saray masrafı, Sultan III. Murad zamanında yirmi bir milyona çıkmıştır.⁹

Sultan III. Mehmed ile oğlu I. Ahmed devrinde Avusturya ile gerçekleşen Uzun Savaş neticesinde malî durum zayıflamış, askere ödenen akçenin değeri düşürülmüştür. “Askerî Durum” kısmında bahsi geçen leventlerden dolayı Anadolu’da düzen bozulmuş, tarımla uğraşan zümre eşkıya korkusundan arazisini terk etmiştir. Bu durum asrın henüz başında büyük bir kargaşa çıkıp, timar sisteminin bozulmasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Ekonomideki kötü gidişat, Sultan IV. Murad devrinde kısmen düzelmiş ancak Sultan İbrahim’in samur kürk ve eğlence merakı sebebiyle daha da kötü hâle gelmiştir. 1652-1653 senelerinde Tarhuncu Ahmed Paşa malî durumu düzeltmek için bazı tedbirler almış ama bu tedbirler, çıkarlarına ters düşen birtakım saray mensuplarının ve idarecilerin telkinleri neticesinde idam edilmesine sebep olmuştur. Hazinesinin vaziyeti tekrar kötüleşmiştir.

Köprülüler Devri’nde toparlanan hazine, Viyana Bozgunu’nun ardından gelen on altı senelik muharebeler sürecinde iyice kötüleşmiştir.

İçtimaî ve Kültürel Durum: XVII. asır, Osmanlı Devleti’nde köklü bir kültürel değişime sahne olmuştur. Tarımla ve ticaretle uğraşan *reâya* adlı zümre, eşkıyaların tesiriyle taşradaki işlerini bırakıp büyük şehir merkezlerine, bilhassa İstanbul’a göçmüştür. Bu göçlerin neticesinde işsiz vaziyette olan *reâya*, suç teşkil etmeye başlamıştır.¹⁰

Savaşların uzun sürmesi orduda asker ihtiyacını doğurmuş ve *reâya* artık levent namıyla ordunun bir mensubu olmuştur. Böylece timarlı sipahinin yerini artık leventler almaya başlamıştır. Bunun dışında, Yeniçeri Ocağı da artık Anadolu köylülerin katılımına açılmıştır. Bu, devlet için köklü bir değişimdir.

---

⁸ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 148.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s. 207.

¹⁰ Halil İnalçık, *a. g. e.*, s. 7.

XVII. asrın bir diğerk mühim unsuru da *meyhaneler* ve *kahvehanelerdir*. Bilhassa kahvehaneler halkın sosyal hayata dâhil olduğu mekânlardır. Buralarda satranç, tavla ve sair oyunlar oynanmış, âşıklar ve meddahlar tarafından hikâyeler anlatmış, garibanlar ve fukaralar ağırılanmış, nakkâşlar buraları mesken edinmiştir.¹¹

Halk içinse bayramlar, toplu sünnet merasimleri mühim eğlencelerdir. Padişahlar veya onların çocukları sünnet olurken halk toplanmış, bazen günlerce süren eğlenceler tertip edilmiştir.

Bu asırdaki en dikkat çekici sosyal meselelerden birisi *Kadıızâdeliler* isimli zümre ile tasavvuf ehlinin çekişmeleridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren tekke-tasavvuf ehli Hanedan tarafından hürmet görmüştür. Fakat XVII. asra geldiğinde *Hanbelî* mezhebine mensup *İbn-i Teymiyye*'yi takip eden, radikal dinci bir sınıf ortaya çıkmıştır. Kadıızâdeliler isimli bu zümre, tasavvuf hareketlerine son derece karşıdır.

Sarayın eğlence hayatı, halka zulmeden Yeniçerilerin Bektaşî tarikatine mensup olmaları ve diğerk tarikatların saraydan destek görmeleri halk arasında yadırganmış ve böyle bir havada tutucu vaizlere kulak verilmiştir.¹² Kadıızâdelilerin düşünce kaynağı Mehmed Birgivi'ye göre, Kur'an ve sünnet dışında mukaddes addedilen her ibadet bid'attir. Esasen Kanunî Sultan Süleyman devrinde ortaya çıkan bu hareket, o parlak devirde destek bulamamış fakat siyasî, askerî, malî vaziyet kötüleştikçe kalabalıklaşmıştır. XVII. asırda ise zirveye ulaşmıştır. Bunların o asırdaki lideri ise Kadıızâde Mehmed Efendi olduğu için bu isimle anılmışlardır. Böylece XVII. asırda Müslüman tebaa arasındaki dinî müesseseler arasında üç önde gelen hareket çıkmıştır: Medreseliler, tarikat ehli ve Kadıızâdeliler.

Kadıızâdeliler, İstanbul'da bazı tekkeleri basarak dervişleri dövmüşler; bazı tekkeleri de basmakla tehdit etmişlerdir. Devrin şeyhülislâmı Bahayî Efendi bu duruma karşı fetva vererek, tarikatların rahat bırakılmasını istemiştir. Fakat bu mesele kısa zamanda umumun meselesi hâline gelmiştir. Bu tehlikeli hareket Köprülü Mehmed Paşa tarafından Kadıızâdelilerin sürgüne gönderilmesi ile yatışmıştır.

Sanatsal Durum: Osmanlı Devleti XVII. asırda siyasî, askerî, iktisadî ve sosyal açılardan birtakım sıkıntılar içerisinde olsa da sanat sahasında çok verimli bir devir

¹¹ A. g. e., s. 94-95.

¹² A. g. e., s. 231.

yaşamıştır. XV. ve XVI. asırların sanat tecrübesi bu asırda mühim bir birikim teşkil etmiş, *Klasik Devir* olarak addedilen devrin en önde gelen eserleri verilmiştir.

Bu dönemde Mimar Sinan'ın üslubunu devam ettiren Sedefkâr Mehmed Ağa, Davud Ağa, Dalgıç Ahmed Ağa ve Kasım Ağa gibi büyük mimarlar yetişmiştir. Sultan Ahmed Camii, Bağdat ve Revan Köşkleri inşa edilmiştir.

Bu asırda önceki asrın tezhip üslubu devam etmiştir. Bu üslubun en güzel örneklerinden birisi, Nakkaş Hasan Paşa'nın hazırladığı Sultan Ahmed Tuğrası'dır. Diğer mühim eserlerden biri de Hatice Turhan Valide Sultan Vakfiyesi'dir. XVII. yüzyıl müzehhiplerinden Sürahi Mustafa Efendi'nin Hattat Derviş Ali'nin yazılarını tezhip ettiği, Baruthaneli Abdullah Efendi, Beyâzî Mustafa Efendi, İnadiyeli İmam, öğrencisi Antalyalı Ali, Hafız Mehmed Çelebi ile talebesinden Kanbur Hasan Çelebi'nin devrin ünlü tezhip sanatkârları olduğu bilinir.¹³

XVII. asır edebî bakımdan oldukça zengin bir devirdir. Klasik şiirde Sebki Hindî, Hikemî Tarz, Mahallîleşme gibi cereyanlar şekillenmiştir; Şeyhülislam Yahya, Nefî, Nabî, Nailî, Nadirî, Atâî, Neşatî, Fehim, Hâletî gibi büyük Divan şairleri yetişmiştir. Bunun yanında Kâtib Çelebi, Evliya Çelebi, Veysî, Nergisî gibi nesir ustaları büyük eserler vermişlerdir.

Halk şiirinde ise Orta Asya'dan beri değişerek süregelen “ozanlık” geleneği, yerini âşıklık geleneğine bırakmıştır. XVI. asırda halk arasında revaç görmeye başlayan âşıklık geleneği, XVII. asırda artık tekâmülünü tamamlamıştır.¹⁴ Bu devirde Karacaoğlan, Ercişli Emrah, Kayıkçı Kul Mustafa gibi tamamen halk dili ile şiir söyleyen âşıkların yanında, Divan şiirinin üslubu ile halk söyleyişini birleştiren Âşık Ömer ve Gevherî tarzında âşıklar da ortaya çıkmıştır. Bunların kendilerini en çok gösterdiği mekânlar *âşık kahvehaneleridir*.

1. 2. Âşık Ömer'in Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eseri

Âşık Ömer'in hayatı, edebî şahsiyeti ve eseri bu başlık altında incelenmiştir.

Hayatı: Âşık Ömer'in hayatıyla ilgili kaynaklarda bulunan bilgiler ihtilaflıdır. Şimdiye kadar Âşık Ömer hakkında ortaya konulan çalışmalar sınırlıdır. Bundan dolayı

¹³ F. Çiçek Derman, “Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ed.: Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. 12, s. 295.

¹⁴ Dilaver Düzgün, “Âşık Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ed.: M. Öcal Oğuz, Grafiker Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 290.

şairin doğum ve ölüm tarihi, doğum yeri gibi hususlarda mutlak bilgiler mevcut değildir ve rivayet mahiyetindedir. Bursalı Mehmed Tahir, Fuad Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergun, Şükrü Elçin, Abdulkadir Karahan, Kemal Akça, Server Trupçu, Dombrowsky, Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz, Âşık Ömer'in hayatı hakkında görüş bildiren isimlerden bazılarıdır.

Âşık Ömer'in memleketi hakkında Kırım/Gözleve, Konya/Hadim/Gezlevi ve Aydın şehri olmak üzere farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fuad Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergun, Dombrowsky, Server Trupçu, Eşref Şem'izâde, Ahmet Talât Onay ve Şükrü Elçin, Kırım/ Gözleve olarak vermiştir.¹⁵ Bu düşüncenin kaynağı ise Âşık Ömer'in iki farklı şiirde geçen şu dörtlülükleridir:

Adlî'yim mahlâsım Vehbî okunur
Kemâlât-ı aşkım kesbî okunur
Vezn-i sühenimiz hasbî okunur
Tehî sanman Ömer Gözlevelidir (s. 206, 357/4)

Kendim Gözleveli Ömer'dir ismim
Tâ levh ü kalemden yazılı resmim
Bir katre meniden halk oldu cismim
Cennetü'l me'vâya uğradım geldim¹⁶

Yukarıdaki mısralarda geçen *Gözleve* isminden dolayı Âşık Ömer'in memleketi Kırım/Gözleve olarak düşünülmüştür. Fakat Fuad Köprülü daha sonra Saz Şairleri isimli eserinde eski öğrencisi Ergun'dan aldığı bir mektup üzerine Âşık Ömer'in Konyalı olma ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu ve Âşık Ömer'i Konyalı saymanın daha doğru olacağını söylemiştir.¹⁷ Bursalı Mehmed Tahir Bey de Osmanlı Müellifleri isimli eserinde, şairi “Âşık Ömer Konevî” olarak kaydetmiştir.¹⁸ Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz da Âşık Ömer'in Konyalı olduğunu ifade ederler.¹⁹ Bu kanaate varmalarında Konya'nın Hadim ilçesinde eski adı Gözleve/Gezlevi, bugünkü ismi Korualan olan bir köy bulunmasıdır. Ayrıca Âşık Ömer'in,

¹⁵ Şükrü Elçin, *Âşık Ömer*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2. Baskı, Ankara 1999, s. 3; M. Fuad Köprülü, *Saz Şairleri I-V*, Akçağ Yay., 3. Baskı, Ankara 2004, s. 231; Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi, 1. Baskı, İstanbul 1936, s. 6.

¹⁶ Sadettin Nüzhet Ergun, *a. g. e.*, s. 6.

¹⁷ M. Fuad Köprülü, *a. g. e.*, s. 242.

¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri II*, Hzl.: A. Fikri Yavuz, İsmail Sözen, Meral Yay., 1. Baskı, İstanbul 1972, s. 25.

¹⁹ Yakup Karasoy, Orhan Yavuz, “17. Yüzyıl Saz Şairi Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*, Konya 2003, S. 13, s. 200.

Ömer ol perînin sînede nârı
Yaktıkça artırdım âh ile zârı
Ayakdaş eyledim kendime yârı
Alır da giderim tâ Konya'ya dek (s. 332, 713/5)

dörtlüğüne bakıldığında Konyalı olma ihtimalinin yüksek olduğu görülür. Âşık Ömer'in Aydınlı olduğu ise,

Sıfat-1 aslımız beyân edelim
Bizim meskenimiz serhat ilidir
Zât-1 cemîlemiz ayân edelim
Vatan-1 aslîmiz aydın ilidir (s. 206, 357/1)

dörtlüğünden yola çıkılarak düşünülmüştür. Fakat Kemal Akça, Osmanlı devrinde Konya'nın Hadim, Bozkır ve civar ilçelerinden Ege illerine işçi olarak gidildiğini, bu sebeple zamanla *aydın* kelimesinin *gurbet* manasına geldiğini söylemektedir.²⁰ Fuad Köprülü, İsmail Gün tarafından Âşık Ömer'in başka bir Aydınlı şair olan Âşık Ömerî ile karıştırıldığını ve Âşık Ömer'in bundan dolayı Aydınlı zannedildiğini ifade eder.²¹

Bu çalışmada incelenen savaşlara bakıldığında, Şair'in katıldığı savaşların genelini Karadeniz civarında geçen savaşlar olduğu görülmektedir. Bu tespite göre Âşık Ömer'in Kırımlı olma ihtimali daha yüksek görülmektedir.

Âşık Ömer'in doğum yılıyla ilgili üç ayrı rivayet vardır, bunlar; 1619, 1621 ve 1651 seneleri üzerinedir. Şairin 1651 yılında doğduğu rivayeti üzerinde en çok duran araştırmacı, Abdülkadir Karahan'dır.²² Fakat Fuad Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergun, Şükrü Elçin, Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz'a göre 1651'de doğması mümkün değildir, çünkü aşağıdaki şiirde miladî 1650'ye tekabül eden hicrî 1061 senesi tarih düşünülmüştür:

Âşık Ömer sana meftûn olalı
Gönül âşnâsından cüdâ kalalı
Bin altmış bir sene tarih düşeli
Herkes sevdiğinden ayrı bu sene (s. 473, 1200/4)

²⁰ Kemal Akça, "17'nci Asrın Saz Şâirlerinden Gezevili Âşık Ömer", *Folklor Postası*, İstanbul 1944, C. I, S. 3, s. 9.

²¹ Fuad Köprülü, *a. g. e.*, s. 242.

²² Abdülkadir Karahan, "Âşık Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 4, s. 1.

Bundan dolayı araştırmacılar kesin bir tarih vermemek üzere, XVII. asrın ilk yarısında mutabıktırlar. Bununla beraber Server Trupçu 1621, Kemal Akça ise 1619 senesi üzerinde dururlar.²³

Âşık Ömer'in şiirlerindeki dil, üslup, mefhum, mazmun ve muhtevalara göre onun eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Kendisi de şiirlerinde, Farsça şiir söyleyen Hafız, Sadi ve Mevlânâ'yı okuduğunu söylemiştir. Bu da onun Farsça bildiğini gösterir.²⁴ Bazı şiirlerinde mahlasını 'Hafız Âşık Ömer' olarak vermesinden, hafız olduğu veya olmak istediği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki dörtlükte şairin sarf, nahiv, mantık, tefsir ve mânâ gibi İslâm ilimlerini öğrendiği, kendisi tarafından söylenmektedir:

Ey Ömer mecnûn Ömer bî-zâr Ömer Âşık Ömer
Bu cihânda kimseye hîç bî-zarâr Âşık Ömer
Sarf u nahv mantık ma'ânî cümlesi oldu beyân
Ayeti Fûrs-ile hem tefsîr eder Âşık Ömer (s. 155, 177/1)

Ayrıca Şairnâmesi'nde pek çok Divan şairini saymasından da yine eğitimli olduğu çıkarılabilir. Buna rağmen çok yüksek seviyede bir tahsili olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵

Âşık Ömer'in mesleği askerliktir. Şiirlerinden, XVII. asır Osmanlı coğrafyasının önemli bir kısmını askerlik vesilesiyle gezdiği ve gördüğü anlaşılmaktadır. İstanbul, Bursa, Sinop, Sakız Adası, Girit, Trabzon, İzmir, Varna, Viyana, Bağdat, Tunca, Tuna ve Karadeniz'in tamamı onun şiirlerinde geçmektedir. Şiirlerinde hem kendi katıldığı savaşlardan hem de geçmişte yaşanan savaşlardan bahsetmiştir. Sakız, Serdengeçtiler, Sakalar redifli şiirleri ile Çehrin ve Lugoş fetihlerini anlattığı şiirleri dikkat çekicidir. Bu şiirler onun askerî yönüyle ilgilidir. Bu vesileyle Sultan IV. Murad, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed devirlerinin savaşları ve bazı mühim hadiseleri şiirlerinde görülmektedir.

Âşık Ömer aynı zamanda tasavvufî tarafı olan bir şairdir. Onun tasavvufla ilgilendiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Fakat şairle ilgili bir başka mesele de mensup olduğu tarikat üzerinedir. Bursalı Mehmed Tahir Bey, Mevlevî olduğunu yazmıştır; Fuad Köprülü bunun kesin bir delile dayanmadığını söylemekle beraber şiirlerindeki

²³ Şükrü Elçin, *a. g. e.*, s. 3.

²⁴ Sadettin Nüzhet Ergun, *a. g. e.*, s. 11.

²⁵ *A. g. e.*, s. 11.

Mevlânâ ve Mevlevî şeyhlerine olan sevgisi ele alındığında mümkün olduğu üzerinde durmuştur.²⁶ Şairin yeniçeriler arasında olup Hacı Bekdâş'a hürmet göstermesi, bazı şiirlerinde Cerrahî tarikatına girmeyi nasihat etmesi ise hangi tarikata mensup olduğu hakkında ihtilaf meydana getirmektedir.

Âşık Ömer'in ölüm tarihinde kesin bir bilgi mevcut değildir. Sadettin Nüzhet Ergun, Fuad Köprülü, Abdülkadir Karahan, Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz onun ölüm tarihini Konya Mevlânâ Müzesindeki el yazması divan üzerinde yazılı olan,

İşidüp ben de vefâtın ana dedim tarîh
Ola Âşık Ömer cilvegehi adn-ı Celîl²⁷

beyitinden hareketle miladî 1707'yi işaret eden hicrî 1119 senesi olarak kabul ederler. Fakat Şükrü Elçin, Âşık Ömer'in hicrî 1123 (MS 1711) yılına ait bir mersiyesi olduğunu, bundan dolayı ölüm tarihinin miladî 1707 olamayacağını dile getirmiştir.²⁸ Âşık Ömer Divanı'nda geçen savaşlar incelendiğinde Şair'in 1711'de gerçekleşen Prut Zaferi'nden bahsettiği kesin olarak tespit edilmiştir ve bundan dolayı Âşık Ömer'in ölüm tarihi en erken 1711 olmalıdır.

Ölüm yeri ise, Fuad Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergun, Abdülkadir Karahan, Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz'a göre İstanbul'dur. Şükrü Elçin ise Server Trupçu'nun üzerinde durduğu Kalenter Burnu'nun ihtimal dâhilinde olduğunu söylemektedir.²⁹

Edebî Şahsiyeti: Âşık Ömer hem Halk hem de Divan şiiri nazım şekilleriyle eserler vermiştir. Eğitiminin yüksek seviyede olmamasından ve bir asker şair olmasından dolayı, Divan şiirinde çok muvaffakiyet gösterememiştir. Şiirlerinde pek çok vezin ve kafiye hataları mevcuttur.³⁰ Fakat o yine de halk şiirinden çok divan şiirine meyletmiştir. Şu dördlüğüne göre kendisini Divan şairi olarak saydığı anlaşılmaktadır:

Ey Ömer şimdi çoğaldı dürr-i meknûn uğrusu
Hep çöğür çalmağı ta' lîm etti kânûn uğrusu
Bize şâirlik satarlar ba' zı mevzûn uğrusu

²⁶ M. Fuad Köprülü, *a. g. e.*, s. 235.

²⁷ Sadettin Nüzhet Ergun, *a. g. e.*, s. 12.

²⁸ Şükrü Elçin, *a. g. e.*, s. 7.

²⁹ *A. g. e.*, s. 8.

³⁰ M. Fuad Köprülü, *a. g. e.*, s. 240.

Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz'un hazırladığı "Âşık Ömer Divanı" adlı çalışmada bulunan şiirlerin sayısı 1455 adettir ve bunun 255'i Halk şiiri nazım şekilleriyle, geriye kalan 1200 tanesi ise ekseriyetle murabba ve gazel olmak üzere Divan şiiri nazım şekilleriyle yazılmıştır. Sadettin Nüzhet Ergun'a göre, Âşık Ömer'in Âşık tarzı nazım şekilleri ile yazdığı şiirleri onun gençlik yıllarına ait olup daha sonra Divan şiiri nazım şekillerine yönelmiştir.³¹ Hatta bundan dolayı önce nazire yazdığı Karacaoğlan'ı daha sonra tezyif etmiştir.

Âşık Ömer'in şiirlerinde Nesimî, Ahmed Paşa, Ataî, Hatayî, Bağdatlı Rûhî, Nef'î gibi isimlerin tesiri büyüktür; bilhassa Fuzulî'yi taklit ettiği ve ondan ilham aldığı çok fazla şiiri vardır.³² Âşık Ömer'in ilham aldığı Halk şairleri ise Kuloğlu, Kayıkçı Kul Mustafa ve Kâtibî gibi isimlerdir. Aslında şairin Divan şiirine dair olan manzumelerinde halk dili, Halk şiirine dair olanlarda ise Divan şiiri tesirinden kaynaklanan terkip ve mazmunlar yer alır; bunun dışında tarikat mensubiyetinden dolayı, tekke şiiri türlerinden devriye mahiyetinde şiirleri de vardır. Böylece Âşık Ömer, üç farklı şiir geleneğini kendi bünyesinde bir araya getirmiştir.

Şair, şiirlerinde Âşık Ömer, Ömer ve Adlî isimlerini kullanır. Ömer zaten kendi ismi olup, Adlî mahlasını seçmesinin sebebi Hz. Ömer'e atıfta bulunmaktır. Bilindiği gibi Hz. Ömer, İslâm tasavvurunda adâleti ile meşhur bir isimdir. Fakat Âşık Ömer, şiirlerinde Adlî mahlasını çok kullanmamıştır.

Âşık Ömer, XVII. asrın en meşhur şairlerinden biridir. Divan nüshalarında, şiir mecmualarında ve cönklerde bulunan şiirlerinin sayısı iki bin civarındadır. Bu sayı, onun XVII. asrın en çok şiir veren şairi olduğunu göstermektedir. Çok şiiri olmasının ana sebebi, şiirlerini tambur eşliğinde farklı farklı kahvehane ve bozahanelerde söylemesidir; bu şiirleri farklı farklı mekânlarda besteye okumuştur, bu okunuşlar sırasında ortaya benzer temalar etrafında şekillenen manzumeler çıkmıştır. Çok şiiri olmasının neticesinde Âşık Ömer'in aruz, kafiye ve redif gibi birtakım unsurlarda teknik hatalar ettiği görülür; ancak konu çeşitliliği bakımından da oldukça zengindir. Âşık Ömer şiirlerinde yaradılıştan, peygamberlerden, İslâm büyüklerinden, Fars mitolojisinden, şehir, bölge ve denizlerden, hayvanlardan, çiçeklerden, kıyafetlerden,

³¹ Sadettin Nüzhet Ergun, *a. g. e.*, s. 73.

³² Yakup Karasoy, Orhan Yavuz, *Âşık Ömer Divanı*, 1. Baskı, Konya 2010, s. 29. (Prof. Dr. Kemal Yavuz'un esere yazdığı takriz kısmından)

güzellerden, devrinin iyi ve kötü hadiselerinden, şairlerden, şiir yazımından, padişahlardan, askerlik, savaş, silah türleri ve asker tiplerinden bahsetmiştir. Bu çeşitlilik onun kendisinden sonra gelen Nedim, Rasih, İzzet Molla, Gevherî, Âşık Hasan, Levnî, Aşkî gibi şairlere tesir etmesine sebep olmuştur.

Eseri: Şimdiye kadar ortaya konulan araştırma ve incelemeler neticesinde Âşık Ömer'in bilinen tek eseri Divan'dır. Şairin altı adet mürettep divanı olup³³, bunlar dışında çeşitli cönk ve mecmualarda şiirleri bulunmaktadır. En son neşrine göre Dîvân'ında 240 gazel, 23 musammat gazel, 808 murabba, 219 koşma, 34 müseddes, 47 muhammes, 1 tahmis, 3 nazım, 3 kaside, 3 türkü, 22 destan, 1 tekerleme, 9 şarkı, 10 semaî, 3 terkib-i bend, 1 terci-i bend, 2 müsebba, 18 müstezad, 1 muaşşer, 5 kıta bulunur.

---

³³ A. g. e., s. 82.

2. ASKER ve ASKERLİK

Bu bölümde asker ve askerlik kelimelerinin manaları, Âşık Ömer'in şiirlerindeki asker ve askerlik mefhumu, askerin özellikleri, Âşık Ömer Divanı'nda geçen askerle ilgili deyimler, atasözleri ve benzetmeler yer almıştır.

Askerin sözlüklerde; erden generale kadar orduda görevli olan kişiler, askerlik vazifesi, er, topluluk düzenine saygısı olan, disiplinli, yurdun korunması yolunda iyi dövüşmesini başaran, devlet ve memleketin muhafazası için maaşla veya kira ile toplanarak hazır bulundurulan silahlı topluluk manaları ve çeri, kul, cünd, ceys, leşker, sipah karşılıkları bulunmaktadır.

Askerlik ise; asker olma durumu, askerlik hizmeti, bayrakaltı, askeriye, askerlik etmek askerlik yapmak, yurttaşların yükümlü oldukları ordu hizmetinde bulunmak gibi karşılıklarla sözlüklerde yer bulmuştur.

Yukarıda verilen anlam ve karşılıkların neredeyse tamamı Âşık Ömer Divanı'nda bulunmaktadır.

2. 1. Âşık Ömer Divanı'nda Asker ve Askerin Özellikleri

Âşık Ömer, Osmanlı ordusundaki askerler için *İslâm askeri* ifadesini kullanmaktadır. Bu adlandırma, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren verdiği *gazâ devleti* görüntüsü ile örtüşmektedir. (Bkz: Gazâ, s. 143) Âşık Ömer de Divan'ında, askeri gerek gerçek gerek de mecaz manalarıyla kullandığı çoğu yerde, ondan *İslâm askeri* olarak bahsetmiştir. Buna göre İslâm askeri apaçık bir yolda, tamamen Allah'ın rızasını kazanmak için gazâ etmektedir.

Bir râh-ı mübîne azm ederiz biz

Asker-i İslâmın dîn gazâsıdır

Çatınca düşmâna rezm ederiz biz

Bu emre rızâmız Hak rızâsıdır (s. 174, 246/1)

Şair, özellikle savaşları anlattığı pek çok şiirinde İslâm askeri olarak nitelediği Osmanlı askerlerinin çeşitli özelliklerinden de bahsetmektedir. Bu özellikler aşağıda sıralanmıştır.

Allah'ın askere yardım etmesi: Âşık Ömer, düşmana karşı muzaffer olma vesilesini, ordunun teçhizatlı olmasından çok, Allah'ın, askerlerine yardım ederek lutfuyla zafer nasip etmesi olarak görmektedir. Ruslara karşı elde edilmiş bir zaferden sonra yazılan bir şiirden alınan aşağıdaki dörtlükte Âşık Ömer, zaferi Allah'ın yardımına isnat etmiştir. Düşmanın yardım alabileceği bütün taraftarını toplamasına rağmen, Allah'ın yardımı üstün gelmiş ve muzaffer olunmuştur.

Ger kanatlansa karınca erişir elbet zevâl
El-amân çağırdı cümle ol laîn-i bed-fiâl
Ey Ömer lutf etti İslâm leşkerine Zü'l-celâl
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 517, 1358/5)

Beş vakit namaz kılması: Âşık Ömer, askerinin hususiyetlerini sayarken namazı beş vakit kılmasına temas etmektedir. Âşık Ömer, askerinin beş vakit namazını adap ve erkân ile kılması gerektiğini, itina ve samimiyet dâhilinde namaz kıldığında rütbece yükseleceğini ifade etmektedir. Bu zaten iyi bir Müslüman olmanın ilk şartlarından biridir.

Dürüst âbdest ile beş vakt namâzı
Âdâb u erkânın gözleyen gâzî
Tâmâmiyle kılan işbu namâzı
Dâru'l-İslâm içre bulur irtifâ (s. 111, 57/62)

Din uğruna savaşan askerlerin, îmanla mucizevî bir güce sahip olmaları: Din uğruna savaşan askerlerin kalbindeki îmanın onlara olağanüstü bir güç verdiğine inanılır. Âşık Ömer bu gücü, Peygamber'in mucizesinin tezahürü olarak görmektedir. Böylece din için savaşan askerlerin, o mucize sayesinde savaş meydanında birer aslana dönüştüklerini dile getirmektedir.

Hamdülillâh zâhir oldu mu' cîz-i peygamberî
Gâzîler dîn aşkına arslana döndü her biri
Şâd u mesrûr oldu cümle ehl-i İslâm askeri
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/1)

Düşmandan dönmemesi ve yiğit olması: Âşık Ömer yiğitliği, düşmana karşı giderken korkup geri dönmek olarak dile getirmiştir ve bunu askerinin temel özelliklerinden biri olarak görmüştür. Bahsi geçen mertlik sonradan kazanılan bir his olmayıp Allah'ın kendilerine doğuştan bahsettiği bir özelliktir.

Râh-ı aşka doğru giden âşıkın hem-sırrıyız
Dükeli dehre mukayyed gıll ü gıştan beriyiz
Tekye-i aşk içre dâim postumuzun eriyiz
Hasmımızdan dönmeziz merdâne gelmişlerdeniz (s. 278, 586/2)

Kılıç kuşanması: Âşık Ömer, askerden bahsederken onun silahlarla olan münasebetini şiirlerine taşımıştır. Aşağıdaki dörtlükte kullanılan “gayret kılıcı” ifadesi ise askerin savaş esnasındaki istekliliği ile alakalıdır. Yani Osmanlı askerinin kılıcı, sıradan bir silahtan ziyade savaşı arzulayan ve savaşırken gayret etmeyi sağlayan bir kılıçtır. Bu ifade elbette mecazî yönden düşünülmelidir.

Hatt-ı hümayûn-ile tedbîr tedârîk baktılar
Bellerine gâziler gayret kılıcın taktılar
Kâfirin çekdirisin cebhânesini yaktılar
Şüphesiz erdi Hızır Hak’tan inâyettir Sakız (s. 273, 572/2)

Padişaha hizmet etmesi: Âşık Ömer, askerliği din için savaşmak yanında padişaha hizmet etmek olarak da görmektedir. Aşağıdaki dörtlüğün ilk dizesi, Âşık’ın devrinde geçen savaşların zorluğuyla alakalı bilgi vermektedir. Şair, “gezdik anca kuru yaş,” diyerek, savaşa giderken büyük bir mesafe katedildiğini söylemek istemiştir. Verdiği gün sayısından anlaşılacağı üzere, savaşmak için yola çıkması ile savaşın başlaması arasında “otuz altı” gün bulunmaktadır. İşte bu esnada yalnızca mesafenin değil hava ve doğa şartlarının da kendilerini zorladığını ancak padişaha hizmet etmek ve din uğruna savaşmak için bu zahmete katlandıklarını dile getirmiştir.

Pâdişâha hizmetinde gezdik anca kuru yaş
Dîn için yelmek bize Hak’tan verilmiştir maâş
Otuz altı gün olunca şöyle girdik düşmene
Görmemiştir kimseler hîç böyle bir ceng ü savaş (s. 289, 622/1)

2. 2. Asker ile İlgili Deyim ve Atasözleri

Bu kısımda Âşık Ömer Divanı’nda asker ve askerle eşanlamlı kelimelerin geçtiği deyim ve atasözleri ele alınmıştır.

Asker çekmek: Âşık Ömer Divanı'nda asker kelimesinin en çok kullanıldığı deyim budur. Kâmûs-ı Türkî'de “düşmanı tenkîlen üzerine asker yollamak,”³⁴ şeklinde anlamlandırılan deyim, Âşık Ömer'in aşağıdaki dörtlüğünde İslâm askeri ile ilgili olarak yer almıştır.

Âl-i Osmân'a hıyânet eyleyen bed-nâmı gör
Şehriyârî hey'etinde Rüstem'i gör Sam'ı gör
Çekilir deryâ misâli asker-i İslâm'ı gör
Her biri ejder misâli geçtiler gürûh gürûh (s. 143, 153/3)

Lügatte, düşmanı uzaklaştırmak, dağıtmak için üzerine asker göndermek manasına gelen deyim, Âşık Ömer de benzer manada kullanmıştır. “Asker çekmek” deyimini sevgilinin güzellik unsurlarını övmeye kirpiklerin askere, kaşların Celâlî'ye benzetildiği bir tasvir içinde kullanılmıştır ve şair, sevgilinin kirpiklerinin uzunluğunu ifade etmek için, isyancı kaşlar tarafından gönderilen kirpiklerin Karaman'a kadar uzandığını söylemiştir.

Yine müjgân askerın çekmiş celâlî kaşların
Tâ Karaman illeridir kastı almak gibi bâc (s. 136, 130/4).

Ömrünü sebil etmek: “Sebil etmek”, herhangi bir şeyi bol bol dağıtmak³⁵ anlamına gelen bir deyimdir. Âşık Ömer, askerlerin yaptığı işi *dine hizmet etmek için ömrünü sebil etmek* olarak ifade etmiştir. Aşağıdaki dörtlükte Osmanlı askeriyesinden bir sınıf olan sakaların savaş esnasında susayan askerlere zorlu şartlar altında su taşımalarından söz ederken, onların gerçekleştirdiği bu işin *ömrünü sebil etmek* olduğunu dile getirilmiştir. Burada Âşık'ın Osmanlı zamanında hayır sahibi zenginlerin ve hatta saray mensuplarının vatandaşların anlık su ihtiyacını gidermek için sokaklara yaptırdıkları sebilhanelere dikkat çektiği görülmektedir. Bu yapıların içerisinde duran biri, su içmek için gelenlere yapıyı inşa edenin hayrına su ikram eder ve suyu içenler de hayır sahibine dua ederler. Buna göre şair, orduda su dağıtan sakaların ortaya koyduğu iş ile geçirdikleri ömrü güzel bir istiare ile sebilhanelerde ifa edilen hayra ve hizmete benzetmektedir.

³⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî I-II*, Hzl.: Faruk K. Timurtaş, Çağrı Yay., İstanbul 2007, s. 936.

³⁵ Şükrü Haluk Akalın vd., *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*,

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.599c4080502667.15988197.
(E.T.: 22.08.2017).

Hulûs-ı kalb-ile bel bağlayanlar nusret-i dîne
Yüzü ak ola yarın eyleyenler hizmet-i dîne
Sebîl etmiştir onlar cûy-ı ömrün hizmet-i dîne
Bu âteş çöllerin bâğ-ile bostânı sakâlardır (s. 168, 225/4)

Er, dizginine uyandır: Âşık Ömer, gerçek askeri dizginine uyan dolayısıyla atı iyi kullanan kişi olarak ifade etmektedir.

Gönül cân rahşıdır âkil uyandır
Er odur kim dizginine uyandır (s. 486, 1250/3)

Kadın zırhla ve kolçakla asker (erkek) olmaz: Âşık Ömer, bir kadının zırh giyip kalkan kuşanmakla erkek asker gibi olamayacağını söyleyerek, savaşmak için ayrıca beden gücü ve cesaretin de gerektiğini anlatmak istemiştir. Şair, kadınların bu bakımdan zayıf olduğuna işaret etmiştir.

Ata binilmez üzengisiz kuru kaltâğ-ıla
Köy subaşı beğ olmaz iğreti sançağ-ıla
Merd olur mu hîç müennes zırh-ıla kolçağ-ıla
Her sadâya kûs-ı harbî dinleyen tutar mı gûş (s. 287, 614/2)

2. 3. Asker ile İlgili Benzetmeler

Âşık Ömer Divanı'nda samut ve soyut kavramlardan bazıları ile askerlik arasında benzerlik kurulduğu görülmektedir. Hayvanlar, bitkiler, aşk ile alakalı kavramlar, yer ve gök cisimleri askerlikle en çok benzerlik kurulan unsurlardandır.

Arslan: Aslan, hem Türk kültüründe hem de diğer pek çok kültürde cesaret, kuvvet, heybet ve liderlik sembolü olmuştur. Bundan dolayı bahsi geçen özelliklerle alakalı bir benzetme unsuru olarak şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır.³⁶ Âşık Ömer de klasikleşmiş bu sembolü kullanarak askerlerin savaş esnasında din aşkına arslana döndüklerini dile getirmiş ve arslan ile asker arasında benzerlik kurmuştur.

Hamdülillâh zâhir oldu mu^c cîz-i peygamberî
Gâzîler dîn aşkına arslana döndü her biri

³⁶ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yay., 1. Baskı, İstanbul 2016, s. 477.

Şâd u mesrûr oldu cümle ehl-i İslâm askeri
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/1)

Aşk: Âşık Ömer'in şiirlerinde askerin bazen "aşk askeri" olduğu görülür. Şair, aşkın yoğun hislerini askere benzetmektedir. Sevgili tarafından gönderilen aşk askeri, Şair'in başında otağ kurmasından itibaren onun vücut ülkesini istilaya girer ve yağmalar.

Yaktı yıktı bu vücûdum şehrini etti harâb
Leşker-i aşkın kuralı işbu serimde otağ (s. 311, 679/2)

Ayrılık: Âşık Ömer, ayrılık hâlini, vücudunu zapt etmiş askerlere benzetmiştir ve bu askerler var oldukça gönül evine neşe gelmeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü iyi bir duygu olan neşe, ayrılığın zalim askerinden korkmakta ve kendisine zarar verilmemesi için ayrılık askeri tarafından işgal edilen bir ülke olan Âşık Ömer'in vücuduna gelememektedir.

Var iken mülk-i vücûdumda firâkın leşkeri
Hiç gelir mi ey şehim bu hâne-i kalbe neşât (s. 306, 670/2)

Çiçekler: Âşık Ömer'in birkaç şiirinde saray bahçesindeki çiçekler arasında bir savaşı anlattığı görülür. Şair, bahçedeki çiçekleri erden sultana kadar rütbelendirir. Aşağıdaki şiirde gül padişaha; fulya şaha; reyhan ve anberbuy kumandana; kadife, safları yaran serdengeçtilere, perçem ve sümbül iç oğlanına; nesrin sancaktara, diğerleri ise ere benzetilir.

Pâdişâh-ı gül şeh-i zerrîne sundu defteri
Çorbacı müşabihte sır yazdı bir de [büdü] katmeri
Kırmızı kadife vü katmer kadife safderi
Önce reyhân-ıla anber-bûy olup seraskeri
Perçemi sümbül karanfil taze iç oğlanları
Çarhacı sa' lep karavul saldılar nîlûferi
Nesrîni hâzır edip oynatıp elde gönderi
Şeb-külâhını kurup sürdü benefşe ileri
Azm-i gülşen eyleyip alay-ıla çekti çeri
Önce rehberlik edip konurdu nice askeri
Gülşende bir na' ra koptu seyr edip onu hezâr

Ser-te-ser bülbül sadâsında pür oldu gül' izâr[gül-zâr] (s. 254, 505/2)

Deniz: Âşık Ömer, denizin hem engin oluşundan hem fırtınalı hâlindeki coşkun görünüşünden faydalanarak Osmanlı askerini sayı ve saldırı yönlerinden denize benzetmiştir.

Âl-i Osmân'a hıyânet eyleyen bed-nâmı gör
Şehriyârî hey'etinde Rüstem'i gör Sam'ı gör
Çekilir deryâ misâli asker-i İslâm'ı gör
Her biri ejder misâli geçtiler gürûh gürûh (s. 143, 153/3)

Diken: Âşık Ömer, sevgilinin güzelliğinin baki olmayıp sonunda geçeceğini söylemiştir. Bu güzellik unsurunu çiçeklerle bezenen bir bağa benzetmiş ve bu bağın zamanla diken askerinin istilasına uğrayacağını söylemiştir ve böylece diken ile askerlik arasında benzerlik kurar.

Bâki kalmaz bu güzellik sevdiğim bir gün gider
Hüsnünün bâğın gelip hâr askeri vîrân eder
Lutf edip bir bûse versen Ömer'e yâ nen gider
İyd-i vaslında yoluna vaz-ı kurbânım Alî (s. 514, 1347/5)

Ecel: Âşık Ömer, ecelin bir gün kendisine geleceğini bilmektedir ancak şair, zamansız ve olmadık yerde gelebilecek bir ecelden korkmaktadır. Şair, ecelin askerleriyle birlikte kendisine ansızın gerçekleştireceği kanlı bir gece baskını tasavvur ederek ecel ile asker arasından benzetme kurmuştur.

Korkum oldur bir mahalsiz yerde ten hâlet bulur
Zinde iken za' fa yüz tutar beden illet bulur
Gûşe-i gamda yatarken teşne leb fırsat bulur
Gâfilin ceş-i ecel eyler sana şeb-hûn garîb (s. 117, 70/4)

Ejderha: Ejderha, Türk edebiyatında pek çok benzetmeye konu olan efsanevî bir hayvandır. Ekseriyetle kötülükle ve kötü unsurlarla arasında benzetme kurulur ama mecazen yiğitlik, kahramanlık gibi özelliklerle beraber anılmaktadır.³⁷ Ejderhanın

³⁷ Ahmet Talât Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hzl.: Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara 2013, s. 152.

nefesi ile insanları ve hayvanları çektiği de söylenmektedir.³⁸ Âşık Ömer ejderhayı hem yiğitlik ve kahramanlık hem de nefesiyle karşısındakini çekip yutması yönleriyle ele alarak savaşa giden askeri ejderhaya benzetmektedir.

Aç gözün Nemçe kralı Gâzi Sultandır varan
Ser halâs olmaz elinden bir aç arslandır varan
Dem çeker ejder gibi hem gâziler her subh u şâm
Niçe yüz bin kahramanla Âl-i Osmân'dır varan (s. 421, 1052/1)

Ezan: Âşık Ömer bir ramazaniyyesinde ezanı, ramazanın yeme içmeyi yasaklama vasıtası olan askeri olarak görmüştür. Aşağıdaki dörtlükte, ramazanın askeri olan ezan, bir mazmun olarak verilmiştir. Bu dörtlükte ezan kelimesi geçmemektedir fakat bu mana, mazmun olarak çıkarılabilir. Ramazan ayında, yeme içmenin yasak olduğu saatler, sabah ezanının okunmasıyla başlar. On bir ayın sultanı ramazan, şiirde yedi iklimin sultanına benzetilir ve süvarilerini etrafa salarak yeme içmeyi yasak eder. Buradaki askerin sabah ezanı olduğu anlaşılabilir.

Çalış ey tâlib-i Hak rûha durağ etmek-içün
Âb-ı tövbeyle kara yerlerin ağ etmek-içün
Gündüzün eklini şürbünü yasağ etmek-içün
Yedi iklimde yine saldı sipâhı ramazan (s. 405, 996/4)

Gam: Âşık Ömer, şiirlerinde “gam, kasavet, sıkıntı, mihnet, enduh” gibi kelimeleri kullanırken onlardan bir düşman askeri gibi bahsetmiştir. Buna göre *o peri sevgili, Yusuf misali yüzünden naz ile âşıklara İskender'in aynasını gösterince gam askeri geceler boyu vücudunun kulesini kuşatıp açıkça ona eziyet eder.*

Nâz-ile mânend-i Yûsuf peykerinden ol perî
Gösterir âşıklara âyine-i İskenderî
Kulle-i cismim ihâta eyleyip gam askeri
Eyler oldu lâ-cerem zecr ü ikâb dünden beri (s. 543, 1434/3)

Âşık Ömer bazı şiirlerinde kendisini aşk ülkesinin bela tacını takan sultanı olarak görür ve gam, tasa, keder ve benzeri hislerin onun askerleri olduğunu dile getirir.

Âleme gavgâ salan feryâd-ı âhımdır benim

³⁸ Rıdvan Canım, *a. g. e.*, s. 487.

Çarhı gömgök eyleyen dūd-ı siyâhımdır benim
Aşk-ı sertâc-ı belâ ikliminin sultânıyım
Leşkerim endûh u mihnet gam sipâhımdır benim (s. 372, 886/1)

Gamze: Sevgilinin yan bakışı demek olan gamze ok ve kılıçla âşıkların kalbini deler ve onlarda ölümcül yaralar bırakır.³⁹ Âşık Ömer de alışlagelmiş bir sembol olan gamzeyi, mızrak çekmiş bir askere benzetir. Gam askeri, bir gaza gibi gördüğü bu mücadele için sancakları kaldırıp harekete geçmiş, yanında da gamze askeri mızrak çekerek ihtişamını göstermiş.

Şehâ gam leşkeri bu dîn gazâsına alemlenmiş
Yanınca ceş-i gamzen nîze çekmiş muhteşemlenmiş (s. 290, 627/1)

Gözyaşı: Âşık Ömer şiirlerinde gözyaşı ile askerlik arasında benzerlik kurmuştur. Gözyaşı, Âşık'a ta elest bezminde musallat olmuş amansız bir askerdir. Yani Âşık, yaratıldığı andan itibaren aşkının acısıyla gözyaşı döktüğünü ve bu gözyaşı askerinin ona acımadığını dile getirmiştir.

Aslımız aslında eltâf-ı Hudâ'dan pâk zât
Tâ elest bezminde resm-i ceş-i nemde bî-medât
Ulaşıp idrâkime feyyâz-ı tab^c-ı vâridât
Hüsn-i hulk-ile güzel hoş yahşı tekrîm ettiler (s. 181, 268/3)

Güneş Işınları: Güneş, Türk edebiyatında ve diğer Doğu edebiyatlarında gökyüzünün sultanı olarak görülmektedir.⁴⁰ Doğudan yükseldiği için, *Doğu'nun Sultanı* olarak ele alınmıştır. Âşık Ömer bir şiirinde Doğu'nun sultanı olan güneş doğar ve altın elbiseler giyer, ardından dört bir yanı zaptetmek için fermanlar gönderir yine kendisi gibi parlak kuşanmış askerleri olan ışınlarla Batı'ya sefer etmektedir.

Eyledi çarhtan tulûu kıldı zerrîn câmeler
Çâr iklimini tutmağa büründü nâmeler
Zerreler leşkeri giymiş (ü) verir keş câmeler
Azm-i gurb edip gider sultân-ı hâverdir güneş (s. 287, 615/3)

Hatt: Genç ve güzel sevgilinin yüzünde çıkan tüyler olup yeni bitmiş olanı makbul görülür ve bunlara *ayva tüyü* denilir. Hattın belirgin hâle gelmesi

³⁹ A. g. e., s. 60.

⁴⁰ A. g. e., s. 71.

dikenlendiğine ve sevgilinin güzelliğinin bahardan sonbahra döndüğüne işarettir.⁴¹ Âşık Ömer, sevgilinin yanağındaki ayva tüyü ile asker arasında münasebet kurmuştur. Şair, bir gün sevgilinin güzelliğinin yok olacağını ve yanağındaki ayva tüylerin belirginleşerek güzelliğini kaybedip Ye'cüc ve Me'cüc ordusuna dönüşerek çirkinleşeceğini ifade etmiştir.

Kalmaz ona dahı güzeller barı
Elbette hûbluğun geçer bahârı
Bozular leşker-i hatt-ı izârı
Bir gün hurûc eder misâl-i Ye'cüc (s. 135, 128/4)

Hayret: Âşık Ömer, askeri hayret duygusuna benzetmektedir. Hayranlık, Âşık'ın vücut kalesini kuşatmıştır ve aşk acısı çeken şair, aklını yitirmiştir. Görenler, gözlerinden akan yaşlardan dolayı onu baştan aşağı sudan ibaret zannederler.

Leşker-i hayret ihâtâ eylemiş burc-ı teni
Çeşmesârımdan ser-â-pâ su sanır gören beni
Zâyi kıldım aklımı hiç bilmez oldum ben beni
Ne hayâle uğradım ne hâlete erdim meded (s. 146, 161/3)

Kaplan: Aşağıdaki dörtlükte geçen “peleng” kelimesi kaplan demek olup cesaret bakımından ele alınarak Şair tarafından askerle arasında benzerlik kurulmuştur. Şair, kaplana dönüşen yiğit askerlerin topa ve tüfeğe karşı çekinmeden saldırdığını söylemektedir. Korkakların girmeye yeltenemediği bu savaş meydanı, gerçek askerlerin Kerbelâ'sı olarak tasavvur edilmiştir.

Onca mertler dönüp birer pelenge
Durmaz karşı varır topa tufenge
Muhannes giremez meydân-ı cenge
Gerçek erlerin Kerbelâ'sıdır (s. 174, 246/2)

Kirpik: Kirpik, Divan şiirinde ok ile benzerlik gösteren sevgiliye ait bir güzellik unsurudur.⁴² Kaşı yay olan sevgilinin fırlattığı kirpik okları âşıkların göğsüne hedeflenir. Âşık Ömer Divanı'nda kipik ile ok sıklıkla benzetilmiştir ancak Şair bazı şiirlerinde sevgilinin kirpiği ile asker arasında benzerlik kurmuştur. Bu muhtemelen

⁴¹ A. g. e., s. 75.

⁴² A. g. e., s. 73.

kirpiklerin sayısının çokluğundan ve düzgün bir şekilde sıralanışından ileri gelen bir benzetmedir. Buna göre sayıca çok ve düzgün sıralanmış kirpikler, düzenli bir şekilde hareket eden ordu birliklerine benzetilmiştir. Sevgilinin isyancı kaşları, kirpik askerlerini toplamış ve maksadı ta Karaman ilini vergiye bağlamaktır.

Yine müjgân askerın çekmiş celâli kaşların
Tâ Karaman illeridir kastı almak gibi bâc (s. 136, 130/4)

Şiir: Âşık Ömer, sevgiliye yazdığı şiirleri askere benzetmiştir. Bu asker şiirlerin rakip ile mücadele ettiğini söyleyerek, gönlünü Zâloğlu Rüstem gibi görür. Âşık, muhtemelen hem askerın düzenli olmasından hem güçle alakalı bir varlık olmasından dolayı şiirini askere benzetmiştir. Bu asker sayesinde kimse şiirine güvenip Âşık Ömer'in şiir ordusunun karşısına çıkamamıştır. Öyle ki rakip onun ahının kılıcından korkmalıdır, çünkü bu kılıcı Kaf Dağı'nda Zâloğlu Rüstem dahi işitmiştir.

Leşker-i nazmım bu meydân içre buldu çün küşâd
Vasf-ı la' linden niçe diller kalıptır nâ-murâd
Tiğ-ı âhımdan hazer kıl ey rakîb-i dîv-zâd
Kâf-ı aşk içre gönül merdâne Rüstem semlenir (s. 178, 258/3)

Yıldız: Âşık Ömer, bir gece tasvirinde yıldızları askere benzetmiştir. Buna göre, yıldızların şahı, geceleyin gök meydanına askerleri olan yıldızları çekmektedir. Âşık bu benzetmeyi muhtemelen sayı bakımından kurmuştur, çünkü askerler de bir ordu oluşturduğunda sayıları yıldızlar gibi tek tek sayılamayacak kadar çoktur.

Şâh-ı encüm çekti gök meydânına asker gece
Kıldı sahn-ı âsümânı perver-i zâver gece
Geçti rûzun devri gafletten getirdi ser gece
Âfitâb ardınca mâh-ı nev çekip hançer gece
Gark-ı hûn etti şafak sanma görünen her gece (s. 481, 1232/1)

3. OSMANLI DEVLET TEŞKİLATI ve İDARESİ

Bu bölümde Osmanlı Saray Teşkilatı, Merkez Teşkilatı, Kapıkulu Ocakları ve Bahriye Teşkilatı'na yer verilmiştir. Âşık Ömer Divanı'nda geçen Osmanlı Devleti'nin askerî yapısının içine dâhil olan bütün kademe, rütbe ve idare unsurları ele alınmıştır.

3. 1. Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti, kurucusu Osman Bey'in 1302'de Bizans ile girdiği Koyunhisar Savaşı'nda galip gelmesiyle kurulmuş⁴³, tarihte en uzun süre ayakta kalmış Türk-İslâm devletidir.

Âşık Ömer, Osmanlı Devleti'nden bahsederken “İslâm Devleti” ifadesini kullanmıştır. Bunda, Osmanlı'nın gazi kimliğinin ve hilafet sahibi olarak Sünni İslâm âleminin lideri olmasının tesiri vardır. Aşağıdaki dörtlükte Osmanlı'nın İslâm Devleti olarak dile getirildiği açık bir şekilde görülmektedir.

Sadr-ı cây-ı suffe-i rif^c atte sâhib-nâm iken
İşleri bay u gedâya izzet ü in^câm iken
Pür çerâğ-ı hânedânı devlet-i İslâm iken
Tîre kaldı menzili âlemde oldu nâ-bedîd (s. 149, 169/2)

3. 2. Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı

Osmanlı Saray Teşkilatı aslında doğrudan bir askerî teşkilat değildir fakat saraya mensup askerî unsurlar vardır. Hem padişahın yeri geldiği zaman seferlere kumanda etmesi hem sarayda bulunan emniyet mensupları askerî unsur olarak kabul edilebilir.

3. 2. 1. Osmanlı Hanedanı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda devlet, geleneksel Türk töresine göre hanedan üyelerinin idaresindeydi. Bu düzen daha sonra Osmanlılarda devleti, padişah ve oğullarının mülkü addederek değişmiş, Fâtih Sultan Mehmed devrinde ise devlet doğrudan padişahın kabul edilmiştir. Hatta bir padişah öldüğü zaman devletin bütün

⁴³ Halil İnalçık, *Devlet-i Âliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 111.; Feridûn Emecen, “Osmanlılar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C. 33, s. 487.

kademelerindeki tayinler düşürülüp, yerine gelen padişah, beratları yenilemedikçe hiçbir icraat meşru sayılmamaktadır.⁴⁴

Âşık Ömer Divanı'nda Osmanlı Hanedanı ismi “Âl-i Osmân” olarak dile getirilmektedir. Bu terkip ekseriyetle savaş sahnelerinin anlatıldığı şiirlerde geçmektedir. Aşağıdaki dörtlükte girilen savaşların sultanın gücü ve gayreti ile gerçekleştiği, saltanatı geliştirenin onun soyu olduğu ve asi düşmanın bu soy ile savaşa girmekten korkması gerektiği işlenilmiştir.

Bu gazâlar pâdişâhın iktidâr u cehtidir
Saltanata terbiyet veren dıraht-ı bahtıdır
Edrene'yi et ziyâret zîrâ ceddin tahtıdır
Aç gözünü âsî düşmân Âl-i Osmân'dır gelen (s. 456, 1145/3)

3. 2. 2. Padişah

Osmanlı hükümdarları yalnızca bir adet unvan değil, devletin ve kendilerinin vaziyetine göre çeşitli unvanlar kullanmışlardır.⁴⁵ Âşık Ömer Divanı'nda hükümdarlar *şah*, *padişah*, *sultan*, *hünkâr*, *şehr-i yâr*, *server*, *hünkâr*, *han*, *hakan* unvanları ile anılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin padişahları, devletin kuruluşundan XVI. asrın ikinci yarısında Sultan Süleyman'ın vefatına kadar, büyük savaşlarda ordunun başında olmuşlardır. Sultan II. Selim'den itibaren padişahlar, seferlere katılmaktan uzak durmuştur. III. Mehmed'in Eğri, II. Osman'ın Lehistan, IV. Murad'ın Bağdat ve Revan, II. Mustafa'nın Nemçe seferleri müstesna olsa da padişahın ordunun başında sefere çıkıp orduya kumanda etmesi ananesi terk edilmiştir.⁴⁶

Âşık Ömer Divanı'nda padişahlar çok yönlü şekilde işlenmiştir. Bunun yanında benzetmelerde de padişah sık başvurulan bir unsur olmuştur.

3. 2. 2. 1. Padişahın Özellikleri

Osmanlı'da padişahlık pek çok unvanı beraberinde getiren bir mevkidir. Bunun yanında padişahların doğumlarından itibaren gördükleri eğitim onların şahsiyetlerinin

⁴⁴ Halil İncalcık, *a. g. e.*, s. 44.

⁴⁵ *A. g. e.*, s. 63.

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 36.

gelişimini ve sahip oldukları özellikleri de artırmıştır. Bunların ekseriyeti Âşık Ömer Divanı'na yansımıştır.

Allah'ın padişahlığı kısmet etmesi: Âşık Ömer, padişahlığı bir kader ve kısmet işi olarak görmüştür. Şiirlerinde insanın bu dünyada elde ettiği ve edeceği makamların daha önce belirlendiğini söyler. Bu husus sadece padişahlık için değil bütün makamlar için geçerlidir fakat şair, padişahlık üzerinde daha fazla durmuştur. Aşağıdaki dörtlükte Allah'ın hikmetinin sırrına erişilemeyeceği, bunlardan birinin de bazı insanları tebaa bazılarını da hükümdar yaratmak olduğu dile getirilmiştir.

Bu tarikte hâmûs kıldı kâmiller
Aklını perîşân etti fâzıllar
Hikmet-i Hudâ'ya ermez gâfiller
Kimini kul kimin sultân eyledi (s. 533, 1413/11)

Âşık Ömer, Divanı'ndaki 57. şiirinde tavus kuşunun dünyanın yaratılışında ve insanların dünya hayatındaki kaderinde oynadığı rolü anlatmıştır. Allah, tavus kuşunu yaratır ve sonra tavus kuşu uzun yıllar boyu secdede kalır. Terleyince secdesinden kalkar ve vücudunun farklı yerlerinden akan terlerle farklı milletler (dîn mensubu) oluşur. Tavus daha sonra ruhlar meclisine gider ve kendisini gösterir. Tavusu seyreden ruhlar, onun vücudunda baktıkları yere göre dünyada mevki ve makam sahibi olurlar.

Ruhlar arasında tavus kuşunun başını seyredenler, saltanat sahibi olmuş ve dünyada iyilik ve cömertlikle hükmetmişlerdir. Tavusun dişlerine bakan ruhlar ise vezir olup akıllarıyla adâleti tesis etmişleridir.

Başın seyr edenler buldu hilâfet
Taht-ı saltanatta kıldı sehâvet
Dişlerin görenler buldu vezâret
Akl-ile adâlet eyledi icrâ (s. 108, 57/17)

Bunun yanında “hüma” kuşu da Allah'ın hükümdarlık verdiği göstergesi olarak yorumlanmıştır. Hüma kuşu, *devlet kuşu* olarak anılan bir kuş olup gölgesi kimin başına düşerse o kişinin hükümdar olacağına inanılmaktadır.⁴⁷ Âşık Ömer de bu inancı devam ettirerek şiirlerinde Allah'ın hüma kuşunun kanatlarının gölgesine aldığı kişiyi

⁴⁷ Ahmet Talât Onay, *a. g. e.*, s. 219.

taç ve taht ile şereflendirdiğini söylemektedir. Şaire göre, hüma kuşunun gölgesi aslında Allah'ın gölgesidir.

Bi-hamdilillâh ki tâc u taht-ı şevket nev şeref buldu
Çekildi üstüne perr-i hümâ-yı zıll-ı bürhânı (s. 546, 1442/17)

Padişahın Allah'ın gölgesi olması: Osmanlı padişahları Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak görülmüşlerdir. Bu husus hem eski Orta Doğu devletlerinde hem de eski Türk devletlerinde var olan bir görüştür. Kut anlayışı Osmanlılarda İslâmî bir kisveye bürünerek devam etmiştir. Âşık Ömer Divanı'nda da bu hususa yer verilmiştir. Aşağıda Sultan 2. Mustafa'nın tahta çıkışı üzerine yazılan şiirde Osmanlı Hanedanı'nın nesiller boyu Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu vurgulanmaktadır.

Adl ü dâd ömrün efzûn eyleye ferd ü ahad
Hükmüne mahkûm ola âlem ser-â-ser lâ-yuad
Âl-i Osmân oğludur zıll-i İlâhî ced-be-ced
Nûr-ı çeşm-i Hazret-i Sultân Mehemed'dir ebed
Şâd ol ey mahzûn gönül zevk u safâ devrânıdır
Şâd ol ey bahtım ki Sultân Mustafâ devrânıdır (s. 252, 500/4)

Allah'ın padişaha yardım etmesi: Yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı Devleti, İslâm devleti olup ordusu İslâm askeridir. Bundan dolayı Âşık Ömer'e göre Allah, kendi dinini yayan ve koruyan bu orduya savaşlarda yardım etmekte ve rehberleri olarak da Hz. Hızır'ı vazifelendirmektedir. Düşman, Allah'ın yardımıyla ilerleyen bu orduya karşı dikkatli olmalıdır.

Der ki Ömer ömrün artsın gün gibi ey pâdişâh
Rehberin Hazret-i Hızır u dest-gîrin ol İlâh
Bunca yüz bin askerle niçe kere pür silâh
Aç gözünü âsî düşman Âl-i Osmân'dır gelen (s. 456, 1145/5)

Padişahın Hz. Muhammed'in vekili olması: Âşık Ömer, Osmanlı padişahlığını Hz. Muhammed'e vekâlet eden bir mevki olarak görmektedir, buna göre padişah, İslâm düşmanları ile olan savaşları Hz. Muhammed'e vekâleten kumanda eden bir mevkidedir. Bu durum muhtemelen Osmanlı padişahının aynı zamanda Hilafet

makamının da sahibi olmasından ileri gelmektedir. Hilafet neticede Hz. Muhammed'in yerine vekâleten geçerek Müslümanların idaresini sağlayan makamdır.⁴⁸

Rahşına olmuş süvâr ol merd-i meydândır gelen
Kılıcın destine almış tîğ-ı üryândır gelen
Hazret-i Sultân Ahmed ol resûl vekîlidir
Aç gözünü âsî düşmân Âl-i Osmân'dır gelen (s. 456, 1145/1)

Yeryüzünün halifesi olması: Yukarıda bahsi geçen kut anlayışının tezahürü olarak, padişahlar Allah'tan aldığı yetkiyle “yeryüzünün halifesi” olarak adlandırılırlar. Âşık Ömer, yüzü güneş gibi parlayan ay yüzlü Sultan Ahmed'in İslâm'la şereflenmiş heybetli orduya Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak kumanda ettiğini söylemektedir.

Gün gibi olmuş münevver mâh yüzünün ağı gör
Dîn-i İslâm'ı müşerref ol muazzam dağı gör
Bunca heybetle kurulan tuğları otağı gör
Halîfe-i rûy-ı zemîn Sultân Ahmet'tir gelen (s. 456, 1145/4)

Mübarek olması: Âşık Ömer'e göre padişahlar veya onların birtakım uzuvları mübarektir. Elbiselerini anlattığı bir şiirden alınan aşağıdaki dörtlükte padişahın *mübarek* boynuna giydiği kıyafetleri anlatmaktadır.

İntizâr üzre visâline hezâr üftâdeler
Eylemez uşşâkına evzâi merdüm zâdeler
Her kaçan giyse mübârek boynuna ak sâdeler
Yaraşır parmağına hanım Muhammed şâhımın⁴⁹ (s. 340, 777/2)

Yedi düvelin sultanı olması: Âşık Ömer, Osmanlı padişahından bahsederken onun yedi düvelin padişahı olduğunu söylemektedir. Yedi düvelin sultanı olan Osmanlı padişahı, yazısının altına tuğrasını çeker ve bunun ardından savaş davulları çalınarak tuğlar ve sancaklar kaldırılır, bu sultanun katıldığı savaşlar ise “gazâ-yı ekber” yani büyük gazalardır.

Pâdişâh-ı heft-kışver hattına tuğra çeker
Tabl-ı kûs u tîğ [tuğ]⁵⁰ u sancak âlem-ârâ çeker

⁴⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB Yay., 3. Baskı, İstanbul 1983, s. 815.

⁴⁹ Bu şiirdeki “Muhammed Şah”tan kastedilen kişinin Sultan IV. Mehmed olduğu düşünülmüştür.

Her kaçan azm-i sefer etse gazâ-yı ekbere
Kırk sekiz hâfiz önünde feth okur esmâ çeker (s. 243, 480/1)

İyi bir savaşçı olması: Âşık Ömer, padişahların iyi silahşor olduğunu söylemektedir. Hatta öyle iyi savaşçılardır ki onların silahşorluğuna erişmek hayâl dahi edilemez. Şair bunu satranç oyununu anlattığı bir muammasında satrançtaki taşları savaştırdığı bir tasvirde dile getirmiştir.

İki asker birbiriyle eyledi ceng ü kıtâl
Kimisi yüzler ağartıp kimi oldu pâ-y-mâl
Şâhların silâhşorluğuna ermez hayâl
İbn-i Hamzâ'dır sanasın ceng eder efrenc-ile (s. 482, 1235/4)

Makamına ve namına yakışması: Âşık Ömer'e göre hükümdarlığın en önde gelen özelliklerinden biri adâletli davranmaktır. Şair, devleti adâletle idare eden padişahlara saltanatın ve şöhretin çok yakıştığını söylemektedir.

Hâcı Bektaş derler serdârımıza
Hudâ'dır dest-gîr her kârımıza
Adâlet tahtında hünkârımıza
Bu saltanat bu nâm ne güzel uymuş (s. 301, 659/13)

Ömrü uzun olması için dua edilmesi: Âşık Ömer, muzaffer olup düşmanın kaçmasını sağlayan padişahın ömrünün uzun olması için dua eder.

Der ki Ömer pâdişâhın ömrü olsun hem mezîd
Dînimiz hak kalbimiz pâk kesmeyiz Hak'tan ümîd
Çehrin'i feth eyledikte kaçtı tabur-ı pelîd
Mu' cizâtı ol Muhammed Mustafâ sancağıdır (s. 234, 450/4)

Emsalsiz olması: Âşık Ömer'e göre Osmanlı padişahının emsali, benzeri, akranı yoktur. Bu fani dünyaya gelen sıradan insanlar bir kenara, hükümdarlar arasında dahi ona denk birini bulmak imkânsızdır.

Gelmemiş dâr-ı fenâyâ böyle bir şâh-ı cihân
Gelmemiş dünyâyâ senden ârızı bâğ-ı cenân

⁵⁰ tığ: tuğ. Osmanlı devrinde savaş kararının ardından tuğ adı verilen sembol dikilmiştir. Bu dörtlükteki mana daha çok tuğ ile ilgilidir.

Rub⁶ meskûnda bulunmaz böyle bir şîrîn dehân

Doğrusun den var mıdır akrânı ol hân Ahmed'in (s. 338, 768/4)

Güzel yaradılışlı olması: Âşık Ömer padişahlardan bahsederken, onların güzel yaradılışlı olduğunu da dile getirmektedir. Allah, padişahı övmüş de yaratmıştır ve bütün âlem onun güzelliğine âşıktır.

İntizârım vaslına her dem Muhammed şâhımın

Sarılsam dâmânına muhkem Muhammed şâhımın

Hamd ola ögmüş yaratmış lutf(u) çok Perverdigâr

Hüsnüne âşık-durur âlem Muhammed şâhımın (s. 340, 777/1)

Bayram günleri tebaasıyla bayramlaşması: Osmanlı padişahları Ramazan ve Kurban bayramlarında saray mensupları ve devletin ileri gelenleri ile bayramlaşmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nde padişahların tahta çıkışından sonra en ehemmiyetli ve ağır teşrifatlı merasimler bayram tebrikleridir. Bu bayramlaşma arife günü öğle namazını müteakip başlayıp bayram namazından sonra bayram alayı kurulmasına kadar devam eder, bunlara sırasıyla "Arife Divanı, Bayram Tebriki ve Bayram Alayı" denilmektedir. Savaşlar haricinde bütün saray mensupları bayram tebrikinde hazır bulunmak mecburiyetindedirler.⁵¹ Âşık Ömer, padişahların devlet ricali ve halk ile bayramlaşmasına da temas etmiştir.

Yanarım pervâne gibi âteş-i sûzân için

Nite kim bülbül figân eyler gül-i handân için

N'eylesinler bîvefâlar cevri eder ihsân için

Yüz sürüp kullar gelir sultâna bayram günleri (s. 519, 1367/3)

Bayram günleri kan dökmemesi: Aşağıdaki şiirde sevgilisini padişaha benzeten Âşık Ömer, sevgilisinin ona eziyet etmemesini ve onu öldürmemesini söyleyerek padişahların bayram günlerinde kan dökmediklerini ileri sürmektedir.

Rahma gelsin çeşmi âfet bağrımız hûn etmesin

Bu dil-i dîvânesin derdiyle mecnûn etmesin

Öldürüp âşıklarımı böyle kânûn etmesin

Pâdişâhlar kâil olmaz kana bayram günleri (s. 519, 1367/2)

⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 191-200.

Cuma selamlığı: Osmanlı padişahları, Cuma namazlarını münasip gördükleri camilerden birinde kılmışlardır. Bu Cuma namazı teşrifati, bayram namazları gibi olmuştur. Daha sonra XVII. asırda Sultan IV. Mehmed'in yaşının küçük olmasından dolayı her hafta ağır bir düzenleme gerektiren bu teamül terk edilmiştir.⁵²

Âşık Ömer Divanı'nda Cuma günüyle alakalı pek çok şiir vardır. Şair bunların bazılarında padişahın Cuma alayına da temas etmiştir. Padişah abdest aldıktan sonra yola çıkar ve saltanat mensupları ile Cuma namazını kılmak için camiye gider.

Aldı âbdestini çün kim ol perî âdâb-ıla
Salınıp oldu revân bin nâz-ile elkâb-ile
Câmiin semtini tuttu saltanat erbâb-ile
Yürüdü kable's-salât mahzûr mübârek cum'a gün (s. 411, 1014/2)

Beklenilmesi: Âşık Ömer'e göre padişah, beklenen kişidir. Halk veya kulları ona arz-ı hâl sunmak için padişahın yolunu gözlerler.

Ey Ömer âyâ ne hikmet oldu ol dildârıma
Etmedi aslâ terahhüm benim âh u zârıma
Ruk'a yazdım hasb-i hâlim sunmağa hünkârıma
Hayli demdir muntazırım pâdişâhım Mustafâ (s. 512, 1341/4)

İdaresiyle halkını mesut etmesi: Âşık Ömer, büyük sultanların devrindeki idareyle insanları çok mutlu eden kişiler olduğunu dile getirmiştir. Büyük sultanlar, ortalığı yakıp yıkarak halka zulm eden düşmanı ortadan kaldırarak halkı yeniden eski huzurlu günlerine döndüren hükümdarlardır.

Hîle bâbından kurup Moskov niçe yüz bin dolâb
Ya' ni der kim bendedir tâc-ı ser-i Efrasiyâb
Arz-ı gümrâh eyleyip çekti tabûrun bî-hesâb
Yaka yıka gitti mülkü ederek külden harâb
Çün beşaret erdi devr-i hân-ı a' zâm kâmyâb
Cem'-i asker kılmak için saldı her etrâfa tâb (s. 121, 84/1)

---

⁵² A. g. e., s. 57-58.

Âlemin padişaha sevgisinden dolayı onun kölesi olması: Âşık Ömer'e göre insanlar, sevdiği padişahların köleleridirler. Şair bu şiirinde köle kelimesini olumsuz manada değil, aşırı derecede sevmekten kaynaklanan bir bağlılık olarak ele almıştır.

Der ki Ömer görmedim ben böyle bir âlî-cenâb
Hâlimi arz etmeğe eylerim ondan hicâb
Gül cemâline dizilmiş benleri var bî-hisâb
Niçeler bendesidir âlem Muhammed şâhımın (s. 340, 777/4)

Güzel giyinmesi: Âşık Ömer bazı şiirlerinde padişahın kıyafetlerinden de bahsetmiştir. Padişahın sırtına nakışlı kaftan giyip boynuna saat zinciri taktığı ve beline gümüş kuşak sardığı dile getirilmiştir.

Ol münakkaş kaftanını giyse şâhım eĝnine
Bir taraftan salınır zincir-i sâat boynuna
Sîm kuşağın kuşanınca ol perî miyânına
Çıkarır arşa benim âh u figânım Mustafâ (s. 512, 1343/3)

Dünyaya nam salmış olması: Âşık Ömer, padişahların bütün dünyayı saran şöhretinden bahsetmektedir. Bunu ifade etmek için *nâm*, *şöhret*, *şan* gibi ifadeleri kullanmıştır.

Âlem içre söylenir nâm u nişânı Ahmed'in
Şâyi' oldu hûbluğu tuttu cihânı Ahmed'in
Geçemedin çağı ona gel arz-ı hâcet edelim
Bilmiş ol şimden girü lutfi zamânı Ahmed'in (s. 343, 787/1)

Herkesten zengin olması: Âşık Ömer sungur kuşundan bahsettiği bir dörtlükte bu kuşun fiyatının çok yüksek ve yalnızca padişahın alabileceği değerde olduğunu söylemektedir. Bu da padişahı herkesten daha zengin kılar.

Sungur kuşu dahı kuş-durur değer
Pâdişâhlarda olursa meĝer
Ölüsü dirisi bin altın değer
Bir tuhfedir elden ele çevrilir (s. 249, 496/45)

Cömert olması: Âşık Ömer'in padişahlardan bahsederken en fazla dile getirdiği hususlardan biri padişahların cömert olduğudur. Padişahlar kullarına lutuf, kerem ve

ihsan ederler. Âşık Ömer, murada ermek için Sultan 2. Mustafa'nın güzelliğinin daim olması ve düşmanlarının ağlayıp dostlarının gülmesini Allah'tan dileyerek 2. Mustafa'dan lutuf beklemektedir.

Dilerim Hak'tan beğim hüsnün ola dâim ziyâd
Ağlaya düşmenlerin dünyâda dostun ola şâd
Bu Ömer bî-çâreni lutfunla eyle ber-murâd
Ona ihsân u kerem kıl pâdişâhım Mustafâ (s. 513, 1344/4)

Ölümlü olmasından ibret alınması gerektiği: Âşık Ömer, ölümden bahsettiği şiirlerde genellikle dünyanın padişahlara dahi kalmadığını dile getirmiştir. Bunun sıradan insanlar için büyük bir ibret vesilesi olduğu ve bu dünyanın maddî tarafına aldanmamak gerektiği üzerinde durur.

Âşık Ömer ermedin mi bu fenâ devletine
Bu cihân devr-i zamândır aldanma ziynetine
Pâdişâh olsan da derler “er kişi niyetine”
Var musallâda yatan hünkâra bak ibret al (s. 357, 834/4)

3. 2. 2. 2. Padişahlığın Alametleri

Monarşiyle idare edilen devletlerde, devletin başında olan kişinin birtakım alametlere ve sembollere sahip olması gerekir. Bunlar hem devletin hem de hükümdarın alamet ve sembolleri olarak görülmektedir ve devletlerde zaman içerisinde gelişmiş ve yerleşmiş gelenek unsurlarıdır.

Osmanlı padişahları mevkilerinden dolayı hem eski Türk hükümdarlık geleneklerini hem İslâm hükümdarı geleneklerini hem kadim İran saltanat ananelerini hem de Roma (Avrupa) saltanat sembollerini kullanmışlardır.

Osmanlı Devleti, Sultan II. Murad devrinde Emîr Timur'un oğullarının üstünlük iddialarına karşı çıkmak için kendi soylarını Oğuz Kağan'ın en büyük oğlu Gün Han'ın ilk oğlu Kayı Han'a dayamıştır.⁵³ Bu husus Osmanlı'nın Türk hükümdarlık yapısına sahip çıktığını ve en köklü Türk hanedanı iddiasında olduğunu göstermek bakımından mühimdir.

---

⁵³ Halil İnalçık, *Has-bağçede 'Ays u Tarab: nedimler şâirler mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2015, s. 200-201.

Kadim İnan geleneği ise Osmanlılara, Selçuklulardan kalmış bir mirastır. Osmanlı devlet yetkililerinin idare tarzı ve felsefesi Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk'n eseri Siyasetnâme'nin tesiri altındadır.⁵⁴ Bunun yanında Divan şiirinde padişaha yazılan kasidelerde padişahın, şahnâme kahramanları Zâl, Rüstem vb ile kıyaslanması, İnanlı bir idareci olan Keykâvus'un eseri Kabusnâme'nin Sultan II. Murad'ın arzusuyla özel olarak tercüme ettirilmesi gibi durumlar, Osmanlıların kadim İnan devlet idare tarzını takip ettiğini göstermektedir.

İstanbul'un Fethi'nden sonra Fâtiĥ Sultan Mehmed, kendisini Kayzer-i Rum yani Roma İmparatoru olarak görmüş ve girişeceği yeni fetihleri bu unvanla meşrulaştırmıştır.⁵⁵ Kanunî Sultan Süleyman, Mohaç Zaferi'nden sonra kendisini Avrupa'nın hâkimi olarak gördüğü için 1532'de Venedik'te mücevherlerle süslü ta, taht, asa ve altın zincir yaptırtırmış, daha sonra Niş'te Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'ndan gelen elçileri bu sembollere bürünmüş hâlde karşılamıştır.⁵⁶

Bütün bu bilgiler ışığında padişahların sembolleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu semboller hepsi olmayıp, sadece Âşık mer şiirlerinde geenlerdir.

3. 2. 2. 2. 1. Berat

Padişahın bir kişiye bir memuriyetle vazifelendirdiği yazılı belgedir.⁵⁷ Âşık mer, bu kavramı şiirlerinde gerçek manasının dışında sevgilinin güzellik unsurlarıyla rtştrerek kullanmıştır. Aşağıdaki dizelerde güneş ehrelisi, peri yüzlü, melek simalı sevgili Allah tarafından eşsiz yaratılmıştır. Sevgilinin kaşları, güzelliğinin beratına tuğra çekerek bu eşsiz güzelliği tasdik etmektedir.

Bir güneş tal' at perî-peyker melek-simâ güzel

Hak seni kılmış güzeller içre bî-hemtâ güzel

Kaşların çekmiş berât-ı hüsnüne tuğrâ güzel

(...)

(s. 347, 801/1)

⁵⁴ A. g. e., s. 21.

⁵⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu zerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 111.

⁵⁶ A. g. e., s. 153-156.

⁵⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 273.

3. 2. 2. 2. Cülûs

Tahta geçiş merasimidir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu kavramı şu sözlerle açıklamıştır:

“Herhangi bir Osmanlı hükümdarının hükümdarlık makamına oturmasına bu makamın taht denilen sedir olmasına binaen taht’a oturdu veya taht’a geçti veyahut taht-ı saltanata cülûs etti ve daha topluca culûs-ı hümâyun oldu denilirdi.”⁵⁸

Cülûs, yani padişahın tahta çıkışı Osmanlı Devleti’nde en geniş katılımlı ve en ağır teşrifatlı merasimdir. Devletin neredeyse bütün ileri gelenleri bu merasimde hazır bulunur, yeni padişahı tebrik ederler. Bu merasimi İsmail Hakkı Uzunçarşılı şöyle anlatmıştır:

“Yeni padişahın cülûsu, gün ve saati teşrifatçı tarafından merasime iştirak edecek olanlara derhal bildirilirdi; biraz yukarıda söylediğimiz gibi sadr-ı âzamla Şeyhülislâmın hırka-i şerif odasında ilk bîat ile vazifelerinde ibka edildiklerine alâmet olan kürkleri giydirildikten sonra bunlar kubbe altına yani divan-ı hümâyuna gelip merasimin başlamasına intizar ederlerdi.

Padişahın tahtı Babüssaâde denilen ak ağalar kapısının önüne kurulurdu. Merasimde bulunacak olanların sıraları teşrifatçı vasıtasıyla ve bir defterle tertip edildikten sonra Babüssaâde ağası padişaha intizarda bulunulduğunu bildirir, bu haber gelince padişah bir koltuğunda Darüssaâde ağası ve diğer koltuğunda bir zamanlar Babüssaâde ağası daha sonraları silahdâr ağa olduğu halde bîat mahalline gelip iki tarafa selâm vererek müneccim başının tâyin ettiği saat-i muhtar denilen uğurlu bir anda tahta otururdu.

Kanun üzere yeni padişaha ibtida nakib-ül-eşraf bîat ile dua eder, sonra bayram tebriklerinde olduğu gibi Kırım Hanzâdesi, rikâb-ı hümâyun ağaları bîat edip kapıcı başı ağalar bittikten sonra kubbe altında bulunan Şeyhülislâma haber verilir, gelip bir kısa duadan sonra bîat eder, sonra sadr-ı âzam ve diğer vezirler, kazaskerler, devlet erkânı, ocak ağaları, bîat ve tebrik edip merasimin bittiği teşrifatçı efendinin en son etek öpmesiyle anlaşılacak yeni hükümdar kalkıp hazır bulunanları selâmlayıp selefi olan hükümdarın cenaze namazını kıldıktan sonra enderuna avdet ederdi.”⁵⁹

Âşık Ömer, şiirlerinde teferruatına girmeden bu husustan da bahsetmiştir. Şairin Sultan II. Ahmed’in cülusu üzerine kaleme aldığı kasidede düştüğü tarihte, *şevval ayının mübarek başlangıcının Ramazan Bayramı’nın ilk günü olduğu ve hakanlar hanının tahta geçişinin bayram günlerinde gerçekleştiği*, yazılmıştır.

Mübârek gurrasından mâh-ı Şevvâlin zihî târîh

⁵⁸ A. g. e., s. 173.

⁵⁹ A. g. e., s. 176.

Âşık Ömer'in tahmini doğum tarihi 1619-21 yılları ve XVII. asırdaki padişahların tahta çıkış tarihleri dikkate alındığında, bu şiirde cülusuna tarih düşülen padişah, Sultan II. Ahmed olmalıdır. Çünkü selefi Sultan II. Süleyman, Hicrî 26 Ramazan 1102 (MS 23 Haziran 1691)'de vefat etmiştir⁶⁰ ve Sultan II. Ahmed'in cülusu ramazanın sonu şevvalin başına denk gelmiştir. Sultan İbrahim'in cülusu da şevval ayında gerçekleşmiştir ama bu cülus en erken 14 Şevval 1049 (7 Şubat 1640) tarihinde olmuştur.⁶¹ Şair ise, şevval ayının başlangıcını işaret etmektedir.

3. 2. 2. 3. Davul

Davul, Hunlar döneminden beri Türklerde hükümdarlık ve bağımsızlık alameti olarak kullanılmış ve Osmanlı'ya da aktarılmıştır. Selçuklu hükümdarı, Osman Bey'e beylik alameti olarak sancak ve göndermiştir.⁶² Yine savaşlarda da ordunun hareketlerini yönlendirmek için çalınan davul, sefere çıkış, bayram ve Cuma selamlığı, düğün ve sair gibi önemli günlerde ikindi vakti ezandan sonra çalınmıştır.⁶³ Âşık Ömer de davulu, sefere çıkışı anlattığı bir şiirinde dile getirmiş ve tuğ, sancak gibi mühim alametlerle bir arada saymıştır.

Pâdişâh-ı heft-kişver hattına tuğra çeker
 Tabl-ı kûs u tîğ [tuğ] u sancak âlem-ârâ çeker
 Her kaçan azm-i sefer etse gazâ-yı ekbere
 Kırk sekiz hâfız önünde feth okur esmâ çeker

3. 2. 2. 4. Ferman ve Hatt-ı Hümayun

Bir iş veya düzenleme hakkında padişah tarafından verilen emir demektir. Padişahların bizzat eliyle yazdığı fermana ise hatt-ı hümayun denilir.⁶⁴ Âşık Ömer, şiirlerinde bu iki unsura da temas etmiştir. Aşağıdaki dörtlükte Avusturya Kralı'na seslenerek Kral'ın sözünde durmadığı ve bundan dolayı İslâm askerinin ona doğru

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 533.

⁶¹ A. g. e., s. 207.

⁶² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 263.

⁶³ A. g. e., s. 265.

⁶⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 270.

harekete geçtiği, ölüme hazırlanması gerektiği, çünkü katline ferman çıktığı ve bunu gerçekleştirmek için Kırım Han'ının vazifelendirildiği yazmaktadır.

Hey dîni kara münâfık durmadın sen ahdına
Yürüdü asker-i İslâm hâzır ol sen vaktına
Katline fermân olundu Nemçe tâc u tahtına
Ellerinde tîr ü kemân ol Tatar Han'dır varan (s. 422, 1052/2)

Şair, padişah'tan gelen hatt-ı hümayun ile askerlerin silahlanıp savaşa girdiğini, düşmanın donanmasını ve cephanesini yaktıklarını ve sonrasında Allah'ın yardımıyla Sakız Adası'nın geri alındığını anlatmıştır.

Hatt-ı hümayûn-ile tedbîr tedârik baktılar
Bellerine gâziler gayret kılıcın taktılar
Kâfirin çekdirisin cebhânesini yaktılar
Şüphesiz erdi Hızır Hak'tan inâyettir Sakız (s. 273, 572/2)

3. 2. 2. 2. 5. Hırka-i Saadet

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettikten sonra kutsal emanetleri İstanbul'a nakletmiştir ve bunlar arasında Hz. Muhammed'in olduğu söylenen hırka da bulunmaktadır. Osmanlı sultanları bu hırkayı hilafet alameti olarak görmüşlerdir.⁶⁵ Bilhassa Haçova Meydan Savaşı esnasında muharebe kaybedilmek üzereyken, Sultan III. Mehmed'in hırkayı giyerek düşmana saldırması ve ardından savaşın kazanılması hadisesiyle meşhurdur.⁶⁶ Sultan II. Mustafa da Avusturya Seferi'ne giderken bu hırkayı yanında götürmüştür.⁶⁷ Âşık Ömer şiirlerinde Sultan II. Ahmed ve Sultan II. Mustafa'nın savaşlarda hırkayı yanlarında götürdükleri anlaşılmaktadır. Aşağıdaki şiirde, yeryüzünün halifesi olan Sultan Ahmed'in sancak-ı şerif ve birçok mucizeleri olan hırka-i saadet ile birlikte sefere çıktığı anlatılmaktadır.

Seyr edin alaylarını kat-be-kat dikkât-ile
Sancak-ı şerîf biledir ol şerîf-i zât-ile
Hazretin hırkası bile niçe mu' cizât-ile
Halîfe-i rûy-ı zemîn Sultân Ahmet'tir gelen (s. 456, 1145/2)

⁶⁵ Nurhan Atasoy, "Hırka-i Saadet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 17, s. 375.

⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 78.

⁶⁷ Nurhan Atasoy, "a. g. m.", s. 376.

3. 2. 2. 2. 6. Hutbe

İslâmî saltanat ananesinde tahta çıkan hükümdarın meşruiyetinin en mühim iki göstergesi adına sikke (para) bastırmak ve hutbe okutmaktır.⁶⁸ Ayrıca bir yerde okunan hutbede ismi geçen hükümdar, o bölgenin hükümdarı olarak addedilir. Âşık Ömer, bu unsura çok açık bir şekilde temas etmiştir. Allah'ın yardımıyla düşmanı savaşta yendikten sonra cephanesini ele geçirip kilise ve meyhanesini cami ve mescit yapacak, daha sonra buralarda Kur'an, ezan ve sultan adına hutbe okutacaktır.

Lutf-1 Hak imdâd edicek alırız cephâneni
Câmi ü mescid yaparız kilse vü meyhâneni
Hutbe ezânlar okunup kırılar put-hâneni
Sancağ-1 şerîfte mestûr hatm-i Kur 'ân'dır varan (s. 422, 1052)

3. 2. 2. 2. 7. Hüküm

Padişahların mutlak kararlarının bulunduğu yazılı emre verilen isimdir.⁶⁹ Âşık Ömer, dünyayı anlattığı bir şiirden alınan aşağıdaki dörtlükte Allah'ı padişah olarak tasvir ederek, hüküm kavramını onunla birlikte kullanmıştır.

Kim onda eylerse bir sâat karâr
Görür onda hezâr sa' ab-1 bisyâr
Bir ulu adl issi pâdişâhı var
Ol sarâyın kavmi hükmüne fermân (s. 446, 1110/18)

3. 2. 2. 2. 8. Mektup

Âşık Ömer, devletler arasında imzalanan barış antlaşmalarının mektuplar aracılığı ile gerçekleştiğini dile getirmiştir.

Yeniçeriye post sipâhiye bayrak
Hünkârî beğler iki kat solak
Müsâlaha mektûp menzile ulak
Önünde rehnümâ ne güzel uymuş (s. 301, 659/19)

⁶⁸ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 61.

⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s. 270.

3. 2. 2. 2. 9. Mühür

Osmanlı padişahlarının, cüluslarında sultan olarak biat aldıktan sonra ettikleri ilk iş, kendi adlarına mühür kazıtmaktır.⁷⁰ Âşık Ömer, *mühür* unsurundan genel olarak bahsetmiş ve hükümdarlık sembolü olduğunu söylemiştir. Bunu da benzetme yoluna giderek anlatmış, âşıklar zümresinin sultanı olduğunu ifade etmiştir.

İftihâr etsem acep mi zümre-i uşşâk-ıla
Çok şükür şimdi melâhat mührü parmağımdadır (s. 259, 521/2)

3. 2. 2. 2. 10. Nişan

Devlet sembolüdür. Âşık Ömer bu ifadeyi kullanmıştır ancak, bunun Avrupa'daki gibi bir ödül olarak verilmesi Sultan II. Mahmud döneminde başlamıştır.⁷¹ Aşağıdaki şiirde Allah padişah olarak tasvir edilmiş ve sevgiliyi yaratırken onun güzelliğinin beratına kendi nişanını işlediği söylenmiştir.

Sebkat etmemiş cihâna yok nazîrin ey güzel
Çok güzeller mat olur hüsnün görüp olmaz bedel
Şol berât-ı hüsnüne çekmiş nişânı Lemyezel
Söyle mestûr eylemiş tuğrâya benzer perçemin (s. 337, 766/4)

Âşık Ömer, Varna şehri için yazdığı bir şiirde, şehrin kalesinin kapısında koç nişanı olduğunu dile getirmiştir ve Âşık'a göre bu, Varna'nın koçyiğitler mekânı olduğunu ispat eder niteliktedir.

Söylenir dillerde nâm-ı âlî-şânı Varna'nın
Medhe lâyıktır diyâr-ı dil-sitânı Varnâ'nın
Koç yiğitler meskeni olduğunu isbât eder
Kal'ası bâbında hâlâ koç nişânı Varna'nın (s. 333, 750/1)

3. 2. 2. 2. 11. Ordu

Padişah olmanın en önemli alametlerinden biri de ordudur. Ordu güç demek olup, padişahın padişah olabilmesini sağlayan temel unsurdur. Bu bölümde zaten genel olarak ordu ele alındığı için bu başlık altında ayrıntıya gidilmemiştir.

⁷⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, MEB Yay., 3. Baskı, İstanbul 1983, s. 605

⁷¹ A. g. e., s. 694.

3. 2. 2. 2. 12. Taç

Âşık Ömer hükümdarlıktan bahsederken taç unsurunu sık sık dile getirmiştir. Lakin buradaki taç unsuru doğrudan Osmanlı sultanlarıyla alakalı olmayıp monarşi rejiminde hükümdarın umumî bir sembolü olarak ele alınmıştır.

Bi-hamdillâh ki tâc u taht-ı şevket nev şeref buldu
Çekildi üstüne perr-i hümâ-yı zıll-ı bürhânı (s. 546, 1442/17)

Âşık Ömer, taç unsurunu Avrupalı hükümdarlar için daha çok kullanmıştır. Çünkü taç daha çok Avrupalı hükümdarlarla özdeşleşmiş bir semboldür. Yukarıda Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa hâkimiyeti iddiasını göstermek için taç takması örnek olarak verilmiştir. Aşağıdaki şiirde de Avusturya Kralı'nın Osmanlı'ya karşı gerçekleştirdiği fiillerin yanına kalmayacağı ve tahtıyla tacının onun başına bela olacağı dile getirilmiştir.

Nev-bahâr eyyâmı geldi her taraf buldu revâç
Asker-i İslâmın azmi sahn-ı sahrâ-yı Mohaç
Hâzır ol vaktına ey Nemçe kralı gözün aç
Yanına kalır mı gör bu intizâm u indirâç
Başına târ-ı melâmet ola bir gün taht u tâç (s. 134, 124/1)

3. 2. 2. 2. 13. Taht

Taht unsuru, taçla beraber monarşi sisteminin en büyük sembollerinden biridir. Yalnız taht unsuru daha çok Avrupa'ya has olmayıp neredeyse bütün Doğu ve Batı kültürlerinde var olan bir semboldür. Âşık Ömer hükümdarlıktan veya hükümdarlardan bahsettiği şiirlerinde taht kelimesine sıklıkla temas etmiştir. Aşağıdaki beyitte, dünyanın geçiciliği ve hükümdarların da ölümlü olduğuna temas ederken cihan padişahının tahtını yellerin götürdüğünü yazmış ve böylece hükümdarlığın sembolü olarak tahtı kullanmıştır.

Ol pâdişâh-ı âlem yeller götürdü tahtın
Bâd-ı berr muhâlif esti hâk-ile oldu yeksân (s. 453, 1131/14)

(O cihan padişahıydı, tahtını yeller götürdü. Karayel muhalif esti, padişah yerle bir oldu.)

3. 2. 2. 2. 14. Tuğ ve Sancaklar

Tuğ, eski Türk devletlerinden beri saltanat sembolü olarak kullanılan bir unsurdur. Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te kelimenin “sancak” manasına geldiğini söylemektedir. En fazla dokuz adet olup turunc renginde ipekten mamul bir sancaktır.⁷²

Osmanlı Devleti'nde, devlet ricali mevkilerine göre değişik tuğlar kullanmışlardır. Bu tuğlar, başında bir topuz ve hilâl olan sırığa takılıdır. Osmanlı padişahları yedili tuğ kullanmışlardır.⁷³

Âşık Ömer daha çok savaşla alakalı şiirlerinde tuğ unsuruna temas etmiştir. Aşağıdaki şiirde padişahın tuğlarını kaldırmasıyla ordunun sefere çıktığını anlatmaktadır.

Niyeti azm-i gazâdır bunca bin er üstüne
Yalmanır bî-hadd ü pâyân tığ-ı cevher üstüne
Tuğlar kaldırdı ser zerrîn alemler üstüne
Akın etti pâdişâh-ı heft-kişver üstüne
Sen gerek Malta'ya düş ister Kızıl Alma'ya kaç (s. 134, 124/2)

Sancaklar, devlet mefhumunun tesis edildiği zamanlardan bu yana milletlerin istiklâlinin, hürriyetinin ve mevcudiyetinin timsali olmuştur. Bilhassa Türkler, sancak konusunda çok hassas ve zengin bir millettir. Bu zenginlik Osmanlı döneminde de devam ettirilmiş ve hem devletin idarî birimlerinin hem ordu teşkilatına mensup sınıfların birbirinden farklı sancakları olmuştur.

Âşık Ömer Divanı'nda bilhassa savaşlarla ilgili şiirlerde sancaklara sıklıkla temas edilmiştir. Ancak, birkaçı dışından özel bir isim verilmediği veya herhangi bir asker sınıfıyla anılmadığı için çoğu şiirinde Âşık'ın hangi sancaktan bahsettiği anlaşılammıştır.

Âşık Ömer, Çehrin'in Fethi üzerine yazdığı “sancağıdır” redifli şiirinde, üzerinde Fetih Sûresi'nin yazılı olduğu bir sancaktan söz etmektedir. Şair'in özel olarak

⁷² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Hzl. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay. 1. Baskı, Ankara 2014, s. 400.

⁷³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 252.

tarif ettiği tek sancak budur. Şair bu sancağın İslâm askerlerine kuvvet verdiğini söylemiştir ve ısrarla Hz. Muhammed'in sancağı olduğunu söylemiştir.

Asker-i İslâma kuvvet enbiyâ sancağıdır
Yazılı “innâ fetahnâ” câna cân sancağıdır
Niçe takrîr eyleyeyim âteş-i âhla onu
Kâğıdım yandı Resûl-i kibriyâ sancağıdır (s. 234, 450/1)

(İslam askerine kuvvet veren, üzerinde “İnnâ fetahnâ” yazılı olan ve cana can katan Yüce Resul'ün sancağıdır. Onu ah ateşiyle nasıl anlatayım, kâğıdım yandı.)

Der ki Ömer pâdişâhın ömrü olsun hem mezîd
Dinimiz hak kalbimiz pâk kesmeyiz Hak'tan ümîd
Çehrin'i feth eyledikte kaçtı tabur-ı pelîd
Mu' cizâtı ol Muhammed Mustafâ sancağıdır (s. 234, 450/4)

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Âşık'ın “Enbiyâ Sancağı” ve “Resûl-i kibriyâ sancağı” olarak söz ettiği bu yeniçeri sancağının ismini *İmâm-ı Âzam Bayrağı* olarak yazmıştır. Beyaz ipekten olan bu sancağın üzerinde Fetih Sûresi'nin birinci ve üçüncü ayetleri olan, “İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ / Ve yensurekallâhu nasran azîzâ” yazılıdır ve bu sancak Yeniçeri Ocağı'nı temsil etmektedir.⁷⁴ Ancak yine Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı* isimli eserinde saltanat sancaklarından ikisinin üzerinde yine aynı ayetin yazılı olduğu bilgisi verilmiştir.⁷⁵ Bundan dolayı, Âşık'ın şiirinde bahsettiği sancağın hangisi olduğu tam tespit edilememekle beraber, şiir boyunca hiç yeniçerilerden bahsedilmediği için ve bütün ordu ve devlet kastedildiği için bahsi geçen bayrağın saltanat sancaklarından biri olduğu düşünülmektedir.

Altı bölükten oluşan Kapıkulu Sipahîlerinin savaş esnasındaki vazifeleri ordu merkezinin sağ tarafında bulunan saltanat sancakları altında durarak sultanın otağını korumaktır.⁷⁶ Aşağıdaki dördlükte şair, sipahîlerin bu vazifesine temas etmiş ve herkesi kendi vazifesiyle ilgili kavramlarla anarken sipahîleri de sancakla birlikte anmıştır.

Yeniçeriye post sipâhiye bayrak

⁷⁴ A. g. e., s. 290

⁷⁵ A. g. e., s. 235.

⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocaklar II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 147.

Hünkârî beğler iki kat solak
Müsâlaha mektûp menzile ulak
Önünde rehnümâ ne güzel uymuş (s. 301, 659/19)

Âşık Ömer aşağıdaki şiirinde Rus Kralı'na seslenerek daha önce onun gibi nicelerinin Osmanlı'ya karşı başkaldırdığını ancak Allah'ın nuru Hz. Muhammed'in hırkasının ve sancağının Osmanlı'da olduğunu, bundan dolayı heybet ve yiğitliğin de Osmanlı'da olduğunu dile getirerek, düşmana karşı bu sancağa sahip olmakla övünmektedir.

Serfûrû kıldı senin gibi biçer serkeş kral
Bizdedir heybet şecâat bizdedir sırr-ı celâl
Hazret-i nûr-ı Hudâ'nın ey adû-yı bed-fial
Evvelâ hırkası bizde sâniyâ sancağıdır (s. 234, 450/3)

Yukarıdaki dörtlükte doğrudan adı geçmemekle beraber Şair, sefere *Hırka-i Saadet* ile beraber götürülen bir sancaktan bahsetmiştir. Bu noktadan hareketle, Osmanlı devrinde seferlere *Hırka-i Saadet* ile beraber özel olarak götürülen bayrağın Sancak-ı Şerîf olduğu ve Hz. Muhammed zamanındaki savaşlarda kullanıldığı düşünülen siyah bir sancak olup XVI. asrın sonunda yıprandığı için aslında uygun üç sancak yaptırılıp parçaları o üçünün üzerine diktirilmiştir.⁷⁷

Âşık Ömer, sancak konusuna manevî yönden de temas etmiştir ve ahirette sahabelerle bir *yeşil sancak* etrafında bir araya gelip cennete gideceklerini söylemiştir. Bu, İslâm literatüründe *Livâü'l-Hamd* olarak adlandırılıp “hamt sancağı” manasına gelen ve mahşer gününde herkesin sıkıntıda olduğu bir anda Hz. Muhammed'in müminleri altında toplayacağı sancaktır.⁷⁸ *Livâü'l-Hamd*'ın Kur'an'da, hadislerde veya diğer kaynaklarda nasıl görüldüğünden bahsedilmemiştir⁷⁹ ancak Şair bu sancağın *yeşil* olduğunu söylemiştir.

Der ki Ömer ağlayuban gözüm doldu âb-ile
Hudâ bildirdi birliğin bize dört kitâb-ile
Bir yeşil sancak dibinde cem olup ashâb-ile

⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 241.

⁷⁸ Salih Sabri Yavuz, “Livâü'l-Hamd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 27, s. 200.

⁷⁹ “A. g. m.”, s. 200.

Cennet-i a' lâya girip kalmağa şüphen mi var (s. 235, 454/4)

Âşık Ömer birtakım mukaddes ve soyut kavramlar ile sancak arasında alaka kurmuştur. Bunlar umumiyetle dinî kavramlardır.

Bela, Dert ve Gam Sancağı: Âşık Ömer, aşkından dolayı gam, dert ve bela gibi unsurların bayraktarı olduğunu söylemektedir. Şair aşağıdaki ilk dörtlükte, dertli olup gam sancağını açtığını ve yola çıkacak bir kervan aradığını söylemiştir.

Hayli demdir takınalı biz bu aşk bıçağını
İşte sînem çeker isen getir hicrin dâğını
Dermend Âşık Ömer açtı bu gam sancağını
Hâzır olmuş gitmeğe kârbân arar dünden beri (s. 518, 1363/4)

Aşağıdaki dörtlükte ise gam padişahı sevgilinin Âşık'a dert ve bela sancağını açtırdığını söylemiştir.

Şâh-ı gamsın çektiğim derd ü belâ sancağıdır
Şerbet-i la' lin senin gûyâ ki bal otağıdır
Nâzenînim Gülşen-i hüsnün ki cennet bağıdır
Gözlerin nergis-i şehlâ dişlerin dürr-i Aden (s. 448, 1116/3)

Ecel Sancağı: Âşık Ömer ecel kavramı ile sancak sarasında benzerlik kurmuştur. Aşağıdaki ilk dörtlükte İran mitolojisi kahramanlarından Zâl'in öldüğünü anlatırken, ölümü "ecel sancağı açmak" şeklinde ifade etmiştir.

Ecel sancağını açtıktan geri
Ömür peymânesin içtikten geri
Onun dahı devri geçtikten geri
Serverlik Zâl-ı zamâna yazılmış (s. 299, 654/31)

Aşağıdaki dörtlükte ise daima ibadet etmeyi ve dalâlet yolunu tumamayı nasihat ettikten sonra, kıyamet gününün kendilerine de geleceğini ve *sonsuzluk ovasına sancak dikeceğini* söylemiştir.

Dâim eyleyelim Hakk'a ibâdet
Tutmaya-görelim râh-ı dalâlet
Bize dahı gelir rûz-ı kıyâmet

Kerbelâ Sancağı: Şair, şehitlik kavramına temas ederken bu kavramı *Kerbelâ sancağı* olarak ifade etmiş ve bunu söyleyerek Hz. Hüseyin'in yolunda olduğunu iddia etmiştir. Şair, aşağıdaki dörtlükte savaşıp şehit olmaktan korkmadığını çünkü bunun sözünü ta elest bezminde verdiğini söylemiştir.

Ey yezîdî destini çek dîni dîvâr etmişiz
 Seyfimiz arşa asuban tâ ki izhâr etmişiz
 Tâ elest kâlû belâdan dîni ikrâr etmişiz
 Dinimiz dînin yolunda Kerbelâ sancağıdır (s. 234, 450/2)

Şehitler Sancağı: Şair, doğrudan şehitlik kavramına temas ettiği bir şiirde, şehitlerin sancağını Hz. Hamza'nın taşıdığını, yani İslâm âleminin şehitlerinin kumandanının Hz. Hamza olduğunu dile getirmiştir.

Ey Ömer âşık ger olmak diler isen yüzün ak
 Dîn için azm et gazâyâ baş açık yalın ayak
 Hak için kurbân olan kevser içer yevmü'l-taâk
 Şehitler sancağın (hem) Hamzâ gibi Ankâ çeker (s. 243, 480/5)

Âşık Ömer Divanı'nda sancak kastedilerek *gönder* kelimesi de kullanılmıştır. Gönder, Âşık Ömer Divanı'nda silah manasında geçtiği gibi bu manada da geçmektedir. Aşağıdaki dizelerde Osmanlı ordusunun deniz kuvvetlerinin Venedik donanmasını yenerken Venedik bayrak ve gönderlerini baş aşağı ettiğini söylemiştir.

Söyledip gûş eyledin mi Ak Deniz cengâverin
 Depreyen bir dânesini seng-i top-ı ejederin
 Sernigûn etti niçe bayrağı ile gönderin
 Gark u hark etti donanmasın çevirtti askerin
 Venedik kan ağlayıp kaldı arada lâ-ilâç (s. 134, 124/3)

3. 2. 2. 2. 15. Tuğra

Osmanlı padişahlarının imzasıdır. İnanışa göre Oğuz Kağan'ın yazı nişanıdır. Bu sembol Büyük Selçuklular'da, Anadolu Selçukluları'nda, Anadolu beyliklerinde, Memlûklular'da ve nihayet Osmanlılar'da kullanılmıştır. Osmanlı padişahları arasında

tuğrayı ilk kullanan Orhan Bey olup bütün Osmanlı padişahları tarafından kullanılmıştır.⁸⁰

Âşık Ömer, padişahın sefer kararı verdiğini anlatan bir şiirinde karar fermanına tuğra çektiğinden bahsetmiştir. Bununla beraber *savaş hazırlıkları başlar; tuğlar ve sancaklar kaldırılır, savaş davulları vurulur ve kırk sekiz hafız Fetih Sûresi okur.*

Pâdişâh-ı heft-kişver hattına tuğra çeker
Tabl-ı kûs u tîğ [tuğ] u sancak âlem-ârâ çeker
Her kaçan azm-i sefer etse gazâ-yı ekbere
Kırk sekiz hâfız önünde feth okur esmâ çeker (s. 243, 480/1)

3. 2. 2. 3. Padişah ile İlgili Benzetmeler

Padişahlık, Âşık Ömer Divanı'nda mühim bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşık Ömer, saygı ve hayranlık beslediği varlıkları belli hususiyetlerinden yola çıkarak padişaha benzetmiştir. Bunlar, aşfabetik bir şekilde sıralanmıştır.

Âdem: Âşık Ömer, Hz. Âdem'den bahsederken Allah'ın onu dünya ve ahiret ülkesine reis kıldığını, kemiğini işleyerek Havva'yı yaratarak ona eş ettiğini, yine onu emriyle hilafet tahtına oturttuğunu söylemektedir.

Hak onu dünyâ vü ukbâ mülküne kıldı Reîs
Üstühânından çekip Havvâ'yı etti hem enîs
Emr-i Hak'la ol hilâfet tahtına kıldı celîs
Onların oldu mekânı cennetü'l-hûr ibtidâ (s. 90, 2/3)

(Allah onu dünya ve ahiret ülkesine reis kıldı. Havva'yı onun kemiğinden çekip ona eş etti. O, Allah'ın emriyle hilafet tahtına oturdu. Başlangıçta huriler cenneti onların mekânı oldu.)

Allah: Âşık Ömer'in padişahlık unsurunu atfettiği en mühim varlık Allah'tır. Şair, onu eşsiz ve vezirsiz bir padişah olarak anlatır. Esas sultan olan Allah, Osmanlı ordusunun yalvarış ve yakarışlarını dinleyerek zaferi kolaylaştırmış ve Sultan III. Ahmed, Rus Zaferi ile birlikte gazi unvanını almıştır.

Gözümüzün yaşına bakıp ol yüce Sultân'ımız

⁸⁰ A. g. e., s. 227-228.

Feth-i nusretler müyesser eyledi Sübhân'ımız
Hamdülillâh gâzi oldu Sultân Ahmed Han'ımız
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/3)

(*O yüce sultan olan Allah'ımız gözümüzün yaşına bakıp, yardımıyla fethi kolay eyledi. Allah'a hamdolsun Sultan Ahmed Han'ımız gazi oldu, Allah Teâlâ Rus zaferini kolay eyledi.*)

Anka: Simurg adıyla da bilinen Anka, Fars mitolojisinde mühim bir yer tutmaktadır. Her tarafında farklı renklerle bezenmiş dörder kanadı bulunup çok güçlü bir kuştur. Bin yedi yüz sene yaşadığı anlatılmaktadır.⁸¹ Türk edebiyatında ise efsanevî bir yer olan Kaf Dağı'nda yaşadığı, sürekli uçup yere hiç konmadığı, hayvan ve insanlara musallat olduğu için Hanzala bin Safvan'ın ettiği dua neticesinde Anka ve neslinin öldüğü, her şeyi bildiği, her hastalığa şifası olduğu ve görünmezliği ile ele geçmezliği yönüyle sevgiyle benzeştiği işlenmiştir.⁸² Âşık Ömer, efsanevî Anka kuşunu kuşların padişahı olarak değerlendirmektedir. Ona göre, Anka'nın hükümdarlığı Hz. Süleyman'dan biat almasıyla gerçekleşmiştir.

Murg-ı kebîr iki Kaf dağınca var
Hümâ kuşu bulut içre bî-şümâr
Süleyman'dan biat almış yolu var
Sultân-ı murgândır Sîmurg u Ankâ (s. 102, 43/20)

Âşık: Şair, âşıktan yani kendisinden bahsederken aşkın padişahı olduğunu söylemektedir. Boyu servi ağacı ve yasemin gibi olan sevgili, Âşık'a ansızın bir bakış atar, bu yakıcı bir bakıştır; ancak o bakışın ateşi aşığın sırtındaki gömleğini baştanbaşa yaksa bile dert değildir. Âşık, aşkın padişahı, gam askeri de onun ordusuyken sanki mihnet çölünde otağı yakılmış bir hâle gelmiştir.

Kec nigâh etti bana ol kâmet-i serv ü semen
Gam değil nâr olsa eğnimde ser-â-ser pîrehen
Askerimdi ceş-i gam ben şâh-ı aşk olmuş iken
Güiyâ sahrâ-yı mihnette otağım yaktılar (s. 216, 395/2)

⁸¹ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalıcı Yay., 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 624.

⁸² Rıdvan Canım, *a. g. e.*, s. 474-475.

Bahar mevsimi: Âşık Ömer, bir şiirinde bahar tasviri ederken, onu nevrüzün sultanı olarak değerlendirmiştir. Nevruz'un sultanı olan baharın müjdesiyle birlikte toprak yeniden can bulmu ve geceyi aydınlatan ışık, nurunun alevi ile gökyüzünün aynasını parlatmıştır.

Yine müjde kıldı sultân-ı nevrûz
Erişti zemîne nev-feth mesîhâ
Şu' le-i nûrıyla mihr-i şeb-efrûz
Mir' at-i feleği kıldı mücellâ (s. 93, 13/1)

Bahar, bu şiirinde bir mazmun olarak bulunmaktadır. Dizelerin ortaya çıkardığı mana, baharın gelişidir. Bundan dolayı doğrudan bahar kelimesi geçmemektedir.

Can: Âşık Ömer, vücudu bir ülke canı da onun padişahı olarak görmektedir. Bu padişahın veziri akıl, ulağı gönül, silahı ise aşktır.

Pâdişâhıdır Ömer iklim-i vücûdun bu cân
Akl onun vezîridir gönül ulağı aşk yarak (s. 319, 706/6)

Cebrail: Dört büyük melekten biri olup Kur'an'a göre karşı konulamayacak bir güce ve kesin bilgilere sahip olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği bir melektir.⁸³ Âşık Ömer de buna dayanarak, dört büyük melekten ve bilhassa Cebrail'den padişah olarak bahsetmektedir. Yer ile göğün atışmasının anlatıldığı bir şiirden alınan aşağıdaki dörtlükte, gök yere meleklerin padişahının kendisinde yaşadığını söylemektedir.

Gök söyledi kimden aldın haberi
Bende olur hep melekler serveri
Arşın kürsün yerin göğün lengeri
En evveli ulu Sübhân benimdir (s. 232, 444/10)

Gül: Doğu edebiyatlarında geniş yer tutan bir çiçektir. Türk edebiyatında en çok sözü edilen çiçek olup çiçeklerin sultanı olarak görülmektedir.⁸⁴ Güzellik bahçesi bir ülke olarak düşünülürse gül oranın sultanıdır. Âşık Ömer pek çok şiirinde çiçeklerden bahseder ve gülü onların padişahı olarak değerlendirmektedir.

---

⁸³ A. g. e., s. 254.

⁸⁴ A. g. e., s. 528.

Pâdişâh-ı gül şeh-i zerrîne sundu defteri
Çorbacı müşabihte sır yazdı bir de [bürdü] katmeri (s. 254, 505/2)

Güneş: Âşık Ömer, güneşi Doğu'nun Sultanı olarak değerlendirmektedir. Güneş, doğar doğmaz dört bir yana mektuplar göndererek hükümdarlığını ilan eder, askerleri olan ışınlarla beraber Batı'ya doğru sefer eder.

Eyledi çarhtan tulûu kıldı zerrîn câmeler
Çâr iklimini tutmağa büründü nâmeler
Zerreler leşkeri giymiş (ü) verir keş câmeler
Azm-i garb edip gider sultân-ı hâverdir güneş (s. 287, 615/3)

İstanbul halkı: Âşık Ömer İstanbul'u övdüğü bir şiirinde, İstanbul'un tekrar görmeyi beklerken sabredemediğini, Allah'ın İstanbul'da yaşayanların hepsini bir padişah gibi ettiğini ve bu sebeple oradaki bir yoksula dahi boyun eğdiğini söylemiştir.

İntizârım görmeğe cismimde cân etmez karâr
Gösterir mi çeşm-i giryânıma yine rûzigâr
Herkesi bir sultân etmiş ol Hudâ perverdigâr
Kâil oldum bir gedâ mensûbuna İslâmbol'un (s. 336, 762/2)

Ramazân ayı: Âşık Ömer, ramazân ayını da padişaha benzetmektedir. Zamânı gelince tahtına çıkar ve başına altın yaldızlı külâhını giyer. Zengin ve fakirler sınırsız sofrasına doyar, çünkü Ramazân ayı bereket kaynağıdır. Şair bundan dolayı, Ramazân'ı ülkeye bolluk ve bereket getiren cömert bir sultana benzetmektedir.

Yine tahtına cülûs eyledi şâh-ı ramazân
Giydi başına zer-endûdî külâhı ramazân
Hân-ı bî-haddine müstağrak olup bay u gedâ
Ne kerem kânı suhen olur o mâh-ı ramazân (s. 405, 996)

Sevgili: Âşık Ömer Divanı'nda padişahlık unsuruyla arasında en çok bağ kurulan mefhum sevgilidir. Âşık Ömer, sevgilisini bütün dünyanın sultanı olarak görmektedir. Sultan olan sevgilinin kirpiğinin okları şairin katline ferman almıştır.

Totalım kim âleme sultân imişsin ey perî
Rahm edersin cevr-ile öldürme gel âşıkları
Câna kâsd eyler şehâ rûyunda müjgân okları

Katlime almış fermân fermân üstüne

(s. 474, 1202/3)

Sevgilinin hükmettiği yer, güzellikler ülkesidir. Güzellikler dolu o ülkede sevgiliden daha güzeli yoktur.

Hüsn ilinin şâhısın sana gerektir taht u tâc

Ey perî çeşmin alır ise sezâ Rûm'dan harâc

Lâle-i Numân mıdır yâ ruhların gül mü dedim

Gül gibi edip tebessüm dedi bu güldür gül aç

(s. 137, 136/1)

Sinop: Âşık Ömer, Sinop'u anlattığı bir şiirinde onu Karadeniz civarında karanın ve denizin padişahı olarak değerlendirmektedir. Bu benzetmede Şair'in yaşadığı dönemde Sinop'un Kırım ile İstanbul arasında kalan mühim bir merkez olmasının tesiri vardır. Aşağıdaki dörtlüğün ikinci dizesindeki "bargâh" kelimesi otağ yani karargâh anlamında olup Şair bu kelimeyi kullanarak Anadolu'nun otağının Sinop olduğunu dile getirmiştir.

Şiddet-i bahr-ı siyâhın nev-bahâridir Sinop

Sâhili iklim-i Rûm'un bârgâhıdır Sinop

Ağ u karada yakın ol pâdişâh-ı bahr u ber

Âl-i Osmân u Tatar Han hem civâridir Sinop

(s. 117, 69/1)

Yeryüzü: Âşık Ömer gök ile yeri konuşturup atıştırdığı bir şiirinde, yeri göğün yıldırım saldırılarına karşı koyan bir padişah olarak anlatmaktadır.

Yer dedi ki benden yüksek durursun

Ne büyük söyler de mağrûr olursun

Tâ ezelden sen hasmını bilirsin

Yıldırımın tutan sultân benimdir

(s. 232, 444/13)

3. 2. 3. Şehzade

Osmanlı padişahlarının erkek çocuklarına verilen isim. Yaşça en büyükleri esas olmak üzere, şehzadelerin her biri padişah namzedidir. Bundan dolayı hem yetiştirilmelerinde hem eğitimlerinde donanımlı olmalarına çok dikkat edilmiştir. Çünkü hepsinin devletin başına geçme ihtimalleri vardır.

Şehzadeler, XVI. asrın ikinci yarısına kadar belli bir yaştan sonra sancağa çıkmışlarsa da esasen Osmanlı saray teşkilatına mensup kabul edilirler.

Âşık Ömer Divanı'nda doğrudan bir Osmanlı şehzadesi geçmemektedir fakat bazı şiirlerinde şehzade unsuru yer almıştır. Aşağıdaki şiirde sevgilinin güzelliği ile böbürlenmemesi çünkü dünyanın geçici olduğu, birçok şehzadenin dahi bundan dolayı dünyadaki mevki ve makamları bırakarak öldüğü dile getirilmiştir.

Cemâl-ile gurûr etme cihâna
Bilirsin devr eder âhir zamâna
Niçe şehzâdeler düşüp külhâna
Terk eder ikbâl ü câhı bu yüzden (s. 434, 1090/3)

3. 2. 4. İçoğlanı

Devşirilerek sarayda sıkı bir eğitimden geçtikten sonra devletin çeşitli makamlarında vazifelendirilen çocuklardır.⁸⁵

Âşık Ömer, içoğlanı unsuruna çiçekleri savaştırdığı bir şiirinde temas etmiştir. Burada her çiçeğe farklı vazifeler yükleyen şair reyhan ve karanfil çiçeklerini de padişahın yanında savaşa katılan içoğlanlarına benzetmiştir.

Pâdişâh-ı gül şeh-i zerrîne sundur defteri
Çorbacı şâbihin sır yazdı bürdü katmeri
Kırmızı kadîfe vü katmer kadîfe safderî
Önce reyhân u karanfil tâze iç oğlanları
(...) (s. 241, 475/1)

3. 2. 5. Haseki

Bostancı Ocağına mensup olup padişah bir yerden bir yere intikal ederken yanında bulunup ona muhafızlık eden asker sınıfıdır.⁸⁶ Bunlar, padişahın eşi olan "haseki"den ayırmak için, "haseki ağaları" diye de adlandırılmışlardır.⁸⁷ Âşık Ömer, çiçekleri savaştırdığı bir şiirinde yasemin, şebboy, şakayık ve sümbül adlı çiçekleri

⁸⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 290.

⁸⁶ A. g. e., s. 458-459.

⁸⁷ Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e., C. I, s. 753.

gölün yanındaki hasekiler olarak ele almıştır. Bu hasekiler, gelincik çiçeğinin ordusunu darmadağın etmişlerdir.

(...)

Emr edip karanfilin saldı niçe kıtâllerin
Bir iki üç hâsekî bozdu gelip ef' âllerin
Yâsemen şebboy şakâyık sünbül-i zülf-i nigâr
Etiler bunlar gelincik leşkerini târmâr (s. 255, 505/3)

3. 2. 6. Baltacı

Eski sarayın, şehzadelerin ve saray dışına çıktığından padişahın korunma ve diğer hizmetleriyle vazifeli asker sınıfıdır.⁸⁸ Âşık Ömer bir şiirinde savaş hazırlıkları edildiği esnada baltacıların düzenini sağladığından bahsetmektedir.

Cübbeci [cebeci] topçu çeker âlât-ı harbi ihtimâm
Hem sipâhî ser bölük etmektedir ikdâm-ı tâm
Baltacı iç halkı kurmuştur nizâm-ı iltizâm
Ceng için kat kat îlâcî husrevi dârâ çeker (s. 243, 480/4)

3. 2. 7. Çavuş/Serheng

Âşık Ömer, şiirlerinde bu iki kelimeyi de kullanmıştır. Çavuşlar, Osmanlı devrinde divan-ı hümayuna hizmet etmek, padişahlar şehri dolaşırken onlara eşlik etmek ve sefer esnasında otağ önünde nöbet tutmakla görevlidirler.⁸⁹ Âşık Ömer, satrancı kastettiği bir muammasında satrançtaki piyonlardan çavuş olarak bahsetmiştir.

Pes birer hamle ederler gözetirler yerlerin
Oynatıp meydânda rahş-ı gergedânî fillerin
Altışar musâhibi birer vezîr âkillerin
Sekizer serhengi var önünce gider zenc-ile (s. 482, 1235/2)

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 415.

⁸⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I, s. 332.

3. 3. Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nin bürokrasi işlerini yürüten teşkilat Merkez Teşkilatı'dır. Bu sınıf daha çok siyasetle alakadar olmalarına rağmen lazım geldiğinde seferlere karar vermeleri ve katılmaları sebebiyle, askerlikle ilgili unsurlar arasına alınmıştır.

3. 3. 1. Divan-ı Hümayun

Osmanlı Devleti'nde birinci derecede ehemmiyet arz eden işlerin yürütüldüğü ve karara bağlandığı dairedir.⁹⁰ Âşık Ömer, bu unsurdan gerçek manada bahsetmemiştir. Yalnız sevgiliyi padişaha benzettiği şiirlerde divan unsuruna yer vermiştir.

Emrine râzîdir uşşâk âlî dîvân sendedir
Emr-i Hakk-ıla dil-i dîvâne her an sendedir
Şehsüvârım arsa-i hüsn-ile meydân sendedir
Mülk-i hüsnün şâhısın ey Husrev ü Dârâ güzel (s. 362, 852/2)

3. 3. 1. 1. Sadrazam

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında ilmiye teşkilatından gelen sadrazam, Çandarlı Halil Hayreddin Paşa (1364-1387)'dan sonra askerî sınıftan gelmeye başlamıştır. Sadrazamlar, padişahın mutlak otoritesini temsil eden kişilerdir.⁹¹

Âşık Ömer'in yaşadığı XVII. asırda, bilhassa *Köprülüler Devri* olarak adlandırılan XVII. asrın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti padişahı tarafından çok sadrazamlar tarafından idare edilmiştir. Şair, aşağıdaki şiirde hangisi olduğu tespit edilemeyen devrin sadrazamlarından birinin her savaşta gayretle savaştığını söylemektedir.

Bağlanıp gayret kuşağın sadr-ı a' zam her sefer
Bunca serdengeçtiler kanlar saçıp başlar keser
Tığların üryân eder Bektâşîler şâm u seher
Sıdk-ıla gülbangi kırk bin esrûk ejderhâ çeker (s. 243, 480/3)

3. 3. 1. 2. Vezir

Divanda bulunup devlet idaresinde söz sahibi olan mevkidir. Âşık Ömer Divanı'nda "vezîr, ferzâne, asaf ve nazîr" isimleriyle geçmektedir. Aşağıdaki şiirde

⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 1.

⁹¹ A. g. e., s. 111-112.

vezir kelimesinin çokluk hâli olan “vüzerâ” kullanılmıştır ve bu kelimeyle beraber devlet erbabı ifadesi yer almıştır.

Pâdişâh-ı âleme kıldı duâ
Muammer ola feyziyle ulemâ
Cümle erbâb-ı devlet hep vüzerâ
Sultân Mehmed gibi bir hanımız var (s. 229, 436/16)

3. 3. 1. 3. Kazasker

Osmanlı Devleti’ndeki askerî davalara bakan yüksek kadılardır. Zaten kelime manası “asker kadısı” demektir.⁹² Âşık Ömer, şiirlerinde Askerî isimli bir şairin kazasker olduğu söylenirken kullanılmıştır.

Askerî âleme gulgula saldı
Kazasker sadrında hükûmet kıldı
Molla Celâlettin ilmiyle oldu
Hakikat bahrının gevheri kânı (s. 538, 1422/13)

3. 4. Osmanlı Devleti’nin Askerî Teşkilatı

Osmanlı askerî teşkilatı Kapıkulu askerleri, eyâlet askerleri ve deniz kuvvetleri olarak, üç sınıfa ayrılmıştır.⁹³ XVII. asra gelindiğinde daha önce belirtildiği gibi levent veya sekban-sarıca adı verilen Anadolu gençleri eyâlet askerlerinin yerini almıştır.

3. 4. 1. Kapıkulu Ocakları

Bu asker sınıfı yaya ve atlı olarak ikiye ayrılmıştır.

Yayalar: Acemi ocağı, yeniçeri ocağı, cebeci ocağı, topçu Ocağı, top arabacıları ocağı, lağımçı ve humbaracılar.

Atlılar: Sipah, silahtar, sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sağ garipler, sol garipler.⁹⁴

Âşık Ömer şiirlerinde bu asker bölüklerinden aşağıda sıralananların adı geçmektedir.

⁹² Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II s. 229.

⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 4.

⁹⁴ *A. g. e.*, s. 4.

3. 4. 1. 1. Yeniçeriler

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde Sultan I. Murad zamanında mesleği tamamen askerlik olan bir orduya ihtiyaç duyularak kurulmuş askerî sınıftır.⁹⁵ Yeniçeriler, 1826 yılında Sultan II. Mahmud tarafından kanlı bir şekilde lağvedilmiştir.

Âşık Ömer üç şiirinde yeniçerilerden bahsetmiştir. Aşağıdaki şiirde pek çok askeri unsurdan bahsedip onları meşhur olduğu unsurlarla birlikte anmıştır; yeniçerilerden bahsederken de *post* kavramını kullanmıştır. Aslında hayvan derisi demek olup Osmanlı döneminde *makam*, *mevki* gibi kavramları karşılayan bir ifadedir. Ayrıca Bektaşîler arasındaki rütbeleri de belirten bir mefhumdur.⁹⁶ Yeniçeriler, Bektaşî tarikatine bağlı oldukları için Âşık Ömer bu unsuru onlarla beraber anmıştır.

Yeniçeriye post sipâhiye bayrak
Hünkârî beğler iki kat solak
Müsâlaha mektûp menzile ulak
Önünde rehnümâ ne güzel uymuş (s. 301, 659/19)

(*Yeniçeriye post, sipahiye bayrak, hünkârî beyler, iki kat solak, barışa mektup, menzile ulak, önünde rehber ne güzel uymuş.*)

Âşık Ömer bazı şiirlerinde onlardan Yeniçerilerden bahsederken doğrudan “Bektaşî” ifadesini kullanmıştır.

Bağlanıp gayret kuşağın sadr-ı a' zam her sefer
Bunca serdengeçtiler kanlar saçıp başlar keser
Tîğların üryân eder Bektâşîler şâm u seher
Sıdk-ıla gülbangi kırk bin esrûk ejderhâ çeker (s. 243, 480/3)

Âşık Ömer, Yeniçeri Ocağına mensup askerî sınıflar veya rütbelerden de bahsetmiştir.

⁹⁵ A. g. e., s. 144.

⁹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e., C.II, s. 779.

3. 4. 1. 1. 1. Ağa

Yeniçeri Ocağının başındaki kişidir. Yeniçeri ve Acemi Ocağından mesuldür ve buralardaki işlen düzenlenmesini ve idaresi sağlar.⁹⁷ Âşık Ömer aşağıdaki dörtlükte asayışı bozan herhangi bir meselede olaya yeniçeri ağasının müdahale ettiğini ve ortaya çıkıp “yol erkân” diyerek düzeni sağladığını dile getirmiştir.

Kazzâzların dilberine çatinca
Pirinç Hanı önünden biri sapınca
Sarhoş gavgâ edip bir söz atınca
Ağa meydân eder yol erkân diyü (s. 464, 1171/16)

3. 4. 1. 1. 2. Çorbacı

Yeniçeri Ocağı'nda bölük ve ortaların başındaki kumandanlardır. Başında olduğu birimin bütün işlerinden ve düzeninden sorumludur.⁹⁸ Âşık Ömer Divanı'nda çiçeklerin savaştırıldığı şiirde geçmektedir; çiçeklerin padişahı gülden gülün emirlerini yazdığı tasvir edilmiştir.

Pâdişâh-ı gül şeh-i zerrîne sundu defteri
Çorbacı müşabihte sır yazdı bir de [büdü] katmeri
(...) (s. 254, 505/2)

3. 4. 1. 1. 3. Bevvâb

Kelime manası ‘kapıcı’ demektir. Sarayda bulunan çeşitli odaların kapısında durup odanın emniyetini sağlamakla vazifeli asker sınıfıdır. Korudukları kısma göre ‘bevvâban-ı bâb-ı hümayun’, ‘bevvâban-ı dergâh-ı âli’ gibi isimler almışlardır.⁹⁹ Bunlara muhafız veya korucu da denilmektedir. Âşık Ömer şiirlerinde doğrudan değil, benzetme yoluyla kullanılmıştır; aşağıdaki dörtlükte bu unsur ile aşk arasında bağlantı kurulmuştur.

Ey Ömer kadrin bilir fehm eyleyen erbâb-ı aşk
Hızr-ı hâzır feth-i âli hayr-ı bevvâb-ı aşk
Kıblegâhı kurulmuş dîvâne-i kullâb-ı aşk

⁹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, s. 177.

⁹⁸ A. g. e., s. 234.

⁹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e., C. I, s. 213.

Teng-i kullâb rûzigâr çekmek çevirmektir gazez

(s. 305, 669/4)

3. 4. 1. 1. 4. Solak

Yeniçeri Ocağını oluşturan “orta” adı verilmiş taburlardan 60, 61, 62 ve 63. ortaların mensuplarına verilen isimdir ve bunların vazifesi padişaha muhafızlık etmektir.¹⁰⁰ Asker sınıflarının sıralandığı bir şiirde adı adı geçmektedir. Solakların *hünkâr* kavramıyla anılması tesadüf değildir, yukarıda da bahsedildiği gibi bunlar padişahın yanında yaya olarak yer alıp onu korurlar.

Yeniçeriye post sipâhiye bayrak

Hünkârî beğler iki kat solak

Müsâlaha mektûp menzile ulak

Önünde rehnümâ ne güzel uymuş

(s. 301, 659/19)

3. 4. 1. 1. 5. Sakalar

Yeniçeri Ocağı'nın su ihtiyacını temin eden sınıftır.¹⁰¹ Bunlar savaşta askere su yetiştirdiğinden Âşık Ömer tarafından adlarına şiir yazılarak övülmüşlerdir. Şair, aşağıdaki beyitte sakalar ile nehir arasında benzerlik kurmuştur. Bu benzetme hâliyle sakaların su taşıması, su ihtiyacını karşıması sebebiyledir.

Îlâhî görmesin gam gussa rûh-ı asker-i İslâm

Murâd üzre bula feth ü fütûhu asker-i İslâm

Ne semte azm ü cezm etse gürûhu asker-i İslâm

Bile çağlar akar nehr-i firâvânı sakâlardır

(s. 168, 225/3)

(Allah'ım İslâm askerinin ruhu gam keder görmesin, İslâm askeri murat ettiği gibi fetih ve zaferler bulsun. İslâm askerinin ordusu hangi semte karar kılıp niyet etse, sakalar da onlarla birlikte coşkun bir nehir gibi çağlayıp akarlar.)

3. 4. 1. 2. Cebeci

Savaş âletleri ve levazımını yapan, sefer esnasında bunları cepheye ve savaş meydanına taşıyan asker sınıfıdır. Bir vazifeleri de savaşlardan sonra hasar görmüş

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, s. 218.

¹⁰¹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III, s. 96.

savaş âletlerini tamir etmektir.¹⁰² Aşağıdaki şiirde topçularla beraber savaş âletleriyle ilgilendikleri söylenmektedir.

Cübbeci [cebeci] topçu çeker âlât-ı harbi ihtimâm
Hem sipâhî ser bölük etmektedir ikdâm-ı tâm
Baltacı iç halkı kurmuştur nizâm-ı iltizâm
Ceng için kat kat îlâcı husrevi dârâ çeker (s. 243, 480/4)

3. 4. 1. 3. Topçu

Top dökme ve top kullanma vazifeleriyle iki kısma ayrılmış, Kapıkulu Ocakları'na mensup yaya asker sınıfıdır.¹⁰³ Âşık Ömer'in yalnızca bir şiirinde topçulardan bahsedilmiştir; topçuların cepheye savaş âletlerini taşıdığını söylemiştir.

Cübbeci [cebeci] topçu çeker âlât-ı harbi ihtimâm
Hem sipâhî ser bölük etmektedir ikdâm-ı tâm
Baltacı iç halkı kurmuştur nizâm-ı iltizâm
Ceng için kat kat îlâcı husrevi dârâ çeker (s. 243, 480/4)

3. 4. 1. 4. Kapıkulu Sipahîleri

Sultan I. Murad zamanında Kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle kurulmuş atlı askerî sınıftır. Sipah ve silahtar isimleriyle de bilinirler.¹⁰⁴

Âşık Ömer Divanı'nda süvar, süvarî, sipah, sipâhî, siyâvuş ve atlı olarak pek çok şiirde bu asker sınıfı geçmektedir. Şair, aşağıdaki dizelerde sipahîden bahsederek, "âzâde" yani hür olduklarına temas etmiş ve sevgilinin kendisinden hürriyetini alarak onu dert ve gam vakfına gözcü ettiğini söylemiştir.

Ey dilâ sende kime feryâd u dâd etsem acep
Dilrübâlar sevmeye sen eyledin mâhir beni
Ben sipâhîler gibi âzâde iken rûz u şeb
Derd ü gam tevliyetine eyledin nâzır beni (s. 515, 1353/1)

¹⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 3.

¹⁰³ A. g. e., s. 35.

¹⁰⁴ A. g. e., s. 137.

3. 4. 2. Eyâlet Askerleri

Kapıkulu Ocakları ile birlikte Osmanlı ordusunu oluşturan iki koldan birisidir. Eyâletlerde bulunan sancaklar, devlet kademelerindeki memur ve amirler arasında tımar, zeamet ve has isimleriyle pay edilmiş olup, bu toprakların gelirini alan kişilerin savaş zamanlarında savaşması için asker çıkarması kanun hâline gelmişti. Bu askerlere “cebelü” adı verilmiş olup Osmanlı ordusunun kalabalık kısmını teşkil etmişlerdir.¹⁰⁵

Eyâlet askerleri timarlı sipahî, yaya, müselem, cerahor, canbaz, Tatarlar, akıncılar, deliler, azablar, yörükler, gönüllü ve beşliler olarak sınıflandırılmışlardı.¹⁰⁶

Âşık Ömer Divanı’nda eyâlet askerleri ile alakalı çok fazla bilgi yoktur. Sadece iki adet asker sınıfından bahsedildiği tespit edilmiştir, bunlar subaşı ve dîdebândır.

3. 4. 2. 1. Subaşı

Osmanlı devrinde *kaza* adı verilen yerlerin emniyetini sağlayan kişidir.¹⁰⁷ Âşık Ömer bir şiirinde bu vazifeden “köy subaşısı” olarak bahsetmiştir ve bu askerî sınıfı küçük gördüğünü belli eden bir dil kullanmıştır. *Bir kuru eyer tahtası ile üzengisiz ata binilmez*, diyerek bu sınıfın teçhizatını beğenmediğini söylemiş ve ardından da eğreti sancak ile subaşından bey olmayacağını dile getirmiştir. Daha sonra ise bunların korkak olduğunu ve zırh ile kolçak takarak mert olunmayacağını; her sesi savaş davulu olarak algılayanın nasihat dinlemeyeceğini söylemiştir ve muhtemelen bu askerlerin disiplinsiz olduklarına temas etmiştir.

Ata binilmez üzengisiz kuru kaltâg-ıla
Köy sübaşısı beğ olmaz iğreti sançağ-ıla
Merd olur mu hiç müennes zırh-ıla kolçağ-ıla
Her sadâya kûs-ı harbî dinleyen tutar mı gûş (s. 287, 614/2)

Yukarıdaki dizeler okunurken, XVII. asırda Kapıkulu Ocakları’ndan yetişen askerlerle eyâlet askerleri arasındaki çekişme¹⁰⁸ ve yer yer didişme akla getirilmelidir. Şair, bu şiirini muhtemelen yeniçerileri eğlendirmek maksadıyla okumuş ve bu maksatla rakip askerî unsur ile alay etmiştir.

¹⁰⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I, s. 576.

¹⁰⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 1. Baskı, Ankara 1991, s. 47.

¹⁰⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III, s. 259.

¹⁰⁸ Mesut Uyar – Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 176-177.

3. 4. 2. 2. Dîdebân

Osmanlı devrinde gümrük bekçilerine verilen isimdir.¹⁰⁹ Âşık Ömer'in bir şiirinde gümrükle beraber adı geçmektedir. Şair'in burada kullandığı "savaşmak" ifadesi, muhtemelen çarpışma anlamında olmayıp gümrüğe gelenlerle uğraşmak anlamındadır.

Balıkçılar şikârına dolaşır
Müşteriyi aldatmağa uğraşır
Gümrük'te de dîdebânlar savaşır
Üsküdârdan gelir kervânımız var (s. 229, 436/13)

3. 4. 3. Bahriye Teşkilatı

Osmanlı Devleti, Orhan Bey'den itibaren bir donanmaya sahiptir.¹¹⁰ Devletin ilk fetihleri Marmara, Ege ve Karadeniz'de olduğu için, Osmanlılar fethettiği bölgelerdeki hazır donanmaları da bünyesine katarak bu konuda maharetli bir devlet hâline gelmiştir.

Devletin denizlerde faal bir rol oynaması Fâtih Sultan Mehmed devrinde gerçekleşmiştir.¹¹¹ Fâtih Sultan Mehmed zamanında aynı anda hem Rodos hem de Otranto'ya donanma çıkarabilecek bir kuvvete erişilmiştir. Osmanlı donanmasının en güçlü olduğu devir ise donanmanın başında Barbaros Hayreddin Paşa'nın olduğu devirdir. Kılıç Ali Paşa varken de devam eden bu başarılı devir, XVII. asırda biraz sekteye uğramıştır.¹¹²

XVII. asrın başında Mezomorto Hüseyin Paşa, Osmanlı donanmasının Akdeniz'de yeniden söz sahibi olmasını sağlamıştır.¹¹³

Âşık Ömer şiirlerinde donanma unsurlarına çokça yer vermiş bir şairdir. Hem Karadeniz'in hem Akdeniz'in liman şehirlerinden ve bu denizlerdeki bazı muharebelerden bahsetmiştir. Tabî bu savaşlardan bahsederken "donanma" ifadesini de kullanmıştır. Aşağıdaki dördlükte Çehrin Kalesi Fethi'ni anlatırken donanmanın kullanıldığından söz etmektedir.

¹⁰⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I, s. 450.

¹¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 389.

¹¹¹ *A. g. e.*, s. 392.

¹¹² *A. g. e.*, s. 392.

¹¹³ *A. g. e.*, s. 393.

Pâdişâhâ kıl donanma dostların şâdân ola
Kanda kim gitsen delîlin âyet-i Kur'ân ola
Söylene dillerde adı bir zamân destân ola
Kal' a-i Çehrin gazâsı her gazâyâ oldu baş (s. 289, 622/4)

3. 4. 3. 1. Reis

Yelkenli gemilerin kaptanları için kullanılan tabirdir. Osmanlı'da savaş gemilerinin kumandanlarına bu isimle hitap edilip XVII. asırdan itibaren yerini kaptan kelimesine bırakmaya başlamıştır.¹¹⁴ Âşık Ömer, aşağıdaki şiirde reisin sefere çıkmak için eyyam beklediğini söylemiştir.

Tiryâkiye afyon (hem) beglere câm
Tatara (da) boza Gürcüye ikdâm
Gemiye yelken reîse eyyâm
Payzene kürek ne güzel uymuş (s. 301, 659/21)

3. 4. 3. 2. Payzen

Yelkenli savaş gemilerinde kürek çeken zincire vurulu esirlerdir.¹¹⁵ Aşağıdaki dörtlükte gemi küreğiyle beraber anılmıştır.

Tiryâkiye afyon (hem) beglere câm
Tatara (da) boza Gürcüye ikdâm
Gemiye yelken reîse eyyâm
Payzene kürek ne güzel uymuş (s. 301, 659/21)

3. 4. 4. Askerî Teşkilat Birimleri

Âşık Ömer Divanı'nda askerlikle ilgili birtakım umumî unsurlar da yer almaktadır. Bunların bazıları ordu birimleri, bazıları rütbeler, bazıları ise iktisadî unsurlardır.

¹¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III, s. 24.

¹¹⁵ *A. g. e.*, C. II s. 765.

3. 4. 4. 1. Ordu ve Ordu Kolları

Ordular, eski devirlerden bu yana “onluk sistem” adı verilen sistemle yapılandırılmıştır. Bunun neticesinde oluşan bazı birimler, Âşık Ömer’in şiirlerinde yer almıştır.

Âşık Ömer, şiirlerinde ordu kelimesinin karşılığı olarak “gürûh” ve “cemiyyet” kelimelerini kullanmıştır. Her iki kelimenin de sözlük manası “topluluk” demektir. Aşağıdaki dörtlükte İslâm ordusu manasına gelecek şekilde “gürûhu asker-i İslâm” ifadesi geçmektedir. Şair, Allah’tan İslâm ordusunun dert keder görmemesini, maksadına uygun olarak zaferler kazanmasını niyaz etmektedir.

İlâhî görmesin gam gussa rûh-ı asker-i İslâm
Murâd üzre bula feth ü fütûhu asker-i İslâm
Ne semte azm ü cezm etse gürûhu asker-i İslâm
Bile çağlar akar nehr-i firâvânı sakâlardır (s. 168, 225/3)

Âşık Ömer çiçekleri savaştırdığı bir şiirinde de “cemiyyet” kelimesini ordu manasında kullanmıştır. Lâleler ve güller atlanıp Tatar birlikleri gibi bir semte akın ederek düşmanın ordusunu dağıtmayı hedeflemektedirler.

Erguvân el kaldırıp seyrâna etti himmetin
Kastları bu dağitalar düşmenin cem’iyyetin
Lâleler bir güller-ile oldular hem yek süvâr
Saldılar bir semte akın gûyiyâ tâtâr-ı târ (s. 255, 505/4)

3. 4. 4. 1. 1. Tümen

On bin kişilik askerî biriliği karşılayan kelimedir. Kelime Asya Hunları’ndan günümüze kadar bütün Türk devletlerinde kullanılmıştır. Askerî manasının yanında idarî ve malî sahalarda da kullanılmıştır.¹¹⁶ Aşağıdaki dörtlükte sevgiliyi bir padişah olarak tasvir etmiş ve tümenleri olduğunu söylemiştir.

Tâb-ı rûyun olup âvâresi (hem) şems ü kamer
Ermek için vaslına kûyun gezer şâm u seher
Sen sehî-kaddin mülk-i hüsnüne kılsa nazar
Şâh Acem’den gözün ister düşelik meylin tümen (s. 450, 1124/5)

¹¹⁶ Osman Gazi Özgüdenli, “Tümen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 41, s. 461-462.

3. 4. 4. 1. 2. Alay

Yunanca “allagiyon” kelimesinden gelip başlarda Doğu Roma imparatorunun sefere çıktığında maiyetinde yer askeri karşılayan kelime daha sonradan ordunun birliğini karşılamak için kullanılmıştır.¹¹⁷ Kelime aynı zamanda *kalabalık*, *güruh*, *topluluk* anlamlarına da gelmektedir. Selçuklular’dan başlayarak zamanla askerî bir terim hâline gelmiştir. Osmanlı’da “asker alayı”, “bayram alayı”, “fener alayı”, “surre alayı” gibi çok çeşitli mefhumları karşılayan yaygın bir kullanım alanına sahiptir.¹¹⁸

İslâm Anskiklopedisi’nde alay kelimesinin askerî tanımı şu şekildedir:

“Alay, askeri terim olarak, Asakir-i Mansûre'nin kurulmasından sonra tabur ile liva arasında ordunun belli bir bölümü için kullanılmış ve bugün de hala kullanılmaktadır. Piyadelerin sekizer bölüklü üçer taburu, süvarilerin beşer bölüğü, topçuların ise dörder toplu altışar bataryası birer alay kabul edilmişti. Alayın en büyük amiri miralaydı.”¹¹⁹

Alay kelimesi Âşık Ömer şirinlerinde ordunun tasvir edildiği şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır. Şair, aşağıdaki dördlükte Sultan’ın arkasından gelen asker alaylarını dikkatle seyretmek gerektiğini, çünkü bu alayların *sancak-ı şerif* ve *hırka-i saadet* gibi kutsal emanetleri taşıdığını söylemiştir.

Seyr edin alaylarımı kat-be-kat dikkât-ile
Sancak-ı şerîf biledir ol şerîf-i zât-ile
Hazretin hırkası bile niçe mu‘ cizât-ile
Halîfe-i rûy-ı zemîn Sultân Ahmet’tir gelen (s. 456, 1145/2)

3. 4. 4. 1. 3. Tabur

Osmanlı zamanında Macarcadan Türkçeye geçmiş kelimedir. Aslında tekerlekli arabaların birleştirilip muharebe esnasında siper veya sığınak olarak kullanılmasına tabur denilmiştir.¹²⁰ Hatta Osmanlı askerî teşkilatına mensup Top Arabacıları Ocağı tabur savaşı için kurulmuştur.¹²¹ Kelimenin askerî bir sınıfı ifade eden anlamı

¹¹⁷ M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 1986, s. 191.

¹¹⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I., s. 44.

¹¹⁹ Ziya Kazıcı, “Alay”, *TDV İslâm Anskiklopedisi*, İstanbul 1989, C. 2, s. 347-348.

¹²⁰ Gabor Agoston, *Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*, Çev.: Kahraman Şakul, İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 20-21.

¹²¹ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *a. g. e.*, s. 90.

kazanması XVII. yüzyılın sonlarında¹²² gerçekleşmiştir ve sonradan dört bölükten oluşan askerî birliğe tabur adı verilmiştir.¹²³

Âşık Ömer, “tabur” kelimesini üç farklı şiirinde beş defa kullanmıştır. Bu kullanımlara bakıldığında şairin, savaş arabası olan taburdan ziyade ordunun bir birimi olan taburu kastettiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki dizelerin alındığı şiirde Rusların sayısız taburdan oluşan ordusunun Âşık Ömer’in bulunduğu kaleyi kuşattığı, başta bir taburunun saldırdığı fakat Osmanlı askerlerinin ard arda vurduğu üç darbeden sonra kuşatmayı bırakıp kaçtıkları yazmaktadır.

Bir tabûru ibtidâ geldi ribâta rû-be-rû
Onu[Önü] bir milce uzun yoldur iki etrâfı su
Bir taraftan asker-i İslâm dahı edip gulû
Bir iki üç hamleden yüz döndürüp kaçtı adû
Başına kâfirlerin aksine döndü âsiyâb
Niçesi cenkte kırıldı niçesin gark etti âb (s. 122, 84/3)

(Kalenin önü bir mil kadar yoldur, iki etrafı sudur. Başlangıçta düşmanın bir taburu kaleyle yüz yüze geldi. Bir taraftan da İslâm askeri hücum etti, bir iki üç hamleden sonra düşman yüz döndürüp kaçtı. Felek kâfirlerin başına ters döndü, birçoğu cenkte kırıldı, birçoğunu su boğdu.)

3. 4. 4. 1. 4. Bölük

Osmanlı devrinde her biri yüz kişiden oluşan askerî birimdir.¹²⁴ Âşık Ömer, savaşla ilgili bir şiirinde bu unsura yer vermiştir. Şair, padişahın heybetini gösteren ordunun tam olduğunu dile getirmiştir.

Pâdişâhım heybetinde bir bölük eksik değil
Kendi haddin bilmeyen düşmâna reng eksik değil
Akdeniz’de Rûmeli’nde yine ceng eksik değil
Yâ ilâhî kıl hidâyet eyle bir feth ü fütûh (s. 143, 153/4)

¹²² Pal Fodor, “Tabur”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 39, s. 335-336.

¹²³ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III, s. 371.

¹²⁴ *A. g. e.*, C. I, s. 242.

3. 4. 4. 2. Rütbe ve Unvanlar

Âşık Ömer Divanı'nda devrin rütbeleriyle ilgili ifadeler sık görülmektedir. Bunlar aşağıda hiyerarşik şekilde sıralanmıştır.

3. 4. 4. 2. 1. Serdar, Serasker/Sernefer ve Sâlâr

Savaştaki ordunun kumandanına verilen isimlerdir. Eskiden orduya bizzat padişahlar serdarlık veya seraskerlik ederken XVI. asrın son yıllarından itibaren bu vazife seferin büyüklüğüne göre padişah beratıyla kubbe vezirlerinden birine verilmiştir. Eğer vazife verilen kişi sadrazam ise buna *serdar-ı ekrem* denilmiştir.¹²⁵

Âşık Ömer, serdar kelimesini şiirlerinde daha çok sevgili için kullanılmıştır. Bir şiirinde de Hacı Bektaş Veli'yi serdar olarak dile getirmiştir. Bunun sebebi Yeniçeri Ocağı'nın manen Bektaşîlere bağlı olmasından kaynaklanabilir.

Hacı Bektaş derler serdârımıza
Hudâ'dır dest-gîr her kârımıza
Adâlet tahtında hünkârımıza
Bu saltanat bu nâm ne güzel uymuş (s. 301, 659/13)

Şairin askerlikle ilgili şiirlerinde kullandığı kelime seraskerdir. Serdarla aynı anlama gelmektedir.

Asker-i deryâ gibi ufukta merdâne gezin
Gâzi ser-askerleri hep kâm-yâb (u) kâm-bîn
Nusret-i fırsat verir İslâma Rabbü'l-âlemîn
Bargâh-ı pâdişâhî devlet-i uzmâ çeker (s. 243, 480/2)

Âşık Ömer bir şiirinde ordu kumandanı olsa yapacağı faaliyetleri anlatmıştır. Buna göre şair eğer başbuğ olursa, kâfirlere karşı büyük bir galibiyet kazanıp bu zaferin tarihini mermere kazıtmak istemektedir. Âşık Ömer bunu muhtemelen orduya ilk katıldığı zamanlarda idealleri büyük iken yazmıştır. Aksi hâlde Osmanlı ordusunda yüksek bir mevkiye gelse, bu durum araştırmacıların gözünden kaçmayacaktır.

Bir murâdımdır eğer sâlâr olursam askere
Avn-i Rahmân ile bir reng eylemeğe kâfire
Kazdırıp bu bâbda bir târîh seng-i mermere

¹²⁵ A. g. e., C. III, s. 178-179.

Nîk nâmım şâh etmektir murâdım nâsa ben (s. 447, 1113/3)

3. 4. 4. 2. 2. Paşa

Devlet idaresi ve askeriye'nin yüksek rütbeli kişilerine verilen bir unvandır.¹²⁶ Âşık Ömer Divanı'nda dünyanın geçiciliği üzerine yazılan bir şiirde ibret örneği olarak adı geçmektedir.

Onu bünyâd eden üstâdı bir kere tefekkür kıl
Ne bir mîr ü ne bir pâşâ ne bir hakan ayak basmış (s. 303, 665/3)

3. 4. 4. 2. 3. Mir

Reis, baş, efendi gibi manalara gelip bazı ordu birimlerinin başına bu unvan verilmektedir; miralay, mirliva gibi unvanlar albay ve yarbay rütbelerini karşılamaktadır. Paşa ile aynı beyitte ibret örneği olarak geçmektedir.

Onu bünyâd eden üstâdı bir kere tefekkür kıl
Ne bir mîr ü ne bir pâşâ ne bir hakan ayak basmış (s. 303, 665/3)

3. 4. 4. 2. 4. Bey

Osmanlı zamanında aşiret reislerine, askerî ve mülkî idaredede büyük memurlara ve büyük devlet adamlarının oğullarına bu unvanla hitap edilmiştir.¹²⁷

Âşık Ömer, bey kelimesini şiirlerinde sık kullanmıştır. Bazen rütbeye işaret ederken bazen de etrafındaki dinleyicilere bu unvanla hitap etmiştir. Aşağıdaki dörtlükte köy subaşısının eğreti sancakla bey olamayacağını söylerken bir rütbeyi kastettiği açıktır.

Ata binilmez üzengisiz kuru kaltâg-ıla
Köy sübaşısı beğ olmaz iğreti sançağ-ıla
Merd olur mu hiç müennes zırh-ıla kolçağ-ıla
Her sadâya kûs-ı harbî dinleyen tutar mı gûş (s. 287, 614/2)

¹²⁶ A. g. e., C. II, s. 755.

¹²⁷ A. g. e., C. I, s. 214.

3. 4. 4. 2. 5. Er

Herhangi bir rütbesi olmayan askerdir. Âşık Ömer Divanı'nda "asker" kelimesinin de bazı şiiirlerde bu manada kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıdaki dörtlükte Tuna nehrinin üzerinden binlerce er geçirdiğinden bahsedilmiştir.

Pençe-i kahrından gerektir hazer
Geçirdin üstünden niçe gürbüz er
Eşinden ayrılmış arayıp gezer
Çoktur bencileyin ağların Tuna (s. 477, 1215/4)

3. 4. 4. 3. Diğer

Âşık Ömer Divanı'nda askerî teşlilatla alakalı diğer birtakım unsurlar yer almaktadır. Bunlar, aşağıda alfabetik olarak listelenmiştir.

3. 4. 4. 3. 1. Bekçi ve Gözcüler

Âşık Ömer, Divanı'nda bekçi, gözcü ve muhafız çeşitlerine sıklıkla temas etmiştir. Bunlar, korudukları kişi, mekân ve eşyaya göre farklı farklı isimlendirilmiştir.

3. 4. 4. 3. 1. 1. Bekçi

Herhangi bir yerin veya bir şeyin emniyette olmasını sağlayan muhafız. Âşık Ömer, şehirleri koruyan bekçiler varlığından bahsetmiştir.

Âşık Ömer etmez kahrın
Söyler sözün dilâ fahrın
Bir bekçisi vardır şehrin
Ya onun yoldaşı nedir (s. 264, 537/4)

3. 4. 4. 3. 1. 2. Derban

Kelime manası "kapıcı" demektir. Kapıda durup içeriyi koruyan muhafız anlamında kullanılmıştır. Âşık Ömer Divanı'nda şair, sevgilinin kapısında derban olmak istemektedir çünkü sevgilinin diğer kölelerinden daha düşük bir mevkide olmadığını düşünmektedir. Bundan dolayı, kapı muhafızlığı için sultanı olan sevgiliden emir beklemektedir.

Kulun aşkın ile hayrânın olsun

Abâlar giysin de üryânın olsun
Ya emr et kapında derbânın olsun
Sâir gulâmından kemter midir bu (s. 461, 1161/3)

3. 4. 4. 3. 1. 3. Gencûr

Hazineleri koruyan muhafız ve hazine bekçisidir. Âşık Ömer Divanı'nda hakikat hazinesinin sırlarını koruyan hazine muhafızı olarak Hz. Muhammed'den ve ona bu vazifesinde eşlik eden dört halifesinden bahsedilmiştir.

Ey habîb-i ehl-i isyânın şefî Mustafâ
Hürmetinle on sekiz bin âlem oldu pür ziyâ
Sırr-ı esrâr-ı hakâyık gencinin gencûrusun
Hemdemin hem-meşrebindir çâr-yâr-ı bâ-safâ (s. 100, 39/1)

3. 4. 4. 3. 1. 4. Gözcü

Bir kişiyi, bir yeri veya bir eşyayı gözetleyen kişidir. Âşık Ömer Divanı'nda bir defa kullanılmıştır. Âşık Ömer'in bir muammasından alınan aşağıdaki beyitte hilekâr zaman vezirinin bir gözcü olarak gelip asa ile muammada anlatılan varlığı terbiye ettiği anlatılmaktadır.

Bir asâb[asâ]-ile gelir her birini te'dîb eder
Bunların gözcüsü bir kullemem ferzîn zamân (s. 437, 1103/12)

3. 4. 4. 3. 1. 5. Nigehbân

Bekçi ve gözcü manalarına gelen bir ifadedir. Âşık Ömer'in Sakalara yazdığı şiirde, ordunun su ihtiyacından mesul olan bu asker sınıfı *gönüllerin Kerbelâ'sının nigehbanı* olarak nitelendirilmiş ve cana can kattığı ifade edilmiştir.

Îmâmeynin duâ-gûyu senâ-hânı sakâlardır
Tarîk-i müstakîmin ni' meti nânı sakâlardır
Gönüller Kerbelâ'sının nigehbânı sakâlardır
Ufûnetten bunalmış cânların cânı sakâlardır (s. 168, 225/1)

3. 4. 4. 3. 1. 6. Pasban

Gece bekçisi demektir. Âşık Ömer bu unsuru, sevgilinin güzelliğinin hazinesini bekleyen iki ejder olarak kullanmıştır. Bunlar muhtemelen sevgilinin yüzünün iki yanından sarkan saçlarıdır. Zira sevgilinin saçları, kıvrım kıvrım olmasından dolayı uzun boyunlu ve uzun kuyruklu ejderhaya, saçlarının uçlarının sayısından dolayı da bin başlı ejderhaya benzetilmektedir.¹²⁸

Serde sevdâ-yı muhabbet dilde ârzû-yı visâl
Tende yara dilde âteş femde âh gözde hayâl
Hüsnünün gencînesin feth eylemek emr-i muhâl
Pâsbân olmuş yatırlar iki ejder ejdere (s. 491, 1267/2)

3. 4. 4. 3. 2. Cellât

İdam kararlarını uygulayan kişidir. Bu tabir Âşık Ömer Divanı'nda yalnızca iki şiirde gerçek manada kullanılmıştır, onun dışında hep sevgiliyle ve sevgilinin uzuvlarıyla benzerlik kurulmuştur. Aşağıdaki dörtlükte cellâdın iş âleti denilebilecek olan satırla birlikte adı geçmekte ve satırla hırsızlara uygulanan cezayı ifa ettiği dile getirilmektedir.

Çiftçiye öküz beğlere katır
Külhâna tomruk hamâma nâtır
Hırsıza cellâd cellâda satır
Çengiye çalgı ne güzel uymuş (s. 301, 659/10)

3. 4. 4. 3. 3. Çarhacı

Yürüyüş hâlindeki ordunun öncü kuvvetini karşılamak için Osmanlılar tarafından kullanılan tabirdir.¹²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Azab Teşkilatı'nın kaldırılmasıyla onların yerine çarhacıların tayin edildiğini söylemektedir.¹³⁰

Âşık Ömer, neredeyse bütün Osmanlı askerî teşkilatı ile çiçekler arasında benzerlik kurarak yazdığı ve çiçekleri savaştırdığı şiirinde çarhacıdan da bahsetmiştir. Buna göre çarhacı ve karavul, ordunun önünde giden askerlerdir.

¹²⁸ Rıdvan Canım, *a. g. e.*, s. 488.

¹²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, s. 326.

¹³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 255-256.

(...)

Çarhacı sa'lep karavul saldılar nîlûferi
Perçem ü sünbül karanfil anber-bû ser-askeri
Nesteren hâtır tutup oynatır elde gönderi
Şebkülâhın koy verip sürdü benefşe ileri
Azm-i Gülşen eyleyip alay ile çekti çeri
Onca rehberlik edip kondurdu bunca askeri
Gülşene bir na'ra konu seyredip onu hezâr
Ser-te-ser bülbül sadâsından pür oldu gül-zâr (s. 241, 475/1)

3. 4. 4. 3. 4. Karakol

Düşmanın ani saldırılarına karşı tedbir almak için ordunun etrafını çevreleyen yaya ve atlı askerlerdir.¹³¹ Bunlar genellikle Kapıkulu Ocakları'na mensup süvarilerden oluşmaktadır.¹³² Kelimenin aslı 'karavul' olup zamanla 'karagol, karakol' olarak telaffuz edilmiştir. Âşık Ömer Divanı'nda karagol ve "karavıcı" olarak geçmektedir ve selameti sağladığı ifade edilmiştir.

Mücellide sofra hallâca tokmak
Debbâglara mazı aşçıya sumak
Selâmete karagol kaleye ulak
Bekleye dâim ne güzel uymuş (s. 302, 659/22)

3. 4. 4. 3. 5. Okçu

Kelime hem ok yapan kişiyi hem de savaşta ok kullanan askeri ifade etmektedir. Âşık Ömer'in aşağıdaki şiirinde ok yapan kişiyi kastetmektedir.

Yaycılara boynuz okçuya yelek
Arpacıya kalbur uncuya elek
Deryalara kalyon sulara kelek
Hekimlere hokka ne güzel uymuş (s. 301, 659/8)

Bu şiirde geçen "yelek" ifadesi, elbise olan yelek değil, okun havada düzgün gitmesini sağlayan kuş tüyüdür.

¹³¹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II, s. 200.

¹³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 155.

3. 4. 4. 3. 6. Rehber

Âşık Ömer şiirlerinde sefere giderken ordunun önünde rehberler olduğu söylemektedir. Ordu rehberi gerçek manada kullanıldığı gibi, ifadeye birtakım ilâhî manalar yüklendiği de görülmektedir.

Yeniçeriye post sipâhiye bayrak
Hünkârî beğler iki kat solak
Müsâlaha mektûp menzile ulak
Önünde rehnümâ ne güzel uymuş (s. 301, 659/19)

Aşağıdaki dörtlükte sefere çıkan padişaha ve ordusuna Hz. Hızır'ın rehberlik ettiği dile getirilmiştir.

Der ki Ömer ömrün artsın gün gibi ey pâdişâh
Rehberin Hazret-i Hızır u dest-gîrin ol İlâh
Bunca yüz bin askerle niçe kere pür silâh
Aç gözünü âsî düşman Âl-i Osmân'dır gelen (s. 456, 1145/5)

3. 4. 4. 3. 7. Serdengeçti

Düşman ordusuna en önde saldırmak veya kuşatılan bir kaleye girmek için gönüllü olarak fedaî olan askerlerdir. Serdengeçtiler daha çok yeniçeriler arasından çıkmaktadır. Muharebeden sonra sağ kalan serdengeçtilere birkaç akçe zam ve *serdengeçti kavuğu* adında özel bir kavuk verilmiştir.¹³³

Âşık Ömer, şiirlerinde serdengeçtilere hususî bir yer ayırıp onlar adına bir tane şiir yazmış, iki ayrı savaş şiirinde onlardan bahsetmiş, bir şiirinde de sevgiliyi tarif ederken serdengeçtilere temas etmiştir. Bu şiirlerde serdengeçtileri methederek onlara cesaret vermeye çalıştığı görülmektedir.

Sıdkı muhkem bağlayıp Settâr'a serdengeçtiler
Sundular el tîğ-i âteşbâra serdengeçtiler
Yürüdüler menba-ı küffâra serdengeçtiler
Geçtiler alayı yara yara serdengeçtiler (s. 157, 183/1)

(*Serdengeçtiler Allah'a sadakati sıkı tuttu ateş yağdıran kılıca el sundular.
Alayı yara yara geçip kâfirlerin ocağına yürüdüler.*)

¹³³ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III, s. 181-182.

3. 4. 4. 3. 8. Ulak

Devlete ait yazışmaları taşıyan kişilerdir. Yalnız Âşık Ömer şiirlerinde ulaklar, haberciden çok *kale muhafızı* gibi anlatılmışlardır ve Şair'e göre bunlar daima kalede beklemektedirler.

Mücellide sofra hallâca tokmak
Debbâglara mazi aşçıya sumak
Selâmete karagol kaleye ulak
Bekleye dâim ne güzel uymuş (s. 302, 659/22)

3. 4. 4. 3. 9. Üstat

Herhangi bir ilim, sanat veya meslek dalında söz sahibi olan, o sahanın hocası manalarına gelen kelime Âşık Ömer'in bir şiirinde *silah hocası* manasında kullanılmıştır. Şair, Haşimoğlu ailesine mensup olan Hz. Hamza'nın meclislerde adının yadedildiğini ve zamanın Hızır'ı denilen üstadı tarafından acı ve ızdırıp silahşorluklarının günden güne ona öğretildiğini söylemiştir.

Bir Benî Hâşim'de şimdi adı vardır Hamza'nın
Söylenir meclis-be-meslis yâdı vardır Hamza'nın
Cevr ü istiğnâ silâhşorlukların günden güne
Öğretir Hızır-ı zamân üstâdı vardır Hamza'nın (s. 344, 790/1)

3. 4. 4. 3. 10. Yaycı

Yay yapan zanaatkârdır. Âşık Ömer bunu okçulukla beraber anmıştır.

Yaycılara boynuz okçuya yelek
Arpacıya kalbur uncuya elek
Deryalara kalyon sulara kelek
Hekimlere hokka ne güzel uymuş (s. 301, 659/8)

3. 4. 5. Askerlikle İlgili İktisadî Unsurlar

Askerlik sayı, teknoloji, cesaret ve benzeri unsurlarla ilgili olduğu kadar, ekonomiyle de ilgilidir. Bu ekonomik durum, savaşa hazırlık şartlarıyla ilgili olduğu kadar Osmanlı gibi daimî maaşlı ordusu olan ve normalde sivil olup savaş zamanı

toplanan askeri de toprak sistemine dayanan bir devletin askerî teşkilatı, iktisadî unsurlardan ayrı düşünülemez. Çünkü bilhassa XVII. yüzyılda vergi toplama işini en iyi gerçekleştirip askerin iâşesini düzgün karşılayan devletler, bu yüzyıldaki büyük savaşları kazanmışlardır.¹³⁴

Âşık Ömer, şiirlerinde askerlikle alakalı vergi, maaş ve arazilerden bahsetmiştir, ancak Şair daha çok işin manevî yönünü şiirlerine taşıdığı için, askerlikle ilgili iktisadî konuların teferruatına çok girmemiş, sadece birkaç şiirinde temas etmiştir.

3. 4. 5. 1. Vergiler

Vergiler maliye ile alakalı bir unsur olmasına rağmen, bu vergilerin *askerin fethi ve askerin gücünden dolayı toplandığı manaları bulunan şiirler* ele alınmıştır. Âşık Ömer, şiirlerinde vergi karşılığı olarak “bâc” kelimesini kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte askerlik ve vergiye bağlamak gibi unsurları sevgilinin güzellik unsurları ile ilişkilendirmiştir. Sevgilinin isyancı kaşları, kirpik askerini toplamıştır ve maksadı ta Karaman ilini vergiye bağlamaktır. Buradaki “ta” kelimesi mühimdir, çünkü şair bununla sevgilinin kirpiklerinin uzunluğuna işaret etmiştir. Sonu gelmeyip ta Karaman’a uzanan bu ordu, o ili vergiye bağlayacaktır.

Yine müjgân askerın çekmiş celâlî kaşların
Tâ Karaman illeridir kastı almak gibi bâc (s. 136, 130/4)

3. 4. 5. 1. 1. Haraç

Âşık Ömer Divanı’nda adı geçen tek vergi türü haraçtır. Haraç, Müslüman olmayan tebaadan alınan toprak vergisidir. Ancak bu vergi çoğu zaman halk arasında, bazen de resmî evrakta baş vergisi olan *cizye* ile karıştırılmış ve hatta birbirinin yerine dahi kullanılmıştır.¹³⁵ Bu karıştırma durumu Âşık Ömer’de de görülmektedir ve şair hem aşağıdaki dörtlüğünde hem diğer şiirlerinde haracı, cizyenin yerine kullanmıştır. Şair, sevgiliye seslendiği aşağıdaki dörtlükte sevgiliyi padişah yerine koymuştur ve sevgilinin lutfedip katletmediği rakibi, *haraçgüzâr* veya Müslüman etmesini söylemiştir. Bu yolla, rakibe de gayr-i Müslim imasında bulunmuştur.

Ey şâh-ı cihân u âlem-i kühen

¹³⁴ Ramazan Gökbnar vd., “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri’nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri”, *Maliye Dergisi*, Ankara 2010 (Temmuz-Aralık), S. 159, s. 71.

¹³⁵ Cengiz Kallek, “Haraç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 89.

Bu denlü iltifât ağıyâra neden
Çünkü katl etmedin o kâfiri sen
Ya harac-güzâr et ya müselmân et (s. 129, 109/2)

Âşık Ömer'in burada *âşık, sevgili ve rakip* üçgeni üzerinden kurduğu benzetmenin Osmanlı askerî ve iktisadî tarihinde mühim bir yeri vardır. Çünkü Osmanlı'ya bağlı gayr-i Müslim tebaaya devlete ödediği vergiden dolayı *haraçgüzâr* denilmektedir.¹³⁶ Eğer haraçgüzâr olan kişi ihtida eder de Müslüman olursa gayr-i Müslimlerden alınan bu verginin yükümlülüğünden kurtulmaktadır. Şair de padişah olan sevgiliye, o *kâfir rakibi* ya Müslüman ya da haraçgüzâr etmesini söyleyerek bu iktisadî duruma temas etmiştir.

3. 4. 5. 2. Topraklar

Osmanlı Devleti'nde topraklar *miri arazi* ve *mülki arazi* olarak ikiye ayrılmıştır. Devletin mülkiyeti üzerinden vergi aldığı şahıslara ait olan topraklar, mülki arazidir; arazinin sahibi kendi arazisiyle ilgili tasarruf hakkına sahiptir ve bunu miras olarak bırakabilmektedir.¹³⁷ Mirî araziler ise devlet hazinesine ait topraklardır. Arazinin çıplak mülkiyeti devletin olup işletilmek üzere verilmekte ve işletmeye karşılık ücret alınmaktadır; bunlar tarla, çayır, yaylak, kışlak, koru ve benzeri topraklardır.¹³⁸ Devletin çeşitli kademelerinde memur olan kişiler, mevkilerine göre *geçici olarak* bu arazilerin vergi gelirlerini maaşları olarak almışlardır ve bu sistemin esas maksadı, savaş hâlinde orduya yetişmiş asker hazırlamaktır.¹³⁹ Osmanlı Devleti timar sistemini bu araziler üzerinden geliştirmiştir. Arazinin geçici olarak verildiği kişi, kullandığı araziye uygun görülen sayıda *atlı asker* yetiştirmek mecburiyetinde olup bu askerlere *cebelü* denilmiştir ve bunlardan meydana gelen ordu ise *Timarlı Sipahîler* olarak anılmıştır.¹⁴⁰

Miri arazilerin dağıtıldığı timar sistemi Âşık Ömer'de yine timarla aynı manada kullanılan *dirlik* olarak geçmektedir. Aşağıdaki dörtlükte dinî bir şekilde ele alınarak Allah'ın Hz. Âdem'e kanaat köşesi olarak dünyayı dirlik verdiği söylenmektedir.

¹³⁶ Feridûn Emecen, "Haraçgüzâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 90.

¹³⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II, s. 612.

¹³⁸ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Selçuk Üniversitesi Yay., 3. Baskı, Konya 1992, s. 49-50.

¹³⁹ Fatma Acun, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler Ansiklopedisi*, C. IX., s. 899.

¹⁴⁰ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *a. g. e.*, s. 98.

Âdeme künc-i kanâat gibi uzlet olmaya
Dirliği Hak gibi bir sermâye devlet olmaya
Bu cihânın beylerinin verdiği ni‘ met olmaya
Pâdişâh-ı aklın ihsân ettiği cândan lezîz (s. 150, 172/2)

Âşık Ömer, şiirlerinde bazı miri arazi türlerinden olan arpalık ve zeametden bahsetmiştir.

3. 4. 5. 2. 1. Arpalık

Ekseriyetle ilmiye sınıfı mensuplarına ek gelir olarak veya emeklilik ve azil durumlarında verilen maaş veya maldır.¹⁴¹ Bu tabir Âşık Ömer Divanı’nda toprak olarak geçmektedir. Âşık Ömer’in bir muammasından alınan aşağıdaki beyitte Şair, muammayı kim bilirse onun mansıbının yani makamının Van ili, arpalığının ise Nahcivan olması için dua etmektedir.

Ey Ömer her kim bilirse bu muammâ remzini
Mansıbı Van ola onun arpalığı Nahcivan (s. 438, 1103/15)

3. 4. 5. 2. 2. Zeamet

Askeriye ve bir kısım saray memurlarına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen miri arazilerdir. Zeametler, 20.000 ile 99.000 akçe arası gelir getiren arazilerdir.¹⁴²

Şair aşağıdaki dörtlükte sevgilinin kendisine ettiği abartılı nazı, “zeamet satma”ya benzetir. Buradaki ifade, şairin yaşadığı dönem bakımından mühimdir çünkü XVII. asırda bozulan ekonomik şartlar neticesinde ortaya çıkan ulufe, timar veya zeamet satma gibi durumların aşk şiirlerine kadar yansıdığı görülmektedir.

Dil verelden ol hümâ garrâya oldum serseri
Yer yüzünde misli yok bir dâne lâlin gevheri
Ben kuluna etmek için bûse ihsân ol perî
Şöyle nâz eyler ki güyâ kim zeâmetler satar (s. 205, 355/3)

¹⁴¹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I, s. 84.

¹⁴² Halil Cin, *a. g. e.*, s. 79.

3. 4. 5. 3. Maaşlar

Osmanlı Devleti'nde askerlere verilen maaşa daha çok ulufe denilirdi. Ulufe kelimesi süvarilere atları için verilen “yulaf” kelimesinin halk arasındaki telaffuzundan doğmuştur.¹⁴³ Âşık Ömer, şiirlerinde asker ücretlerine hem maaş hem ulufe ifadelerini kullanarak temas etmiştir. Şair, din için görülen askerlik vazifesinin maaşının Allah tarafından verildiğini dile getirerek işe manevî bir yön katmıştır.

Pâdişâha hizmetinde gezdik anca kuru yaş
Dîn için yelmek bize Hak'tan verilmiştir maâş
Otuz altı gün olunca şöyle girdik düşmene
Görmemiştir kimseler hîç böyle bir ceng ü savaş (s. 289, 622/1)

Âşık Ömer, aşağıdaki dörtlükte de ulufe kelimesini kullanmıştır.

Kal' alının bu imiş kastı murâda yettiler
Hîle semtinden ulûfe va' desine gittiler
Üzerine düştüler ikdâm-ı cumhûr ettiler
Nitekim âl-i abâya kıydılar kavm-i Yezîd (s. 149, 169/4)

3. 5. Teşkilatın İşleyişini Sağlayan Unsurlar

Osmanlı Devleti'nin teşkilat yapısının işlemede tesirli olan mefhumlardır. Bunlar ekseriyetle kurallar ve emir-komuta zincirinden oluşmaktadır.

3. 5. 1. Emir

Bir teşkilat içerisinde üst mevkide olanın, kendisinden alt mevkilerde olana yönelttiği iş ve isteklerdir. Teşkilatın varlığı emirlerin doğruluğuna ve sağlıklı şekilde yerine getirilip getirilmediğine bağlıdır. Âşık Ömer, askerlikle ilgili en büyük emrin yani savaşın, Allah'ın rızası için gerçekleştiğini söylemiştir.

Bir râh-ı mübîne azm ederiz biz
Asker-i İslâmın dîn gazâsıdır
Çatınca düşmâna rezm ederiz biz
Bu emre rızâmız Hak rızâsıdır (s. 174, 246/1)

¹⁴³ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III, s. 544.

3. 5. 2. Emniyet

Bir devletin, devlet sisteminin ve askerlik teşkilatının varlığının en temel sebeplerinden biri emniyettir. Âşık Ömer, şiirlerinde devletin temel unsuru olan emniyete de temas etmiştir. Şair bunu “selâmet” kelimesiyle karşılamıştır.

Mücellide sofra hallâca tokmak
Debbâglara mazi aşçıya sumak
Selâmete karagol kaleye ulak
Bekleye dâim ne güzel uymuş (s. 302, 659/22)

3. 5. 3. Erkân

Manası “esaslar” olan bu unsur, Âşık Ömer Divanı’ndaki bir şiirde kullanılmıştır. Aşağıdaki dörtlükte Yeniçeri Ağası’nın, asayiş bozulduğu esnada duruma el koyarak “yol erkân” diyip emniyeti sağlaması anlatılmıştır.

Kazzâzların dilberine çatınca
Pirinç Hanı önünden biri sapınca
Sarhoş gavgâ edip bir söz atınca
Ağa meydân eder yol erkân diyü (s. 464, 1171/16)

4. DÜŞMAN

Düşman mefhumu Âşık Ömer Divanı'nda *düşman*, *hasm* ve *adû* kelimeleriyle karşılanmıştır. Bunun yanında içerisinde bulunduğu nazım biriminde diğer kelimelerle girdiği münasebete göre düşman manasına gelen “ağyar, asi, eşkıya, harami, rakip” gibi kelimeler bulunmaktadır.

Düşman kelimesinin çeşitli sözlüklerde, 1. Birinin kötülüğünü isteyen ve ona zarar vermeye çalışan, 2. Birbiriyle savaşan devletler ve bu devletlerin asker, sivil bütün varlıkları, 3. Aralarında şiddetli derecede anlaşmazlık olan taraflar ve 4. Bir şeyin yaşamasına, barınmasına engel olan güç, tutum gibi anlam ve karşılıkları bulunmaktadır.

Âşık Ömer Divanı'nda düşman kelimesinin yukarıdaki manalarının hepsi görülebilir. Kelime, Âşık Ömer şiirlerinde bir devlete, orduya, hükümdara, idareciye, dinle alakalı varlıklara, sevgilinin diğer âşıklarına veya bazen de sevgiliye hitaben kullanılmıştır. Elbette burada esas olan ikinci sıradaki anlamıdır. Âşık Ömer şiirlerinde düşman ordusu ve askerinden sıklıkla bahsetmiş ve onları teferruatlı şekilde tasvir etmiştir.

4. 1. Düşman Askerinin Özellikleri

Âşık Ömer'in doğrudan savaşları anlattığı şiirlerinde düşmana dair sözleri önemlidir. Osmanlı askerinin hususiyetlerini saydığı kadar düşmanın da çeşitli özelliklerini anlatmıştır. Şair, düşmandan bahsederken herhangi bir olumlu veya iyi özellik dile getirmemiştir.

Allah'ın düşmana karşı olması: Âşık Ömer, şiirlerinde Osmanlı askerinin Allah için savaştığını söylemektedir. Bazı şiirlerinde ise Allah'ın da onların yanında olarak, düşmanın yenilmesini istediğini dile getirmiştir.

Bu duâmız ede makbûl ol Ganî Rabbü'l-enâm

Düşmenin fethin diler dâimâ subh-ile şâm

Bâri bir kez ölmeden alsak adûdan intikâm

Mansûr'uz ber-dâr için meydâna gelmişlerdeniz

(s. 271, 561/3)

Asi olması: Âşık Ömer'in düşmanla alakalı en dikkat çekici ifadesi, düşmanı *asi* olarak değerlendirmesidir. Asi kelimesi iki bakımdan önemlidir; ilk olarak asi, belli bir himaye ve hükme isyan eden, başkaldıran manasını taşır. Şair böylelikle, Osmanlı Devleti'nin siyasî olarak onlardan üstün olduğunu ve bütün dünyaya hükmeden yapı olduğunu söylemektedir. Kelimenin ikinci fonksiyonu ise din ile alakalıdır; Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan kişi veya topluluklar, asi olarak adlandırılırlar. Âşık Ömer böylece düşmana hem siyasî hem dinî bakımdan yüklenmektedir.

Rahşına olmuş süvâr ol merd-i meydândır gelen
Kılıcın destine almış tîğ-ı üryândır gelen
Hazret-i Sultân Ahmed ol resûl vekîlidir
Aç gözünü âsî düşmân Âl-i Osmân'dır gelen (s. 456, 1145/1)

Cehennemlik olması: Âşık Ömer'e göre düşman cehennemliktir. Şiddetli bir savaştan bahsettiği aşağıdaki dörtlükte düşmanı yenerek ıztırapları def ettikleri ve düşmanın yattığı mezarın bile cehenneme dönüştüğünü söylemiştir.

Seyr edenler işitenler dediler her tâze pîr
Böyle bir cenk olmamıştır duralı heft serîr
Kana kana böyle kana girmemiştir tîg u tîr
Sağ olanı gitti cânsız cânlısı oldu emîr
Hamdülillâh ey Ömer def oldu serden ıztırâb
Bî-hesâb öldü âdû cân bir cehennem ter-türâb (s. 122, 84/5)

Çirkin olması: Şair, düşmanı çirkin suratlı olarak tasvir etmiştir, bu ederken "bed-likâ" ifadesini kullanmış ve Allah'tan dostlarının imanını o çirkin suratlı düşmandan saklamasını niyaz etmiştir.

Ol adû-yı bed-likâdan saklasın îmânını
Lutfu-y-ıla afv eylesin hem senin isyânını
Nite kim Âşık Ömer der (kim) benim ahbâbımı
Pâdişâhlar pâdişâhı seni ma' mûr eylesin (s. 457, 1150/4)

Değersiz olması: Şair, düşmanı *hor* ve *hakir* kelimeleriyle ifade etmektedir. Allah'a dua ederek düşmanın hor ve hakir, yani değersiz düşmesini ister ve bu isteğinin yerine geldiğini şükürler eşliğinde dile getirir.

Yâ İlâhî kalbimizi eyle gün gibi küşâd
Düşmenim hor u hakîr ü dostlarımız ola şâd
Açıldı bâğ-ı şöhret donandı cümle kivâd [kuvvâd]
Hamdülillâh kim hele bu ana erdim şükür (s. 233, 446/3)

Dört Halife’yi inkâr edenlerin düşman olması: Âşık Ömer, Hz. Muhammed ve dört halifeden bahsettiği bir şiirinde, halifelerden herhangi birini inkâr edenlerin düşman olduğunu söylemektedir. Aşağıda Hz. Osman’dan bahsettiği dörtlükte bu durum açıkça görülmektedir.

Yâr-ı sâlis Hazret-i Osmân-ı Zi’n-nûreyn’dır
Sâhib-i adl ü kerâmet câmi-i Kur’ân’dır
Onu da inkâr edenler kamu hep düşmândır
Tâ kıyâmet haşr olunca câna eylerler cefâ (s. 100, 39/4)

Düşmandan intikam alınması gerekliliği: Âşık Ömer şiirlerinde düşmanla olan bu savaşın kıyamete dek süreceğini söylemektedir. Bu süre zarfında düşmanın ettiği kötülükleri kanıyla ödeyeceğini ifade etmiştir.

Ömer ser sağ olan yazısın görür
Tâlibe Hudâ’dan hidâyet erür
Bizim Kerbelâ’mız haşre dek sürür
Dahı adûlarla çok kanımız var (s. 174, 245/5)

En büyük düşmanın İslâm düşmanı olması: Âşık Ömer’e göre Osmanlı ordusuna düşman olanlar aslında İslâm’a düşman olanlardır. Osmanlı askerini İslâm askeri olarak gören şair, onun karşısında duranı da buna bağlı olarak *İslâm düşmanı* addeder. Bir savaş sahnesini anlattığı aşağıdaki dörtlükte din düşmanının üzerine muazzam gülbang çekilerek saldırıldığını söylemiştir.

Her kaçan düşmân ile âşûbda gavgâlar kopar
Hem kıyâmetten nişân özge temâşâlar kopar
Top-ı kudret atılır bir bir tarakkâlar kopar
Çekilir düşmân-ı dîn üstüne gülbang-i mehîb (s. 116, 68/3)

Haddini bilmemesi: Âşık Ömer, Osmanlı Devleti’ne saldıran düşmanın haddini bilmediğini söylemektedir. Şair, haddini bilmeyen bu düşmanın aynı zamanda hileci

olduğunu da dile getirmiş ve Allah'tan Akdeniz ile Rumeli'nde gerçekleşen bu savaşlarda hileci düşmana karşı galip gelebilmeyi dilemiştir.

Pâdişâhım heybetinde bir bölük eksik değil
Kendi haddin bilmeyen düşmâna reng eksik değil
Akdeniz'de Rûmeli'nde yine ceng eksik değil
Yâ ilâhî kıl hidâyet eyle bir feth ü fütûh (s. 143, 153/4)

Kara dinli olması: Âşık Ömer düşmandan bahsederken “dini kara” ifadesini de kullanmıştır. Türk-İslâm kültüründeki renk temsiliyetinde siyah, kâfirlerin, kötülüklerin ve gecenin rengidir; buna bağlı olarak siyah, Kur'an'da karanlık, zehir, mutsuzluk ve kasvet rengi olarak anılır ve cehennem tasvirlerinde en çok kullanılan renktir.¹⁴⁴ Hıristiyan rahiplerinin siyah giyinmesi de Müslüman Türklerin gözünde Hıristiyanlık ile siyah rengi özdeşleştirmiş ve Türkler, onlardan bahsederken *kara dinli*, *kara donlu* gibi ifadeleri kullanmışlardır.¹⁴⁵

Âşık Ömer de şiirlerinde Hıristiyan düşmanlardan bahsederken *dini kara* ifadesini kullanmış ve bunu kötülük ile sözünde durmama gibi hâllerde ilişki kurarak gerçekleştirmiştir. Ancak bu düşmanın artık ölümü için hazırlanması gerektiğini çünkü Osmanlı ordusunun yanına Kırım Hanlığı'nı alarak onu katletmeye geldiğini söylemektedir.

Hey dîni kara münâfık durmadın sen ahdına
Yürüdü asker-i İslâm hâzır ol sen vaktına
Katline fermân olundu Nemçe tâc u tahtına
Ellerinde tîr ü kemân ol Tatar Han'dır varan (s. 422, 1052/2)

Korkak olması: Âşık Ömer'e göre düşman, karşısında cesur birini görürse savaştan kaçmaktadır. Şair'e göre korkak düşmanın kaçması için Osmanlı askerinin birkaç hamle etmesi dahi yeterli gelmektedir.

Bir tabûru ibtidâ geldi ribâta rû-be-rû
Onu[Önü] bir milce uzun yoldur iki etrâfi su

¹⁴⁴ Soner Gündüzöz, “Kur'an'da Renklerin Büyülü Gücü – Simiotik Bir İnceleme-”, *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum 2003 (Yaz), S. 16, s. 81.

¹⁴⁵ İhsan Toker, “Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2009, C. 50, S. 2, s. 102.

Bir taraftan asker-i İslâm dahı edip gulû
Bir iki üç hamleden yüz döndürüp kaçtı adû
Başına kâfirlerin aksine döndü âsiyâb
Niçesi cenkte kırıldı niçesin gark etti âb (s. 122, 84/3)

Kötü asıllı olması: Âşık Ömer, 1678’de İzberbaş Kalesi’nde geçen bir savaşı anlatırken düşmanın soyca kötü asıllı olduğunu söyler.

Sene bin seksen dokuzda târihin yazdı Ömer
Kendi gördü hem dahı aldı görenlerden haber
Bu size yetmez mi ibret ey adû-yı bed-güher
Gördünüz mü pâyidâr oldu mu ummân İzberaş (s. 289, 622/5)

Kötü fiiliyatlı olması: Âşık Ömer, düşmanın ettiği bütün işlerin kötü niyetle ifa edildiğini söylemektedir. Aşağıda Osmanlı’ya başkaldıran bir krala seslenirken “kötü fiiliyatlı” manasına gelen “bed-fial” ifadesini kullanmış ve Allah’ın nuru Hz. Muhammed’in hırkası ve sancağının Osmanlı’da olduğunu söyleyerek düşman kralını tehdit etmiştir.

Serfürû kıldı senin gibi niçe serkeş kral
Bizdedir heybet şecâat bizdedir sırr-ı celâl
Hazret-i nûr-ı Hudâ’nın ey adû-yı bed-fial
Evvelâ hırkası bizde sâniyâ sancağıdır (s. 234, 450/3)

Lanetli ve fesat olması: Âşık Ömer, düşmanı anlatırken pek çok şiirde ona ‘laîn’ ve ‘fasîd’ sıfatlarını takmıştır. Şair, askerinin çokluğu ile övünen lanetli düşmanın bu sayıya çok güvenmemesini çünkü dinin tedbiri olan Osmanlı askerinin onun kötü düşüncelerinin kökünü keseceğini söylemiştir. Âşık Ömer, bu lanetlenmiş düşmana iman edip Müslüman olmadan güvenilmeyeceğini çünkü artık onun kötü işlerinin ortada olduğunu, bu kötü işlerin cezalandırılacağını güvendiği put ve ilahların işe yaramayacağını ve onları ateşe atması gerektiğini söyler.

Askerin çokluğuna garrâlanırsın ey laîn
Dağıtır tohmunu re’y-i fâsidin tedbîr-i dîn
Gelmez isen sıdk-ile îmâna olmazsın emîn
Bed fiâlin gâyete ermiş zevâlindir yakın
Gayrı var Lut u Menât’ın götürüp otlara saç (s. 134, 124/4)

Şımarık olması: Şair düşmandan bahsederken onun savaş anında şımarık hareketler sergilediğini söylemektedir. Bunu “bed vakûr” şeklinde ifade etmiştir.

Geldi günden güne yaklaştı adû-yı bed vakûr
Kılmak için incecikten çün karadan sedden ubûr (s. 121, 84/2)

Taşın bile düşmana karşı olması: Âşık Ömer, Venediklilere kaybedilen Sakız Adası'nın geri alınmasını anlattığı şiirinde düşmanın elinde tuttuğu yerin taşının bile düşmandan kurtulmak için dua ettiğini söylemektedir.

Hak'tan gayrı kimse bilmez dilinden
Bülbül şakır yazı kışı Sakız'ın
Kurtar diyü çün adûnun elinden
Hakk'a niyâz eder taşı Sakız'ın (s. 338, 769/1)

4. 2. Düşman Hükümdarlar

Âşık Ömer Divanı'nda düşman hükümdarlar, başında buldukları devlete göre adlandırılmıştır. Bunlar çasar, kral ve kinezdir.

4. 2. 1. Çasar

Kayzer manasına gelen “çezar” kelimesinden bozma olup, Avusturya İmparatoru hakkında kullanılan bir tabirdir.¹⁴⁶ Âşık Ömer Divanı'nda da bu manada kullanılmıştır. Kılıçlarını çekip yara dolu kanlı bağrıları ile din uğruna arzu dolu bir şekilde semah eder gibi savaşan serdengeçtiler, çasara gülle, kurşun ve el humbarasını yağmur gibi yağdırırlar.

Tiğları ellerinde yalın sîne kanlı pür şerâh
Her biri dîn uğruna şevk-ile eylerler semâh
Güllelerden kurşundan el hûnbârasından gâh gâh
Yağdırırlar dolular çâsâra serdengeçtiler (s. 157, 183/3)

¹⁴⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I, s. 330.

4. 2. 2. Kral

Genellikle Müslüman olmayan devlet liderleri için kullanılan tabirdir. Kelime Slav dillerinden dilimize girmiş olup, imparator olmayan Hıristiyan hükümdarları ifade etmek için kullanılan bir unvandır.¹⁴⁷

Çasarlık ve krallık arasında diplomatik olarak fark vardır. Çünkü çasar tabiri bütün Avrupa'nın hükümdarı olmak manasına gelip XVI. ve XVII. asırların Avrupa diplomasisinde en mühim unvandır. XVI. asırda Kutsal Roma-Germen İmparatoru V. Karl (Şarlken) ile Fransa Kralı François arasında çasarlık mücadelesi yaşanmıştır. Mohaç Zaferi'nden sonra Orta Avrupa'yı fetheden Sultan Süleyman da bu mücadeleye katılmış, mektuplarında François'ten *Fransa Vilayetinin Kralı*, İmparator V. Karl'dan ise *İspanya Kralı* olarak bahsetmiştir¹⁴⁸ ve onlara çasar dememeye dikkat etmiştir.

Âşık Ömer, kral unvanını daha çok *Nemçe kralı* şeklinde kullansa da Çehrin Kalesi'nin fethini anlattığı bir şiirinde devrin Rus hükümdarını ifade etmek için kullanmıştır.

Serfürû kıldı senin gibi niçe serkeş kral
Bizdedir heybet şecâat bizdedir sırr-ı Celâl
Hazret-i nûr-ı Hudâ'nın ey adû-yı bed-fiâl
Evvelâ hırkası bizde sâniyâ sancağıdır (s. 234, 450/3)

(*Senin gibi birçok inatçı kral başkaldırdı. Heybet, yiğitlik bizdedir, Celâl sırrı bizdedir. Ey kötü fiiliyatlı düşman, Allah'ın mümtaz nurunun öncelikle hırkası, ikinciye sancağı bizdedir.*)

4. 2. 3. Kinez

Slav dillerinden Türkçeye geçmiş bir kelime olup Ruslarda ve Doğu Avrupa'da *prens* karşılığında kullanılmaktadır.¹⁴⁹ Osmanlılarda Eflak ve Boğdan gibi yerlerin başında bulunan düklerle bu isim verilmektedir.

Âşık Ömer'in "Kinez" redifli bir şiiri vardır. Şair bu şiirde muhtemelen Osmanlı Devleti'nin tayin ettiği idarecilerden biriyken saf değiştirip düşmanla bir olarak

¹⁴⁷ Şemseddin Sami, *a. g. e.*, s. 1061.

¹⁴⁸ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 153-154.

¹⁴⁹ Şemseddin Sami, *A. g. e.*, s. 1186.

Osmanlı'ya isyan etmiş bir kineze küfür ve hakaretler etmektedir. Herhangi bir yer adı, tarih veya özel isim verilmediği için bu kinezin kim olduğu tespit edilememiştir.

Âleme puşlukta oldun dâsitân
Var yıkıl git şehrimizden tez Kinez
Sonra hücûmumdan bulursun amân
İster-isen dehri şehri gez Kinez (s. 276, 581/1)

4. 3. Düşman Devletler, Milletler ve Mezhepler

Âşık Ömer Divanı'nda devrin Osmanlı düşmanları genellikle devlet, millet veya mezhep adı verilerek dile getirilmiştir.

4. 3. 1. Efrenc

Bu ifade Avrupalı demek olup devrin Hıristiyan Avrupa'sını kastetmektedir. Şair, satranç oyununu muamma olarak sorduğu şiirden alınan aşağıdaki dörtlükte satrançta geçen mücadeleyi, Avrupa ile edilen şiddetli harplere benzetmiştir.

İki asker birbiriyle eyledi ceng ü kıtâl
Kimisi yüzler ağartıp kimi oldu pâ-y-mâl
Şâhların silâhşorluğuna ermez hayâl
İbn-i Hamzâ'dır sanasın ceng eder efrenc-ile (s. 482, 1235/4)

4. 3. 2. Engürüs (Macaristan)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinden itibaren Orta Avrupa ve Balkanlar'da savaştığı ülke ve millettir. Kanunî Sultan Süleyman, 1526 Mohaç Meydan Savaşı'nda Macaristan İmparatorluğu'nu yıkmıştır. Macaristan'ın Osmanlı hükmüne girmeyen kısımlarındaki Macarlar, bu hadiseden sonra Avusturya ile birlikte hareket etmişlerdir.

Âşık Ömer, dünyanın geçiciliği ile ilgili bir şiirinde Osmanlı'nın Mohaç'ta Macaristan'ı yenmesine ve imparatorluğu yıkmasına telmihte bulunmuştur. Şair, bu dörtlükte kendini Macaristan'a, zaman kavramını ise Kanunî Sultan Süleyman'a benzetmiştir.

Şeş cihâta hükm edip dilâ şâh-ı cihân
Halka kibrin olsa niçe Sâm u Rüstem kahramân

Gâfil olma ey Ömer iş bu Süleymân-ı zamân
Seni taş altında kor bir gün misâl-i Engerûs (s. 286, 611/6)

4. 3. 3. Nemçe (Avusturya)

Osmanlıların Avusturya'ya verdiği isimdir. Nemçe, XVII. asırda Osmanlı'nın en büyük düşmanı ve en çok mücadele ettiği devlettir. Âşık Ömer'in savaşa ilgili şiirlerinin çoğu da bu devletle edilen mücadeleleri anlatmaktadır. Şair, aşağıdaki dörtlükte doğrudan Nemçe Kralı'na seslenerek, Kral'ın verdiği sözlerde durmadığını, bundan dolayı katline ferman yazıldığını ve İslâm askeri tarafından katledileceğini söylemektedir.

Hey dîni kara münâfık durmadın sen ahdına
Yürüdü asker-i İslâm hâzır ol sen vaktına
Katline fermân olundu Nemçe tâc u tahtına
Ellerinde tîr ü kemân ol Tatar Han'dır varan (s. 422, 1052/2)

4. 3. 4. Venedik

İtalya'nın güneydoğu bölgesinde olan, deniz kuvvetiyle meşhur bir şehirdir. XVII. asırda Osmanlılara karşı en büyük deniz kuvveti Venedikliler olmuştur. Hem Rodos'un fethedilmesinde hem de II. Viyana Kuşatması'nın başarısız olmasından sonra Osmanlılar'la Akdeniz'de en çok mücadele eden devlettir. Aşağıdaki dizelerde Avusturya'ya gözdağı vermek isteyen şair, Venedik'i nasıl yendiklerinden bahsetmiştir.

Söyleyip gûş eyledin mi Ak Deniz cengâverin
Depreyen bir dânesini seng-i top-ı ejederin
Sernigûn etti niçe bayrağı ile gönderin
Gark u hark etti donanmasın çevirtti askerin
Venedik kan ağlayıp kaldı arada lâ-ilâç (s. 134, 124/3)

4. 3. 5. Rusya/Moskof

Âşık Ömer, Rus Çarlığı ve Rusları ifade etmek için *Moskov* kelimesini kullanmaktadır. Ruslar, XVII. asırda Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkaslarda Osmanlı için ciddi bir tehlike olmaya başlamıştır. Ruslarla olan mücadeleler Âşık Ömer'in şiirlerine yansımıştır. Aşağıdaki dörtlükte Ruslara karşı kazanılan bir zaferden bahsedilmektedir.

Lutf u ihsân eyleyüben ol ganî Perverdigâr
Eyledi Moskov çerisin her birini târumâr
Gâziler seyfinden oldu cânları nâra süvâr
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/2)

4. 3. 6. Malta

Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos'u fethetmesinden sonra adayı terk eden şövalyeler, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu hükümdarı V. Şarlken tarafından Malta'ya yerleştirilip Akdeniz coğrafyasında Osmanlı donanmasına karşı hareket etmeye başlamışlardır.¹⁵⁰ Bundan dolayı Malta, şövalyelerin XVI. ve XVII. asırlarda Osmanlı'ya karşı koymasında yeni bir üs olmuş ve Osmanlı'nın bütün gayretlerine rağmen fethedilememiştir.

Şair aşağıdaki dizelerde Avusturya kralına seslenmekte ve Osmanlı tarafından mağlup edileceğini, bu mağlubiyetten sonra kaçacağını ancak ister Malta'ya ister Kızıl Elma'ya kaçsın artık sonunun geldiğini söylemektedir.

Niyyeti azm-i gazâdır bunca bin er üstüne
Yalmanır bî-hadd ü pâyân tîğ u cevher üstüne
Tuğlar kaldırdı ser zerrîn alemler üstüne
Akın etti pâdişâh-ı heft-kişver üstüne
Sen gerek Malta'ya düş ister Kızıl Alma'ya kaç (s. 134, 124/2)

4. 3. 7. Kazak

Lehistan ve Çarlık Rusya'sının hudutlarını koruyan atlı birliklerdir.¹⁵¹ Kazaklar, Âşık Ömer Divanı'nda Gürcü ve Ermeni olarak geçmektedir. Şair, Kazakların avcılar tarafından yakalanıp satıldığını söylemektedir.

Şikârcılar çoktur basıp tutarlar
Kaçar diye birbirine çatarlar
Gürcistan'ın Kazakların satarlar
Kimi Mekril kimi Dadyan görünür (s. 227, 434/23)

¹⁵⁰ İdris Bostan, "Malta", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 27, s. 540.

¹⁵¹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II, s. 228.

4. 3. 8. Kızılbaş

Osmanlı Devleti'nin Doğu'daki en büyük ve eski düşmanı İran'dır. Lakin İran, Âşık Ömer şiirlerinde kötü manada dile getirilmemiştir ve coğrafyayı kastederek kullanılmıştır. Bunda Divan şiirinin esaslarından biri olan Şehname'nin tesiri olduğu düşünülmektedir. Şair, onun yerine devrin İran'ını kastederek "Kızılbaş" ifadesini düşmanca bir tavırla kullanmıştır. Aşağıdaki şiirde de İran'a karşı edilen bir seferden bahsetmiştir.

Cennet-i kûyunda kandan ırmağ istermiş gönül
Âsitânından rakîbi ırmağ istermiş gönül
Kastı var cümle adûyu kırmağ istermiş gönül
Hâzır ol hünkârının azmi Kızılbaş üstüne (s. 484, 1240/4)

4. 3. 9. Yezîd Kavmi

Şair, Hz. Hüseyin'i şehit eden Yezîd ve soyunu düşman olarak anlatmaktadır. Yezîd ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Yezîd, s. 195.

Kal' alının bu imiş kastı murâda yettiler
Hîle semtinden ulûfe va' desine gittiler
Üzerine düştüler ikdâm-ı cumhûr ettiler
Nitekim âl-i abâya kıydılar kavm-i Yezîd (s. 149, 169/4)

4. 3. 10. Haricîler

MS. 657 yılında Hz. Ali'nin, muhalifi olan Muaviye ile aralarındaki meseleyi çözmesi için Muaviye'nin teklifini kabul ederek hakem tayin etmesi üzerine, Hz. Ali'yi Kuran'ın dolayısıyla Allah'ın hükmü dışında bir hüküm tanıdığı gerekçesiyle kâfir ilan ederek, İslâm dünyasındaki ilk mezhebi meydana getirmiş topluluktur. Aslında Hz. Ali devrinde birden çıkmayıp, başlangıcının Hz. Osman devrine dayandığı düşünülmektedir. Hz. Ali, Haricîleri yollarından çevirmeye çalışsa da ancak az bir kısmını ikna edebilmiş geri kalanını yolundan çevirememiştir. Bunun üzerine Haricîler üzerine iki sefer düzenleyerek çoğunu katletmiştir. Bu hezimetlerden dolayı Haricîler, Hz. Ali'ye karşı intikam hissi beslemeye başlamıştır. Bunun üzerine Haricîlerden İbn-i

Mülcem, Hz. Ali'yi hançerlemiştir ve Hz. Ali aldığı yaranın tesiriyle hayatını kaybetmiştir.¹⁵²

Âşık Ömer, Haricîlerden bahsettiği şiirinde, onların Hz. Hasan'ı zehirleyerek öldürdüğünü söylemektedir. (Bkz: Hasan, s. 189)

Hânedân-ı âl-i evlâda neler kıldı Yezîd
Tutmadı Hakk'ın rızâsın oldu rahmetten baîd
Hâricîler Hasan'ı zehr ile kıldılar şehîd
Vermediler Hazret-i Hüseyin'e Kerbelâ'da su
Bulmaya mahşerde bir katre o zâlim tada su (s. 460, 1160/4)

4. 3. 11. Ye'cûc

Kur'an'da Kehf Sûresi'nde zaman veya mekân verilmeden adı anılan ve etrafa verdikleri zararlardan dolayı Zülkarneyn tarafından yaptırılan setle durduruldukları ve Enbiyâ Sûresi'ne göre kıyamete yakın settin kaldırılıp tekrar ortaya çıkacakları¹⁵³ düşünülen Ye'cûc ve Me'cûc adlarında iki kalabalık milletten biridir.

Âşık Ömer Divanı'nda sevgilinin yanağından biten ayva tüyelerinin birden büyüyüp Ye'cûc gibi ortaya çıkacağı ve sevgilinin yanağının güzelliğini mahvedeceği söylenmektedir.

Kalmaz ona dahı güzeller barı
Elbette hûbluğun geçer bahârı
Bozultur leşker-i hatt-ı izârı
Bir gün hurûc eder misâl-i Ye'cûc (s. 135, 128/4)

4. 4. Divan Şiiri Geleneğindeki Düşmanlar

Âşık Ömer şiirlerinde aslında Osmanlı'yla müttefik veya arası iyi olup, şairin düşman olarak ifade ettiği bazı devlet ve milletler vardır. Bunlar muhtemelen şiir geleneği içerisinde temsiliyetlerinden dolayı düşman olarak görülmektedirler. Bu anane muhtemelen eski İran şiiri ve Şâhnâme'den gelmektedir.

¹⁵² Ethem Ruhi Fıçlalı, "Hâricîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 169.

¹⁵³ İlyas Çelebi, "Ye'cûc ve Me'cûc", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 374.

4. 4. 1. Hindî/Hindû

Divan şiirinde Hindistan'a, yedinci gök katında bulunan Zuhâl yıldızı hâkimdir. Bu yıldız siyah rengi ve uğursuzluğu temsil etmektedir. Hindistan'da yaşayan insanlar siyah tenlidir. Anadolu ise beyaz tenli insanların diyarıdır, bundan dolayı Hindistan'la tezatlık gösterir.¹⁵⁴ Hindistan siyah renkle temsil edildiği için şiirlerde düşman olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin yüzündeki benler, Anadolu olan sevgilinin beyaz yüzünü işgal etmiş Hint askerine benzetilmiştir.

Muhassal ceş-i zengîdir gelir iklim-i Rûm üzre
Dizilmiş hâl-i Hindûlar gül-i ruhsâra yaslanmış (s. 232, 634/3)

Sevgilinin yüzünü zapt eden Hint askeri benler, kirpiklerle beraber âşığa mızrak çekmektedir.

Dil-rübâlar içre şimdi kim meğher sensin ehem
Sûretindir Kaydafâ şîrîn lebindir câm-ı Cem
Vechin üzre benlerin kirpiklerinle ey sanem
Nîze çekmiş leşker-i Hindû'ya benzer bî-hisâb (s. 115, 65/3)

4. 4. 2. Tatar

Osmanlı devrinde Tatarlar, Osmanlı'nın himayesinde bulunan, aynı zamanda Osmanlı ordusuna büyük katkılar sağlayan bir kuvvetti. Fakat Divan şiirinde Tatarlar yağmacı, çapulcu, barbar ve zalimlikleriyle anılırlar.¹⁵⁵ Divan şiirinde kötü, yağmacı, çapulcu, barbar ve zalim olarak anılan Tatarlardan kasıt Moğollardır. Moğollar, Anadolu'daki kötü ünlerinden dolayı "kötü davranışlı Tatar" demek olan "Tatar-ı bed-refîâr" sıfatıyla anılmış, buna karşın Bulgar ve Kıpçak Türklerinin Karadeniz'in kuzeyindeki bakiyeleri olan Kırım Tatarları ise Osmanlı'ya savaşlardaki yardımlarından dolayı "rüzgâr gibi gelen Tatar" manasına gelen "Tatar-i sabâ-refîâr" olarak anılmışlardır.¹⁵⁶ Bundan dolayı Şair'in burada kastettiği yağmacı Tatar, 13. yüzyılda Anadolu'yu işgal eden Moğollar olarak düşünülmelidir.

¹⁵⁴ Emine Yeniterzi, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı – Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, (Yer bilgisi yok) 2010, C. III, S. 15, s. 315-316.

¹⁵⁵ Ahmet Talât Onay, *a. g. e.*, s. 402.

¹⁵⁶ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 24. Baskı, İstanbul 2015, s. 233.

Âşık Ömer, sevgilinin gözlerini ve gamzesini iyi ok kullanan bir yağmacı Tatar'a benzetmiştir. Bu aslında gözün güzel olduğunu ima eden bir benzetmedir.

Gözleri yağmacı tatar üstüme eyler akın
Gör ne denlü harâmîdir yanıma gelmez yakın
Sen takın çifte hamail kendini gözden sakın
Çık salın servi gibi kaddi tûbâ üç günde bir (s. 216, 394/3)

4. 5. İç Düşmanlar (Celâlî)

Yavuz Sultan Selim zamanında Tokat'ta Osmanlı'ya karşı kalkışılan İran destekli isyanın başını çeken Bozoklu Celal'den dolayı, ondan sonra Anadolu'da çıkan Türkmen isyancılara Celâlî denilmiştir ve daha sonra edebiyatta sevgilinin güzellik unsurları hat, gamze gibi kavramlarla birlikte anılmıştır.¹⁵⁷

Âşık Ömer, sevgilinin kaşlarını Celâlî isyancılarına benzetmiş ve bu Celâlî isyancısı kirpik askerlerini toplayıp Karaman'ı ele geçirerek vergi almak istemektedir.

Yine müjgân askerinin çekmiş celâlî kaşların
Tâ Karaman illeridir kastı almak gibi bâc (s. 136, 130/4)

4. 6. Düşman ile İlgili Atasözleri

Âşık Ömer'in üç şiirinde düşmanla ilgili nasihat mahiyetinde sözler ettiği görülmektedir.

Düşman ne kadar beceriksiz olsa da güvenme: Âşık Ömer, düşmanın beceriksiz durduğuna aldanmamak ve düşmana karşı her an tetikte olmak gerektiğini ifade etmek için böyle bir söz dile getirmiştir.

Ne denlü meskenet kılsa adûya i' timâd etme
Onu sen evveli çek imtihâna bir kesel göster (s. 167, 218/4)

¹⁵⁷ Ahmet Talât Onay, *a. g. e.*, s. 104.

Karınca bile olsa düşmanını aslan gibi gör: Düşmanın zayıf dahi olsa her zaman için ona karşı boş bulunulmaması, tedbirli ve dikkatli olunmasını¹⁵⁸ nasihat eden sözdür. Âşık Ömer bunun çok eski bir atasözü olduğunu ve ispatlandığını söylemiştir.

Gerçi kim eski meseldir bu sözün isbâtı var
Bir karınca da olursa hasmını arslan gözet (s. 126, 99/4)

4. 7. Düşman ile İlgili Benzetmeler

Âşık Ömer, düşman mefhumunu çeşitli varlıklar için de kullanmaktadır. Bunların bir kısmı aşk, bir kısmı din, bir kısmı tabiat, bir kısmı da günlük hayattan meselelerle alakalıdır.

Ağyar: Ağyar, Divan şiirinde âşığın sevgilisinin diğer âşıkları yahut sevgilinin yanında bulunan kişilerdir. Sevgili ağyara ilgi göstererek veya ilgi gösteriyormuş gibi ederek âşığa çile çektirir. Âşık bu yüzden ağyarı düşman olarak görür. Divan şiirinde *rakip* kelimesi de aynı manada kullanılmıştır.¹⁵⁹

Âşık Ömer'in düşman ve eşanlamlı kelimelerini en çok kullandığı mefhum ağyardır. Aşağıdaki şiirde sevgilinin âşıkları ile ağyaran çok şiddetli bir şekilde savaştığı ve gövdesinden ayrılmış kellelerin meydana serildiği anlatılmaktadır.

Ey perî kadri bilinmez âşık-ı sâdıkların
Boynu bağlı kul gibi karşıdadır lâyıkların
Öyle bir cenk eyledi ağyâr-ile âşıkların
Gövdesi yok kelleler meydâna serpilmiş yatır (s. 99, 332/3)

Alacaklı: Âşık Ömer, arkadaşlarına borç para verenlerin daha sonra paralarını geri istediklerinde borçluların gözünde düşman gibi görüldüğünü ve insanın adının *iyi dost* kalabilmesi için borç vermemesi gerektiğini söylemektedir.

Artık ben böyle bir kuyuya düşmen
Evvel verip sonra olmazım pişmân
Ol âlemde eyü dost değil düşmân
Olayım der isen ödünç akça ver (s. 227, 435/2)

¹⁵⁸ Şükrü Haluk Akalın vd., *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.599f4ef5324f50.93153627. (E.T.: 25.08.2017).

¹⁵⁹ Ahmet Talât Onay, *a. g. e.*, s. 339.

Çiçekler: Âşık Ömer, çiçekleri savaştırdığı bir şiirinde, topluluklarını iki düşman ordu olarak anlatmıştır.

(...)

Erguvân el kaldırıp seyrâna etti himmetin
Kastları bu dağıtalar düşmenin cem' iyyetin
Lâleler bir güller-ile oldular hem yek süvâr
Saldılar bir semte akın gûyiyâ tâtâr-ı târ (s. 255, 505/4)

(Erguvan el kaldırıp dolaşmaya gayret etti. Maksatları düşmanın ordusunu dağıtmaktır. Laleler ve güller bir olup binicilikte emsalsiz oldular ve bir semte Kara Tatar gibi akın ettiler.)

Kırmızı zambak beyâz zambak dahı kum zambağı
Oldular bunlar firengî sûsene uyup yağı
Sarı sûsen dehşetinden nûş edip tas tas ağı
Urdu gezdi bir zamân delîl edip sol u sağı (s. 242, 475/4)

(Kırmızı zambak, beyaz zambak ve kum zambağı, bunlar Frengî susama uyup düşman oldular. Sarı susam dehşetinden tas tas zehir içip bir zaman rehberlik edip gezdi, sağı solu vurdu.)

Doğan, seyfi ve tavşancıl: Seyfi ve tavşancıl yırtıcı kuşlardandır. Seyfi kuşu şahine, tavşancıl ise kartala benzemektedir. Şair bu kuşları sert ve ürkütücü görüntülerinden dolayı düşmana benzetmektedir.

Karabatak yurdu ummâna benzer
Kakûnûsün burnu mercâna benzer
Seyf-ile tavşancıl düşmâna benzer
Bildircınla keklik ağlar dâimâ (s. 103, 43/26)

Âşık Ömer bir başka yırtıcı kuş olan doğanı da ördek ve kazın düşmanı olarak anmaktadır.

Latîf avı olur ispirin bâzın
Kuğularda hazzı vardır beyâzın
Doğan adûsudur ördeğin kazın
Çakır u balaban kola çevrilir (s. 248, 496/24)

Fil ve gergedan: Âşık Ömer, gergedanın file karşı düşmanlık beslediğini söylemiştir.

Kaplan bir menzilde edemez karâr
Tilki çakal kaza ördeğe zarâr
Gergedân hasmıdır fırsatın arar
Şikâr etmek için file çevrilir (s. 247, 496/4)

Kaplan ve pars: Âşık Ömer, kaplanın parsla düşman olduğunu ve bu iki hayvanın birbirleriyle korkusuzca boğuştuğunu söylemiştir.

Kepçekuyruk dersen âteş-i sûzân
Maymuna her fendi öğretir insan
Dâim bulut ile cenk eder kaplan
Pars-ile hasımdır bî-bâk ü pervâ (s. 102, 43/6)

Münafık: Âşık Ömer, münafıkları en büyük düşmanı olarak görmektedir ve ona göre münafika karşı asla boş bulunmamak gerekmektedir.

Yüzüne güldüğüne bakma ki baş düşmenin oldur
Kişi hiç gâfil olmamak gerek her an münâfıktan (s. 421, 150/2)

Sevgili: Âşık Ömer, sevgilinin kendisine düşmanca hareket ettiğini söylemektedir. Bunu söylerken, sevgiliyi *eşkîya* olarak tasvir etmekte ve onun bıçak, pala, panyal gibi kesici âletler kullandığına temas etmektedir.

Dilrübâlar âşıkını korkutur buçağ-ıla
Havfım oldur bendesini katl eder buçağ-ıla
Sevdiğim pek eşkıyâdır pala panyal kullanır
Kimdir ona karşı duran gelse dal buçağ-ıla (s. 482, 1236/1)

Âşık Ömer bazı şiirlerinde de sevgilinin uzuvlarını düşmana benzetmektedir. Aşağıdaki dörtlükte sevgilinin gözleri, kaşları ve kirpikleri düşman olarak tasavvur edilmiştir.

Aldı râhım kasd edip çeşmin dilâ reh-zen gibi
Hûnî çeşmin çekti hançer üstüme düşmen gibi
Kaşların almış kemânı destine pîl-ten gibi

Bilmezem müjgân-ı tîrin Zâl u yâ Rüstem midir (s. 214, 388/4)

Şeytan: Âşık Ömer, şeytandan bahsettiği şiirlerinde onun insanlığın düşmanı olduğunu söylemektedir.

Onunçün yetmiş iki milletin düşmânıdır iblîs
Bilir aslını esfeldir düşer a' mâ girer çıkmaz (s. 283, 601/3)

Yer ve Gök: Âşık Ömer, yer ve göğü söyleştirdiği bir şiirde, bu iki tabiat unsurunu birbirinin ezeli düşmanları olarak anlatmıştır.

Yer dedi ki benden yüksek durursun
Ne büyük söyler de mağrûr olursun
Tâ ezelden sen hasmını bilirsin
Yıldırımın tutan sultân benimdir (s. 232, 444/13)

5. TEÇHİZAT

Askerlikte başarıyı getiren en mühim unsurlardan biri, girilen savaşa uygun teçhizata sahip olmaktır. Askerlik için savaş âletleri, gemiler, hayvanlar, kıyafetler, erzaklar teçhizat olarak dile getirilebilir.

5. 1. Savaş Âletleri

Askerlikte askerin bir uzvu hâline gelmiş unsur savaş âletidir. İnsan gücü yanında üstünlük sağlamak için mutlaka düşmana en büyük tahribatı veren silahlar bulunmalıdır. Bunun yanında düşmanın saldırılarına karşı durabilmek için de çeşitli âletler lazımdır.

Savaş âletlerini yapısına ve kullanım maksadına göre tasnif etmek gerekmektedir. Çünkü bu âletler, Âşık Ömer Divanı'nda teferruatlı şekilde anlatılmıştır.

Cübbeci [cebeci] topçu çeker âlât-ı harbi ihtimâm
Hem sipâhî ser bölük etmektedir ikdâm-ı tâm
Baltacı iç halkı kurmuştur nizâm-ı iltizâm
Ceng için kat kat îlâcı husrevi dârâ çeker (s. 243, 480/4)

Âşık Ömer bu dörtlükte Osmanlı ordusuyla alakalı teknik bir bilgi vermiştir ve Osmanlı'da sefere gidilirken savaş âletlerini *cebeci* ve *topçu* isimli askerî sınıfların götürdüğünü dile getirmiştir. Burada bahsi geçen savaş âletleri kılıç, ok-yay, kalkan, zırh, tüfek ve muhtemelen top, humbara, gülle gibi devrin ağır silahlarıdır.

Âşık Ömer Divanı'nda savaş âleti karşılığı olarak *silah*, *pusat* ve *yarak* kelimeleri kullanılmıştır.

Der ki Ömer ömrün artsın gün gibi ey pâdişâh
Rehberin Hazret-i Hızır u dest-gîrin ol İlâh
Bunca yüz bin askerle niçe kere pür silâh
Aç gözünü âsî düşman Âl-i Osmân'dır gelen (s. 456, 1145/5)

(Ömer der ki: Ey padişah! Ömrün gün gibi artsın. O Allah yardımcın, Hazret-i Hızır rehberin olsun. Asi düşman, gözünü aç! Bu gelen bunca yüz bin askeri ve sayısız silahıyla Osmanlı Hanedanı'dır.)

Mihmânısın işbu köhne durağın

Güçtür yarın hâzır eyle yarağın
Ötesin arama senden ırağın
Ede-gör sen seni senden haberdâr (s. 151, 173/5)

(Bu köhne durağın misafirisin, yarın zordur silahını hazır eyle. Senden uzağın ötesini anma, sen seni senden haberdar edegör.)

İki şâh bir kal^c aya konmuş pusadın genc-ile
Kim sekiz burc üzre yapılmış hezârân renc-ile
Biri Rûmî'dir o şâhın biri Hindî rû-siyâh
Birbiriyle ceng ederler darb u harb işkenc-ile (s. 482, 1235/1)

(İki şah, sekiz duvar üzerine binlerce zahmetle yapılmış bir kaleye silahları ve hazinesiyle konmuş. O şahın biri Anadolu lu biri Hindli kara suratlıdır, birbirleriyle işkence ile vuruşarak ve çarpışarak cenk ederler.)

Savaş âletleri, muharebelerde öncelikle iki farklı fonksiyonla kullanılmaktadır; hücum eden taraf saldırı silahlarını, hücum a karşı kendini müdafaa eden taraf ise savunma silahlarını kullanmaktadır. Silahlar, bahsi geçen bu iki maksada göre çeşitlendirilmiş ve geliştirilmiştir.

5. 1. 1. Savunma Silahları

Askerlerin, savaşlarda düşmandan gelebilecek olan her türlü darbeye karşı, vücut bütünlüklerini korumak için ve kendi taraflarındaki can kaybını en aza indirmek için kullandıkları silahlardır.

5. 1. 1. 1. Kalkan

Kılıç, ok, mızrak vb âletlere karşı bir elle tutularak kullanılan savunma silahıdır.¹⁶⁰ Savunma maksadıyla kullanılan ilk silahın kalkan olduğu tahmin edilmektedir.¹⁶¹ Osmanlı kalkanları söğüt ve incir ağacının dallarından, ipek örmeyle yapılmakta olup, kılıç darbelerini savuşturmak için ortasına demir veya bakırdan bir levha konulmaktadır. Kalkanların iç tarafları ise deri yahut çuha ile kaplanmaktadır.¹⁶² Osmanlı'da ateşli silahların kullanımı yaygınlaşınca kalkanlar sadece törenlerde

¹⁶⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II, s. 151.

¹⁶¹ Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Koruyucu Silahlarında Süslemeler ve Teknikler (Askeri Müzeden Örneklerle)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 5.

¹⁶² Tülin Çoruhlu, "Kalkan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 24, s. 260.

kullanılır hâle gelmiştir.¹⁶³ Kalkanlar ayrıca at üzerinde savaşırken ok atan Türk atlısı için uygun bir silah olmayıp daha çok yaya ordusunda kullanılan bir savunma aracıdır.¹⁶⁴

Kalkan, Âşık Ömer Divanı'nda dört farklı şiirde geçmektedir. Aşağıdaki dörtlükte sevgiliyle beraber anılmıştır. Âşık, sevgiliyi işretgâha gelen cesur bir atlı olarak tasavvur etmiştir ve bu atlı, *yekpâre* kalkan kullanmaktadır.

Şehsüvârim geldi işretgâha çakar cümlesin
Görünce merdâne da' vet ede-gelse cümlesin
Gör ne âhımla kaçan etsem şecâat cümlesin
Yüz çevirmez ey Ömer yek pâre kalkan oynatır (s. 238, 461/4)

5. 1. 1. 2. Miğfer

Savaş esnasında başı korumak için kullanılan âlettir. Osmanlıların miğferleri ekseriyetle bakırdan yapılmıştır, bunun yanında çelikten yapılan miğferler de vardır.¹⁶⁵ Bakır parlatıldığında altına yakın bir görünüm kazanan bir maden olduğu için Osmanlı'nın girdiği savaşlarda bu miğferlerin düşmanın psikolojisini bozduğu düşünülmektedir.¹⁶⁶ Dikkat çeken bir diğer nokta ise bakır madeninin miğfer yapımında sadece Osmanlılar tarafından kullanılmasıdır.¹⁶⁷

Miğferin müdafaa dışında bir de mühim merasimlerde kullanılıp, ihtişamı artıran bir görünüm verdiği düşünülmüştür. Bu âlet, XVII. asırdan itibaren ateşli silahların çok yaygınlaşmasıyla kullanımdan düşmüştür.¹⁶⁸

Âşık Ömer Divanı'nda bir aşk şiirinde sevgilinin yolunda baş vermek ifadesiyle birlikte kullanılmıştır.

Ser veren etmez yolunda tîğ-i belâdan hazer
Aşk derler adına bir adını miğfer çeker (s. 243, 481/4)

¹⁶³ T. Nejat Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yay., Ankara 1993, s. 149.

¹⁶⁴ Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 291.

¹⁶⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II., s. 533.

¹⁶⁶ Salim Aydüz, "Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi", *Tarih Okulu Dergisi*, İzmir 2011, S. 10, s. 4.

¹⁶⁷ T. Nejat Eralp, *a. g. e.*, s. 154.

¹⁶⁸ Tülin Çoruhlu, "Miğfer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, C. 30, s. 23.

5. 1. 1. 3. Zırh ve Kolçak

Askerlerin gövdelerini ve kol ile bacaklarının eklem yerlerini muhafaza etmek için kullandıkları savunma âletidir. Zırh, en maliyetli ve yapımı en meşakkatli olan hafif savaş âletidir. Zırhlar üç parçadan oluşmaktadır: Gövdeyi saran kısma gömlek, kolları dirseklerden elin üstüne kadar koruyan kısma kolçak, dizleri ve kaval kemiğini koruyan kısma ise dizçek denilmektedir.¹⁶⁹

Âşık Ömer, şiirlerinde zırha ve zırh parçalarına mühim bir yer vermiştir.

Âşık Ömer dediler bu asra kahraman mıdır
Otuz altı pâre silah giydi Karaman mıdır
Giydiğin Dâvûdî zırhtır kolunda kalkan mıdır
Dilin elmâsî kılıçtır gerdâna çakmaktasın (s. 419, 1043/5)

Şairin kullandığı ‘Davudî’ ifadesinden kasıt, esas mesleği demircilik olan ve kılıç ve zırh yapımıyla meşhur Davud Peygamber’dir. Kuran’da İsrailoğulları’nın korunması için Allah tarafından Davud’a zırh yapmanın ilham edildiği anlatılmaktadır. Zırhı giyen ilk kişi de Davud’dur.¹⁷⁰ Davud Peygamber, bu hususiyetinden dolayı şiirlerde demirciliği ve zırh yapmasıyla anılır. Rivayete göre demir, onun elinde pamuk gibi olmaktadır.¹⁷¹

Âşık Ömer’in şiirlerinde zırhın kol kısmını koruyan parçası kolçaktan da söz edilmiştir. Kolçaklar kolun dışını koruyan ana parça, iç kısımda birbirine tokayla bağlanan iki parçayla beraber üç parçadan meydana gelmiştir.¹⁷²

Kolunda âhenden Dımişkî kolçak
Miyânında cevher zer kaplı bıçak
Cihânda görmedim bir böyle nacak
Mahbûb-ı merdândır delikanlıdır (s. 246, 492/3)

Şiirde geçen ‘Dımişkî’ ifadesi Şam şehrinin diğer adı Dımaşk’la ilgili olan demektir. Osmanlı zamanında Şam çeliği meşhurdur, bundan dolayı Fâtih Sultan Mehmed zamanında yaptırılan silah imalathanesine ‘Dımişkîhâne’ denilmiştir.¹⁷³

¹⁶⁹ T. Nejat Eralp, *a. g. e.*, s. 158.

¹⁷⁰ Aydın Usta, “Zırh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 44, s. 391.

¹⁷¹ Ahmet Talât Onay, *a. g. e.*, s. 130.

¹⁷² T. Nejat Eralp, *a. g. e.*, s. 161.

¹⁷³ Salim Aydüz, “a. g. m.”, s. 15.

Dörtlükten anlaşıldığına göre, Şam çeliği veya Şam işinin modası XVII. asırda da devam etmektedir.

5. 1. 1. 4. Çarh-ı Felek

Kale kuşatmalarında kullanılan bir tür seyyar siperdir. Kuşatma esnasında kalenin içindekiler tarafından edilen ateşlerden korunur.¹⁷⁴ Âşık Ömer, Çehrin Kalesi'nin fethini anlattığı şiirinde bu âletten bahsetmiştir.

Çıktı küffâr cânibinden bunca bin çarh-ı felek
Çok velîler bu gazâda sundular tîğa bilek
Çok şükür geçti duâmız müstecâb oldu dilek
Yaktılar âteşleri kalmadı bir taş üzre taş (s. 289, 622/2)

5. 1. 2. Saldırı Silahları

Savaş esnasında hücum eden tarafın karşı tarafa zarar vermek için kullandığı silahlardır. Osmanlı devri için düşünüldüğünde saldırı silahları ateşli ve ateşsiz olmak üzere iki kısma ayrılabilir.

5. 1. 2. 1. Ateşsiz Silahlar

Ekseriyetle demir ve çelikten yapılmış olup kesici, delici, atıcı ve vurucu olmak üzere dört türlü dizayn edilmiştir. Ateşsiz silahlar, zamanla yerini tamamen ateşli silahlara bırakmıştır ancak XVII. asırda hâlâ kullanımdadırlar.

5. 1. 2. 1. 1. Kesici Silahlar

Bu tarz silahların en meşhuru kılıç olup yatağan, pala, kama, bıçak, hançer, balta, teber gibi çok çeşitli ve farklı dizaynda alt türleri bulunmaktadır.¹⁷⁵ Ateşli silahların icadına kadar en yaygın ve en etkili silahlar kesici silahlardır.¹⁷⁶

5. 1. 2. 1. 1. 1. Balta

Tahta veya demirden bir sapa bağlı olup iri cisimleri kesmek için kullanılan âlettir. Bilinen ilk devirlerde ortaya çıkıp XVI. yüzyılın başlarına kadar kullanılan

¹⁷⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I., s. 326.

¹⁷⁵ Salim Aydüz, "a. g. m.", s. 6.

¹⁷⁶ T. Nejat Eralp, *a. g. e.*, s. 57.

yaygın bir silah olup ateşli silahların yaygınlaşması ve ağır olmasından dolayı zamanla kullanımdan düşmüştür.¹⁷⁷

Âşık Ömer Divanı'nda 'teber' ve 'nacak' olarak geçmektedir. Teber, baltanın bir türüdür ancak kesici kısmı baltaya göre daha küçüktür ve Osmanlı döneminde üst seviyedeki devlet görevlileri tarafından kullanılmıştır.¹⁷⁸ Aşağıdaki şiirde Âşık Ömer, sevgiliyi cellât olarak tasavvur ederek elinde balta olduğunu dile getirmiştir.

Kâmilim ben düşmenimi güldüremem dostuma
Ver selâm et ey sabâ benden o çeşme-i mestine
Sevdiğim cellâd oluptur gör geliyor kastıma
Hışma gelmiş ol perî destinde teber bağlanır (s. 212, 379/2)

5. 1. 2. 1. 1. 2. Bıçak

Boyu kırk santimetreye kadar olan kesici âlet. Bıçak, mutfakta yemek malzemelerini istenilen hacme getirmek için de kullanılan bir âlettir ancak Âşık Ömer Divanı'ndaki kullanımı doğrudan silah manasındadır.

Başına sarsam onun fisdîkî şâlı ol zamân
Hem kızıl çubuk dolama eğnine giyse hemân
Sonra görsek ne kesimler gösterirdi nev-civân
Hem beyâz kabzalı hançer aynalı buçağ-ıla (s. 482, 1236/2)

5. 1. 2. 1. 1. 3. Hançer

Otuz veya otuz beş santimetre aralığında eğri, sivri uçlu bir bıçak çeşididir. Kamadan yola çıkılarak geliştirilmiş bir silahtır.¹⁷⁹ Osmanlı döneminde neredeyse bütün yetişkin erkeklerin ve yüksek mevkideki saray kadınlarının hançer taşıdığı görülmektedir.¹⁸⁰ Bu durum Âşık Ömer şiirlerine de yansımış ve hançerden sıklıkla bahsedilmiştir.

Kahraman olmaz Selânîk hançeri bıçağ-ıla
Zırh-ile kalkan ile mızrağ-ıla kolçağ-ıla (s. 296, 648/2)

¹⁷⁷ A. g. e., s. 76.

¹⁷⁸ A. g. e., s. 73.

¹⁷⁹ Tülin Çoruhlu, "Hançer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 15, s. 548.

¹⁸⁰ T. Nejat Eralp, a. g. e., s. 72.

Bu şiirden yola çıkarak, o devirde Selanik yapımı hançerlerin meşhur olduğu anlaşılmaktadır.

Hançer bir silah olarak kullanıldığı gibi bir süs eşyası olarak da kullanıldığı için umumiyetle altın, gümüş ve çeşitli kıymetli taşlarla süslenmektedir. Âşık Ömer bu durum hakkında da bilgi vermiştir.

İnce Keşmîrî kuşak sırmayla işlenmiş ola
Hem mücevher hançeri bıçağı da uygun ola
Kakıma kaplı beden yâhûd çukası al ola
Böyle bir meh-pârenin mehdi olur güftâr-ıla (s. 475, 1209/2)

5. 1. 2. 1. 1. 4. Kılıç

Kesici silahlar arasında en çok rağbet göreni ve tarihte en çok kullanılanı kılıçtır. Arkeolojik bulgulara bakıldığında bu silahın ilk olarak Altay bölgesinde yapıldığı düşünülmektedir.¹⁸¹ Gövdesi kırk santimetre ve üzerinde olan kesici âlet türleri kılıç olarak tanımlanmaktadır. Kılıçlar düz ve eğri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.¹⁸² Türklerin kullandığı kılıçlar eğri ve hafif olup bilek gücünden ziyade bilek hareketliliği gerektirmektedir.¹⁸³ Türklerin kullandığı eğri kılıçlar, düz kılıçlara göre daha hafif olması bakımından kullanan kişiyi daha az yorarlar ancak hafifliği sağlayan inceliklerinden dolayı, düz kılıçlara oranla kırılmaları daha kolaydır. Kılıçlar kabza, balçak, namlu ve kın olmak üzere dört kısımdan oluşur.¹⁸⁴ Elle tutulan yere kabza, kesici bölgeye namlu, kabza ile namluyu ayıran parçaya balçak, kullanılmadığı zamanlarda da kesiciliğini önlemek için kılıcın yerleştirildiği parçaya ise kın, kılıf veya hamail denilmektedir.¹⁸⁵

Kılıçlar savaş âleti olarak kullanıldığı gibi aynı zamanda bir güç gösterisi olarak da kullanılmaktadır. Avrupa’da hükümdarlar tahta geçişlerin taç giyme merasimi ile resmîleştirirken, Osmanlılarda tahta geçme sembolü *kılıç kuşanmadır*. Elde bulunan bilgilere göre Osmanlılarda kılıç kuşanma merasiminin Yıldırım Bayezid zamanına

¹⁸¹ Bahaeddin Ögel, “Türk Kılıcının Menşesi ve Tekâmülü Hakkında”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1948, C. VI, S. 5, s. 431.

¹⁸² Nebi Bozkurt, “Kılıç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 25, s. 406.

¹⁸³ Erkan Göksu, *a. g. e.*, s. 201.

¹⁸⁴ T. Nejat Eralp, *a. g. e.*, s. 58.

¹⁸⁵ Salim Ayduz, “a. g. m.”, s. 7.

kadar gittiği görülür. Osmanlı padişahları arasında bu merasimi gerçekleştirmeyen tek isim Sultan V. Murad olmuştur.¹⁸⁶

Kılıç, Âşık Ömer Divanı'nda kılıç, şemşir, tığ, meç, seyf ve varsak isimleriyle geçmektedir. Aşağıdaki beyitte serdengeçtilerin hücum etmek için Allah'a sığınıp ateş saçan kılıçlarını ellerine aldıkları söylenmiştir.

Cân u dilden sığınıp Vehhâb'a serdengeçtiler
Sundular el tığ-ı âteş-tâba serden geçtiler (s. 289, 622/3)

Kılıç, sevgilinin güzellik unsurlarına benzetme yoluyla veya aşkla ilgili şiirlerin çoğunda geçmektedir.

Ehl-i aşkın hâil olmaz seyfîne zırh u siper
Çalsa bâtin tığını düşer zemîne onca ser
Aşk-ile âh etse Mecnûn-ı perîşân-hâl eğer
Dağıtır zülfün niçe Leylâ yüzünden rûzigâr (s. 169, 228/2)

5. 1. 2. 1. 1. 5. Neşter

Cerrahların hastayı tedavi etmek maksadıyla kullandıkları çok keskin ve küçük bıçaktır. Ancak Âşık Ömer Divanı'nda bilhassa sevgilinin kirpiklerinden ve gamzesinden bahsedilirken, âşıkı yaralayan, öldüren bir silah olarak ifade edilmiştir.

Ey Ömer aklımı baştan şöyle bir cânân alır
Bir görüşmekle dil-i âşüfte mey âsân alır
Çeşm-i harâmî bu cism-i mübtelâdan kan alır
Gamze-i hun-rîzini seyr eyle neşter neştere (s. 491, 1267/5)

5. 1. 2. 1. 1. 6. Pala: Bir çeşit kılıç olup alışılmış kılıçlardan farkı hafif eğimli namlu kısmının balçaktan itibaren genişlemesi ve en geniş hâliyle ucuna geldiğinde birden daralmasıdır.¹⁸⁷ Âşık Ömer Divanı'ndan yalnızca bir şiirde geçmektedir.

Dilrubâlar aşkını korkutur buçağ-ıla
Havfim oldur bendesini katl eder buçağ-ıla
Sevdiğim pek eşkıyâdır pala panyal kullanır
Kimdir ona karşı duran gelse dal buçağ-ıla (s. 482, 1236/1)

¹⁸⁶ Abdülkadir Özcan, "Kılıç Alayı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 25, s. 409.

¹⁸⁷ T. Nejat Eralp, *a. g. e.*, s. 71.

5. 1. 2. 1. 1. 7. Pinyal

Arnavutlara has bir şıştır.¹⁸⁸ Âşık Ömer Divanı'nda “panyal” olarak da geçmektedir. Sevgili, Ömer kulunu öldürmek maksadıyla belinde hançer, elinde pinyal taşımaktadır.

Bu Ömer kulunu kasd edip meğer öldürmeğe
Belde hançer bir kesim destinde pinyâl bir kesim (s. 385, 934/6)

5. 1. 2. 1. 1. 8. Satır

Et kesmek için kullanılan bir kesici âlettir. Âşık Ömer Divanı'nda bir şiirde cellâtların bu âleti kullandığı ifade edilmektedir.

Çiftçiye öküz beğlere katır
Külhâna tomruk hamâma nâtır
Hırsıza cellâd cellâda satır
Çengiye çalgı ne güzel uymuş (s. 301, 659/10)

5. 1. 2. 1. 1. 9. Tahra

Satıra benzeyen ancak ucu çengel gibi olan kesici âlettir. Âşık Ömer Divanı'nda “âh” kelimesiyle beraber kullanılmıştır ve Şair, *ah tahrası ile kendini biçmeyen* kişinin vuslata ermeyeceğini söylemiştir.

Mest olur mu bâde-i ask-ı elestten içmeyen
Vasla ermez tahra-i âh-ile kendin biçmeyen
Âşık olmaz ol Nesîmî gibi serden geçmeyen
Olmayan Mansûr'a hemtâ dâra gelmezdir kemend (s. 148, 167/2)

5. 1. 2. 1. 1. 10. Kesici Silahların Parçaları: Balçak, Hamail, Kabza, Kılıf ve Namlu

Âşık Ömer, şiirlerinde kesici âletlerle beraber onları meydana getiren veya onlarla beraber kullanılan parçalardan da bahsetmiştir. Şair bunları genellikle kılıçla beraber anmıştır.

¹⁸⁸ Mehmet Salahî Bey, “*Kamus-ı Osmanî II*”, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1899, s. 347.

Balçak: Kesici silahların keskin tarafı ile kabzasını ayıran parçadır. Şair balçaktan da bahsetmiştir. Kılıftan balçağı ayıran yiğit bir askerın salladığı kılıçla kâfir ordusunun sağ tarafını yok ettiğini söylemiştir.

Dest urup ol dem gılâfindan ayırdı balçağı
Öyle tîğ çekti kim kalmadı küffârın sağı (s. 241, 475/4)

Hamail: Kılıç kınının bağı olduğu omuzdan çapraz asılan bağıdır. Şair, hamaili sevgilisine yakıştırmıştır. Sevgilinin yağmacı Tatar gözleri âşıkın üstüne akın eder ve sevgili haramî gibidir âşıkla yaklaşmaz. Çifte hamail takınan sevgilinin kendini gözden sakınmasını ve servi boyuyla üç günde bir dışarıya çıkmasını söylemiştir.

Gözleri yağmacı tatar üstüme eyler akın
Gör ne denlü harâmîdir yanıma gelmez yakın
Sen takın çifte hamâil kendini gözden sakın
Çık salın servi gibi kaddi tûbâ üç günde bir (s. 216, 394/3)

Kabza: Kılıcın el ile kavranılmasını sağlayan kısımdır. Âşık Ömer Divanı'nda kılıçla beraber yer almıştır.

Her Kaçan dîvâneler bâzûsuna yağ oynatır
Yedi kat zincir-i aşkı depretip dağ oynatır
Kabza-i kudret kaçan kâsd-ile balçağ oynatır
Şerhalar hûn-ı ciğerden kanlı ırmağ oynatır (s. 183, 274/1)

Kılıf: Kılıcın kullanılmadığı anlarda içine konulduğu âlettir. Âşık Ömer şiiirlerinde “gılâf” olarak geçmektedir.

Dest urup ol dem gılâfindan ayırdı balçağı
Öyle tîğ çekti kim kalmadı küffârın sağı (s. 241, 475/4)

Namlu: Kılıcın uç tarafında bulunup keskin olan yeridir. Âşık Ömer şiiirlerinde ‘ser-tîz’ olarak geçmektedir.

Künc-i istiğnâda beklerse n’ola Dârâ-yı aşk
Şîr-i nerden yüz çevirmez merde bî-pervâ-yı aşk
Söyle bir ser-tîzdir çalsa yed-i tûlâ-yı aşk
Tâ semâdan üstühân-ı Gâve varsağ oynatır (s. 183, 274/4)

5. 1. 2. 1. 1. 11. Kesici Silahların Bakımı ve Bakım Malzemeleri: Masat, Zağ

Âşık Ömer kesici silahların bilenmesinden bahsetmiştir. Aşağıdaki dizelerde bilenmesi söz konusu olan silah kılıçtır.

Ey Ömer bilsen bu yollarda neler gitti neler
İşbu da' vâ-yı mübîne merd olan merdler yeler
Zahmının kanın siler durmaz gazâ tîğın biler
Bunca şahbâzlar şehîd-i Kerbelâ kanın diler
Devlet-i İslâm değil bâc u harâca ihtiyâc (s. 134, 124/5)

Âşık Ömer, kesici silahları bilemeye yarayan malzemeler masat ve zağdan da bahsetmiştir.

Masat: Kesici âletleri bilemek için kullanılan metal araç. Masat aslında bir kesici âlet değildir lakin kesici âletleri bileyen âlet olduğu için bu başlıkla alaka kurulmuştur. Âşık Ömer'in bir elbise tasvirinde masada da yer verilmiştir.

On guruş mest pâbûc çağşır hepsi de pîr (ü) pâk
Börümcek gömlek sever mâ'î şalvar beline Sakız kuşak
Yanına altı okka hançer önüne çifte bıçak
Mâsâdının zincirinin aynası mercân ile (s. 477, 1216/2)

Zağ: Kılıç ve bıçak bilemek için sürülen ciladır. Âşık Ömer Divanı'nda sadece bir kere geçmektedir.

Buldu mu sıhhat efendim döndü mü kuğulara
Verdi mi zağı lebinden gamze-i ebrûlara
Kıldı mı hikmetin eczâ kamu mehrûlara
Geçirir mi adl-ile ol pâdişâh eyyâmı hîç (s. 138, 140/3)

5. 1. 2. 1. 2. Atıcı Silahlar

Düşmanla arada uzun bir mesafe olup, kendine has bir mekanizma sayesinde uzaktaki düşmanı vurmak için dizayn edilmiş silahlardır. Bir hedef belirlenip ona itici bir güç ile ona doğru fırlatılır.

Âşık Ömer Divanı'nda bu durum daha çok sevgilinin attığı oklara âşıkın kendisini hedef kılması olarak dile getirilmiştir. Ekseriyetle “nişan” kelimesi kullanılmasına rağmen, hedef manasına gelen “pota” kelimesi de bir şiirde geçmektedir.

Şol kadar oldum Ömer aşk-ile pür âsûde ben
Kılsalar bilmem ser-â-pâ cismi zahm-âlûde ben
Gamzesi tîrine kıldım zahm-ı sînem pota ben
Her ne denlü yara ursa yâre katlansam gerek (s. 332, 745/5)

Sevgili yay ve ok kullanırken âşıkın göğsünü nişan almaktadır.

Der ki Ömer gâfil olma mevt erişir nâgehân
Sînemi etmiş nişâne destine almış kemân
Bir muazzam kal' a durmuş şâha benzer bir zamân
Sûretin nakş eylemiştir Kaydafâsı İzmir'in (s. 339, 771/4)

Askerî bakımdan en öne çıkan atıcı silahlar ise ok-yay ve mancınıktır.¹⁸⁹ Her ikisi de Âşık Ömer Divanı'nda yer almıştır.

5. 1. 2. 1. 2. 1. Ok, Yay ve Zihgîr

Ok: Savaşlarda arada mesafe bulunan düşmanı vurmak için kullanılan silahlardır. Ok ve yay birbirini tamamlayan iki silah olup ikisinin de gövdeleri çeşitli kısımlardan oluşmaktadır.

Türkler ok ve yay çok büyük değer vermişlerdir. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un büyük üç oğlunun yay, küçük üç oğlunun ise ok ile temsil edilmesi meşhurdur. Bunun yanında ok, Türklerde boyları temsil etmektedir. Göktürkler döneminde MS 645'te Göktürk Kağanı, devletin Batı kısmında bulunan on kabilenin liderlerinin her birine birer ok göndermiş ve bu kabileler “On-ok” olarak adlandırılmıştır.¹⁹⁰ Buna dayanarak okun Türklerde bir siyasî sembol ve bir hâkimiyet göstergesi olduğu söylenilebilir. Bunun yanında ok davetiye manası da taşımaktadır, Anadolu'da düğün, şenlik ve benzeri eğlencelere davet edilen kişilere *okuntu* denilmektedir.

¹⁸⁹ Salim Aydüz, “a. g. m.”, s. 8-9.

¹⁹⁰ Osman Turan, “Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması” *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Belleten Dergisi*, Ankara 1945 (Temmuz) C. IX, S. 35, s. 307.

Bugün İstanbul'da bulunan Okmeydanı ilçesi, Osmanlı devrinde 19. asrın ortalarına kadar okçuluk talimi edilen, ok atma yarışmaları düzenlenen bir bölgedir ve Osmanlı okçularına tahsis edilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak okun Türklerde mühim bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Türkler oku savaşlarda XVII. yüzyılın sonuna kadar faal bir hâlde kullanmışlar, savaş silahı olarak kullanımdan düştükten sonra da bırakmayıp XIX. asrın sonlarına kadar spor faaliyeti olarak devam ettirmişlerdir.¹⁹¹

Âşık Ömer Divanı'nda ok, hem bu adla hem de *hadeng*, *tîr* gibi adlarla ifade edilmiştir. Bazı şiiirlerde ise “kazâ” kelimesi ok manasında kullanılmıştır. Şair, oku daha çok sevgilinin güzellik unsurları olan kirpikler ve gamzelerle birlikte anmıştır.

Seyr edenler işitenler dediler her tâze pîr
Böyle bir cenk olmamıştır duralı heft serîr
Kana kana böyle kana girmemiştir tîg u tîr
Sağ olanı gitti cânsız cânlısı oldu emîr
Hamdülillâh ey Ömer def oldu serden ıztırâb
Bî-hesâb öldü âdû cân bir cehennem ter-türâb (s. 122, 84/5)

Âşık'ın cisminde kaşı yay gibi olan sevgilinin attığı kanlı sitem oklarının izleri görülür.

Sitem okların urdun cânâ ey kaşı kemân kat kat
Görünür cismim üzre zahm-ı tîrinden nişân kat kat (s. 126, 98/1)

Türk okları hacim olarak küçüktür. Boyları yetmiş santimetre, ağırlıkları ise on ile on sekiz gram arasında değişmektedir.¹⁹² Bu oklar peykan, gövde, yelek ve gez kısımlarından oluşmaktadır.

Gez: Okun yay kirişine geçmesini sağlayan kertiktir.

Ben niçe ol yâr için ağyâr ile ceng eylesem
Tîr tîre kemân kemâna râst gerlirdi gez geze (s469, 1188/2)

Peykan: Okun ucunda bulunan sivri metaldir, temren olarak da adlandırılır.

Sel gibi n'ola çağlasa sürh-âb-ı sirişkim
Peykân-ı belâ cânıma geçti ciğerimden (s. 415, 1027/3)

¹⁹¹ Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Yüksek Kurumu AKM Başkanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1998, s. 6-7.

¹⁹² Atilla Bir vd, “Türk Menzil Okçuluğu Yay ve Okları”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2006, C. VIII, S. 1, s. 58.

Yelek: Okun yay kirişine takılan kısımdaki tüye verilen isim. Yelek, okun havada iken düz gitmesine yardımcı olur.

Yaycılara boynuz okçuya yelek
Arpacıya kalbur uncuya elek
Deryâlara kalyon sulara kelek
Hekimlere hokka ne güzel uymuş (s. 301, 699/8)

Yay: Tek parça veya birkaç parçadan oluşan, ortasındaki kabzaya eşit uzunlukta eğilmiş iki ucu bulunan âlettir. Bu iki uca, oku fırlatmaya yarayan kiriş adı verilen ip takılır.¹⁹³ Türk yayları “refleks yay” olarak adlandırılan türden olup kiriş takılı değilken, uçları dışarı doğru kıvrık durmaktadır.¹⁹⁴

Divan’da yay ile beraber eş anlamlıları olan kavs ve keman kelimeleri kullanılmıştır. Âşık, aşağıdaki dörtlüğün son dizesinde Osmanlı ordusu ile birlikte ilerleyen Tatar kuvvetlerinin ellerinde ok ve yay olduğunu söylemektedir.

Hey dîni kara münâfık durmadın sen ahdına
Yürüdü asker-i İslâm hâzır ol sen vaktına
Katline fermân olundu Nemçe tâc u tahtına
Ellerinde tîr ü kemân ol Tatar Han’dır varan (s. 422, 1052/2)

Yay Âşık Ömer Divanı’nda gerçek manasında çok az kullanılmıştır, daha çok sevgilinin güzellik unsuru olan kaş ile beraber anılmıştır. Naz atına binen sevgili usta süvarî olup atını küyehlan gibi sürmektedir ve sevgilinin kazları *kazâ yayı* gibi görünüp âlemin dansçısı gamzeler, kirpikler ise fırlatılan oktur.

Nâzenînim bindi esb-i nâza cevân oynatır
O ne fâris çendidir sanki küheylân oynatır
O iki ebrû kurulmuş sanasın kavs-i kazâ
Gamzeler rakkâs-ı âlem tîr-i müjgân oynatır (s. 237, 461/1)

Âşık Ömer bazen de yayı bükülen beline benzetmiştir. Sevgilinin aşkıdan perişan olan âşikların beli yay gibi bükülmektedir.

Çıktı âhım göklere kadim büküldü yay gibi

¹⁹³ Nebi Bozkurt, “Ok”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C. 33, s. 333.

¹⁹⁴ Ünsal Yücel, *a. g. e.*, s. 242.

Lâ-mekânım ağlayıp gezmekteyim şeydâ gibi
Ey nelerden arta kalmış köhne zen dünya gibi
Hâr-ı bahtım ihtiyâr ömrüm güzâr olup gider (s. 258, 520/4)

Âşık Ömer, yayın malzemesinin boynuz olmasıyla ilgili bilgi de vermektedir. Bu nokta mühimdir çünkü Türklere has olan refleks yayların yapımında boynuz ve sinir gibi organik maddeler kullanılmış olup bu durum yayın ağaçtan yapılma yaylar gibi zamanla kuruyup esnekliğini kaybetmemesini sağlamıştır.¹⁹⁵ Ta ilk çağlarda kullanılan bu yapımın XVII. asır Osmanlı'sında devam ettiğini görmek mühimdir.

Yaycılara boynuz okçuya yelek
Arpacıya kalbur uncuya elek
Deryâlara kalyon sulara kelek
Hekimlere hokka ne güzel uymuş (s. 301, 699/8)

Şair, yayı kurmak ve çözmekten de bahsetmiştir. Yay çözmek için bu işe has olan “yasmak” kelimesini kullanmıştır.

Âşıkın ağladan cihânda gülmez
Râhat olup çeşmim yaşını silmez
Senin ettiklerin yanına kalmaz
Kurulu yayımı yastın Abdullah (s. 466, 1174/3)

Zihgîr: Okçuların başparmaklarını yay kirişinden korumak için kullandıkları çentikli yüzüktür. Âşık Ömer Divanı'nda sadece bir şiirde geçmektedir. Şair aşağıdaki beyitte yüksek rütbeli birinin giyiminden bahsederken hilat giydiğini, lal taşından yüzükleri ve elmas zihgiri bulunduğunu söylemiştir.

Türlü hil' at giydirip cânânı tezyîn eyleye
Zih-gîr elmas bir kesim hâtemleri la'1 bir kesim (s. 385, 934/4)

5. 1. 2. 1. 2. 2. Mancınık

Kale ve şehir kuşatmalarında surları yıkmak veya surların arkasındaki düşmanlara zarar vermek için kullanılan atıcı silahtır. Sapanın büyük formu olan mancınıkta esnek bir kiriş bulunur ve bu kirişe tahrip edici maddeler konularak

¹⁹⁵ Erkan Göksu, *a. g. e.*, s. 128-129.

kuşatılan kale veya şehre atılır.¹⁹⁶ Bu maddeler taş, ok, nefit gibi zarar verici maddeler olduğu gibi, akrep, yılan gibi zehirli hayvanlar, veba ve benzeri bulaşıcı hastalık taşıyan hayvan ve insan ölüleridir.¹⁹⁷ Mancınık, Osmanlılar’da Yıldırım Bayezid’in ve Fâtiht Sultan Mehmed’in İstanbul kuşatmasında kullanılmıştır.¹⁹⁸ Bu âlet, Âşık Ömer Divanı’nda üç defa geçmektedir. Bunların ikisi, İbrahim Peygamber’in Nemrud tarafından mancınıkla ateşe atılmasına telmihen dile getirilmiştir.

Dinle da‘vâ-yı ulûhiyetini Nemrûd’dan
Sanma onun yanına kaldı bu işler cümleten
Mancınıkla attılar kurtardı Hak sağ u esen
Gülşen oldu Hazret-i İbrâhîm’e nâr ol zamân (s. 419, 1045/2)

5. 1. 2. 1. 3. Delici Silahlar

Uçları sivri olup, uzun bir sapa bağlı olan silahlardır. Mızrak, süngü, zıpkın, cirit gibi silahlar, bu gruba dâhildir.¹⁹⁹ Âşık Ömer Divanı’ndan bunlardan yalnızca mızraktan bahsedilmiştir.

5. 1. 2. 1. 3. 1. Mızrak

Sert bir ahşap gönderin ucuna taş, kemik, boynuz, bakır, demir veya çelikten temren takılmış bir savaş âletidir. Hedefe fırlatılarak veya hedefin üzerine hızla at sürerek hedefi delmek için kullanılır.²⁰⁰ Osmanlı sarayındaki maiyet alaylarındaki atlı askerler tarafından saltanatın sonuna kadar kullanılmıştır. Bunlara *Mızraklı Alay* veya *Mızraklı Süvarî Alayı* denilmiştir.²⁰¹ Bu âlet, Âşık Ömer Divanı’nda *mızrak*, *sinan* ve *nîze* isimleriyle geçmektedir. Aşağıdaki şiirde Selânik hançeri tarzı bıçak, kalkan, zırh, kolçak ve mızrak taşımanın kahraman olmaya yetmeyeceğini söylemiştir. Şair bu beyitte muhtelemen cesaret kavramını vurgulamak istemiştir.

Kahraman olmaz Selânik hançeri bıçağ-ıla
Zırh-ile kalkan ile mızrağ-ıla kolçağ-ıla (s. 296, 648/2)

¹⁹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II, s. 404.

¹⁹⁷ Erkan Göksu, *a. g. e.*, s. 319.

¹⁹⁸ Nebi Bozkurt, “Mancınık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 27, s. 566.

¹⁹⁹ Salim Aydüz, “a. g. m.”, s. 9.

²⁰⁰ T. Nejat Eralp, *a. g. e.*, s. 51.

²⁰¹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II, s. 531.

Gerçek manasıyla sadece yukarıdaki şiirde geçmiş olup, diğerlerinde sevgilinin güzellik unsurlarına benzetilmiştir. Mızrak, aşağıdaki dörtlükte gamzeye benzetilmiş ve delip geçeceği ifade edilmiştir.

Nesîm olan aşkın cür' asın içer
Mansûr'um âleme sırrını açar
Adûnun bağına eğlenmez geçer
Sinân'ın gamzesi sinâna benzer (s. 250, 497/19)

5. 1. 2. 1. 3. 2. Gönder

Şimdi *bayrak direği* anlamında olan gönder, eskiden *mızrak*, *kargı* manasına gelmektedir.²⁰² Âşık Ömer Divanı'nda kelimenin her iki manası da bulunmaktadır. Bu başlık altında sadece vurucu silah fonksiyonu bakımından ele alınmıştır. Aşağıdaki dörtlükte şair, sivrisineğin insanın kanını emen kısmını göndere benzetmiş ve kimseye acımadığını eklemiştir.

Seyr eyle sineğin varını hele
Yaz günü hesâbı gelir (mi) dile
Sivrisinek almış gönderin ele
Hâlince rahm etmez kimseye asla (s. 103, 43/34)

5. 1. 2. 1. 4. Vurucu Silahlar

Baş ve sap olarak kısımdan meydana gelen, başı ağır olup düşmana vurulduğunda vurulduğu yeri ezmeye veya parçalamaya yarayan silahlardır. Gürz, topuz, koçbaşı gibi silahlar bu gruptandır.²⁰³

5. 1. 2. 1. 4. 1. Gürz/Topuz

Ateşli silahların icadından evvel yakın dövüşte kullanılan vurucu, ezici, parçalayıcı bir silahtır. Şekline göre “çekme gürz”, “kesme gürz”, “asma gürz” ve “dikenli gürz” olarak türlere ayrılmaktadır. Baş ve sap kısmından oluşur. Küre şeklinde olan baş kısmında ekseriyetle dikenler veya çıkıntılar bulunmaktadır.²⁰⁴ Gürzün dikenli küre kısmı *bozdoğan* isimli yırtıcı kuşun başına benzetilerek Osmanlı ordusunda gürze

²⁰² Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay., 1. Baskı, Ankara 1983, s. 96.

²⁰³ Salim Aydıöz, “a. g. m.”, s.9

²⁰⁴ Tülin Çoruhlu, “Gürz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C.14, s. 327.

bu isim verilmiştir.²⁰⁵ Ancak bu âlet, Âşık Ömer Divanı'nda bozdoğan olarak değil gürz ve topuz olarak geçmektedir. Gürz, aşağıdaki dörtlükte efsanevî İran kahramanı Rüstem ile birlikte anılmıştır. Bunun sebebi, Şâhnâme'nin meşhur kahramanı Rüstem'in bu destana göre yedi yüz batmanlık bir gürz taşımasıdır.²⁰⁶

Deme gavvâs bu deryâda mihneti
Bir güher ucundan çeker zahmeti
Eğer yazıldıysa erlik hücceti
Gürz-i Rüstem dâsitâna yazılmış (s. 299, 654/32)

Şair, bu âletten aşağıdaki dörtlükte *topuz* diye bahseder ve pıreye yazdığı destanda pirenin on başına da topuz ile vurduğunu fakat başarılı olamadığını dile getirmiştir.

Bakın hele şol pirenin işine
Henüz gelmiş elli sekiz yaşına
Topuz ile vurdum beş on başına
Kirpikleri kırılacak hâl değil (s. 363, 854/5)

5. 1. 2. 1. 4. 2. Haydar

Haydar kelimesi aslında *arşlan* manasına gelmektedir fakat Âşık Ömer bu kelimeyi iki şiirinde vurucu bir silah, muhtemelen de sopa yerine kullanmıştır.

Der ki bu Âşık Ömer gör şimdi urur haydarı
Baş u cânı terk ederim kalamam ondan geri
Hazret-i Hakk'ı seversen ey güzeller serveri
Eyleme bir hâl ile illet sabâh erkence gel (s. 357, 835/4)

5. 1. 2. 2. Ateşli Silahlar

Barut kullanmak suretiyle düşmanı uzak bir mesafeden vurmaya hedefleyen silahlardır. Ateşli silahların düşman üzerindeki tahrip ve tesiri daha fazla olduğu için, zamanla ateşsiz silahların yerini almıştır. Bugün hâlâ savaş teknolojisi ateşli silahlar üzerinden devam etmektedir.

²⁰⁵ T. Nejat Erarp, *a. g. e.*, s. 46.

²⁰⁶ Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 594.

Osmanlı Devleti'nin ateşli silahları ilk olarak hangi tarihte kullandığı bilinmemektedir. Tahminen ilk olarak 1380'lerde kullanılmıştır.²⁰⁷ Osmanlı Devleti daha sonra bu silahları kendisi imal etmeye başlamış ve XV. ile XVI. asırlarda ateşli silah üretme ve kullanma konusunda en başarılı devletlerden biri olmuştur.

Âşık Ömer Divanı'nda ateşli silahlara ve bu silahlarla ilgili unsurlara sıkça yer verilmiştir. Ateşsiz silahlardan biraz farklı olarak, bu silahlar umumiyetle gerçek manada kullanılmıştır.

Şairin ateş ve aynı manaya gelen kelimeleri savaşla alakalı olarak kullandığı üç şiir bulunmaktadır. Bunların ilkinde Ruslarla olan bir savaş anlatılmaktadır.

Lutf u ihsân eyleyüben ol ganî Perverdigâr
Eyledi Moskov çerisin her birini târumâr
Gâziler seyfinden oldu cânları nâra süvâr
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/2)

İkincisinde Osmanlı ve Avusturya savaşlarının yoğun yaşandığı Estergon, Belgrat, Komaran gibi yerlerde geçen bir savaş dile getirilmiştir. Burada Estergon'un varoşunun yakıldığını dile getirmiştir.

Varoşun Estergon'un odlara yaktın bî-kusur
Bağdâd [Belgrad]'ın handakına bir yerin lağm-ı kubûr
İşitildi kim yakın geldi Kumârân'dan tabur
Seyl gibi meçten yanaktan çağladı akıp akıp (s. 116, 68/4)

Üçüncüsünde ise Sakız Adası'nın fethi anlatılmaktadır. Bu dörtlükteki ateşten kastın ateşli silahlar olduğu kesindir, çünkü düşman, *ateşi* ile gurur duymaktadır. Buradaki ateşin top olduğu ve düşmanın gemisindeki toplara güvendiği söylenmek istenmiştir.

Yüğrük gemilerin salma engine
Lâbüd sataşırısın bir gün dengine
Mağrûr olup âteşine cengine
Vira edip kurtar başı Sakız'ın (s. 338, 739/3)

²⁰⁷ Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek*, Çev., Tanju Akad, Kitap Yay., İstanbul 2006, s. 19.

5. 1. 2. 2. 1. Humbara

İçerisinde çeşitli patlayıcı maddelerin bulunduğu gülle türüdür.²⁰⁸ Hem havan ile hem de el ile atılabilir. Günümüzdeki bombanın prototipi sayılabilir. Âşık Ömer bunun el bombası şeklinde kullanılan türü olan el humbarasından bahsetmiştir.

Tiğları ellerinde yalın sîne kanlı pür şerâh
Her biri dîn uğruna şevk-ile eylerler semâh
Güllelerden kurşundan el hûnbârasından gâh gâh
Yağdırırlar dolular çâsâra serdengeçtiler (s. 157, 183/3)

5. 1. 2. 2. 2. Tabanca

Hacmi tüfekten biraz daha uzak, tüfeğe benzer bir mekanizmayla çalışan ateşli silahtır. Tabancanın tüfeğe göre avantajlı tarafı, bu iki silahın da henüz tek atımlık olup ikinci atış için hazırlanılmasının gerektiği dönemde küçük ve hafif olduğu için savaşımlar tarafından dört ile altı adet arasında taşınabilmesidir.²⁰⁹

Tabanca, Âşık Ömer Divanı'nda gerçek manada kullanılmayıp sevgilinin kirpiğine benzetilmiştir. Bu enteresan bir benzetmedir, çünkü kirpik genellikle hep ok ile benzeştirilmiştir. Şair'in kirpiği ok yerine tabancaya benzetmesi, ateşli silahların XVII. asırda artık atıcı silah olan okun yerini aldığını göstermektedir. Şair bu dörtlükte sevgilinin diğer güzellik unsurları olan saçı kemende, kaşları karakol sınıfı askere, gözü serdengeçtilere benzetmektedir.

Bir perî zülfü kemendin boynuma takmaktadır
Gönül şehrin vîrân edip hâtırım yıkmaktadır
Kaşları bekler karakol gözü serden-geçtiler
Kirpiği tabanca eder sîneme çakmaktadır (s. 223, 423/1)

5. 1. 2. 2. 3. Top

Demir veya taştan yapılmış ağır gülleleri barut vasıtasıyla düşmana fırlatan ateşli savaş âletidir. Osmanlı devrinde ateşli silahlar arasında en mühim olanıdır. Osmanlılar topu hem kale ve şehir kuşatmalarında hem de meydan muharebelerinde

²⁰⁸ Salim Aydıöz, "a. g. m.", s. 13.

²⁰⁹ Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Techizatları (Askerî Müzeden Örneklerle)*, Gnkur. Askerî Tarih ve Strateji Etüd Başkanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1993, s. 7-8.

kullanmışlardır. Bundan dolayı Osmanlı'da top ve gülle yapımına büyük ehemmiyet verilmiştir. Tophane-i Amire gibi top imalathaneleri kurulmuştur.²¹⁰

Top, Âşık Ömer Divanı'nda hem gerçek manada hem mecaz anlamda geçmektedir. Aşağıdaki dörtlükte düşmana her yönden top ve tüfek çekildiği ve serdengeçilerin baştanbaşa insan kanına boyandığı yazmakta, savaş meydanı et parçalarından dolayı mezhabaneye benzetilmektedir. Şair'in bu dizelerinden, devrin savaşlarında ateşli silahların büyük önem kazandığı ve savaşa nasıl tesir ettiği görülmektedir.

Çektiler her cânibinden düşmene top u tüfenk
Oldular baştan başa âdem kanından lâle renk
Güştelerden benzedi kannâreye meydân-ı cenk
Döndüler her merdüm-i hûnhâra serdengeçtiler (s. 157, 183/2)

Şair, aşağıdaki dörtlükte ise topu aşk konusunda kullanmıştır. *Sevgilinin aşkı başında iken Âşık'ın gurbette serseri olması dert değildir ve vuslatın kalesi çelikten de olsa Âşık'ın ahının topu sonunda elbette o kaleye tesir edecektir.*

Aşkın serde iken ey hûrî peyker
Gam değil gurbette olursam serser
Top-ı âhım eder âkıbet eser
Visâlin kâlesi olursa pulâd (s. 147, 163/2)

Âşık Ömer bazı şiirlerinde bir top cinsi olan *balyemez* topundan da bahsetmektedir. Bu toplar, Osmanlı ordusunda kullanılan toplar arasında büyüklük bakımından şaykalarından sonra ikinci sırada gelmektedir.²¹¹ Şair, balyemez topunun sesinin *feleğin çarkını* dahi inlettğini söylemektedir. Balyemez topunun o devirdeki savaşlardaki tesiri bu ifadedden kolayca anlaşılabilir.

Emr-ile tasdîk-i muhkem mü'mine kıldı dilek
Balyemez toplar sesinden inledi çarh-ı felek
Evliyâlar enbiyâlar erişip ins ü melek
Vakt-i asırda bize lutf (u) hidâyettir Sakız (s. 273, 572/3)

²¹⁰ Salim Aydüz, "a. g. m.", s. 11.

²¹¹ Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek*, Çev., Tanju Akad, Kitap Yay., 1. Baskı, İstanbul 2006, s. 111.

5. 1. 2. 2. 4. Tüfek

Namlu, ateşleme tertibatı ve nişangâhtan meydana gelen bir ateşli silahtır.²¹² Âşık Ömer Divanı'nda iki şiirde “tüfenk” olarak geçmektedir. Aşağıdaki dörtlükte Osmanlı askerlerinin birer kaplana dönüşüp korkmadan topa tüfeğe karşı atıldığı söylenilmektedir.

Onca mertler dönüp birer pelenge
Durmaz karşı varır topa tüfenge
Muhannes giremez meydân-ı cenge
Gerçek erenlerin kerbelâsıdır (s. 174, 246/2)

5. 1. 2. 2. 5. Cephaneler: Barut, Gülle, Kurşun ve Saçma

Âşık Ömer, bazı şiirlerinde ateşli silahların cephanelerinden de söz etmiştir. Aşağıdaki dörtlükte Osmanlı ordusunun, düşmanın gemilerini ve cephanesini yaktığı söylenilmektedir.

Hatt-ı hümayûn-ile tedbîr tedârik baktılar
Bellerine gâziler gayret kılıcın taktılar
Kâfirin çekdirisin cebhânesini yaktılar
Şüphesiz erdi Hızır Hak'tan inâyettir Sakız (s. 273, 572/2)

Ateşli silahlarda kullanılan en önemli cephanedir baruttur. Güherçile, kükürt ve odun kömürü karışımından imal edilen barut, ilk olarak MS 7. veya 8. yüzyıllarda Çin'de üretilmiş daha sonra dünyaya yayılarak ilk defa 1280'lerden itibaren ateşli silahlarda kullanılmıştır.²¹³

Barut, Âşık Ömer Divanı'nda da geçmektedir. Şair aşağıdaki dörtlükte sevgilinin benlerini İngiliz barutuna benzetmiştir.

Medh ederim dilberimi gayrısı dursun hele
Onun aşkına düşeli düşmüşüm dilden dile
Teni balyemez topudur sînesi muhkem kule
Benleri İngiliz bârûdudur sînemi yakmaktadır (s. 223, 423/4)

²¹² Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Çev.: Kahraman Şakul, İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 157.

²¹³ Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek*, Çev., Tanju Akad, Kitap Yay., 1. Baskı, İstanbul 2006, s. 19.

Âşık Ömer'in bu şiirde İngiliz barutundan bahsetmesi dikkat çekicidir, çünkü Osmanlı Devleti XVII. asırda Avrupalı rakiplerine karşı zor duruma düşünce ordu için bazı yenilik ve reform kararları almıştır. Buna bağlı olarak Avusturya'nın ateşli silahlarda üstün gelmeye başlamasından dolayı, Osmanlı kendi barutunu iyileştirmek yerine o devirde meşhur olan İngiliz barutunu ithal etmiştir.²¹⁴ Bir başka görüşe göre ise Osmanlı'nın İngiltere'den ithal ettiği barutun tekniğini öğrenerek yine XVII. yüzyılda üretmeye başladığı barut türüne İngiliz barutu denilmektedir.²¹⁵

Âşık Ömer Divanı'nda topta ve tüfekte kullanılan malzemeler gülle, kurşun ve dolu (saçma) da geçmektedir. Aşağıdaki dörtlükte serdengeçtilerin düşmanın üzerine gülle, kurşun, el humbarası ve saçma yağdırdığı anlatılmaktadır.

Tiğları ellerinde yalın sîne kanlı pür şerâh
Her biri dîn uğruna şevk-ile eylerler semâh
Güllelerden kurşundan el hûnbârasından gâh gâh
Yağdırlar dolular çâsâra serdengeçtiler (s. 157, 183/3)

(Serdengeçtiler, ellerinde yalın kılıç, göğüsleri kanlı yara dolu, her biri din uğruna şevk ile semah ederler ve gâh gülleden gâh kurşundan gâh el hunbarasından Avusturya Kralı'na saçma yağdırlar.)

Şair, sevgiliye musallat olan ağıyarı çifte kurşun ile vurup yedi memleketten sürmek gerektiğini, çünkü onun yüzünden ah edip ağladığını dile getirmiştir.

Ben Ömer eylerim âh ile zârı
Alamam ağıyarın elinden yârı
Çifte kurşun ile urup ağıyarı
Yedi memleketten kovup sürmeli (s. 507, 1320/4)

5. 1. 3. Savaş Gemileri

Âşık Ömer şiirlerinde Osmanlı donanması ve bu donanmaya dâhil unsurlarla ilgili birtakım bilgiler verilmektedir. Şair aşağıdaki dizelerde Venedik ile gerçekleşen bir deniz savaşında donanmadan bahsetmiştir.

²¹⁴ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 5.

²¹⁵ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Çev.: Kahraman Şakul, İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 200.

Söyledip gûş eyledin mi Ak Deniz cengâverin
Depreyen bir dânesini seng-i top-ı ejederin
Sernigûn etti niçe bayrağı ile gönderin
Gark u hark etti donanmasın çevirtti askerin
Venedik kan ağlayıp kaldı arada lâ-ilâç (s. 134, 124/3)

İdris Bostan'a göre Osmanlı donanmasının safhaları şu şekildedir:

“Osmanlı deniz tarihinde gemiciliğin gelişmesini üç ayrı dönemde incelemek gerekmektedir. Birincisi imparatorluğun kuruluşundan XVII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden kürekli gemiler/çektiri-kadırğa dönemi, ikincisi XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden yelkenli gemiler/kalyon dönemi, üçüncüsü ise imparatorluğun yıkılışına kadar süren buharlı gemiler dönemidir.”²¹⁶

Buna göre Âşık Ömer'in yaşadığı XVII. yüzyılda hem kürekli hem de yelkenli gemiler dönemleri yaşanmıştır. Şair, Divanı'nda gemiler, gemi parçaları ve gemicilikle alakalı çok sayıda bilgi verilmektedir, ancak doğrudan savaş gemisinden bahseden şiir sayısı fazla değildir. Şairin bu şiirlerinden o devirdeki gemilerin, yukarıdaki tasnifi doğrular şekilde, yelkenli ve kürek çekilerek hareket ettirilen gemiler olduğu anlaşılmaktadır.

Tiryâkiye afyon (hem) beğlere câm
Tatara (da) boza Gürcüye ikdâm
Gemiye yelken reise eyyâm
Payzene kürek ne güzel uymuş (s. 301, 659, 21)

Âşık Ömer, Osmanlı donanmasını diğer rakiplerinden daha güçlü görmektedir. Bu durum, Sakız'ın Fethi'ni anlattığı şiirinde ifade edilmektedir. Şairin aşağıda bahsettiği “yügrük” gemiler, muhtemelen küçüklüğünden dolayı yelkenli gemilere göre daha hızlı hareket eden *çektiri* tipi gemilerdir. Buradan, Şair'in bu dizeleri yazdığı yılda Osmanlı'nın artık büyük yelkenli gemiler dönemine geçtiği anlaşılmaktadır. Böylece Şair, yavaş ama deniz kalesi gibi tesirli *kalyonların* Venedik'in çektirilerini yeneceğini, Venedik'in kaybetmemek için kendi dengine sataşması gerektiğini söylemektedir.

Yügrük gemilerin salma engine
Lâbüd sataşırısın bir gün dengine

²¹⁶ İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yay., 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 169.

Mağrûr olup âteşine cengine
Vira edip kurtar başı Sakız'ın

(s. 338, 769/3)

Âşık Ömer Divanı'nda devrin savaş gemilerinin iki türünden bahsedilmiştir. Bunlar *çektiri* ve *kalyondur*.

5. 1. 3. 1. Çektiri

Kadırga, başarda, mavna, kalite (kalyot), perkende ve firkate şeklinde irili ufaklı türleri vardır.²¹⁷ Bu gemiler Akdeniz'de çok kullanıldılar. Barbaros Hayreddin Paşa'ya göre Akdeniz iklimi sıcak olduğu için, uzun süren yaz mevsiminde kalyon adı verilen büyük yelkenli gemiler rüzgâr esmediği anlarda neredeyse hareketsiz kalmaktadır²¹⁸, çektiri ise ufak ve daha çok kürekle hareket ettirildiğinden hız bakımından avantaj sağlamaktadır.

Âşık Ömer, Sakız'ın Fethi'ni anlattığı şiirinde bu gemi tipinden düşmanın gemisi olarak bahsetmektedir. Çünkü Sakız'ın düşmandan geri alındığı 1695 yılında Osmanlı donanması artık, Kalyon tipi gemi kullanmaktadır.

Hatt-ı hümayûn-ile tedbîr tedârik baktılar
Bellerine gâziler gayret kılıcın taktılar
Kâfirin çekdirisin cebhânesini yaktılar
Şüphesiz erdi Hızır Hak'tan inâyettir Sakız

(s. 273, 572/2)

5. 1. 3. 2. Kalyon

Büyük ve yelkenli gemileridir. Osmanlılar, XVII. asrın ortalarında çektiri/kadırga tarzı gemiler yerine kalyona geçmeye çalışmış fakat denemeler olumsuz sonuçlar verince 1662'de tekrar çektiriye dönmüşler. Yirmi yıllık eskiye dönüşten sonra 1682'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın girişimleriyle Osmanlı donanması kalyon tipi gemiye geçmiştir.²¹⁹ Âşık Ömer, kalyonun küçük su bölgeleri için değil açık denizler için uygun olduğunu vurgulamıştır.

Yaycılara boynuz okçuya yelek
Arpacıya kalbur uncuya elek
Deryâlara kalyon sulara kelek

²¹⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II. s. 341-342.

²¹⁸ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yay., 3. Baskı, İstanbul 2008, s. 185.

²¹⁹ İdris Bostan, *Küreklî ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yay., 1. Baskı İstanbul 2005, s. 125.

Hekimlere hokka ne güzel uymuş

(s. 301, 699/8)

5. 1. 3. 3. Kelek

Âşık Ömer kalyonla beraber havayla doldurulan tulumlar üzerinde duran bir çeşit sal olan kelekten de bahsetmiştir. Şair, ifadeyi kalyon ve keleğin hacim bakımından farkını göstermek için kullanmıştır, çünkü küçük olan bu sallar, akarsu ulaşımında kullanılmıştır.

Yaycılara boynuz okçuya yelek

Arpacıya kalbur uncuya elek

Deryâlara kalyon sulara kelek

Hekimlere hokka ne güzel uymuş

(s. 301, 699/8)

5. 1. 3. 4. Savaş Gemileriyle İlgili Diğer Unsurlar

Âşık Ömer, gemilerle ilgili birtakım teknik unsurlardan bahsetmiştir. Bunlar rüzgâr ile ilgili kavramlardır.

5. 1. 3. 4. 1. Rüzgâr

Donanmanın hareketini belirleyen en mühim unsurlardan biri rüzgârdır. Âşık Ömer bir şiirinde rüzgârla beraber harekete geçen bir donanmadan bahsetmektedir.

Bir donanma-yı nev izhâr etti kim bu rûzigâr

Cân temâşâsında hayrân kaldı âkil bî-karâr

(s. 254, 505/1)

5. 1. 3. 4. 2. Eyyâm

Arapça gün demek olan “yevm”in çokluk hâli olan eyyâm, kelime manası olarak “günler” demektir. Ancak denizciler arasında sefere çıkmak için gereken uygun günleri ve yeterli rüzgârı ifade eden bir terim hâline gelmiştir.²²⁰ Âşık Ömer, kaptanların *eyyâmı* beklediğini ifade etmiştir.

Tiryâkiye afyon (hem) beğlere câm

Tatara (da) boza Gürcüye ikdâm

Gemiye yelken reise eyyâm

Payzene kürek ne güzel uymuş

(s. 301, 659, 21)

²²⁰ Mehmet Zeki Akalın, *a. g. e.*, C. I, s. 580.

5. 1. 3. 4. 3. Pervaz Vurmak

Âşık Ömer, kelime manası olarak *kanat çırpma* demek olan bu tabiri, gemiler için kullanmıştır. Denizcilikle ilgili bir terim olup olmadığı tespit edilememiştir.

Gûş eder vasfın ıraktan vaslına akar yürür
Zanneder tâvus onu mir'ât-ı âb içre görür
Rûzigâr esse muhâlif keşfiler pervâz urur
Çevrilir etrâfını şâhin şikâridir Sinop (s. 117, 69/2)

5. 1. 4. Diğer Silahlar

Âşık Ömer Divanı'nda yukarıdaki tasnife girmeyen ve bazı durumlarda silah olarak kullanılabilecek bazı unsurlar bulunmaktadır.

5. 1. 4. 1. Kement

Hedefteki düşmana veya ava uzaktan atılarak boynundan yahut gövdesinden geçirmek suretiyle onu hareketsiz hâle getirerek yakalamaya veya boğmaya yarayan düğümlü iptir.²²¹

Âşık Ömer Divanı'nda sevgilinin saçıyla beraber sıkça anılan bir unsurdur. Aşağıdaki dörtlükte sevgilinin saçını kement edip Âşık'ın gönlünü avladığını söylemiştir.

Gönlümü sayd etti tâze zülfünü kıldı kemend
Benden ayrı vaslın arzular niçe bin dermend
Hüsn içinde İbn-i Ya'kûb Hazret-i Yûsuf menend
Mısır içinde dehre sultânım Muhammed'dir benim (s. 393, 962/2)

Âşık Ömer Divanı'nda “ağlâl”, “zincir”, “silsile”, “bent/bağ” ve “halka”, “çîn” ve “urgan” kelimeleri de kement manasına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Feleğin zerrece gelmez gözüme mihr ü mehi
O mehin aynıma tûtyâ görünür hâk-i rehi
Beni ol serv kaddin halka-i zülfü girihi
Bend-i engele salip silsile ağlâle kodu (s. 519, 1369/3)

²²¹ Erkan Göksu, *a. g. e.*, s. 265.

Âlemin zevkine olursan mağrûr
Felek eyler seni âkıbet mehcûr
Kabûl etti ber-dâr olmağı Mansûr
Görün mü ismini urgâna yazılmış (s. 298, 654/23)

Müselsel kâkülün sevdâlarından cân halâs olmaz
Çeker semtine her birini bin kullâb olur peyda (s. 90, 3/2)

Sizi tutup eğer bisât salalar
Üzenglerle şikemiğın deleler
Size türlü türlü zahmet kılalar
Dağıtın girmeden cesedine cân (s. 440, 1109/29)

5. 1. 4. 2. Mıkras

Kesici âlet, makas. Âşık Ömer Divanı'nda bir şiirde yaralayıcı bir âlet olarak bahsedilmiştir. Şair, mum ne kadar şevk ile güneş gibi olsa da gam makasının başına gelip eziyet yarası açtığını ve sabaha kadar mumun içerisinde ıztırıp fitilinin yanıp yakıcı ateşle yüreğinin yağın erittiğini söylemiştir. Bu dizelerden anlaşıldığı kadarıyla, mıkras, işkencecilerin kullandığı bir âlet olabilir.

Ne kadar remzler verip şevk-ile olsa âfitâb
Başına mıkrâs-ı gamdan erişir zahm-ı ikâb
Subha dek işler derûnunda fitil-i ıztırâb
Yüreği yağın eritir âteş-i sûzâna mûm (s. 387, 940/2)

5. 1. 4. 3. Tokat/Yumruk:

Âşık Ömer Divanı'nda karşı tarafa zarar vermek maksadıyla vurulan el darbelerinden bahsedilmektedir. Bunlar *sille* ve *pençe* kelimeleri ile anlatılmış, bunların enerjisini ise 'kuvvet-i bâzû' terkihiyle ifade etmiştir.

Gösterdi öpünce bana bir sille-i settâr
Seyr et dedi nâ-çâr
Çehreni dağıttım diyerek eyledi âzâr
Tekrâr-be-tekrâr (s. 230, 439/1)

Bir dahı dest urup edince zoru

Perrân ola cânın ten kala kuru
Pençe-i darbından dü çeşmim nûru
Döküle yüzüne misâl-i bârân (s. 406, 998/8)

5. 1. 4. 4. Zehir

Kimyevî veya biyolojik tesiriyle canlıların uzuvlarına zarar veren veya canlıları öldüren maddedir. Âşık Ömer Divanı'nda hem gerçek manada hem de sevgilinin çektiği eziyetleri anlatmak için kullanılmıştır. Aşağıdaki dörtlükte Hz. Hasan'ın düşmanları tarafından zehirlendiğini anlatmaktadır.

“Lâ fetâ illâ Alî” çün dedi Rabbü'l-âlemîn
İki gelmiştir cihâna imâmeynü'l-hümâmeyn
Hasan zehr içti belâ-yı aşka şehîd oldu Hüseyin
Ol ecilden şeh-i aşûrede mâtem damladı (s. 547, 1444/3)

Şair, zehirden bahsettiği gibi onun ilacı olan panzehirden de bahsetmektedir. Aşağıdaki dizelerde kullanılan “tiryâk” kelimesi panzehir demektir.

Câna her ne zahm urursa ol rakîb-i Güstehem
Ol şehin tiryâk-ı lutfundan ümîdim var ne gam
Çekse bir bî-çâre dest-i hâricîlerden sitem
Erişir elbet ona imdâdı vardır Hamza'nın (s. 344, 790/3)

5. 1. 5. Silahlar ile İlgili Deyim ve Atasözleri

Âşık Ömer Divanı'nda silahlarla ilgili üç adet deyim bulunmaktadır.

Bıçağa yapışmak: Bu ifade, Âşık Ömer'in şiirinde geçtiği şekline göre bir kişiyi öldürmek veya ona zarar vermek amacıyla bıçağı kavramak anlamındadır.

Bir bûse ricâ eyledim ol la' l-i lebinden
Sarhoş mudu bilmem
Gamzen beni öldürmeğe yapıştı bıçağa
Çekti bana hançer (s. 229, 438/3)

Dest (El) vurmak: Deyim olarak *dokunmak, el sürmek, el atmak*²²² gibi manalara gelen söz, Âşık Ömer tarafından *bıçağı veya kılıcı kabzasından kavramak* anlamında kullanılmıştır.

Dest urup ol dem gılâfindan ayırdı balçağı
Öyle tîğın çektı kim kalmadı küffârın sağı (s. 242, 475/4)

El sunmak: Manası *el uzatmak*²²³ olan bu deyim, Âşık Ömer tarafından, *kılıcın kabzasını kavramak* manasında kullanılmıştır.

Sıdkı muhkem bağlayıp Settâr'a serdengeçtiler
Sundular el tîğ-i âteşbâra serdengeçtiler
Yürüdüler menba-ı küffâra serdengeçtiler
Geçtiler alayı yara yara serdengeçtiler (s. 157, 183/1)

5. 1. 6. Silahlar ile İlgili Benzetmeler

Divan şiirinde umumî bir durum olarak sevgilinin bazı güzellik unsurları âşıkı yaralayan, öldüren silahlar olarak tasvir edilmiştir. Kaşlar yay, kirpikler ok, saçlar kemend veya çevgan, benler gülle, ayva tüyleri mızrak ve kılıç olarak silah hususiyeti kazanmıştır. Bunun yanında bir de doğrudan sevgilinin güzellik unsurlarının silah olarak işlenmesi vardır. İstiare yoluyla “gamze” ve “ahu göz” gibi unsurlar, kesici ve delici silahların fonksiyonunu yerine getirmektedir. Hatta bazı şiirlerde aşk ile silah arasında benzerlik kurulmuştur.

Ahu: Divan şiirinde geyik türünden hayvanlara verilen isimdir. Güzel gözlü, güzel kokulu ve olduğu, ayrıca zor avlanıldığı için sevgiliye benzetilen ahu²²⁴, gözleri sebebiyle Âşık Ömer tarafından, kendisine karşı kullanılan bir silah olarak tasvir etmektedir. Sevgilinin ahu gözü, Âşık'ı bir bakışta avlamış ve saçının tuzağı gönül kuşunu yakalamıştır ve elinden kurtulmak mümkün değildir.

Âteş-i aşkıyla zâlim yaktı nâr etti beni
Aldı akl u ihtiyârım bî-karâr etti beni
Bir bakışta çeşm-i âhûsu şikâr etti beni
Dâm-ı zülfünden ne mümkün murg-ı dil âzâd ola (s. 90, 5/2)

²²² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 333.

²²³ A. g. e., s. 333.

²²⁴ Rıdvan Canım, a. g. e., s. 471.

Aşk: Âşık Ömer şiirlerinde aşk vücudun silahı olarak anlatılmıştır. Şair'in bu benzetmesinde devlet teşkilatından esinlendiği görülmektedir. Padişah olan canın silahı aşktır ve her silah gibi hem yararları hem zararları bulunmaktadır.

Pâdişâhıdır Ömer iklîm-i vücûdun bu cân
Akl onun vezîridir gönül ulağı aşk yarak (s. 319, 706/6)

Gamze: Süzgün bakış demektir. Gamze divan şiirinde daha çok kılıca ve oka benzetilmiştir.²²⁵ Tıpkı okun atılması gibi, gamze de maşuk tarafından âşıkla atılan bir bakıştır. Bu bakış, âşıkla yaralar, onun ciğerini, sinesini veya kalbini deler yahut onu öldürür. Âşık Ömer Divanı'nda bu manalarda sıkça kullanılmıştır. Şair, gamzeyi kimi zaman haramîye, kimi zaman oka, kimi zaman fitneciye benzetmiştir; bazen de doğrudan bir silah olarak ifade etmiştir. Aşağıdaki dörtlükte gamzeyi *ok* olarak görürüz. Şair, sinesini sevgilinin gamzesine hedef etmiştir ve o gamzenin bağırmı öfkeyle deleceğini bilmektedir.

Aşkın ile hasb-i hâlim söylerim
İnip aşkın deryâsını boylarım
Gamzesine sînem nişân eylerim
Hışm-ile bağırmı delse gerektir (s. 240, 472/3)

Kaş: Yukarıda kaşın Divan şiirinde yay ile benzeştirildiğinden bahsedilmiştir. Âşık Ömer bu klasikleşmiş benzetmeyi kullanmakla beraber bir şiirinde eline yay almış kaşları file benzetmiştir. Bu benzetme muhtemelen Güney Asya'ya özgü savaşlarda fil kullanmak ve fil üzerinde savaşmaktan hareketle kurulmuştur.

Aldı râhım kasd edip çeşmin dilâ reh-zen gibi
Hûnî çeşmin çekti hançer üstüme düşmen gibi
Kaşların almış kemânı destine pîl-ten gibi
Bilmezem müjgân-ı tîrin Zâl u yâ Rüstem midir (s. 214, 388/4)

Saz: Âşık Ömer, Şairnâme olarak adlandırılan şiirinde Kul Himmet'i anlatırken, onun sazından "aşk silahı" olarak bahsetmektedir.

Kul Balı'nın tatlı kelâm dilinde
Kul Himmet'in aşk silâhı belinde

²²⁵ A. g. e., s. 60.

Gedâ Muslu gidip Bâğdat elinde

Şehit oldu diyü söylerler onu

(s. 539, 1422/34)

Sevgilinin vücudu ve uzuvları: Âşık Ömer bir şiirinde sevgilinin vücudunu kendisini vuran bir *balyemez topuna*, benlerini ise *İngiliz barutuna* benzetmiştir. Normalde Osmanlı şiirinde sevgilinin boyu, uzunluğu ile meşhur serviye benzetilirken, Şair bu şiirinde bir savaş âleti ile sevgilinin boyu arasında benzerlik kurmuştur. Top maddesinde dile getirildiği gibi balyemez, Osmanlı toplarının en büyüklerindedir, bundan dolayı burada sevgilinin uzun boyuna gönderme vardır. İngiliz barutu ise dönemin en kaliteli ve tesiri yüksek barutu olup renginden dolayı sevgilinin vücudundaki benlerle arasında benzerlik kurulmuştur.

Medh ederim dilberimi gayrısı dursun hele

Onun aşkına düşeli düşmüşüm dilden dile

Teni balyemez topudur sînesi muhkem kule

Benleri İngiliz bârûdudur sînemi yakmaktadır

(s. 223, 423/4)

Turnak: Âşık Ömer bir şiirinde sevgilinin tırnağını Acem kılıcına benzetmiştir. Bu kılıç Âşık'ın kanını saçmaktadır.

Der ki Ömer medh edersem hûbların serdârını

Bir kere hüsnün görenler terk ederler varını

Parmağı altın kalemdir dâim işler kârını

Tırnağı seyf-i Acem'dir kanımı saçmaktadır

(s. 223, 423/5)

5. 2. Savaş Hayvanları

Araba, tank, uçak ve benzeri âletlerin olmadığı devirde hayvanlar, askerlik bakımından en az silahlar kadar mühim olmuşlardır. Bunların başında at gelmekle beraber, bölgeye göre deve ve fil de savaşlarda kullanılan hayvanlardandır.

5. 2. 1. At

At, motorlu araçların icadından önceki dönemde hızı, gücü ve dayanıklılığı ile ulaşımda en önemli vasıta olmuş, orduların makineleştiği II. Dünya Savaşı'na kadar da savaş tarahinde mühim yer etmiş bir hayvandır.²²⁶ Atı ilk hangi milletin ehlîleştirip

²²⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*, Ötüken Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 404.

binek olarak kullandığı bilinmemekle beraber, tarih öncesi çağlardaki Türklerin yaşadığı yukarı Asya bozkırları hayvanların güdülmesi, otlaklara ve su kaynaklarına zamanında yetiştirilmesi gereğini doğurduğu için hızlı ve dayanıklı vasıtalara duyulan ihtiyaçtan²²⁷ ve Orta Asya'nın en eski çağlardan günümüze dek at sayısının en fazla olduğu bölge olmasından²²⁸ dolayı atı, Türklerin ehlileştirdiği tahmin edilmektedir. Kâşgarlı Mahmûd, bu ihtiyacı ve ilişkiyi ispat edercesine “Kuş kanadı ile, er atı ile muradına erer,”²²⁹ demiştir, yani at ve Türk'ü, kuş ve kanadı gibi ayrılmaz iki unsur olarak görmektedir.

Türklerin ata verdiği önem İslâmiyet'ten sonra da değişmemiş ve hem sosyal hayatta hem savaşlarda, at mühim bir vasıta olarak görülmüştür. İslâmiyet öncesi dönemdeki at yetiştiriciliği tarzı devam etmiş ve Osmanlı döneminde de sahibi ile çok uyumlu, ince yapılı ve uzun süre koşabilen atlar yetiştirilmiştir.²³⁰ Osmanlı ordusundaki tımarlı sipahîler, kapıkulu sipahîleri, akıncılar, çarhacılar gibi ordu sınıfları atlı askerlerden oluşmaktadır. Bunun yanında Doğu Roma döneminde *Hipodrom*, bugün ise *Sultanahmet Meydanı* diye anılan yere klasik Osmanlı çağında *Atmeydanı* denildiği bilinmekte ve eğlenceler düzenlenirken atlı oyunların da gerçekleştirildiği bilinmektedir.²³¹

Âşık Ömer Divanı'nda savaş hayvanlarından yalnızca attan bahsedilmiştir. Şair, atı ve atın üzerinde bulunan malzemeleri teferruatlı bir şekilde işlemiş ve atla ilgili bazı benzetme unsurları dile getirmiş ve bazı at türlerinden bahsetmiştir.

5. 2. 1. 1. Kula At

Âşık Ömer Divanı'nda “semend” olarak geçen ata *kula at* denilmektedir.²³² Gövdesi sarı tonlarda olup yelesi, kuyruğu ve bacaklarının bitim yerleri siyah olan atlardır.²³³ Âşık Ömer, padişahın hamama gidişini anlattığı bir şiirde kullandığı atın kula at olduğunu söylemiştir.

(...)

Taşra çıktı azm-i hammâm eyledi âlî-cenâb

²²⁷ A. g. e., s. 405.

²²⁸ Faruk Sümer, *Türklerde Atçılık ve Binicilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1983, s. 2.

²²⁹ Kâşgarlı Mahmud, a. g. e., s. 15.

²³⁰ Yusuf Halaçoğlu, “At”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 4, s. 30.

²³¹ Tanju Cantay, “Atmeydanı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. 4, s. 82.

²³² Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e., C. III, s. 171.

²³³ Murat Küçük, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında At, At Donları ve Nişaneleri ile İlgili Adlandırmalar”, *Turkish Studies*, Ankara 2012 (Sonbahar), S. 7/4, s. 2298.

5. 2. 1. 2. Küheylan (Arap Atı)

Arap atına verilen isimdir. Arap atı sahip olduğu güzellik, vücut yapısının uygunluğu, hızlı ve güçlü olması ve değişik iklim şartlarına dayanıklı olması²³⁴ sebebiyle gözde at cinslerinden biridir.

Küheylan, Âşık Ömer şiirlerinde adı sık geçen bir attır. Âşık Ömer bir şiirinde küheylanların Hz. Âdem yaratıldığı esnada şeytana uymayan atlar olduğunu ifade etmektedir.

Evvel onlar iblîse oldular mahrem
 Sonra peşmân kıldı özlerine hem
 Onlar kim iblîse uymadı ol dem
 Onların neslinden kıldı küheylân (s. 441, 1109/31)

Âşık Ömer, küheylanların koşarken uçan kuşa ve esen yele döndüğünü ve onlara bir sınır olmayacağını söylemiştir.

Koyun kuzu yaşayanda kalamaz
 Keçiler kasaptan halâs olamaz
 Küheylan ata hîç karâr olamaz
 Uçan kuşa esen yele çevrilir (s. 247, 496/14)

5. 2. 1. 3. Yağız At ve Yürük At

Âşık Ömer bu iki at cinsinden bir arada bahsetmiş ve ikisini mukayese etmiştir. Âşık Ömer'in *yavuz at* dediği at cinsi yağız at olarak bilinmektedir. Bu at, boz siyaha dönük kızıl bir renge sahiptir.²³⁵ Âşık Ömer'de *yüğüruk* olarak geçen yürük at ise seyir hâlindeyken hızlı koşan atlara denilmektedir.²³⁶ Şair, aşağıdaki dörtlüğünde *yağız atın* ara sıra kamçılanması gerektiğini, *yürük atın* ise kendi yemini artırdığını ve az bir yem ile uzun süre idare ederek yol alabildiğini söylemiştir.

(...)

Yavuz ata tâziyâne lâzım ey dil dem-be-dem

²³⁴ Mustafa Çelebi, "Türkiye'de Arap Atı Yetiştiriciliği", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu*, Hzl. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 1995, s. 327.

²³⁵ Gülden Sağol, "Tarihî Türk Şivelerinde At Donları", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu*, Hzl. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 1995, s. 142.

²³⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, s. 643.

Yüğrük at kendi yemini gün gün artırır gider (s. 215, 193/2)

5. 2. 1. 4. Binit Takımı

Ata binmede kullanılan çeşitli âletler ve atın bakımıyla ilgili malzemelere verilen genel isimdir.

5. 2. 1. 4. 1. Dizgin

Binek hayvanların gemine bağlanarak onları yönlendirmeye yarayan kayıştır.²³⁷ Âşık Ömer Divanı'nda hem dizgin hem “pâlheng” olarak geçmektedir.

(...)

Gönül cân rahşıdır âkil uyandır

Er odur kim dizginine uyandır (s. 486, 1250/3)

Bu dizelerde geçen “uyan” ifadesi “uyan kişi” olarak düşünülmüştür ancak Faruk Sümer'in belirttiği üzere, gemin Türkçedeki karşılığı “uyan/oyan” olup zamanla kullanımdan düşmüştür.²³⁸

5. 2. 1. 4. 2. Eyer

Binicinin atın üzerine rahat oturmasını sağlayan âlet. Osmanlı eyeri kaltak, örtü, etek, kolan, göğüslük, terki bağları, sağrı örtüsü, kuskun, teğelti, terlik gibi kısımlardan oluşmaktadır.²³⁹ Âşık Ömer şiirlerinde *eyer* veya *kaltak* isimleriyle geçmektedir. Şair, aşağıdaki muammada satrancı anlatmış ve satranç taşlarından atı tarif ederken sırtında eyer olmadığını söyleyerek bu unsura temas etmiştir.

Bir atı var ne pusad u ne eğer

Atı ayağı yere değmez (hem) değer

Gece kara gündüzün aklar geyer

Askeri çok hayli kafadârı var (s. 230, 440/2)

5. 2. 1. 4. 3. Heybe

Binek hayvanlarının sırtına konularak içine erzak veya herhangi bir malzeme konulan iki gözlü torba, binicinin çantası gibidir.²⁴⁰ Şair burada birine nasihat etmekte

²³⁷ Faruk Sümer, *a. g. e.*, s. 50

²³⁸ *A. g. e.*, s. 50.

²³⁹ *A. g. e.*, s. 39.

²⁴⁰ *A. g. e.*, s. 61.

ve bir çapkın atlı kervana yanaşıp hizmetkâr olmasını, heybe gibi sabah akşam üzengisine asılmasını, söylemektedir.

Var yanaş bir çapkın atlı kârmana ol gulâm
Assıl üzengisine heybe gibi her subh u şâm (s. 296, 648/5)

5. 2. 1. 4. 4. Kamçı

Sürüş esnasında atın daha hızlı gitmesi için arka bacaklarına vurmaya yarayan âlet. Âşık Ömer Divanı'nda "taziyane" olarak geçmektedir.

Her zebân bir fenn imiş insâna ey kân-ı kerem
Ne zebân ne fenn olurmuş nihâyet lâ-cerem
Yavuz ata tâziyâne lâzım ey dil dem-be-dem
Yüğrük at kendi yemini gün gün artırır gider (s. 215, 193/2)

5. 2. 1. 4. 5. Torba ve Yem

Boyu 50, eni 30-35 cm civarında, atların beslenmesi için içine yem konularak ipli kısmı atın kulak çukuruna asılan âlettir.²⁴¹ Âşık Ömer, arpa verilmeyen atın tutulamayacağını, kaçıp gideceğini söylemektedir.

Şaşkın ördek kor başın deryâya götünden dalar
Ahmak eşek sâhibin varır da balçığa bular
Kuyruğun diker kulağın kişneyip kıçın salar
At tutulmaz arpasız destinde olsa torba boş (s. 296, 648/4)

5. 2. 1. 4. 6. Üzengi

Ata binmek için eyerin iki tarafına takılan ve ayakların sürüş esnasında içinden geçirildiği âlet. Türklere has *Kazan üzengilerinin* boyu 14-15, eni 12 ve yüksekliği 13 cm, ağırlığı ise 300 gramdır.²⁴²

Ata binilmez üzengisiz kuru kaltâğ-ıla
Köy subaşısı beğ olmaz iğreti sançağ-ıla
Merd olur mu hîç müennes zırh-ıla kolçağ-ıla
Her sadâya kûs-ı harbî dinleyen tutar mı gûş (s. 287, 614/2)

²⁴¹ A. g. e., s. 62.

²⁴² A. g. e., s. 47.

5. 2. 1. 5. At ile İlgili Benzetme Unsurları

Âşık Ömer, şiirlerinde at ile birtakım varlıklar arasında benzerlikler kurar. Bunlar hayvanlar, tabiat unsurları ve sair somut varlıklar olduğu gibi aşk, naz, murat gibi soyut kavramlardan da seçilmiştir.

Aşk: Âşık Ömer aşk temalı bazı şiirlerinde aşkının büyüklüğünü göstermek için aşkı ata benzetmiş ve bu atın zaptedilemeyeceğini dile getirmiştir; o at nice denizleri, nice ovaları aşacak bir attır.

Zülfikâr-ı Haydârî'dir gamzeler kanım döker
Sen tabîb olmaz isen bu yaralar kaddim büker
Der ki Ömer niçe deryâ niçe sahrâlar süker
Zabt olunmaz esb-i aşkım haykırıp düldüllenir (s. 202, 341/4)

Gönül: Şair, gönülü canın atı olarak tasvir etmiştir ve akıllı kişinin ona uyan olduğunu söylemektedir.

(...)
Gönül cân rahşıdır âkil uyandır
Er odur kim dizginine uyandır (s. 486, 1250/3)

Karaca ve Sığın: Âşık Ömer bu geyik türlerini *erenlerin atı* olarak anlatmaktadır.

Geyik, Türklerin İslâm öncesi çağlarından itibaren en kutsal saydığı hayvanlardandır. Pazırık kurganlarından çıkan atların başlarında geyik maskelerinin bulunması geyiğin kutsal olduğunu ve zamanında binek olarak kullanılıp zamanla yerini ata bıraktığını göstermektedir.²⁴³

Geyik, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya taşıdığı pek çok millî unsurdan biridir. İslâm öncesi Türklerin kutsal saydığı hayvanların ekserisi Anadolu'da unutulmuşken, geyik kutsiyetini devam ettirmiştir. Bu, el sanatlarındaki ve mimarideki, bilhassa türbelerin etrafındaki, geyik motiflerinden anlaşılmaktadır.

Geyiğin bir binek olarak kullanılması ise Anadolu'daki efsanelerde geçmektedir. Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethettiği esnada ve daha sonra Bizanslılarla savaşan Geyikli

²⁴³ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yay., 4. Baskı, İstanbul 2012, s. 165.

Baba isimli kişinin, savaflara bir geyiğin üzerinde katıldığı anlatılmaktadır.²⁴⁴ Bu efsaneye göre Anadolu dinî yapısında geyiğin kutsal bir binek olduğu anlaşılmaktadır. Âşık Ömer de “Hayvanlar Destanı” olarak bilinen şiirinde karaca ve sığından bahsederken, bu geyiklerin ermiş kişilerin atı olarak kullanıldığını söylemektedir.

Sansar gezer domuz bahçesin bağın
Bulsa tavukların kırar ocağın
Erenler atıdır karaca sığın
Kazık boynuzuyla yırtar türâba (s. 101, 43/4)

Murat: Âşık Ömer muradını, uzaklara gidip dönmemiş bir at olarak anlatmaktadır, hayli zamandır gözü muradının atını aramaktadır.

Murâdım esbini görmez gözüm bu niçe demlerdir
Irak yollara düşmüş tîre menzillerde kalmıştır(s. 176, 251/4)

Naz: Âşık Ömer, sevgiliyi naz atına binmiş bir süvari olarak tasvir etmektedir. *Sevgili ne zaman naz atına binse şahbaz gözü, gönül kuşunu avlar, hangi semte naz ve işveyle gitse, oradaki halkı güzelliğiyle hayrete düşürür ve uzun süre kendine bakır.*

Her kaçan olsa semend-i nâzına ol şehsüvâr
Çeşm-i şahbâzı gönüller murgunu eyler şikâr
Her ne semte nâz ü refât-ile eylese güzâr
Bir zamân hayrette kor ardınca halkı bakıdır (s. 178, 257/4)

Pire: Âşık Ömer, pireden bahsettiği bir şiirinde onun at gibi kişnediğini söylemektedir. Pirenin topuğunu dişlediğini ifade eden Şair, onun bağlanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.

Bakın pire bize neler işledi
Düşüp önüme at gibi kişnedi
Onu gördüm topuğumu dişledi
Zorlu gidi bağlanacak hâl değil (s. 362, 854/4)

Rüzgâr: Âşık Ömer, eşek ve katırın yanında atın rüzgâr gibi olduğunu söylemektedir.

²⁴⁴ Mehmet Mandaloğlu, “Türk Mitolojisinden Anadolu’ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Yer bilgisi yok) 2013 (Yaz) C. VI, S. 27, s. 388.

Koyun mübârektir çıktı cennetten
Keçide bulmadım eser lezzetten
Katır eşek dönmez düşen hizmetten
At yanında eser misâl-i sabâ (s. 102, 43/12)

Tabut: Âşık Ömer tabutu “musanna at” yani *süslenmiş at* olarak dile getirmiştir. Şair, bir gün hiçlik ülkesine sefer görüldüğünde altına sağlam ağaçtan bir süslenmiş at çekileceğini, gafil olmayıp dünyaya bağlılığı kalbinden atması gerektiğini, dostlarının bir gün onun da boyunu seyredeceklerini, ölenlerin mezar taşına ibret ile bakmasını, çünkü bunun bir gün herkesin başına geleceğini söylemiştir.

Görünür âhir adem iklimine bir gün sefer
Altına metîn ağaçtan bir musanna‘ at çeker
Gâfil olma kayd-ı dünyâyı derûnundan çıkar
Bir gün ahhâbın senin de kaddine eyler nazar
İbret ile kıl nazar halkın mezârı taşına
Herkesin bir gün gelir elbette ol da başına (s. 472, 1196/4)

5. 2. 2. Fil

Karada yaşayan hayvanların en irisi fildir ve Asya ile Afrika’da bulunan iki farklı türü vardır.²⁴⁵ Ehlileştirilip savaşlarda kullanılan filler, Asya yani Hint filleri olup, bugünkü tankların vazifesini görmek ve karşıdaki orduya önden gidip saflarını dağıtmak için kullanılmışlardır.²⁴⁶

Osmanlı ordusunda fil kullanılmamıştır ancak Âşık Ömer, sevgiliyi anlatırken sevgilinin kaşlarını saldıran bir filin üzerindeki okçulara benzetmiştir. Şair’in burada savaş filinden etkilenerek bu benzetmeyi kurduğu açıktır.

Aldı râhım kasd edip çeşmin dilâ reh-zen gibi
Hûnî çeşmin çekti hançer üstüme düşmen gibi
Kaşların almış kemânı destine pîl-ten gibi
Bilmezem müjgân-ı tîrin Zâl u yâ Rüstem midir (s. 214, 388/4)

²⁴⁵ Tahsin Yazıcı, “Fil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 13, s. 67.

²⁴⁶ “A. g. m.”, s. s. 67.

5. 3. Kıyafetler

Askerlik için girilen savaşa uygun silahlara sahip olmaktan sonra en mühim hususlardan biri, askerlik vazifesinin ifa edildiği yere ve savaşların gerçekleştiği mekâna, zamana ve savaşın türüne göre giyinmektir. Askerî kıyafetler, aynı zamanda mensup olunan ordu, ordu bölüğü, sınıfı ve sahip olunan rütbeye göre değişiklik göstermektedir.

Âşık Ömer şiirlerinde kumaş ve elbise türlerinden çokça bahsetmiştir ancak bunların çok az bir kısmı askerî kıyafetlerle alakalıdır. Bunlar “başlıklar” ve “elbiseler” olarak iki kısımda ele alınmıştır.

5. 3. 1. Başlıklar

Osmanlı ordusunda asker sınıflarını ve rütbeleri ayırt etmek için en mühim göstergeler başlıklardır. Âşık Ömer Divanı’nda bunların bazıları mevcuttur.

5. 3. 1. 1. Al Börk

Osmanlı’de *levend* denilen askerlerin taktıkları başlık. Kırmızı, ortası geniş, tepesi düğmeli, üzeri düğümlü bir başlıktır.²⁴⁷ Âşık Ömer Divanı’nda kırmızı renginden dolayı lalelerle anılmıştır. Şair, lalelerin al börkleri giyince *süvarî* olduklarını söylüyor. *levend* denilen asker sınıfının XVII. asırda timarlı sipahîlerin yerini alan atlı askerler olduğu düşünüldüğünde, bu benzetmede kullanılan *süvarî* kelimesi daha açık anlaşılmaktadır.

(...)

Lâleler al börklerle oldular diye süvâr

Saldılar bir semte akın gûyiyâ tatar-ı târ (s. 241, 475/3)

5. 3. 1. 2. Kırım Kalpağı

Tatar kalpağı olarak da bilinir ve ulak vazifesi gören Tatar denilen memurların taktığı kalpaktır.²⁴⁸ Âşık Ömer, Divanı’nda bir kişiyi överken ona Kırım kalpağının yakışacağını dile getirmiştir.

Sâlt sırma işledeydim sana dizge bağını

²⁴⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II, s. 359.

²⁴⁸ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yay., 1969, s. 222.

Efendim geceli edeydim Kırım kalpağını
Çekince tîğ u şemşirin gösterir balçağını
Bir kaçın öldürmeden desti gerek kan ile (s. 477, 1216/4)

5. 3. 1. 3. Şebkülâh

Mehmet Zeki Pakalın'a göre kelime manası olarak *gece külâhı* demek olup, kavuk altına giyilen külâh veya takkedir.²⁴⁹ Ancak, Reşad Ekrem Koçu, kavuğun altına asla külâh veya takke giyilmediği söylemektedir ve şebkülâhın Acemioğlan Ocağı'na seçilen gençlerin Rumeli'den İstanbul'a sevkleri esnasın da taktığı külâh cinsi olarak açıklamaktadır.²⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ise şebkülâhı Kapıkulu Ocakları'ndan cebeci askerî sınıfının taktığını söylemekte ve bu başlığı şöyle tarif etmektedir:

“Cebeciler başlarına iki omuzlarına doğru sarkan ve dört tarafı yeşil çuha olan Şebkülâh denilen serpuşu giyerler ve merasim esnasında bunun üzerine tüy takarlardı.”²⁵¹

Midhat Sertoğlu da şebkülâhın cebeci sınıfı tarafından takıldığını söylemiş ve külâhla alakalı şu bilgiyi vermiştir:

“Dört tarafı yeşil çuha siperli, üstü düz, tepesi ağzından biraz genişçe olup iki tarafında omuzlarına doğru sarkan kalın kordonları vardı.”²⁵²

Şebkülâh, Âşık Ömer Divanı'nda menekşelerle beraber anılmıştır. Şair muhtemelen şebkülâh ile menekşe arasında renk ve şekil olarak alaka kurmuştur.

Goncalar zeyn etti hep sipâhların
Sağlı sollu gözetirler şâhların
Devirdi benefşe şeb-külâhların
Çıkarıp girdiler meydâna dostum (s. 368, 873/3)

5. 3. 1. 4. Üsküf

Üsküf hakkında çok çeşitli tarifler bulunmaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, boru şeklinde ve bir endaze (65 cm) olduğunu ve yarısı arkaya sarkan Yeniçeri borkünün kenarları sırmalı olduğunu²⁵³ söylemiştir. Bunun Sultan I. Murad zamanından Fatih

²⁴⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III., s. 313.

²⁵⁰ Reşad Ekrem Koçu, *a. g. e.*, s. 217.

²⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 6.

²⁵² Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 1986, s. 321.

²⁵³ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III., s. 560.

Sultan Mehmed zamanına kadar padişahlar tarafından takıldığı, daha sonra yeniçerilere ihdas edildiğini²⁵⁴ eklemiştir. Reşad Ekrem Koçu, Pakalın'ın bu tespit ve tariflerinin isabetli olduğunu söylemiştir.²⁵⁵ Uzunçarşılı, yeniçeri borkünün sırma işlemeli olan ve arkaya yatan kısmı olmayan türüne üsküf denildiğini söylemiştir.²⁵⁶ H. Necdet İşli, üsküfün yeniçeri borkü ile karıştırıldığını, altın ve sırma ile süslenmiş olup kırmızı kalın çuhadan imal edildiğini ve sadece padişahın silâhdâr ağası ve çuhadâr ağası tarafından giyildiğini söylemiştir.²⁵⁷

Üsküf, Divan şiirinde padişahların maiyetiyle ilgili veya bu maiyetle alakalı benzetmelerde kullanılmıştır.²⁵⁸ Âşık Ömer ise güneşe yazdığı bir şiirde üsküften bahsetmektedir; Şair, güneşi *kızıl göğün altın üsküflü delikanlısı* olarak anlatmıştır.

Surh-ı çarhın altın üsküflü civânıdır güneş
Vechi nûranî libâs-ı âsümânıdır güneş
Ol gece kim göklere çıktı resûl-i kibriyâ
Elini nûrundan kılan dürrün nişânıdır güneş (s. 300, 656/1)

5. 3. 1. 5. Zer-külâh

Padişah kapıcıların giydiği serpuşa verilen isimdir.²⁵⁹ Has oda hizmetlilerinin ve Enderûn mensupların giydiği serpuşa da bu isim verilmektedir.²⁶⁰ Uzunçarşılı yeniçerilerin de kendi borklerine zer-külâh dediğini yazmıştır.²⁶¹

Zer-külâh, Âşık Ömer şiirlerinde *zer-endûdî külâh* olarak geçmektedir ve Şair, ramazan ayını padişaha benzettiği bir şiirinde zerkülâhı ramazanın giydiğini söylemiştir. Padişah ramazan, tahtına cülûs edip ve başına zer-külâh giymiştir, zengin ve fakir onun sınırsız sofrasına gark olmuştur, çünkü bu padişah bolluk ve bereket kaynağıdır.

Yine tahtına cülûs eyledi şâh-ı ramazân
Giydi başına zer-endûdî külâhı ramazân
Hon-ı bî-haddine müstağrak olup bay u gedâ

²⁵⁴ A. g. e., s. 561.

²⁵⁵ Reşad Ekrem KOÇU, a. g. e., s. 237.

²⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, s. 265.

²⁵⁷ H. Necdet İşli, *Osmanlı Serpüşleri*, 2010 İstanbul Kültür Başkenti Ajansı Yay., İstanbul 2009, s.90.

²⁵⁸ Ahmet Talât Onay, a. g. e., s. 419.

²⁵⁹ Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e., C. III, s. 655; Reşad Ekrem Koçu, a. g. e., 250; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 383.

²⁶⁰ H. Necdet İşli, a. g. e., s. 94.

²⁶¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, s. 264.

5. 3. 2. Sorguç ve Teller

Kavuk, sarık, külah gibi başlıkların kullanıldığı devirlerde, bunlara takılan sü eşyasıdır. Siyah veya beyaz tüyden, balıkçıl tüyünden ve kıymetli mücevherlerden yapılmaktadır.²⁶² Bu süsler Osmanlı ordusunda zamanla mensup olunan ocağı, bölüğü ve sahip olunan rütbeyi gösteren eşyalar haline gelmiştir. Padişahlar, muhızlılar, peykler, şatırlar, solaklar, kumandanlar, mütefferikalar, mehter mensupları ve yeniçeriler sorguç takmışlardır.²⁶³ Yeniçeriler arasında rütbe ve kıdemi göstermek için turna teli, balıkçıl teli, sorguçlu ve sorguçsuz olmak üzere giyilen başlıklar kullanılmıştır.²⁶⁴

Âşık Ömer hem sorguç hem de tel kelimelerini şiirlerinde kullanmıştır. Aşağıdaki dörtlükte savaşa giden askerlerin başlıklarına *tel* taktıklarını dile getirmiştir.

Gâziler sokunur teller serine
Şühedâ erişir Hakk'ın sırrına
Ne yüzden varırız mahşer yerine
Bu denlü cürm-ile isyânımız var (s. 174, 245/3)

Şair, aşağıdaki dizelerde hamisinin ilkbahar zamanı mavi ırmak kenarında yaldızlı yeşil ipekten bir elbise giyip başına sorguç takındığını söylemiştir.

Nîlgün ırmak kenârında zamânı nev-bahâr
Tâze sorguçlar yeşil kemha giymiş sâyedâr
(...) (s. 333, 750/3)

5. 3. 3. Elbise ve Aksesuarlar

Âşık Ömer Divanı'nda asker kıyafetleriyle alakalı çok fazla bilgi bulunmamaktadır ve bunların çoğu da teknik bilgiler değildir.

²⁶² Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III, s. 257.

²⁶³ Zeynep Tarım Ertuğ, "Sorguç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. 37, s. 379.

²⁶⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, s. 265.

5. 3. 3. 1. Hil'at

Kaftan olup Osmanlı'da birini yüceltmek, ona rütbe vermek için padişah veya vezirler tarafından giydirilen elbisedir.²⁶⁵ Âşık Ömer Divanı'nda da bu manada kullanılmıştır. Şair, dünyanın maddî varlıklarını istemediğini çünkü sonunda öleceğini söylerken, mevki ve makamlarda gözü olmadığını belirtmek için *hil'at* ve *samur kürk* de istemediğini dile getirmiştir.

Âlemin nâyın def ü tanbûrun arz etmen bana
N'eylerim vîrânenin ma' mûrun arz etmen bana
Hem libâs-ı hil'at u semmûrun arz etmen bana
Bir kefenle iftihâr etsem gerektir âkıbet (s. 123, 87/3)

5. 3. 3. 2. Kemer

Kıyafeti sıkmak veya süs için kullanılan, tokayla tutturulan eşyadır. Âşık Ömer Divanı'nda kemere hançer sokulduğu söylenmektedir.

Görse refâtârın ser-i kûyunda serv-i hoş-hırâm
Hayret üzre baş salar izzetle eyler iltiyâm
Ne demir yürekli eğri yüzlüdür kim subh u şâm
Sokunur ince kemer bendine hançer imrenir (s. 184, 276/4)

5. 3. 3. 3. Kuşak

Beli sıkı tutmak için sarılar uzun kumaştır. Âşık Ömer Divanı'nda savaşa giden sadrazamın *gayret kuşağı* bağladığı söylenilerek mecazen kullanılmıştır.

Bağlanıp gayret kuşağın sadr-ı a' zam her sefer
Bunca serdengeçtiler kanlar saçıp başlar keser
Tiğların üryân eder Bektâşîler şâm u seher
Sıdk-ıla gülbangi kırk bin esrük ejderhâ çeker (s. 243, 480/3)

²⁶⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I, s. 833-834.

5. 3. 3. 4. Post

Hayvanların tüylü derisi demektir, kürk manasına da gelir. Osmanlı devrinde Bektaşî ve Mevlevîlerde tarikat içinde makam sahibi olmakla alakalı bir terimdir.²⁶⁶ Âşık Ömer, yeniçerilerden bahsettiği şiirlerde onlarla beraber post terimini kullanmıştır. Muhtemelen yeniçerilerin Bektaşî olmasıyla alakalı bir durum olmalıdır.

Yeniçeriye post sipâhiye bayrak
Hünkârî beğler iki kat solak
Müsâlaha mektûp menzile ulak
Önünde rehnümâ ne güzel uymuş (s. 301, 659/19)

(*Yeniçeriye post, sipahiye bayrak, hünkarî beyler, iki kat solak, barışa mektup, menzile ulak, önünde rehber ne güzel uymuş.*)

5. 4. İaşe ve İkmal

Osmanlı Devleti, geniş topraklara sahip bir devlet olduğu için hudutlarının dışında gelişecek bir savaşa çok önceden hazırlanması gerekmektedir. Hazırlıkların tamamlanması için takriben altı aylık bir süre gerektiği için²⁶⁷, Osmanlılar erzak ve barınma konusunda titiz davranmışlardır. Hatta Osmanlı Devleti'nde *menzilhane* adı verilen konaklama yerlerinin kurulmasının en büyük sebeplerinden biri ordunun iaşe ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamaktır.²⁶⁸

Âşık Ömer, askerliğin daha çok manevî yönüne eğildiği için, şiirlerinde iaşe ve bunun ikmali ile ilgili unsurlar çok azdır ve elde bulunanlar da daha çok benzetme yoluyla kullanılmıştır.

5. 4. 1. Çadır

Çadır sefer esnasında ve bilhassa kuşatmalarda askerin evi mahiyetindedir. Osmanlı Devleti'nde seferlerde kullanılan çadırlar kullanan kişinin veya grubun

²⁶⁶ A. g. e., C. II, s. 779

²⁶⁷ Uğur Kurtaran, "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", *Turkish Studies*, Ankara 2012 (Sonbahar) S. 7/4, s. 2271.

²⁶⁸ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları II*, Ed.: Halil İnalçık vd., Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 125.

türbelerine ve kullanım maksadına göre “otağ-ı hümâyun, sayebân, çadır, çerçe, kilâr, matbah, hamam, gasilhâne, sekban çergesi, zokak, tozluk” olarak adlandırılmıştır.²⁶⁹

Âşık Ömer Divanı’nda bunlardan sadece *otağ* geçmektedir, o da gerçek bir savaş şiirinde geçmemiştir ancak aşk ve savaşın benzetildiği şiirlerde sıkça geçmektedir. Aşağıdaki beyitte kadehin gönül ovasına altın otağ dikip gam askerini perişan edip ortadan kaldırdığını söylemiştir.

Kurdu dil sahrâsına mîrâne bir zerrîn otağ
Eyledi gam leşkerin nâ-bûd nâ-peydâ kadeh

5. 4. 2. Erzak

Muharebelerde askerin dinç olması ve savaşın sürdürülebilmesi için en mühim unsurlardan biri de erzaktır. Sefere çıkılmadan önce, erzakın en kolay ve bol temin edileceği güzergâhlar tespit edilir. Bilhassa kuşatma altında bulunan şehir ve kalelerde, erzak bazen silahlardan bile daha mühim hâle gelebilmektedir, çünkü erzak bittiğinde kuşatmaya karşı direnç göstermek mümkün olamaz.

Savaşlar için en mühim erzakın başında su gelmektedir. Osmanlı’nın *gazâ-i ekber* dediği büyük seferlere yaklaşık yüz bin kişilik muharip güç ile çıktığı düşünülürse, temin edilmesi elzem maddelerin başında su gelmektedir. Çünkü su sadece askerler için değil atlar ve teçhizatı savaş mevkiine taşıyan manda, öküz gibi hayvanlar için de en temel ihtiyaçtır.²⁷⁰ Osmanlı Devleti’nde bu ihtiyacı saka adı verilen askerler görmektedir ve sefer esnasında su temini bakımından sakalara büyük iş düşmektedir.²⁷¹

Âşık Ömer savaşlarda suyun kıymetini bildiği için, savaş esnasında askere su yetiştiren sakalara özel şiir yazmıştır. Bu nokta mühimdir çünkü Şair’in saka sınıfı gibi savaçılık veya kahramanlıkla adı anılmayan bir sınıfa özel olarak şiir yazması, askerin iâşe ve ikmal ile ilgili psikolojisini ve askerin gözünde erzakın önemini göstermektedir.

Ocaklara ger oturmak ger azm-i ihtimâl eyler
Zihî Rahmân oları rahmetiyle hem-visâl eyler
Sakâ hem şerbetinden teşneyi müstagnî hâl eyler

²⁶⁹ Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 110.

²⁷⁰ İsmail Güntan, *Osmanlı Neferleri ve Savaş*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2015, s. 88.

²⁷¹ Tahir Sevinç, *a. g. e.*, s. 120.

Hayât âbının ey dil Hızır dermânı sakâlardır

(s. 168, 225/2)

Erzak denilince içeceklerle beraber yiyecek de önem arz etmektedir. Daha çok kuru gıda ve tahılları ifade eden yiyeceklere *zahire* denilip Âşık Ömer tarafından bir defa kullanılmıştır. Şair'in bir muammasından alınan aşağıdaki dörtlükte bir kaleye zahire alımından bahsedilmiştir.

Bir kapıdan ona zahîre girer

Birisinden dahî su verir yürür

Ne zahîre kapısından su girer

Ne su girdiği kapıdan girer nân

(s. 445, 1110/7)

5. 4. 3. İlaç

Âşık Ömer bir şiirinde savaş için cepheye ilaç götürüldüğünden bahsetmiştir. Ancak Şair, bahsi geçen ilaçları hangi askerî sınıfın cepheye taşıdığından bahsetmemiştir.

Cübbeci [cebeci] topçu çeker âlât-ı harbi ihtimâm

Hem sipâhî ser bölük etmektedir ikdâm-ı tâm

Baltacı iç halkı kurmuştur nizâm-ı iltizâm

Ceng için kat kat îlâcı husrevi dârâ çeker

(s. 243, 480/4)

Âşık Ömer bir şiirinde sevgilinin gamzenin kılıcından aldığı bir yaradan dolayı, yarasını pamuk ve fitille sardığını söylemektedir. Bu, gerçek bir yarayı sarmaktan yola çıkılarak kurulmuş bir benzetme olmalıdır.

Gamzesinden erdi bir tîğ-ı muhabbet rûhuma

Vasfın etmekte kalem âciz kalır meşrûhuma

Penbeler sardım fitîl ördüm ten-i mecrûhuma

Çeşm-i giryânımdan akan kana bilmem n'eyleyim

(s. 373, 889/2)

6. SAVAŞ

Savaş, 1. Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp, cenk, 2. Uğraşma, kavga, mücadele, 3. Hayvanların birbirleriyle ettiği mücadele, 4. Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele gibi anlamları olan bir kelimedir. Âşık Ömer Divanı'nda bütün anlamlarıyla kullanılmıştır. Ayrıca Şair savaşla beraber, eş anlamlıları olan *harp*, *cenk*, *nizâ*, *kıtâl*, *cidâl*, *kavga/gavgâ* kelimelerini de kullanmıştır.

Savaşlar gelişimleri bakımından üç safhada incelenebilir; ilki savaş öncesi, hazırlık süreci ve sefer, ikincisi çatışma anı, üçüncüsü ise zafer veya hezimet sonrasıdır. Âşık Ömer Divanı'nda bu üç safhaya da rastlanmaktadır.

6. 1. Savaş Öncesi

Savaşların gerçekleştiği an kadar, savaştan önceki durumlar da önemlidir. Her savaşın en az bir sebebi, gerektirdiği şartları ve hazırlığı bulunmaktadır. Bunlar, asgari şartları karşılamadıkça, savaş esnasında başarılı olmak çok mümkün değildir.

6. 1. 1. Savaş Sebebi Olan Durum, Hareket ve Unsurlar

Genel çerçeveden bakıldığında tarih boyunca meydana gelen savaşların ekonomik ve dinî sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir. Daha fazla toprak kazanmak, hükmetmek ve en büyük, en güçlü devlete sahip olmak arzusu; para, altın, mücevher ve benzeri kıymetli eşyalar; küçük devletlere hamilik etmek isteği ve benzeri durumlar, savaşların ekonomik sebepleridir. Dinî bakımdan ise iki farklı dine mensup ülke, millet veya topluluğun birbirini yok etmek istemesi yahut aynı dine mensup iki veya daha fazla topluluk arasında dini yorumlamadan kaynaklanan mezheplere bağlı düşmanlıklar veya belli bir dinî zümreye hükmetme arzusu, son olarak da dini yaymak ve kendi inancını farklı inanca mensup milletlerin kabul etmesini sağlamak sayılabilir.

Âşık Ömer Divanı'nda bihassa din için gayr-i Müslim'le savaşmak olan *gazâ* üzerinde çokça durulmuş, neredeyse savaşla ilgili şiirlerin tamamında ana konu *gazâ* olmuştur.

6. 1. 1. 1. Gazâ

İslâm toplumlarında *cihat*, dinî emirlere göre yaşamak, bu emirleri başkalarına öğretmek, İslâm'ı tebliğ etmek, nefse ve düşmanlara karşı mücadele etmek²⁷² anlamlarına gelen bir kavramdır. Gayr-i Müslim ile savaşmak manasına gelen *cihat*, normal şartlar altında farz-ı kifâye, yani belli bir zümrenin (asker) üzerine düşen farz, *nefr-i âm* adı verilen umumî seferberlik hâlinde ise farz-ı ayn, yani gücü yeten herkesin üzerine düşen bir farz olarak görülmüştür.²⁷³ Cihat ve Osmanlıların cihadı kastederek kullandıkları *gazâ*, hem savaşlara meşrû bir zemin hazırlamış hem de askeri maddeten teşvik edici ganimet ve manen şevklendirici *gazilik*, *şehitlik* gibi mükâfatları vaat etmiştir.

Gazâ kelimesi aslen savaşmak manasına gelirken, Osmanlılar tarafından gayr-i Müslimlerle savaş ideolojisi anlamı kazanmıştır.²⁷⁴ Osmanlı Devleti, henüz bir beylik olarak varlık gösterdiği anda Anadolu Selçuklu Devleti'nde *uç beyliği* konumunda yer almış, bundan dolayı başlagıcından itibaren başta Doğu Roma olmak üzere gayr-i Müslimlerle mücadele etmiştir.²⁷⁵ Paul Wittek'in *Gazi Tezi* olarak ortaya attığı iddiaya göre gazâ, Osmanlılar'ın teşkilatlanmasında büyük bir *imparatorluk* olmasında en önde gelen strateji olmuştur.²⁷⁶ R. C. Jennings gibi tarihçiler bu tezi olumsuz manada tenkit ederek, Osman Bey'in ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki savaşlarda Osmanlı ordusunda gayr-i Müslim askerler bulunduğunu ve hatta Osmanlı'nın bunlarla beraber diğer Müslüman Türk beyliklerine karşı savaştığını söylemektedirler.²⁷⁷ Halil İncalcık ise bu konuda daha objektif bir tavır alarak ve Osmanlı kuruluş devrinin yazılı kaynaklarında yer alan *gazâ*, *gazi*, *alp* gibi mefhumların üzerine eğilerek gazânın hem dinî hem ekonomik yönleri olduğunu göstermiştir.²⁷⁸

Kuruluş devrindeki beylerin Ertuğrul *Gazi*, Osman *Gazi*, Orhan *Gazi* olarak anılmasının tesadüf olmadığı ortadadır; buna göre Osmanlı bir *gaza devleti*, başındaki hükümdar ise *gazidir*.²⁷⁹ Paul Wittek, Osmanlı'nın diğer *gazi beylikler* ile farkını,

²⁷² Ahmet Özel, "Cihâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. 7, s. 527.

²⁷³ "A. g. m.", s. 528.

²⁷⁴ Cemal Kafadar, "Gazâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 13, s. 427.

²⁷⁵ Halil İncalcık, *Osmanlılar – Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 51.

²⁷⁶ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, Pencere Yay., Çev.: Fatmagül Berktaş, 1. Baskı, İstanbul 1995, s. 25.

²⁷⁷ R. C. Jennings, "Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Çev: Salih Pay, Bursa 1998, S. 7, C. 7, s. 662.

²⁷⁸ Halil İncalcık, *Devlet-i Âliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 25.

²⁷⁹ Osman Turan, *a. g. e.*, s. 260.

Bizans'ın Osmanlı'ya karşı gösterdiği inatçı direnişe bağlamıştır.²⁸⁰ Buna göre Osmanlı'nın Bizans ile neredeyse her an savaşta olması, onları her an kendilerini geliştirmeye ve gayretli davranmaya sevk etmiştir. Bu noktada Moğol istilasından sonraki Anadolu'da, mücadelenin işe yaramayacağı düşüncesinin esas cihadın insanın nefsi ile olan mücadelesi olduğu yorumunun güçlenmesine sebep olduğu ve Anadolu'da kendilerini dünyadan soyutlamış *Kalenderî*, *Cavlakî*, *Haydarî* ve *Melamî* gibi mezheplerin ortaya çıkardığını²⁸¹ hatırlamak gerekmektedir. Bundan dolayı, Bizans ile sürekli bir mücadele içerisinde olan Osmanlı, Anadolu'da çaresizliğe gömülmüş halk ve zümrelere heyecan kapısı olmuştur. Böylece *gazâ*, Osmanlı Devleti'nin başlı başına kurucu gücü olmasa da temelindeki en önde gelen âmil ve saiklerden biridir.

Gazâ, Osmanlı Devleti'nin büyümesinde etkili olduğu gibi çevresindeki diğer Müslüman beylik ve devletler tarafından saygı görmesine vesile olmuştur. Hatta Yıldırım Bâyezîd ve Emîr Timur Ankara Savaşı'nda karşılaşmadan önce, Emîr Timur Osmanlı'dan gelen elçiye, Osmanlı'nın sürekli *Frenklerle gaza ettiğini* ve böyle bir devletle savaşmanın Frenkleri sevindirip güçlendireceğini, bundan dolayı Osmanlı ile savaşmak istemediğini, söylemiştir.²⁸²

Osmanlı Devleti'nin *gazi kimliği* yükselme döneminde de devam etmiştir. Bu noktada Fâtih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethetmek için Zigana dağlarına yaya olarak tırmandığı esnada, kendisine bu kadar ufak bir yer için böyle büyük bir zahmete neden girdiğini soran Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun'a verdiği,

“Ana! Benim bu çektiğim zahmetler din yolundadır ki iman ve tasdik ettiğimiz kıyamet gününde utananlardan olmayalım. Zira bizim elimizde İslam kılıcı vardır. Eğer biz bu zahmetlere katlanmazsak bize gazi demek layık olmaz.”²⁸³

cevabını hatırlamak gerekir. Fâtih Sultan Mehmed'in sarfettiği bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı'nın savaş anlayışı gayr-i Müslim ile gaza üzerinedir ve *İslâm kılıcını* elinde tutan Osmanlı padişahı kendini gazâ etmeye mecbur hissetmektedir. Bu anlayışın XVII. yüzyılda da devam ettiğini görmekteyiz. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar Kalesi'ni aldıktan sonra Avusturya elçisi ile geçen

²⁸⁰ Paul Wittek, *a. g. e.*, s. 56.

²⁸¹ Osman Turan, *a. g. e.*, s. 257.

²⁸² Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 73.

²⁸³ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Hzl: Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı Yay., 1. Baskı, İstanbul 2003, s. 241

müzakeresine şahit olan Evliyâ Çelebi'nin naklettiğine göre: Avusturya elçisi barış şartlarını kabul ettikten sonra barışın her sene yenilenmek üzere kırk yıl devam etmesi yönünde arzuda bulunmuştur. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, bu isteğe karşılık “Sizinle kırk yıl sulh ederse bu Osmanlı kiminle cenk edecek”²⁸⁴ cevabını vermiş ve Avusturya elçisinin ısrarları üzerine yirmi iki yıllık bir barışa razı olmuştur. Verilen bu cevap, Osmanlı'nın gaza konusundaki düşüncelerini de ortaya koymaktadır; zira burada, devletin miskinleşmemek için araya kısa süreler koyarak savaşması gerektiği fikri görülmektedir.

Osmanlılar'daki gazâ anlayışı askerin savaşa motive olması bakımından büyük ehemmiyet arz etmektedir, çünkü devlete karşı çıkan isyanlarla edilen mücadeleye dahi gazâ denilmiştir.²⁸⁵ Ancak Âşık Ömer şiirlerinde sadece gayr-i Müslimlerle ilgili savaşlar için gazâ ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

Şair aşağıdaki dörtlükte kendi kendisine ve aslında ordudaki askerlere, eğer yüzü ak olarak yaşamak istiyorsa, baş açık yalın ayak bile olsa din için gazâyâ azm etmesini, çünkü Allah için kurban olan kişinin mahşer günü o zorlu şartlar esnasında Cennet'teki Kevser Irmağı'nın suyunu içeceğini ve şehitler sancağını çeken Anka gibi olan Hamza'nın yanında olacağını dile getirmiştir.

Ey Ömer âşık ger olmak diler isen yüzün ak
Dîn için azm et gazâyâ baş açık yalın ayak
Hak için kurbân olan kevser içer yevmü'l-talâk
Şehitler sancağın (hem) Hamzâ gibi Ankâ çeker (s. 243, 480/5)

Aşağıdaki beyitte ise şair, Osmanlı Devleti'nin temel ideolijisi ile ilgili bilgi vermektedir. Şair, çoğul bir dil kullanarak Osmanlı ordusu adına konuşmakta ve her işi Allah'a sadakatle bağlı bir şekilde gerçekleştirdiklerini ve *davalarının* kâfirleri İslâm'a davet etmek olduğunu söylemektedir.

Sıdk ile Mevlâ deriz her işte inşâmız budur
Dîne davet eyleriz küffârı da' vâmız budur (s. 117, 68/5)

²⁸⁴ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi VII-1*, Yapı Kredi Yay., Hzl: Seyit Ali Kahraman, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 115.

²⁸⁵ İsmail Güntan, *a. g. e.*, s. 11.

Âşık Ömer aşağıdaki dörtlükte cesur kişilere göre din uğruna savaşmayı düğüne, bayrama benzetmiştir ve bunun korkakların gözünde ceza olarak görüldüğünü söylemiştir. Bu savaş, Hâbil ve Kâbil'in savaşıdır. İslam'a göre bu iki kardeşten Hâbil, yaptığı her işte Allah rızası gözeten bir kişidir, büyük kardeşi Kâbil ise ihtiraslarına göre hareket eden ve arzularını Allah rızasından önde gören bir şahsiyete sahiptir.²⁸⁶ Âşık Ömer, kendisinin de dâhil olduğu İslam askerlerini, Allah rızası için hareket eden Hâbil'e, düşmanı ise nefesine ve arzularına göre hareket eden Kâbil'e benzetmektedir.

Ölene gelmiştir dîn için nizâ
Merde düğün bayram lekeye cezâ
Asker-i İslâma dîn için gazâ
Hâbil ü Kâbil'in mâcerâsıdır (s. 175, 246/4)

Burada dikkat çekici bir durum vardır, bu da Âşık ile aynı dönemde yaşayan Evliyâ Çelebi de Osmanlı'nın gayr-i Müslimlerle olan mücadelesini Hâbil ve Kâbil'in hikâyesine benzetmektedir.²⁸⁷ Buradan XVII. asırda Osmanlı'daki şahısların gazâ ile ilgili bakış açısının çok benzer olduğu anlaşılmaktadır.

6. 1. 1. 1. 1. Gazi

Türk milleti tarih boyunca kahraman isimlere büyük hayranlık beslemiş ve onların hayatlarını, savaşlarını, faziletlerini araya efsanevî unsurlar katarak kulaktan kulağa anlatmıştır. Bu gelenek İslâm'dan sonra da devam etmiş hatta daha çok gelişmiş ve gayr-i Müslimlerle savaşan gazi Türk-İslâm büyükleri Battal Gazi, Danişmend Gazi, Sarı Saltuk, Geyikli Baba gibi isimler için destanlar yazılmıştır. Bu örneklerle bakıldığında gaziliğin Türkler tarafından son derece mukaddes bir kavram olarak addedildiğini görmek mümkündür.

Türk milletinin gazilikle ilgili hassasiyeti Âşık Ömer'in şiirlerine de yansımış ve Şair, askerden bahsederken sıklıkla *gazi* ifadesini kullanmıştır. Aşağıdaki dörtlükte Âşık Ömer'in Ruslar ile savaşan Sultan III. Ahmed'ten “gâzi oldu” diyerek son derece sevinçli bir şekilde bahsetmesi ve Sultan'ın gazi olmasına şükür etmesi, XVII. yüzyıl Osmanlı toplumunda ve ordusunda gazilik mefhumuna bakışı ve verilen önemi son derece açık bir şekilde göstermektedir.

²⁸⁶ Ömer Faruk Harman, “Hâbil ve Kâbil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 376.

²⁸⁷ Evliyâ Çelebi, *a. g. e.*, s. 1.

Gözümüz yaşına bakıp ol yüce Sultân'ımız
Feth-i nusretler müyesser eyledi Sübhân'ımız
Hamdülillâh gâzi oldu Sultân Ahmed Hân'ımız
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/3)

6. 1. 1. 1. 2. Şehit

Sözlük manası “bir durum veya olayı görmek, ona tanıklık etmek” olan şehit, dinî bir terim olarak Allah yolunda savaşırken ölen Müslüman'ı ifade etmektedir.²⁸⁸ Şehit kelimesi Kur'an'da doğrudan bu manasıyla geçmemektedir ancak Bakara Sûresi'nin 154. ayetinde

“Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.”²⁸⁹

şeklinde dile getirilen ifade şehitlik kavramıdır. Yine Âl-i İmrân Sûresi'nin 169. ayetinde

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.”²⁹⁰

denilmektedir. Bu ayete göre Allah'ın şehitleri Cennet'e alıp onları şehitlerin kendi katında canlı tuttuğu ve rızıklandığı anlaşılmaktadır.²⁹¹ Muhammed Sûresi'nin altıncı ayetinde ise şehitler kastedilerek “Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır,”²⁹² diye açıkça bir Cennet müjdesi verilmektedir.

Şehitlikle ilgili müjdeler sadece ayetlerle sınırlı kalmayıp hadislerde de büyük yer tutmaktadır. Konuyla alakalı hadislerde, şehitlerin acı çekmeden öldüğü, kanının ilk damlası yere düştüğü anda kul hakları dışında bütün günahlarının affedildiği, şehidin kabir azabı çekmeyeceği, cennetteki makamını göreceği, akrabalarından yetmiş kişiye şefaath edebileceği, cennete ilk girenlerden olacağı, Allah katında iyi bir mertebeye

²⁸⁸ Fahrettin Atar, “Şehid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 38, s. 428.

²⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-154/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>. (E.T.: 27.08.2017).

²⁹⁰ Kur'an-ı Kerim, <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-169/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>. (E.T.: 27.08.2017).

²⁹¹ Hasan Kurt, “İslam İnançına Göre Şehitlik”, *Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sivas 2012, C. XVI, S. 1, s. 196.

²⁹² Kur'an-ı Kerim, <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/muhammed-suresi-47/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>. (E.T.: 27. 08. 2017).

erişerek ölen kullar içinden sadece şehidlerin dünyaya dönüp tekrar şehid oluncaya kadar Allah'ın dinini yüceltmek isteyeceği ifade edilmiştir.²⁹³

Savaşta öldüklerinde Müslüman askerlere Cennet'i müjdeleyen bu ayet ve hadisler, İslâm tarihi boyunca Müslüman askerlerin savaş esnasında büyük motivasyonunu sağlamış ve askerler savaşta can verdiklerinde bunun mukaddes bir maksat uğruna olduğunu düşünmüşlerdir.

Yukarıdaki ifadeler, Âşık Ömer şiirlerinde de yer almıştır. Âşık, şiirlerinde savaşın daha çok manevî taraflarına temas etmiş ve savaşmaktaki esas maksadın şehit olmak arzusu olduğunu dile getirmiştir.

Ey Ömer bilsen bu yollarda neler gitti neler
İşbu da' vâ-yı mübîne merd olan merdler yeler
Zahmının kanın siler durmaz gazâ tîğın biler
Bunca şahbâzlar şehîd-i Kerbelâ kanın diler
Devlet-i İslâm değil bâc u harâca ihtiyâc (s. 134, 124/5)

Âşık Ömer'in biraz mübalağa kattığı bu dizelerin altında hakikatler de mevcuttur. İslam düşmanları ile gaza etmek yolunda pek çok asker şehit olmuştur. Bundan dolayı ancak şehitliği göze alabilecek kimseler bu yola girebilir. Asker, yarasına aldırmadan kılıcını bileyerek hiç durmadan savaşa devam eder. Bunun sebebi ise Kerbelâ şehitleri gibi olmaktır. Ona göre esas gaye budur, yoksa Osmanlı vergiye muhtaç bir devlet değildir. Bu ifadelerin askere moral vermek ve onu manevî açıdan güçlendirmek maksadıyla dile getirildiği açıktır.

Şair, gazilik ve şehitliğin kaynağını bir devriyesinde dile getirmiştir. Âşık Ömer'e göre, henüz kâinat yaratılmadan evvel ilk olarak bir tavus kuşu yaratılmış ve insanların ruhları bu tavus kuşunun vücudunda baktıkları yere göre dünya mevkilerinden nasip almışlardır. Buna göre şehit ve gazi olan ruhlar, o anda tavus kuşunun pazılarına bakmışlardır.

Oldu bâzûların gören âferîd
Gâzîlik rütbesi buldu hem şehîd
Parmağın görenler oldu ehl-i divîd

²⁹³ Fahrettin Atar, "a. g. m.", s. 429.

6. 1. 1. 2. İntikam

İntikam, savaşların en mühim sebeplerinden biridir. Bir devlet, düşman devletten kendisine zarar gelecek herhangi bir hareket gördüğü zaman, gücü yettiği derecede intikam almak isteyecektir. Âşık Ömer Divanı'nda bu durumu açıkça ifade eden şiirler yer almaktadır. Şair, *Bütün canlıların rızkını veren Allah, dualarımızı kabul etsin. Biz gece gündüz durmadan düşmana karşı zafer kazanmayı dileriz. Mansur'uz, can vermek için meydana gelmişlerdeniz. Ölmeden önceki tek arzumuz düşmandan intikam almaktır*, şeklinde dua etmiştir.

Bu duâmız ede makbûl ol Ganî Rabbü'l-enâm
 Düşmenin fethin diler[iz] dâimâ subh-ile şâm
 Bâri bir kez ölmeden alsak adûdan intikâm
 Mansûr'uz ber-dâr için meydâna gelmişlerdeniz (s. 271, 561/3)

Âşık Ömer bir şiirinde doğrudan hedef göstererek, Avusturya Kralı'na ettiklerinin yanına kalmayacağını söylemektedir. Şair, ilkbahar günleri geldiğinde her yerin bolluk bereket bulduğunu, İslâm askerinin seferinin Mohaç Meydanı'na olduğunu, Avusturya Kralı'nın gözünü açması ve vaktine hazırlanmasını, çünkü ettiği hilelerin yanına kalmayacağını, tacının ve tahtının bir gün başına kınama karanlığı olacağını söylemektedir.

Nev-bahâr eyyâmı geldi her taraf buldu revâç
 Asker-i İslâmın azmi sahn-ı sahrâ-yı Mohaç
 Hâzır ol vaktına ey Nemçe kralı gözün aç
 Yanına kalır mı gör bu intizâm u indirâç
 Başına târ-ı melâmet ola bir gün taht u tâç (s. 134, 124/1)

6. 1. 2. Savaş Hazırlıkları ve Sefere Çıkış

Savaş hazırlıkları her zaman için meşakkatli olan ve dikkat edilmesi gereken unsurlardandır. Bazı savaşlarda, hazırlıklar savaştan daha uzun sürebilmektedir. Savaş hazırlıkları maddi ve manevi olmak üzere iki kısımda incelenebilir.

6. 1. 2. 1. Maddi Hazırlıklar

Savaşların maddi hazırlıkları, girilecek savaşın zamanına, düşmanın elindeki asker sayısına, düşmanın sahip olduğu askerî teknolojiye, savaşın gerçekleşeceği mekâna göre teçhizat tertip etmekle ilgilidir. Âşık Ömer Divanı'nda bununla ilgili bilgiler mevcut olmakla beraber Şair daha çok askerliğin ve savaşın manevî yönüne temas ettiği için maddî hazırlıklardan çok bahsetmemiştir.

Tedbir ve Tedarikin Başlaması: Osmanlı'da büyük savaşların hazırlıkları padişahın fermanı ile başlamıştır. Padişah ferman ile savaş hazırlıklarına başlanmasını isteyip ve eğer savaşa kendi katılmayacaksa serdar tayin etmiştir.²⁹⁴ Âşık Ömer'in padişahın savaş kararını vermesi ve ardından sefere hazırlığın başlaması ile ilgili bir şiiri vardır.

Hatt-ı hümayûn-ile tedbîr tedârik baktılar
Bellerine gâziler gayret kılıcın taktılar
Kâfirin çekdirisin cebhânesini yaktılar
Şüphesiz erdi Hızır Hak'tan inâyettir Sakız (s. 273, 572/2)

(*Gaziler, hatt-ı hümayun ile savaş hazırlıklarını tamamladılar, bellerine gayret kılıcını taktılar ve kâfirin çekdirisini, cephanesini yaktılar. Şüphesiz Hızır yetişip yardım etti, Sakız (Adası) Allah'ın bize bir lutfudur.*)

Teçhizat Hazırlığı: Savaş için gerekli olan silah, yiyecek ve sağlık malzemelerinin hazır edilmesidir. Âşık Ömer buna da temas etmiştir. Bu konu "Teçhizat" başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. (Bkz: İaşe ve İkmal, s. 140)

Ordu Toplamak: Büyük bir savaşa girildiğinde asker sayısının çokluğu mühimdir. Savaş haricinde ülkenin çeşitli bölgelerine giden ve ekseriyetle silahsız olan askerler, savaş çağrısı ile sefere hareket edilecek ordugâhta toplanır. Âşık Ömer Divanı'nda buna da yer verilmiştir.

Hîle bâbından kurup Moskov niçe yüz bin dolâb
Ya' ni der kim bendedir tâc-ı ser-i Efrasiyâb
Arz-ı gümrâh eyleyip çekti tabûrun bî-hesâb
Yaka yıka gitti mülkü ederek külden harâb

²⁹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. III, s. 179.

Çün beşaret erdi devr-i hân-ı a' zâm kâmyâb

Cem' -i asker kılmak için saldı her etrâfa tâb (s. 121, 84/1)

(Moskof, hile türünden yine yüz binlerce dolap kurdu, yani “Efrasiyab’ın başındaki taç bendedir” diyor. Doğru yoldan sapıp sayısız taburunu topladı, memleketi tamamen harap ederek yaka yıka gitti. Nihayet, insanlara büyük sultanın devrinin başladığını müjdesi geldi ve sultan, asker toplamak için her tarafa kuvvetlerini gönderdi.)

6. 1. 2. 2. Manevi ve Sembolik Hazırlıklar

Osmanlı devrinde sefere çıkılmadan önce ve çıkıldığı esnada gerçekleştirilen bazı gelenek ve teamüller vardır. Âşık Ömer Divanı’nda bunların bir kısmı bulunmaktadır.

6. 1. 2. 2. 1. Tuğ-ı Humayunun Çıkarılması ve Sefer Alayı

Tuğ, İslâmiyet’ten önceki Türk devletlerinden itibaren savaşın başlangıcının sembolü olmuştur.²⁹⁵ Bu gelenek Osmanlı Devleti’nde de devam etmiş ve sefere çıkılacağı zaman ilk gerçekleştirilen uygulama padişah tuğlarının *Bâbüssaade*’ye çıkarılmasıdır.²⁹⁶ Tuğ-ı Hümayun’un çıkarılmasından hem önce hem de sonra Hassa Müezzinleri tarafından Fetih Sûresi okunup bunun ardından Sancak-ı Şerif çıkarılmıştır.²⁹⁷ Bu merasim bahar başlangıcı kabul edilen 21 Mart (Nevruz) tarihinde tertip edilmektedir.²⁹⁸ Tuğ çıkarma merasimi, ordunun sefere hazır olduğunun işareti olarak kabul edilir. Daha sonra toplanan sefer alayı görkemli bir törenle şehirden çıkarken Mehter Takımı tarafından *nevbet vurulmuştur*.²⁹⁹

Âşık Ömer, Osmanlı ordusunun büyük bir sefere çıktığı zaman kırk sekiz adet hafıza, Fetih Sûresi okutulduğunu ve Esmâü’l-Hüsna söyletildiğini yazmıştır. Savaş esnasında Fetih Sûresi okutulması sadece Osmanlı’da değil, bütün İslâm devletleri tarafından uygulanan bir gelenektir.³⁰⁰ Şair aşağıdaki dörtlüğünde hem Tuğ-ı Humayun’a hem de sefer alayına temas etmiştir. Padişahın savaş fermanına tuğra

²⁹⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 3. Baskı, Ankara 1991, s. 2.

²⁹⁶ Dündar Alıkcı, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifat ve Törenleri*, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Ens., Doktora Tezi, Erzurum 2002, s. 73.

²⁹⁷ A. g. e., s. 74.

²⁹⁸ İsmail Güntan, a. g. e., s. 23-24.

²⁹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 265.

³⁰⁰ Emin Işık, “Feth Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C. 12, s. 457.

çekmesinin ardından tuğ ve sancakların dikildiğini, savaş davullarının vurulduğunu ve ardından kırk sekiz hafıza Fetih Sûresi okutulduğunu yazmıştır.

Pâdişâh-ı heft-kişver hattına tuğra çeker
Tabl-ı kûs u tîğ [tuğ] u sancak âlem-ârâ çeker
Her kaçan azm-i sefer etse gazâ-yı ekbere
Kırk sekiz hâfız önünde feth okur esmâ çeker (s. 243, 480/1)

6. 1. 2. 2. 2. Dua

Osmanlı'da büyük seferler esnasında askerlerden, saray mensuplarından ve halktan seferin zaferle neticelenmesi için daima dua etmeleri istenmiştir. Bunun için selâtin camilerine emirler gönderilmiştir.³⁰¹ Ayrıca Tuğ-ı Humayun töreninin bitiminde şeyhülislâm gelip yeni sefer için dua etmektedir.³⁰² Bundan başka, Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren ordunun sefere hareket edeceği esnada *ordu şeyhinin* gelip dua etmesi kanunu bulunmaktadır.³⁰³ Âşık Ömer savaşlarla ilgili şiirlerinde, en az bir nazım birimini duaya ayırmıştır. Şair, bir asker olarak savaşta başarılı olmak için Allah'a, "Ey dualarımızı kabul eden Allah'ım! Müslümanların yardımcısı sensin, üstümüzden rahmetinin lutfunu eksik etme. Ey Rabb'im mümin askere, düşman seddinin fethini kolay kıl, böylece İslâm askerine mutluluklar nasip et," şeklinde dua etmiştir.

Ehl-i dînin cây-ı istimdâdı sensin yâ mucîb
Üstümüze sâye-i lutf-ı kerîmin kıl rakîb
Mü'mîne sedd-i adûnun eyle fethin an-karîb
Asker-i İslâma yâ Rab şâdıllıklar kıl nasîb (s. 116, 68/1)

6. 1. 2. 2. 3. Edirne'yi Ziyaret

Edirne, Osmanlı'nın Avrupa'daki seferleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Edirne, İstanbul'un Avrupa'ya açılan kapısı olup ordunun Batı

³⁰¹ İsmail Güntan, *a. g. e.* s. 12-13.

³⁰² Dündar Alıkcı, *a. g. e.*, s. 74.

³⁰³ Hacı Ali Genç, *XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Ordularının Sefere Gidiş Merasimleri*, T.C. Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s. 108.

seferlerinde geçiş güzergâhı ve en mühim menzillerden biridir. Bundan dolayı İstanbul ile Edirne arasındaki yola Devlet Yolu veya Sultan Yolu denilmiştir.³⁰⁴

Âşık Ömer, sefere çıkışı anlattığı bir şiirinde Edirne'nin ziyaret edildiğinden bahsetmektedir. Bu şiir, muhtemelen Sultan II. Ahmed devrinde, Kutsal İttifak'a karşı çıkılan seferi anlatmaktadır.

Bu gazâlar pâdişâhın iktidâr u cehtidir
Saltanata terbiyet veren dıraht-ı bahtıdır
Edrene'yi et ziyâret zîrâ ceddin tahtıdır
Aç gözünü âsî düşmân Âl-i Osmân'dır gelen (s. 456, 1145/3)

6. 1. 3. Müttefik

Osmanlı Devleti XVII. asırdaki Avusturya, Lehistan ve Ruslara karşı girilen savaşlarda Kırım Hanlığı ile hareket etmiştir. Kırım Hanlığı, Osmanlı'ya bağlı olmasına rağmen, aralarındaki ittifak mühimdir. Aşağıdaki dörtlükte elinde Tatar Hanı'nın elinde *ok ve yay* ile Avusturya Kralı'nı katletmeye, yani Avusturya ile savaşmaya gittiği anlatılmaktadır.

Hey dîni kara münâfık durmadın sen ahdına
Yürüdü asker-i İslâm hâzır ol sen vaktına
Katline fermân olundu Nemçe tâc u tahtına
Ellerinde tîr ü kemân ol Tatar Han'dır varan (s. 422, 1052/2)

6. 2. Savaş Anı ve Psikolojisi

Savaşın ikinci safhası, iki ordunun bir meydanda karşılaştığı veya birinin kalede savunma pozisyonunda bekleyip diğerinin kaleyi kuşattığı yahut iki donanmanın karşılaştığı çatışma anıdır. Burada her iki taraf da birbirine verebileceği en büyük zararı verip karşıdakine galip gelmek istemektedir; esas maksat elbette düşman askerlerini öldürmektir.

Savaşmak bedenen ortaya konulduğu gibi, üstesinden gelmede psikolojinin de büyük ölçüde tesir ettiği bir fiildir. Karşı tarafın sayısı, savaş öncesi ve esnasındaki iyi ve kötü vakıa ve işaretler, erzak ve cephanenin yeterliliği, uygun kıyafet ve uygun

³⁰⁴ Sema Altunan, "XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler", *CIEPO 15*, Londra 2002 (8-13 Haziran), s. 78.

coğrafi şartlar askerlerin psikolojisine tesir eden mühim unsurlardır. Âşık Ömer'in şiirlerinde savaş anını ve psikolojisini anlattığı şiirleri aşağıda sıralanmıştır.

Askerin Çokluğu İle Gururlanmak: Osmanlı Devleti'nin dünyada faal bir güç olduğu XVII. asırda savaşlarda avantajı sağlayan en önde gelen unsur, asker sayısının çokluğudur. Çünkü o çağda savaşlar henüz bilek kuvvetine bağlıdır. Âşık Ömer bir şiirinde düşman kralının askerinin Osmanlı askerinden çok olmasından dolayı gururlandığını ve buna güvendiğini dile getirmektedir.

Askerin çokluğuna garrâlanırsın ey lâin
Dağıtır tohmunu re'y-i fâsidin tedbîr-i dîn
Gelmez isen sıdk-ile îmâna olmazsın emîn
Bed fiâlin gâyete ermiş zevâlindir yakın
Gayrı var Lut u Menât'ın götürüp otlara saç (s. 134, 124/4)

Besmele ile başlaması: Âşık Ömer, eserinde askerinin savaşa başlarken besmele çektiğinden söz etmiş ve savaş meydanını fırtınalı bir denize benzetmiştir.

Besmeleyle eyledim azm-i kazâ [gazâ] kıldı hurûş
Ka' r-ı kartından meğer deryâ-yı kudret etti cûş
(...) (s. 252, 500/3)

Allah'a Sığınıp Saldırmak: Âşık Ömer, askerlerin savaş başlarken Allah'a sığınıp kılıçlarını çektiklerini söylemektedir.

Cân u dilden sığınıp Vehhâb'a serdengeçtiler
Sundular el tîğ-ı âteş-tâba serden geçtiler
(...) (s. 289, 622/3)

Savaşın Cesaret Gerektirmesi: Âşık Ömer'e savaş büyük cesaret işidir. Aşağıdaki dörtlükte şair, mert askerlerin her birinin birer kaplana dönüşüp düşmanın topundan tüfeğinden korkmadan onlara karşı durduğunu belirtmiş ve namert olanların savaş meydanına giremeyeceğini vurgulamıştır.

Onca mertler dönüp birer pelenge
Durmaz karşı varır topa tüfenge
Muhannes giremez meydân-ı cenge
Gerçek erenlerin Kerbelâ'sıdır (s. 174, 246/2)

Gözyaşı ve Ağlamak: Âşık Ömer, zorlu savaşlarda askerin üzüntüden ağladığını dile getirmektedir. Ardından da Allah'ın bu üzüntüden dolayı onlara yardım ettiğini eklemiştir.

Gözümüz yaşına bakıp ol yüce Sultân'ımız
Feth-i nusretler müyesser eyledi Sübhân'ımız
Hamdülillâh gâzi oldu Sultân Ahmed Hân'ımız
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/3)

Savaş Meydanının Ufuneti: Âşık Ömer, savaş esnasında meydana kötü bir koku oluştuğunu dile getirmektedir. Bunun için "ufunet" ifadesini kullanmıştır.

İmâmeynin duâ-gûyu senâ-hânı sakâlardır
Tarîk-i müstakîmin ni' meti nânı sakâlardır
Gönüller Kerbelâ'sının nigezbânı sakâlardır
Ufûnetten bunalmış cânların cânı sakâlardır (s. 168, 225/1)

Küfür: Âşık Ömer bir savaş esnasında muhtemelen Osmanlı'ya isyan etmiş bir prence, Eflak veya Macaristan prensi olabilir, küfürler etmiştir. Şiirin yapısına bakıldığında bunu, diğer askerleri eğlendirmek için söylediği düşünülmektedir. Burada iki dördüğü verilen şiirde "puşt", "üzerinden geçmek", "bed-nâm olmak", "g.tünü vermek", "büzüğü yarılmak", "y.rak sevmek/özlemek", "nutfeye (sperm) şehvet duymak" ve "s.kmek" gibi ağır küfürler geçmektedir. Ayrıca hem bu şiirde hem diğer şiirlerinde düşmana köpek, eşek, inek gibi hayvan isimleri takmaktadır.

Dört ayaklı olup inekler gibi
Binerler sırtına eşekler gibi
Usanmadın gittin köpekler gibi
Çatışmadan bezesin hey tîz Kinez (s. 276, 581/7)

Niçe ettim bu eşârı mükerrer
Söylenip dillerde olsun mu' teber
Eğer s.kenleri edersen defter
Ömer'i de bir kenâra yaz Kinez (s. 276, 581/8)

Bunun dışında Âşık Ömer'in bir de Sakız'ın Fethi'ni anlattığı şiirinde Venediklilere ettiği "gidi" küfürü vardır.

Yeni burca Kral Burcu dediler
Muhkem binâ etmiş kâfir gidiler
Der ki Ömer üçler kırklar yediler
Var mıdır dünyâda eşi Sakız'ın (s. 338, 769/4)

6. 2. 1 Savaş Anı ile İlgili Benzetmeler

İki orduya mensup askerlerin birbirini öldürdükleri savaşın en sıcak anıdır. Aslında savaşın en çok planlanan safhası bu zamandır, ancak Âşık Ömer Divanı'nda herhangi bir taktik veya savaş manevrası bulunmamaktadır. Şair sadece gördüğü veya duyduğu savaşlarla ilgili hamasî kahramanlık sahneleri ve kanlı savaş manzaraları anlatmıştır ve bu anlatım esnasında bazı benzetmeler kurmuştur.

Ateş Çölü: Âşık Ömer, savaş esnasında askerlerin su ihtiyacının doğmasını, savaş meydanını *ateş çölüne* benzeterek ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak, sıcak çatışma esnasında suyun büyük önem taşıdığı söylenilebilir.

Hulûs-ı kalb-ile bel bağlayanlar nusret-i dîne
Yüzü ak ola yarın eyleyenler hizmeti dîne
Sebîl etmiştir onlar cûy-ı ömrün hizmet-i dîne
Bu âteş çöllерinin bağ-ile bostânı sakâlardır (s. 168, 225/4)

İdam Meydanı: Âşık Ömer savaş meydanına gelen askerleri, idam meydanına gelen Hallac-ı Mansur'a benzetmektedir; dolayısıyla savaş meydanı idam meydanına benzemiş olur.

Bu duâmız ede makbûl ol Ganî Rabbü'l-enâm
Düşmenin fethin diler dâimâ subh-ile şâm
Bâri bir kez ölmeden alsak adûdan intikâm
Mansûr'uz ber-dâr için meydâna gelmişlerdeniz (s. 271, 561/3)

Kerbelâ: Âşık Ömer savaş meydanını Kerbelâ'ya benzetmektedir. Bundan maksat, şehitleri yüceltip, Hz. Hüseyin ile denk tutmasıdır. Bunda askere moral vermek istemenin de büyük tesiri vardır.

Onca mertler dönüp birer pelenge
Durmaz karşı varır topa tûfenge
Muhannes giremez meydân-ı cenge

Kıyamet: Âşık Ömer, savaştaki sıcak çatışma anını kıyametten izler taşıyan manzaralar olarak değerlendirmiştir.

Her kaçan düşmân ile âşûbda gavgâlar kopar
Hem kıyâmetten nişân özge temâşâlar kopar
(...)

(s. 116, 68/3)

Mezbaha: Âşık Ömer, serdengeçtilerin savaş meydanına girip düşmanı öldürmeye başlamasıyla ortaya çıkan et ve kanlardan dolayı savaş meydanını mezbahaya benzetmektedir. Bu benzetmede “kannâre” kelimesi kullanılmıştır.

Çektiler her cânibinden düşmene top u tüfenk
Oldular baştan başa âdem kanından lâle renk
Güştelerden benzedi kannâreye meydân-ı cenk
Döndüler her merdüm-i hûnhâra serdengeçtiler

(s. 157, 183/2)

Semah: Âşık Ömer, askerlerin savaş esnasındaki hareketlerini semaha benzetmektedir. Şair muhtemelen serdengeçti olan yeniçerilerin mücadelesini anlatmaktadır, zira yeniçerler Bektaşî Tarikati'ne bağlıdırlar ve Bektaşîlerin dinî ayinlerine *semah* denilmektedir.

Tiğları ellerinde yalın sîne kanlı pür şerâh
Her biri dîn uğruna şevk-ile eylerler semâh
(...)

(s. 157, 183/3)

6. 3. Zafer ve Yenilgi

Âşık Ömer Divanı'nda Osmanlı ordusunun hep zaferle neticelenen savaşları ve henüz girilmemiş savaşları anlatılmıştır. Osmanlı'nın yenildiği herhangi bir savaş veya yenilgi üzerine söylenen bir şiir bulunmamaktadır. Sadece intikam ile ilgili yazdığı şiirlerinden yola çıkılarak, devletin bazı yenilgilere uğradığı söylenilebilir. Ancak şair, zaferleri ve zaferden sonra gerçekleştirilen gelenek ve uygulamaları teferruatına kadar anlatmıştır.

Fethedilen Yerlerin Allah'ın Emaneti Olması: Âşık Ömer, Sakız'ın Fethi'ni anlattığı şiirde, buranın Osmanlı'ya Allah tarafından emanet edildiğini ve mahşer gününe dek emanete sahip çıkılacağını söylemiştir.

Ey Ömer bu cengi işitenlere destân eder
Bin yüz altı senesinde târihin ayân eder
Hak taâlâ ümmet-i Muhammed'e âsân eder
İnşâallâh haşre dek bizde emânettir Sakız (s. 273, 572/4)

Fethi Gerçekleşen Yerin Ruhunun Mesut Olması: Âşık Ömer, fethedilen yerlerin ruhunun Müslüman ayağı basılınca mesut olduğunu söylemektedir. Sultan II. Mustafa'nın cülusu için yazdığı şiirden alınan aşağıdaki bentte, Osmanlı tarafından fethi gerçekleşikten sonra Sakız Adası'nın ruhunun huzur bulunduğunu söylemiştir.

Verdi Hak evvel cülûsunda fütûhun Sakız'ın
Şevketin tarh etti âsiler gürûhun Sakız'ın
Makdem-i İslâm ile şâd etti rûhun Sakız'ın
İyd-i kadr etsen n'ola şâm u sabûhun Sakız'ın
Şâd ol ey mahzûn gönül zevk u safâ devrânıdır
Şâd ol ey bahtım ki Sultân Mustafâ devrânıdır (s. 252, 500/2)

Zafer ve Yenilginin Allah Tarafından Verilmesi: Âşık Ömer, kazanılmış ve kazanılacak bütün savaşların Allah tarafından bahşedildiğini, düşmanın yenilgisinin de yine Allah'ın yardımı sayesinde olduğunu söylemektedir. Âşık Ömer, Allah'ın bu yardımı Hz. Muhammed'in hürmeti için ettiğini söylemektedir.

Yüzümüzün karasına bakmayıp Rabb-i Celîl
Ol Muhammed hürmetiyçün etmedi bizi rezîl
Ayak altında koyup kâfirleri kıldı zelîl
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 517, 1358/4)

6. 3. 1. Zaferden Sonraki Uygulama ve Gelenekler

Âşık Ömer Divanı'nda Osmanlı'nın fetihten ve zaferden sonra gerçekleştirdiği uygulamalar anlatılmaktadır. Bunların ekserisi dinî uygulamalardır.

Kiliseyi Camiye Çevirmek: İslâm devletlerinde fethedilen yerlerdeki gayr-i Müslimlerin ibadethanelerini camiye çevirmek uygulaması vardır. Bu durum, Osmanlı

Devleti'nde de sıkça görülmüştür. İslâmî yorumlara göre bir gayr-i Müslim şehri, bölgesi veya ülkesi barış anlaşmasıyla alınıyorsa o zaman anlaşmanın şartları gereğince oradaki mabetlere dokunulmaz; ancak bahsi geçen yer fetihle alınmışsa oradaki mabetleri camiye çevirmek, fetheden hükümdar veya kumandanın kılıç hakkı olarak görülmektedir. Osmanlılar bu uygulamayı daha çok fethettikleri şehrin en büyük mabedinde hâkimiyet sembolü olarak gerçekleştirmişlerdir.³⁰⁵ Buna ek olarak, gayr-i Müslimlerin yeni kiliseler inşa etmelerine izin verilmemiş, ancak eskilerini tamir ederek kullanmalarına müsaade edilmiştir. Âşık Ömer iki şiirinde bu uygulamaya temas etmiştir.

Fethine mâlik olunca ibtidâ Sultân Murâd
Yıktı küffârın derûnun eyledi İslâmı şâd
Sînesin deryâyâ vermiş misli nâdir bir bilâd
Bâğ-ı cennetten nümûne çevre yanı Varna'nın (s. 333, 750/2)

Hutbe, Ezan ve Kur'an Okutmak: Hutbe, Hz. Ebubekir'den bu yana İslâm devletlerinde bir hâkimiyet sembolü olarak görülmüştür. İlk olarak Hz. Ebubekir, halife olduğu zaman kendi iradesi ile alakalı bir hutbe okumuştur. Bir vaiz tarafından halife adına hutbe okunması âdeti ise Hz. Ali devrindeki hilafet mücadelelerine rastlamaktadır.³⁰⁶ Dinî fonksiyonunun yanında bir de siyasî fonksiyona sahip olan hutbede, devrin sultanı ve halifesinin ismi zikredilir. İtiraz gelmemesi durumunda halife veya sultan biat almış kabul edilmektedir.

Hutbe okutmak uygulaması, Osmanlı Devleti'nde de büyük bir öneme sahiptir. (Bkz: Hutbe, s. 38) Bu, Osman Bey'den itibaren hilafetin kaldırılmasına kadar devam etmiş bir uygulamadır. Âşık Ömer bu uygulamanın fetih sonrasında elde edilen yerler için uygulandığından bahsetmiştir. Şair, fetihten sonra hutbeyle beraber ezan ve Kuran okunduğundan da söz etmiştir. Bu uygulama tabii olarak, artık o memleketin İslâm toprağı olduğu manasına gelmektedir.

Lutf-ı Hak imdâd edicek alıruz cephâneni
Câmi ü mescid yaparız kilse vü meyhâneni
Hutbe ezânlar okunup kıralar put-hâneni

³⁰⁵ Mehmet Akman, "Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri", *İLAM Araştırma Dergisi*, İstanbul 1996 (Temmuz-Aralık) C. I, S. 2, s. 138

³⁰⁶ Mustafa Baktır, "Hutbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 18, s. 426.

Sancağ-ı şerîfte mestûr hatm-i Kur'ân'dır varan

(s. 422, 1052)

Mermere Tarih Yazdırma: Âşık Ömer bir şiirinde eğer kumandan olup bir zafer kazanırsa o zaferin tarihini mermere kazıtacağını söylemiştir.

Bir murâdımdır eğer sâlâr olursam askere

Avn-i Rahmân ile bir reng eylemeğe kâfire

Kazdırıp bu bâbda bir târîh seng-i mermere

Nîk nâmım şâh etmektir murâdım nâsa ben

(s. 447, 1113/3)

Vira ile Teslim: Kuşatma altındaki kalelerin antlaşma sağlanarak teslim edilmesidir.³⁰⁷ Vira ile teslim edilen kale ve şehirler genellikle yağmalanmaz ve zarar görmezler. Hatta *II. Viyana Kuşatması* esnasında Serdar-ı Ekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, şehri vira ile teslim almak istediği için kuşatmayı uzun süre hücumla geçirmemiştir.³⁰⁸ Çünkü şehir hücumla alınsa yağmalanacak ve ganimet askerin olacaktır, vira ile alınması durumunda asker ganimetlere dokunamayacak ve ele geçen ganimetin tasarrufu Serdar-ı Ekrem'in elinde olacaktır.

Âşık Ömer Divanı'nda düşmana seslenilerek Sakız Adası'nı vira ile teslim etmesi istenmektedir. Şair bu şekilde düşmana bir *şans tanıdıklarını ifade etmiştir*.

Yüğrük gemilerin salma engine

Lâbüd sataşırısın bir gün dengine

Mağrûr olup âteşine cengine

Vira edip kurtar başı Sakız'ın

(s. 338, 769/3)

6. 4. Savaş ile İlgili Deyim ve Atasözleri

Âşık Ömer Divanı'nda savaş esnasındaki hareketlerle alakalı deyimler ve nasihat mahiyetinde bir atasözü vardır.

Avucunun içine almak: “Bir kimseyi baskı ve etkisi altına almak”³⁰⁹ manasına gelen deyim, Âşık Ömer Divanı'nda *dünyanın faniliği* konusunda, İskender'in gücünü ve bu güce rağmen yok olup gittiğini anlatmak için kullanılmıştır.

³⁰⁷ Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e., C. III, s. 595.

³⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 449.

³⁰⁹ Şükrü Haluk Akalın vd., a. g. e.,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a366951b1af6.53589622. (E.T.: 28.08.2017).

Kanı ol sâhib-kırânlar kahramân erler gibi
Kanı Rüstem kanı Berzî her biri ejder gibi
Kabz-ı destine alıp dünyâ-yı İskender gibi
Hükm eden Kaf'tan Kaf'a bir câna bakî kalmadı (s. 545, 1438/4)

Baş açık yalın ayak: “Çok perişan kılıkta olmak”³¹⁰ manasına gelen deyim, Âşık Ömer tarafından *muharebe esnasında bütün varınla savaşmak* manasında kullanılmıştır.

Ey Ömer Âşık ger olmak diler isen yüzün ak
Dîn için azm et gazâyâ baş açık yalın ayak
Hak için kurbân olan kevser içer yevmü'l-taâk
Şehitler sancağın (hem) Hamzâ gibi Ankâ çeker (s. 243, 480/5)

Başını kurtarmak: “Canını korumak”³¹¹ manasına gelen deyimdir ve Âşık Ömer tarafından Sakız Adası'nın düşmanın elinden kurtarılması ile ilgili olarak konu edilmiştir.

Yüğrük gemilerin salma engine
Lâbüd sataşırısın bir gün dengine
Mağrûr olup âteşine cengine
Vira edip kurtar başı Sakız'ın (s. 338, 769/3)

Boyun eğmek: “İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak”³¹² manasında olan bu deyim, Âşık Ömer tarafından “düşmanın kaybetmesi” manasına gelecek şekilde kullanılmıştır. *Ey Yezit, övünme, neyini översin? Kara taş ile sineni döversin. Sen bir gün İslâm'a boyun eğersin, zira Sakız'ın düşü görülmüştür*, diyerek Sakız'ın mutlaka geri alınacağına ve düşmanın İslâm ordusuna boyun egeceğine işaret etmiştir.

Övünme ey Yezîd neni öğersin
Seng-i siyâh-ıla sînen dögersin
Sen İslâm'a bir gün boyun eğersin
Zira görülmüştür düşü Sakız'ın (s. 338, 769/2)

³¹⁰ A. g. e.,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a368c0514d94.17353812. (E.T.: 28.08.2017).

³¹¹ A. g. e.,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a368c4b594e4.30825065. (E.T.: 28.08.2017).

³¹² A. g. e.,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a36a5c67edf0.11052733. (E.T.: 28.08.2017).

Cihânı tutmak: “Her tarafa yayılmak, dünyayı tutmak”³¹³ Âşık Ömer tarafından *dünyayı fethetmek* olarak kullanılan bu deyim; dünyanın faniliği, gelip geçiciliği konusunda efsanevî İran hükümdarlarından Sam ve Rüstem’in bile bunca kahramanlıklarına rağmen yok olup gittiklerini anlatmak için kullanılmıştır.

Kanı ol Sâm-ile Rüstem cihânı ser-te-ser tuttu
Sonucu terk edip gitti ne İskender ne Cem kaldı (s. 530, 1405/4)

Dillere destan olmak: “Herkes tarafından konuşulur olmak”³¹⁴ demektir. Âşık Ömer, Çehrin Kalesi’nin fethi için bu deyimini kullanmıştır.

Pâdişâhâ kıl donanma dostların şâdân ola
Kanda kim gitsen delîlin âyet-i Kur’ân ola
Söylene dillerde adı bir zamân destân ola
Kal’ a-i Çehrin gazâsı her gazâyâ oldu baş (s. 289, 622/4)

Hâk ile yeksân olmak: “Yapı, şehir vb. için temelinden yıkıp harap olmak, bütünüyle ortadan kaldırmak veya kalkma”³¹⁵ manasına gelen deyimdir. Şair, memduh için temennide bulunurken onun düşmanlarının yerle bir olmasını dilemektedir. Bahse konu olan kişinin bir devlet büyüğü olduğu kabul edilirse, onun düşman askerini savaş meydanında öldürüp yere düşürmesi durumunun anlatıldığı söylenilebilir.

Dâimâ mehdin dilimde sûre-i Rahmân ola
Kim sana kem kâsd ederse âhiri vîrân ola
Seni sevmeyen adûlar hâk-ile yeksân ola
Devlet ile bin yaşa sen her işin âsân ola (s. 476, 1210/1)

Kan saçmak: Her tarafa kan fişkıracak şekilde çok sayıda insan öldürmek demek olup Âşık Ömer tarafından da bir savaşta askerlerin pek çok düşman askerinin başını kesip etrafa kan saçtıklarını anlatmakta kullanılmıştır.

Bağlanıp gayret kuşağın sadr-ı a’ zam her sefer

³¹³ A. g. e.,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a36af24e8962.54578109. (E.T.:28.08.2017).

³¹⁴ A. g. e.,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a36de53fea44.11519046. (E.T.: 28.08.2017).

³¹⁵ A. g. e.,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a42a357e61a4.11074598. (E.T.: 28.08.2017).

Bunca serdengeçtiler kanlar saçıp başlar keser

(...)

(s. 243, 480/3)

Kana boyanmak: “Yaralanmak, vurularak ölmek, şehit olmak”³¹⁶ ve “Çok adam öldürmek, hunharca davranmak, zulmedip cana kıymak”³¹⁷ manalarına gelen deyim olup Bağdat’ın anlatıldığı aşağıdaki dörtlükte Âşık Ömer, Bağdat uğruna çok kanlar döküldüğünü, çok askerin öldüğünü belirtmiştir.

Evliyâlar menzildir yolların Bağdâd senin

La‘l reng kana boyanmış ellerin Bağdâd senin

Burc u bârûnda söylenir hasbeten lillâh için

Yektir Allâh çağrışlır kulların Bağdâd senin

(s. 343, 788/1)

Kana girmek: “Birini öldürmek veya öldürtmek”³¹⁸ demektir. Âşık Ömer bu deyimini, şiddetli geçen bir savaşı anlatırken kullanmıştır. Bu savaşta kılıç ve okların akıttığı kanların çokluğu vurgulanmıştır.

Seyr edenler işitenler dediler her tâze pîr

Böyle bir cenk olmamıştır duralı heft serîr

Kana kana böyle kana girmemiştir tîg u tîr

Sağ olanı gitti cânsız cânlısı oldu emîr

Hamdülillâh ey Ömer def oldu serden ıztırâb

Bî-hesâb öldü âdû cân bir cehennem ter-türâb

(s. 122, 84/5)

Kırıp geçirmek: “Yakıp yıkarak, öldürerek, baskı veya etki yaparak büyük zarar vermek”³¹⁹ anlamına gelen deyim, Âşık Ömer tarafından da aynı manada, sevgilinin kaşlarının Hz. Ali’nin kılıcına benzetilmesiyle, bu kılıcın âlemi kırıp geçirdiği şeklinde kullanılmıştır.

Serv-kaddin dilberâ ar‘ ar da dersem el verir

Alma yanağına gül-ahmer de dersem el verir

³¹⁶ A. g. e.,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a3705fcf8530.99874332. (E.T.: 28.08.2017).

³¹⁷ İlhan Ayverdi, a. g. e., s. 615.

³¹⁸ Şükrü Haluk Akalın vd., a. g. e.,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a3706848e4b6.69449318. (E.T.: 28.08.2017).

³¹⁹ A. g. e.,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a3735d107ef5.70334608. (E.T.: 28.08.2017).

Âlemi kırdı geçirdi zülfikâr ebrûların
Lâ fetâ illâ sana Haydar da dersem el verir (s. 265, 541/1)

Kılıçtan geçirmek: “Çok sayıda insanı kılıçla topluca öldürmek”³²⁰ demektir. “Ey Allah’ım bütün rakipler tamamen kılıçtan geçsin; âlem (herkes) onların kederinden kurtulup mutlu olup yiyip içsin. Rakip, her gün her gece bu çaresiz Ömer’ini ağlatıp düşmanın yüzlerini ak eden midir?” dediği aşağıdaki dörlüğünde Âşık Ömer, bütün düşmanların kılıçtan geçmesi dileğiyle Allah’a dua etmektedir.

Yâ İlâhî hep rakipler cümle kılıçtan geçe
Kurtulup âlem gamından şâd olup yiye içe
Bu Ömer nâ-çârını ağladıp her gün her gece
Düşmenin yüzlerini ağ eyleyen midir rakîb (s. 120, 78/5)

Kılıç çalmak: “Kılıçla savaşmak, kılıç ile öldürmek”³²¹ demek olup, Âşık Ömer de aynı manada kullanmış ve İslâmın kâfire kılıç çalmasından bahsetmiştir.

Yüz yirmi dört bin peygamber gelmeden
Hak Muhammed habîbini bilmeden
Dîn İslâm kâfire kılıç çalmadan
Dîni kim zabt etti şundan haber ver (s. 244, 487/4)

Serden geçmek: “(Bir ideal, bir amaç uğrunda) Ölümü göze almak, ölmeye râzı ve hazır olmak”³²² manasına gelen deyimdir. Asker de din uğruna, vatan uğruna canını feda etmektedir. Aşağıdaki dörtlükte de Şair, bu uğurda canını vermeye hazır olan askerlerin can u gönülden bağışlayan Allah’a sığınıp ateş gibi parlayan kılıçlarını ellerine alarak, düşman askerlerinin başlarını kesip kılıçlarını kana buladıklarını anlatmıştır.

Cân u dilden sığınıp Vehhâb’a serdengeçtiler
Sundular el tığ-ı âteş-tâba serden geçtiler
Kavşurup tığlarına hûnâba serden geçtiler

³²⁰ A. g. e.,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a373dfb47561.2538129
Q. (E.T.: 28.08.2017).

³²¹ A. g. e.,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a373e80b6af4.1225499
Q. (E.T.: 28.08.2017).

³²² İlhan Ayverdi, a. g. e., 1085.

Kelle-i a' dâyı kıldılar buluttan ter-tırâş (s. 289, 622/3)

Ser (kelle) almak: Âşık Ömer'in *düşmanın kafasını kesmek* manasında kullandığı deyimdir. Âşık Ömer, dert ve gam askerlerinin aşk meydanında kendisinin başını kestiklerini ifade etmiştir.

Derd ü gam askerleri aldı serim sevdâ-yı aşk
Tih-i firkatte sunuldu bana vâveylâ-yı aşk
Cüş edip kıldı ihâta sînemi deryâ-yı aşk
Garka verdi beni çeşm-i hûn-feşânım elvedâ (s. 309, 676/4)

Taş üstünde taş kalmamak: “Baştan başa yıkıp yerle bir etmek”³²³ anlamına gelen bir deyimdir. Bir savaş veya afet sonrasında yapıların çoğunun yıkıldığını veya zarar gördüğünü ifade etmek için kullanılan deyimdir. Âşık Ömer Divanı'nda savaşla birlikte anılmıştır. Aşağıdaki dörtlükte Şair, savaşın sonunda taş üstünde taş kalmadığını söyleyerek zafer kazanıldığını ancak savaş meydanında çok tahribat meydana geldiğini anlatmak istemiştir.

Çıktı küffâr cânibinden bunca bin çarh-ı felek
Çok velîler bu gazâda sundular tîğa bilek
Çok şükür geçti duâmız müstecâb oldu dilek
Yaktılar âteşleri kalmadı bir taş üzre taş (s. 289, 622/2)

6. 5. Savaş ile İlgili Benzetmeler

Âşık Ömer bazı şiirlerinde ifadeyi kuvvetlendirmek için birtakım unsurları savaşla özdeşleştirmiş veya ilişkilendirmiştir.

Âşık Ömer'in Dağlarla Savaşı: Şair, bir şiirinde dağlarla savaştığını söylemiştir. Şair, bu benzetmeyle engebeli arazide geçen zorlu bir yolculuğu anlatmak istemiştir.

Acep âvârelik oluptur başa
Başladım dağlarla cenge savaşa
Ka' be yollarında toprağa taşa
Günâhkâr yüzümü süremez oldum (s. 384, 931/2)

³²³ Şükrü Haluk Akalın vd., *a. g. e.*,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59a428d15e3435.76478633.
(E.T.: 28.08.2017).

Aşk: Âşık Ömer Divanı'nda sevgili ve rakip ile ilgili şiirlerin tamamına yakınında bir savaş veya kavga sahnesi anlatılmaktadır. Bunların bazıları, teknik unsurlar dahi barındırmaktadır. Aşağıdaki dizelerde gam ve kasavet askerinin gönül şehrinin kuşattığını, gönlün bundan kaçmasının mümkün olmadığı ve savaşımaya kudretinin yetmeyeceği söylenmiştir

Gam kasâvet askeri dil şehrinin etti hisâr
Kaçması mümkün değil cengine yoktur iktidâr
(...)

(s. 317, 695/4)

Aşağıdaki dörtlükte ise sevgilinin sayısının çokluğundan ordu kadar kalabalık olan âşıklarının ağyar ile ettiği cengin çok şiddetli olduğu ve gövdesinden kopmuş kellelerin meydana serildiğini anlatmış ve âşık ile ağyar arasındaki mücadeleyi kanlı bir savaşa benzetmiştir.

Ey perî kadri bilinmez âşık-ı sâdıkların
Boynu bağlı kul gibi karşıdadır lâyıkların
Öyle bir cenk eyledi ağyâr-ile âşıkların
Gövdesi yok kelleler meydâna serpilmiş yatır

(s. 199, 332/3)

Çiçeklerin Savaşı: Âşık Ömer bazı şiirlerinde çiçekleri savaştırmıştır. Aşağıdaki dizelerde laleler ve güllerin süvarî olup bir semte Tatar askeri gibi akın ettiklerini söylemiştir.

(...)
Lâleler bir güller-ile oldular hem yek-süvâr
Saldırlar bir semte akın gûyiyâ tâtâr-ı târ

(s. 255, 505/4)

İpek Böceği ile Yaprakların Savaşı: Âşık Ömer, *ibrişim kurdu* diye bahsettiği ipek böceğinin yaprakla olan münasebetinden savaş olarak bahsetmiştir. Kozasından ipek elde edilen ipek böceğinin tek besin kaynağı dut yaprağıdır.³²⁴ Şair, böceğin dut yaprağı ile olan münasebetini savaşa benzetmiştir.

İbrişim kurdunun seyr et maâşın
Dut yapraklarıyla ceng ü savaşın

³²⁴ “İpek Böceği ve Dut Yetiştiriciliği”,
<https://www.tarim.gov.tr/HAYGEM/Belgeler/Hayvanc%C4%B1l%C4%B1k/K%C3%BC%C3%A7%C3%BCK%20Evcil%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi/%C4%B0pekb%C3%B6cek%C3%A7ili%C4%9Fi/%C4%B0pekboce%C4%9Fi%20ve%20Dut%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi.pdf>. (E.T.: 28.08.2017)

Gören hayrân kalır gözüyle kaşın
Şöyle heyette sanırsın insân (s. 444, 1109/96)

Kaplan ile Bulutun Savaşı: Âşık Ömer, *Hayvanlar Destanı* olarak bilinen şiirinde kaplandan bahsederken, onun sürekli bulutla savaştığını söylemektedir.

Kepçekuyruk dersin âteş-i sûzân
Maymuna her fendi öğretir insan
Dâim bulut ile cenk eder kaplan
Pars-ile hasımdır bî-bâk ü pervâ (s. 102, 43/6)

Nefs ile Savaşmak: Âşık Ömer, insanın ergenlik çağına girdiği andan itibaren nefsiyle savaşının başladığını ve bu nefsin bir ejderha gibi olduğunu söylemektedir.

On dörtte kim bakar esti sovuğa
Mâilim gördüğüm mâh-ı fûrûğa
Hem on beş yaşında bütün bülûğa
Ejder-i nefs-ile savaşa geldim (s. 400,n 987/9)

Satranç: Âşık Ömer, satranç kastettiği bir muammasında satranç taşlarını iki orduya benzetmiş ve oyunu savaş gibi anlatmıştır. Buna göre biri Anadolu, diğeri siyahî Hindû iki şah, sekiz burçtan oluşan bir kaleye silahları ve hazineleriyle kurulmuştur ve birbirleriyle şiddetli darbeler, hücumlar ve eziyetler ile savaşmaktadırlar.

İki şâh bir kal' aya konmuş pusadın genc-ile
Kim sekiz burc üzre yapılmış hezârân renc-ile
Biri Rûmî'dir o şâhın biri Hindî rû-siyâh
Birbiriyle ceng ederler darb u harb işkenc-ile (s. 482, 1235/1)

Ölüm: Âşık Ömer, ölümden bahsettiği bir şiirinde ölümü, sefere çıkış şeklinde tarif etmiştir. Bir gün berzah ülkesine sefer olacağını, otağı kalkacak sultanın beklemeyeceğini ve bundan dolayı bu sefere hazırlanmak için Allah'a ibadet etmesi gerektiğini söylemiştir.

Var ibâdet eyle Mevlâ yoluna
Bunda ne eylersen onda buluna
Bir gün sefer düşer berzah eline

Şiir: Âşık Ömer, şiiri bir mücadele sahası olarak görmektedir. Hem kendi şairliğinden hem beğendiği şairlerin kabiliyetinden bahsederken şiirlerinin kuvvetini ifade etmek için savaş sahneleri tasvir etmektedir. Aşağıdaki dörtlükte Şair, şiir sahasının hızlı ve çevik bir savaşçısı olup İskender'e benzediğini söylemiş ve rakiplerinden cesur olduğunu iddia edenlere "Hodri meydan!" demiştir.

Hâliyâ bu remz-i ilmin çün benim İskender'i

Kimi kâşif geçinir dehrin kimisi kemteri

İşte meydân merd-i da' va eyleyen gelsin beri

Geşt-gîr-i nazm-ı şi' rin çâbük ü çâlâkiyim

(s. 391, 956/3)

Yer ile Göğün Savaşı: Âşık Ömer bir şiirinde yer ile göğü birbiriyle atıştırmıştır. Bu atışmadan savaş olarak bahsetmektedir. Bu savaş esnasında gök, yıldırımları ve doluları ile saldırırken yer kendini ustalıkla savunmaktadır. Yer daha sonra, Hz. Muhammed'in bedeninin kendisinde yattığını söyleyince gök, savaşa devam etmemiş ve yerin hile ettiğini söylemiştir.

Gök işitti bunu etmedi cengi

Dedi ki yer ettin sen bize rengi

Yazdı Âşık Ömer bu cengi kendi

Yer ile gök mehdi lisân benimdir

(s. 232, 444/16)

6. 6. Âşık Ömer Divanı'nda Bahsi Geçen Savaşlar

Âşık Ömer, şiirlerinde bazı savaşların isimlerini vermiştir. Bunların bir kısmı şairin yaşadığı devirden eski savaşlar, bir kısmı ise kendi girdiği, gördüğü veya methini duyduğu XVII. asır savaşlarıdır. Şair'in anlattığı ancak adını vermediği bazı savaşlar da içerisinde geçen özel isimler, yapı, yer, ülke ve millet isimleri veya benzer ipuçlarından yola çıkılarak tespit edilmiştir. Savaşlar aşağıda kronolojik olarak sıralanmıştır.

6. 6. 1. Hayber'in Fethi

Hayber, Suriye ve Hicaz arasında, Mekke'nin yüz seksen kilometre kuzeyinde bir ticaret merkezidir. Hz. Muhammed ve Dört Halife devrinde Arap Yarımadası'nın Kuzey ve Doğu bölgeleriyle ticaretinde geçiş güzergâhı olarak kullanılan bir yerdir. Hz.

Muhammed, Medine’de Müslümanların aleyhine hareket eden Yahudi Benî Nâdir sülalesini şehirden kovduktan sonra, onlar da o sırada Yahudi yerleşim merkezi olan Hayber’e göçmüşler ve o andan itibaren Müslümanlara karşı girişilecek bir savaş için müttefik arayışına girmişlerdir. Bu faaliyetler neticesinde 627 yılında Hendek Savaşı meydana geldi. Hz. Muhammed bu savaştan bir süre sonra, Mekkeli müşriklerin Hayber’le kendileri arasında tarafsız kalmalarını sağlamak için onların isteklerini taşıyan Hudeybiye Antlaşması’nı imzaladı. Bu antlaşmadan sonra bin beş yüz kişilik bir ordu ile Hayber üzerine yürüdü. Hayber, içerisinde iyi tahkim edilmiş kaleleri olan ve en az on bin muharip bulduran bir yerdi. Bu savaş esnasında Hz. Ali, Hayber’in en ünlü kalelerinden olan *Kamûs Kalesi*’ni fethetti. Bu kalenin fethinin ardından diğer kaleler de kısa sürede ele geçirilmiştir.³²⁵ Hz. Ali bu fetihden dolayı pek çok menakıbnâmeye konu olmuştur. Bu kaleyi tek başına fethettiği ve benzeri şekilde destansı hikâyeler yazılmış ve söylenmiştir. Hz. Ali’nin bu fetihde, bahsi geçen Kamûs Kalesi’nin demir kapısını söküp bunu Müslümanlara kalkan olarak kullandığı ve bu sayede kalenin fethedildiği anlatılmaktadır.³²⁶ Âşık Ömer de bir şiirinde, *O, Hayber’in kapısını alaşağı eden Ali’dir ve bu iki şehzade o büyük kumandanın inci taneleridir; birisi Şah Hasan’dır, susuz öldü, eyvah! Diğeri Kerbelâ şehidi Şah Hüseyin’dir, demiştir.*

Ol Alî kim ser-nigûn etti kapısın Hayber’in

Bu iki şehzâdedir dürdânesi ol serverin

Birisi şâh Hasan’dır teşne-leb gitti dirîğ

Birisi şâh Hüseyin ol şehîd-i Kerbelâ

(s. 106, 53/2)

6. 6. 2. Kerbelâ Savaşı

Emevîlerin ilk halifesi Muaviye öldükten sonra, Muaviye’nin oğlu Yezid, hilafet makamına geçip kendisine biat edilmesini istemiştir.³²⁷ Hz. Hüseyin bunu kabul etmeyip Kufelilerin biat sözüyle kendisini davet etmeleri üzerine Hicaz’dan Kufe’ye doğru yola çıkmış ve Kerbela adı verilen mevkie geldiğinde bazıları aile fertlerinden olan yetmiş iki yakını ile beraber katledilmiştir.³²⁸ Âşık Ömer, Kerbela’da gerçekleşen bu savaşa Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt’ten bahsettiği şiirlerinde temas etmiştir. Ayrıca, bazı şiirlerde Osmanlı ordusu askerlerini Kerbelâ şehitlerine benzetmiştir. Aşağıdaki

³²⁵ Muhammed Hamîdullah, “Hayber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 17, s. 21-22.

³²⁶ Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C. 2, s. 371.

³²⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, “Hüseyin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 18, s. 518

³²⁸ “A. g. m.”, s. 520.

mısralarda Hz. Hasan ve Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit olduğunu ve her ayda ve her bayramda Hacı Bektaş'ı ziyaret ettiklerini söylemiştir.

İmâm Hasan u Hüseyin Kerbelâ'da oldu şehîd

Hacı Bektâşî ziyâret ederler her mâh u iyd

(...)

(s. 371, 881/4)

6. 6. 3. Varna Savaşı

Sultan II. Murad, Balkanlar'daki mücadelelerden ve büyük oğlu Alâeddin'i kaybetmekten dolayı duyduğu üzüntü sebebiyle 1444'te tahtı oğlu II. Mehmed'e bırakarak istirahata çekilmiştir.³²⁹ Tahta küçük yaşta ve tecrübesiz bir padişahın geçmesini fırsat bilen Macaristan, Lehistan ve Eflak karadan Balkan toprakları üzerine, Papalık ve Venedik ise denizden Çanakkale'ye ilerlemiştir. Hedef Edirne'ye kadar ilerleyip burayı ele geçirerek, Balkanlardaki Türk varlığını yok etmektir.³³⁰ Bunun üzerine Sultan II. Murad ordunun başına geçerek, o sırada Leh ve Macar Kralı olan I. Vladislav'ın liderliğinde Varna'ya kadar gelen Haçlı ordusunun üzerine yürümüştür. İki ordu 10 Kasım 1444 tarihinde karşı karşıya gelmiştir.³³¹ Sert geçen savaşta durum kötüye giderken Macaristan ve Lehistan Kralı I. Sladislav yeniceriler tarafından başı kesilerek öldürülmüştür; bu andan itibaren Haçlı ordusu dağılmaya başlamıştır.³³² Haçlılar, Edirne'yi almak isterken, tarihin en büyük yenilgilerinden birini almışlardır.

Varna Savaşı, iki asırdan daha fazla bir süre sonra Âşık Ömer'in şiirinde dahi işlenmiştir. Buradan yola çıkarak, Osmanlı tarihinin en büyük ve önemli savaşlarından biri olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Şair'in Varna'yı övmek için yazdığı şiirden alınan aşağıdaki dörtlüğün ilk iki dizesinde Sultan II. Murad'ın Varna'yı fethedip kâfirin kalbine büyük bir darbe durduğunu anlatmıştır.

Fethine mâlik olunca ibtidâ Sultân Murâd

Yıktı küffârın derûnun eyledi İslâmı şâd

(...)

(s. 333, 750/2)

³²⁹ Halil İncalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*, İSAM Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 148.

³³⁰ Feridûn Emecen, "Varna Muharebesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 42, s. 528.

³³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 5.

Baskı, Ankara 1988, s. 436.

³³² A. g. e., s. 437.

6. 6. 4. İstanbul'un Fethi

Sultan II. Mehmed'in 1453 yılında kazanarak Doğu Roma İmparatorluğu'nu yıktığını savaştır. Sultan II. Mehmed tahta geçtiğinde İstanbul, toprakları doğuda Doğu Anadolu'ya, batıda Sırbistan'a kadar uzanan Osmanlı Devleti'nin tam ortasında, Osmanlı'nın emniyetini sarsacak ve ticaretini engelleyecek bir konumda duruyordu.³³³ Bundan dolayı Sultan II. Mehmed, tahta geçer geçmez ilk olarak İstanbul'un fethedilmesi için hazırlıklara başlamıştır. İstanbul'un fethedilmesinde Hz. Muhammed'in bu fetihle ilgili hadisi, yukarıda bahsedilen siyasî, askerî ve ekonomik sebepler, Varna Savaşı'ndan sonra tahttan indirilen Sultan II. Mehmed'in, otoritesini tesis etmek istemesi ve Doğu Roma'nın Osmanlı hanedanından olup saltanat iddiasında bulunan kimseleri sürekli barındırması ve Osmanlı'ya karşı koz olarak kullanması önde gelen sebeplerdir.³³⁴ Her ne kadar haklı sebepler olsa da devrin sadrazamı Çandarlı Halil Paşa, İstanbul'u fethetmenin Avrupa'da büyük bir öfke doğuracağını ve bu öfkenin Osmanlı Devleti'nin sonu demek olduğunu iddia etmiştir.³³⁵ Bütün bunlara rağmen İstanbul fethedilip İslâm toprağı olmuştur; Âşık Ömer bu durumu İstanbul'a "İslâmbol" diyerek anlatmıştır. Şair, pâ-y-i taht İstanbul'un dünyaca ünlü bir yer ve Süleymaniye, Yeni Cami ve Ayasofya gibi namı büyük eserlere sahip olduğunu söylemiş ve Üçler, Yediler ve Kırklar'ın İslâm'a yardım etmek maksadıyla İstanbul'un fethini kolaylaştırdıklarından bahsetmiştir.

Pây-i taht şehri-i İslâmbol halka vermiştir iştiâr

Süleymâniye Yeni Câmî Ayasofya nâmdâr

Üçler ile yediler kırklar dahî himmeti var

Fethi-çün oldu müyesser İslâma İslâmbol'un

(s. 335, 760/2)

6. 6. 5. Mohaç Meydan Muharebesi

Kutsal Roma-Germen İmparatoru Şarlken, 1525 yılında Fransa Kralı François'yi esir almıştır. François'nin annesi, Sultan I. Süleyman'dan yardım istemiş ve Sultan I. Süleyman bu yardım çağrısına cevap vererek Fransa'nın hamisi olarak sefere çıkmıştır.³³⁶ Mohaç sahrasında gerçekleşen meydan muharebesinde, Pargalı İbrahim

³³³ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Alîyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 109.

³³⁴ A. g. e., 109.

³³⁵ A. g. e., s. 110.

³³⁶ A. g. e., s. 153.

Paşa'nın planı neticesinde Macar askerlerinin çoğu kılıçtan geçirilmiş, kaçmaya çalışanlar nehirde boğulmuştur. Bu savaşta Macar Kralı II. Lajos öldürülmüş ve Macaristan Krallığı yıkılmıştır.³³⁷

Âşık Ömer, girdikleri bir savaşta Osmanlı askeri azmini, Kanunî Sultan Süleyman'ın büyük zaferi Mohaç Meydan Muharebesi'ne benzeterek, bu savaşı anmıştır. Bu benzetmede dikkati çeken nokta, XVII. asır boyunca karşılaşılan sıkıntılardan ötürü Kanunî Sultan Süleyman dönemine özlem beslenilmesidir.

Nev-bahâr eyyâmı geldi her taraf buldu revâç
Asker-i İslâmın azmi sahn-ı sahrâ-yı Mohaç
Hâzır ol vaktına ey Nemçe kralı gözün aç
Yanına kalır mı gör bu intizâm u indirâç
Başına târ-ı melâmet ola bir gün taht u tâç (s. 134, 124/1)

XVII. asır şairi olan Âşık Ömer, kendi dönemindeki pek çok savaştan da bahsetmiştir. Ancak şairin bu savaşların hepsine katılıp katılmadığı belli değildir. Şair, anlattığı bu savaşlardan bazılarının ismini doğrudan vermiş, bazılarının hangi ülke ile yapıldığını söylemiş, bazılarında da sadece savaş manzaralarını anlatmıştır. Bu tarz şiirlerde birtakım ifadeler ve ipuçlarından yola çıkarak o şiirin hangi savaş için söylendiği tahmin edilmiştir.

Âşık Ömer'in şiirlerinde geçen XVII. asır savaşları, sonlandığı yıla göre kronolojik bir sırayla verilmiştir.

6. 6. 6. Bağdat'ın Fethi

Osmanlılar'ın elinde bulunan Bağdat şehri, 1623 yılında İran Şahı Abbas tarafından fethedilmiştir. Şah Abbas, Bağdat'ı savaşla alamayınca devrin Bağdat Valisi Bekir Subaşı'nın oğlu Derviş Mehmed'i, Bağdat'ın idaresini ona vermek vaadiyle kandırıp gizlice kaleye girerek Bağdat'ı ele geçirmiştir.³³⁸ Daha sonra birkaç defa kuşatılan Bağdat alınamamış, Sultan IV. Murad'ın 1638'deki seferine kadar İran elinde kalmıştır.

³³⁷ Feridün M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*, İSAM Yay., İstanbul 2011, s. 108.

³³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 159.

Bağdat'ın fethedildiği yıl 1638 olduğu için Âşık Ömer'in doğum tarihindeki muallâklık sebebiyle bu savaşa katılıp katılmadığı belli değildir. Eğer doğum tarihi 1619 veya 1621 ise katılmış olabilir, aksi hâlde katılması çok mümkün değildir. Şair'in Bağdat için yazdığı şiirden alınan aşağıdaki dörtlükte Bağdat için *zamanında* çok kan döküldüğü, çok başlar kesildiği ve oğlu şehit olan annelerin ağladığı söylenmiştir.

Onda çok kan olmuştur dolmuştur peymâneler
Kimi oğul diyü ağlar kimi vay der analar
Kisvetin eğninde taşır baş keser merdâneler
İlkbahârda reyhân kokar güllerin Bağdâd senin (s. 343, 788/3)

6. 6. 7. Varad Kalesi'nin Fethi

Âşık Ömer, *Şairnâme* ismiyle bilinen şiirinde “Hüsâm” adlı bir âşıktan bahsetmiştir ve onun Varad Savaşı'nda şehit olduğunu söylemiştir. Varad Kalesi 1598 yılında kuşatılmış ancak alınamamıştır.³³⁹ Aradan 62 sene geçtikten sonra, Köse Ali Paşa 1660'ta Varad Kalesini fethetmiştir.³⁴⁰ Âşık Ömer'in şiirinde bahsi geçen savaş muhtemelen 1660'taki bu fetihtir. Eğer *Şair Hüsâm*'in hayatıyla ilgili herhangi bir bilgi tespit edilirse, bu savaşın hangi tarihte gerçekleşen kuşatma olduğu da tam olarak anlaşılacaktır.

Kayıkçı'nın ikrârını güderler
Hüsâm'ın da ziyâde mehdin ederler
Varat gazâsında şehittir derler
Dîn uğruna fedâ eyledi cânı (s. 539, 1422/31)

6. 6. 8. Uyvar Kuşatması

Âşık Ömer bir şiirinde bir kale kuşatmasından bahsetmektedir. Bu şiirin dördüncü dörtlüğünde *Estergon* ve *Komaran* gibi Balkan coğrafyasının XVII. asırda meşhur olan kalelerinden bahsetmektedir. Yine bu dörtlükten geçen “Bağdâd” ismi muhtemelen “Belgrad”ın yanlış okunmuş hâlidir.

Şiire bakıldığında Osmanlı ordusunun bir kaleyi kuşattığı ve topraklarla dövmeye başladığı, bu esnada Komaran'dan Avusturya destek kuvvetlerinin geldiği anlatılmaktadır. Bu bilgilere göre bu kuşatmanın 1663 yılında Köprülü Fazıl Ahmed

³³⁹ A. g. e., s. 81.

³⁴⁰ A. g. e., s. 385.

Paşa tarafından gerçekleştirilen Uyvar Kalesi kuşatması ve fethi olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü bu kale kuşatıldığı esnada Avusturya'nın elinde bulunan Komaran Kalesi'nin bulunduğu taraftan otuz bin kişilik bir destek kuvveti gelmiştir.³⁴¹ Daha sonra bu kuvvet imha edilmiş ve ardından Uyvar Kalesi fethedilmiştir.

Bu savaşın anlatıldığı şiirin ilk dörtlüğünde Âşık Ömer savaşa başlamadan önce zafer için dua etmektedir: *Ey duaları kabul eden Allah'ım! Müminlerin yardımcısı sensin, üstümüze cömertliğin lutfunün gölgesini destek kıl. Ey Rabb'im, mümin askerine düşman kalesinin fethini yakın eyle, İslâm askerine mutluluklar nasip et.*

Ehl-i dînin cây-ı istimdâdı sensin yâ mucîb
Üstümüze sâye-i lutf-ı kerîmin kıl rakîb
Mü'mîne sedd-i adûnun eyle fethin an-karîb
Asker-i İslâma yâ Rab şâdıllıklar kıl nasîb (s. 116, 68/1)

Aşağıdaki dörtlükte Estergon'un varoşunun düşman tarafından yakıldığı, Beldgrad'ın etrafına hendek ve lağımlar kazıldığı, Komaran'dan düşman taburunun geldiği ve şiddetli bir savaşın başladığı anlatılmıştır.

Varoşun Estergon'un odlara yaktın bî-kusur
Bağdâd [Belgrad]'ın handakına bir yerin lağm-ı kubûr
İşitildi kim yakın geldi Kumârân'dan tabur
Seyl gibi meçten yanaktan çağladı akıp akıp (s. 116, 68/4)

6. 6. 9. Çehrin Seferi

Osmanlı'nın Lehistan'dan aldığı Çehrin, Ruslar tarafından baskı altına alınınca Doreşenko, Ruslarla anlaşıp Osmanlı'ya ihanet etmiştir. Bu yolla Rusların eline geçen Çehrin, 1677'de ilk seferde alınamamış³⁴², bunun üzerine Sultan IV. Mehmed, Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı serdar-ı ekrem tayin ederek yeni bir sefer düzenlemiştir. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Çehrin Kalesi'ni kuşatmış, bunun üzerine Ruslar destek kuvvet göndermiş ve Osmanlı ordusu kaleyle, destek kuvvet arasında kalarak zor duruma düşmüştür.³⁴³ Bu zor durumda metanetini bozmayan Serdar-ı Ekrem, Çehrin Kalesi'ni fethetmiş ve içerideki otuz bin muharip

³⁴¹ A. g. e., s. 406

³⁴² A. g. e., s. 430.

³⁴³ A. g. e., s. 431.

Rus askerini ortadan kaldırmıştır. Kalenin zaptından sonra dışarıdaki destek kuvvetin üzerine gidilmiş, çok kanlı çarpışmalar gerçekleşmiş ancak bir netice alınamamıştır. Buna rağmen bir barış antlaşması imzalanmış ve Çehrin Kalesi ve civarı Osmanlı'da kalmıştır.³⁴⁴

Çehrin'in Fethi o devirde Karadeniz'in selameti bakımından çok mühimdir. Bu durum, Âşık Ömer'in bu fetihden bahseden birden fazla şiir yazmasından anlaşılabilir. Âşık Ömer, Çehrin'in Fethi üzerine yazdığı aşağıdaki dördlükte, Sancak-ı Şerif'in mucizesi sayesinde Çehrin'i fethettiklerini ve düşmanın kaçtığını yazmıştır.

Der ki Ömer pâdişâhın ömrü olsun hem mezîd
Dînimiz hak kalbimiz pâk kesmeyiz Hak'tan ümîd
Çehrin'i feth eyledikte kaçtı tabur-ı pelîd
Mu' cizâtı ol Muhammed Mustafâ sancağıdır (s. 234, 450/4)

Şair, aşağıdaki dördlükte de Çehrin'i fethetmeye giden donanma kuvvetinden bahsetmiş ve Çehrin Gazâsı'nın o dönemdeki bütün gazâlara baş olduğunu yani hepsinden üstün ve önemli olduğunu söylemiştir.

Pâdişâhâ kıl donanma dostların şâdân ola
Kanda kim gitsen delîlin âyet-i Kur'ân ola
Söylene dillerde adı bir zamân destân ola
Kal' a-i Çehrin gazâsı her gazâyâ oldu baş (s. 289, 622/4)

Âşık Ömer bu şiirde aynı zamanda bugün Dağıstan sınırları içerisinde olan *İzberbaş* şehrinden de bahsetmiştir. Şairin dizelerinde "İzberaş" olarak geçen bu Karadeniz'in kıyı şehri, muhtemelen Çehrin'in Fethi sırasında Ruslarla bir savaşa sahne olmuştur. Şair, Çehrin'in fetih tarihi olan Hicrî 1089 (MS 1678) tarihini düşmüş ve bu savaşı hem kendi gördüğünü hem de diğer görenlerden dinlediğini söylemiş, sonra düşmana, "Bu mağlubiyet size yetmez mi?" diyerek onları aşağılamış ve İzberbaş'ın ayakta kalamadığını yazmıştır.

Sene bin seksen dokuzda târihin yazdı Ömer
Kendi gördü hem dahı aldı görenlerden haber
Bu size yetmez mi ibret ey adû-yı bed-güher
Gördünüz mü pâyidâr oldu mu ummân İzberaş (s. 289, 622/5)

³⁴⁴ A. g. e., s. 433.

6. 6. 10. Sakız Adası'nın Fethi

Sakız Adası, Çeşme'nin hemen karşısında bulunmasından dolayı, Akdeniz'in emniyeti bakımından Osmanlı Devleti için son derece mühim bir konumdadır. Bu ada, Sultan I. Süleyman'ın zamanında Piyale Paşa tarafından 1566'da fethedilmiştir.³⁴⁵ Sakız, Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması'ndan sonra Kutsal İttifak'a karşı savaştığı sırada, 1694 yılında Venediklilerin eline geçmiştir.³⁴⁶

O sırada tahtta olan Sultan II. Ahmed, Sakız'ın mutlaka geri alınması emrini vermiş ve Osmanlı donanması bu emirden sonra Sakız'ı geri almak için büyük gayret göstermiştir. Osmanlı donanması ile Venedik donanması arasında geçen şiddetli deniz muharebelerinden sonra Venedik donanmasının yarısından çoğu imha edilerek batırılmış ve Sakız Adası yeniden fethedilmiştir.³⁴⁷ Ancak Sultan II. Ahmed, Sakız'ın fethini göremeden vefat etmiş, yerine IV. Mehmed'in büyük oğlu Sultan II. Mustafa geçmiştir. Âşık Ömer, şiirlerinde buna da temas etmiş, Sakız Adası'nın Sultan II. Mustafa'nın cülusunda fethedildiğini dile getirmiştir.

Verdi Hak evvel cülûsunda fütûhun Sakız'ın
Şevketin tarh etti âsîler gürûhun Sakız'ın
Makdem-i İslâm ile şâd etti rûhun Sakız'ın
İyd-i kadr etsen n'ola şâm u sabûhun Sakız'ın
Şâd ol ey mahzûn gönül zevk u safâ devrânıdır
Şâd ol ey bahtım ki Sultân Mustafâ devrânıdır (s. 252, 500/2)

(Allah önce cülusunda Sakız'ın fethini verdi. Sakız'daki asiler topluluğunun şevkini bozdu. Sakız'ın ruhunu Müslüman ayağı ile şad etti ve Sakız'ın akşam ve sabahını Kadir Gecesi etsen ne olur? Ey mahzun gönül! Zevk ve sefa devridir, mesut ol. Ey bahtım! Sultan Mustafa devridir mesut ol.)

Şair bir de tamamen Sakız'ın fethini anlatan bir şiir yazmıştır. Şair burada neredeyse seferin bütünü anlatmıştır. Bundan dolayı şiirin tamamının görülmesi faydalı olacaktır.

³⁴⁵ A. g. e., s. 6.

³⁴⁶ A. g. e., s. 576.

³⁴⁷ A. g. e., s. 577-578.

Devr eder çarh-ı felek üzre vilâyettir Sakız
Ta‘ biri mümkün değil başka vilayettir Sakız
Bâğını bâğçesini ben yine ta‘ bir eyledim
Âl-i Osmân ülkesinde bâğ-ı cennettir Sakız (s. 273, 572/4)

(Sakız, feleğin çarkı üzerinde dönen bir ildir. Anlatması mümkün değil, Sakız çok başka bir yerdir. Ben yine bağını, bahçesini anlattım; Sakız, Osmanlı ülkesinin cennet bahçesidir.)

Hatt-ı hümayûn-ile tedbîr tedârik baktılar
Bellerine gâziler gayret kılıcın taktılar
Kâfirin çekdirisin cebhânesini yaktılar
Şüphesiz erdi Hızır Hak’tan inâyettir Sakız (s. 273, 572/2)

(Gaziler, hatt-ı hümayun ile savaş hazırlıklarını tamamladılar, bellerine gayret kılıcını taktılar ve kâfirin çekdirisini, cephanesini yaktılar. Şüphesiz Hızır yetişip yardım etti, Sakız Adası Allah’ın bize bir lutfudur.)

Emr-ile tasdîk-i muhkem mü’mine kıldı dilek
Balyemez toplar sesinden inledi çarh-ı felek
Evliyâlar enbiyâlar erişip ins ü melek
Vakt-i asırda bize lutf (u) hidâyettir Sakız (s. 273, 572/3)

(Allah, Müslüman askerinin dileğini emriyle kuvvetlice doğruladı. Balyemez toplarının sesinden gökyüzü inledi. İnsan, melek, evliyalar ve peygamberler yardım etti, Sakız Adası bu yüzyılda bize lütuf ve hidayettir.)

Ey Ömer bu cengi işitenlere destân eder
Bin yüz altı senesinde târihin ayân eder
Hak taâlâ ümmet-i Muhammed’e âsân eder
İnşâallâh haşre dek bizde emânettir Sakız (s. 273, 572/4)

(Ey Ömer, bu savaşı işitenlere hikâyeye eder, bin yüz altı senesinde -MS 1695-tarihini duyurur. Allah Teâlâ, Hz. Muhammed’in ümmetine kolay eder, Sakız Adası inşaallah mahşere kadar bizde emanettir.)

6. 6. 11. Sultan II. Mustafa'nın Avusturya Seferi

Sultan II. Mustafa, 1695'te tahta çıktıktan kısa süre sonra Sultan II. Ahmed'in emriyle kuşatılan Sakız geri alınmıştır, ancak Akdeniz'de Venedik'le, Balkanlar'da Lehistan'la, Orta Avrupa'da da Avusturya ile mücadeleler devam etmektedir. Sultan II. Mustafa, kendisinden önce gelen dört padişahın geleneğine uymamış ve eski sultanlar gibi ordunun başında sefere çıkmak istemiştir.³⁴⁸ İlk sefer olarak zor durumda bulunan Avusturya ile savaş sahası olan Balkanlar'ı tercih etmiştir.

Âşık Ömer'in bunun üzerine yazılmış bir şiiri bulunmaktadır. Bu şiirin ilk dördlüğünde yer alan *Nemçe Kralı*'na edilen ikazdan ve üçüncü dördlüğündeki "Venedik'i yendik sıra sende" benzeri ifadeden anlaşılmaktadır. O dördlükte, Sakız'ın fethinden sonra Avusturya üzerine sefere çıkıldığı açık bir şekilde yazmaktadır.

Nev-bahâr eyyâmı geldi her taraf buldu revâç
Asker-i İslâmın azmi sahn-ı sahrâ-yı Mohaç
Hâzır ol vaktına ey Nemçe kralı gözün aç
Yanına kalır mı gör bu intizâm u indirâç
Başına târ-ı melâmet ola bir gün taht u tâç (s. 134, 124/1)

Söyledip gûş eyledin mi Ak Deniz cengâverin
Depreyen bir dânesini seng-i top-ı ejederin
Sernigûn etti niçe bayrağı ile gönderin
Gark u hark etti donanmasın çevirtti askerin
Venedik kan ağlayıp kaldı arada lâ-ilâç (s. 134, 124/3)

Sultan II. Mustafa'nın bu seferini anlatan bir şiiri daha vardır. Şair, aşağıdaki dördlükte Sultan II. Mustafa'yı hayırla yâd ettiğini söylemiş ve padişahın ruhunun mahşere dek şad olması için dua etmiş, ardından Sultan II. Mustafa'nın bu yeni gazâsıyla düşmana babası Sultan IV. Mehmed'i andırdığını yazmıştır. Bu şiirden askerinin Sultan IV. Mehmed ve oğlu Sultan II. Mustafa'yı sevdiği anlaşılmaktadır.

Bu Ömer hayr-ile yâd eder onu
Haşre dek şâd ola rûh-ı revânı

³⁴⁸ A. g. e., s. 556.

Düşmâna andırır Mehemmed Hân'ı

Sultan Mustafâ'nın nev-gazâsıdır

(s. 175, 246/5)

Sultan II. Mustafa'nın Avusturya Seferi'nin ilk savaşları başarılı geçmiş, Lipve ve Lugoş fethedilmiştir. Âşık Ömer'in şiirlerinde bu savaşlardan bahsedilmektedir.

6. 6. 11. 1. Lugoş'un Fethi

Lugoş, bugünkü Romanya toprakları içerisinde bir şehirdir. Osmanlı zamanında kalesi ile meşhur bir Balkan mevkiidir. Hezimetle sonuçlanan II. Viyana Kuşatması'ndan sonra süren savaşlarda Avusturya'nın eline geçmiştir. Ardından Sultan II. Mustafa'nın seferiyle Avusturya ile girilen mücadelelerde ilk olarak Lipve Kalesi fethedilmiş sonra Lugoş ele geçirilmiştir.³⁴⁹

Âşık Ömer, Sultan II. Mustafa'ya yazdığı methiyede Sakız'ın fethinden bahsettiği gibi Lugoş'un fethinden de bahsetmektedir. Şair, Sultan'ın ilk seferinde bu kaleyi aldığını söylemiştir.

Besmeleyle eyledim azm-i kazâ [gazâ] kıldı hurûş

Ka' r-ı kartından meğer deryâ-yı kudret etti cûş

Asker-i İslâm çekip alayını görsen ne hoş

Pâyidâr olmadı evvel darbına şiş logoş [Lugoş]³⁵⁰

Şâd ol ey mahzûn gönül zevk ü safâ devrânıdır

Şâd ol ey bahtım ki Sultân Mustafâ devrânıdır

(s. 252, 500/3)

6. 6. 12. Azak Kalesi'nin Müdafaası

Ruslar, 1695 yılında o sırada Avusturya, Venedik ve Lehistan'la savaşan Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmak için Karadeniz'in kuzeydoğusunda yer alan Azak Kalesi'ne yaklaşık iki yüz bin kişilik bir ordu ve üç yüz top ile saldırmışlar ve doksan altı gün süren bu kuşatma güçlkle geri püskürtülmüştür.³⁵¹ Ancak bu kale bir sene sonraki kuşatmada düşmüş ve Karlofça Antlaşması'nda Ruslara verilmiştir.

³⁴⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2015, s. 264.

³⁵⁰ logoş: Lugoş. Sultan II. Mustafa tarafından fethedilen kale. Bugün Romanya topraklarına dâhildir.

³⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s. 581-582.

Âşık Ömer bir şiirinde Osmanlı kalesine saldıran Rusların başarılı olamayıp öldüğünü ve sağ kalanların da kaçtığını söylemiştir. Bu savaşın hangisi olduğu belli değildir, çünkü şair, herhangi bir kumandan, şehir-kale ismi veya bir yıl söylememiştir. Ancak şairin şiirindeki kale tarifi ile yaşadığı yıllarda Rusların kayıtlara geçen ve ilk teşebbüsleri yenilgiyle sonlanan kuşatmaları, Azak Kalesi'ne gerçekleştirdikleri taarruzdur. Şair aşağıdaki şiirde Rusları nasıl püskürttüklerini destansı bir dille anlatmıştır.

Hîle bâbından kurup Moskov niçe yüz bin dolâb
Ya' ni der kim bendedir tâc-ı ser-i Efrasiyâb
Arz-ı gümrâh eyleyip çekti tabûrun bî-hesâb
Yaka yıka gitti mülkü ederek külden harâb
Çün beşaret erdi devr-i hân-ı a' zâm kâmyâb
Cem' -i asker kılmak için saldı her etrâfa tâb (s. 121, 84/1)

(Moskof, hile türünden yine yüz binlerce dolap kurdu, yani "Efrasiyab'ın başındaki taç bendedir" diyor. Doğru yoldan sapıp sayısız taburunu topladı, memleketi tamamen harap ederek yaka yıka gitti. Nihayet, insanlara büyük sultanın devrinin başladığı müjdesi geldi ve sultan, asker toplamak için her tarafa kuvvetlerini gönderdi.)

(...)
Bir tabûru ibtidâ geldi ribâta rû-be-rû
Onu[Önü] bir milce uzun yoldur iki etrâfi su
Bir taraftan asker-i İslâm dahı edip gulû
Bir iki üç hamleden yüz döndürüp kaçtı adû
Başına kâfirlerin aksine döndü âsiyâb
Niçesi cenkte kırıldı niçesin gark etti âb (s. 122, 84/3)

(Başlangıçta düşmanın bir taburu kaleyle yüz yüze geldi. Kalenin önü bir mil kadar yoldur, iki etrafı sudur. Bir taraftan da İslâm askeri hücum edip, birkaç hamleden sonra düşman yüz döndürüp kaçtı. Felek kâfirlerin başına ters döndü, birçoğu cenkte kırıldı, birçoğunu suda boğuldu.)

Bir cevâbım zâhir ü bâtın budur âkillere
Bu meseldir ser fedâ ilmi ile âmillere
Hak verir insâf-ı gayret ba' zı fâillere

Lutfu çok Bârî zebûn etmez dîni bâtıllara
Bizdedir Seb' al-mesânî bizdedir ümmü'l-kitâb
Mu' cizât-ı Ahmed-i mürsel duâlar müstecâb

(s. 122, 84/4)

(Bu, bilgelere açık ve gizli bir cevabımdır. Bu atasözüdür: İlmiyle meşgul olanlara can fedadır. Allah, bazı çalışanlara gayretinin insafını verir ve lutfu çok Tanrı bizi batıl dinlilere köle etmez. Seb'al-mesânî ve Kur'an'ın kaynağı bizdedir. Dualar kabul olup Muhammed Peygamber'in mucizesi gerçekleşmiştir.)

Seyr edenler işitenler dediler her tâze pîr
Böyle bir cenk olmamıştır duralı heft serîr
Kana kana böyle kana girmemiştir tîg u tîr
Sağ olanı gitti cânsız cânlısı oldu emîr
Hamdülillâh ey Ömer def oldu serden ıztırâb
Bî-hesâb öldü âdû cân bir cehennem ter-türâb

(s. 122, 84/5)

(Görenler, duyanlar bütün genç ve yaşlılar, “Yedi taht yaratılalı böyle bir cenk olmamıştır,” dediler. Kılıç ve ok, böyle doya doya kana girmemiştir, sağ olanı cansız gitti, canlısı hükümdar oldu. Ey Ömer! Allah'a hamdolsun, ızdırap baştan def oldu ve sayısız düşman can öldü. Şimdi taze toprak onlar için bir cehennemdir.)

6. 6. 13. Prut Zaferi

Âşık Ömer bir şiirinde elde edilmiş bir *Rus Zaferi*'nden bahsetmektedir. Şair bu şiirde elde edilen zaferin “Sultan Ahmed” zamanında olduğunu dile getirmektedir. Şairin doğumunun en erken 1619'da olduğu düşünülürse, buna göre bahsi geçen “Sultan Ahmed”, Sultan I. Ahmed olamaz. Sultan II. Ahmed ise 1691-1695 yılları arasında hüküm sürmüştür.³⁵² 1695 yılında Ruslarla Azak Kalesi için girilen bir muharebe vardır ancak, Sultan II. Ahmed'in ölüm tarihi 6 Şubat 1695'tir; Ruslar ise Azak Kalesi'ni Temmuz 1695'te kuşatmıştır.³⁵³ Bu tarihten önce Sultan II. Ahmed devrinde gerçekleşen herhangi bir Osmanlı-Rus Savaşı da olmamıştır. Bundan dolayı, şairin bahsettiği *Rus Zaferi*'nin ancak 1711 yılında elde edilen Prut Zaferi olabileceği düşünülmektedir. Bu, Âşık Ömer'in ölüm tarihinin 1707 sonrasında olduğu tezini de doğrulayabilecek bir bilgidir.

³⁵² A. g. e., s. 555.

³⁵³ Halil İnalçık, a. g. e., C. III, s. 259.

Gözümüz yaşına bakıp ol yüce Sultân'ımız
Feth-i nusretler müyesser eyledi Sübhân'ımız
Hamdülillâh gâzi oldu Sultân Ahmed Hân'ımız
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/3)

(O yüce sultan Allah'ımız gözümüzün yaşına baktı ve yardımıyla fethi kolay eyledi. Allah'a şükürler olsun, Sultan Ahmed Han'ımız gazi oldu. Hak Teâlâ, Rus zaferini kolay eyledi.)

7. ŞAHISLAR

Âşık Ömer Divanı, asker ve asker yönü olan şahsiyetler bakımından zengin bir eserdir. Divan'da askerlikten, savaşlardan ve teçhizattan bahsedilirken hem eski devirlerin hem XVII. asrın pek çok şahsiyetinden söz edilmiştir. Bunların bazıları doğrudan asker veya kumandan, bazıları ise idareci ve benzeri olup savaşlara katılmış kişilerdir.

Divan'da askerlikle ilgili adı geçen şahıslar, “dinî” “mitolojik” ve “tarihî” olmak üzere üç kısımda incelenmiştir.

7. 1. Dinî Şahıslar

Âşık Ömer, Divan'da peygamberlerden ve İslâm büyüklerinden bahsederken onların savaşçı yönlerine de temas edilmiştir. Bu kısımda Âşık Ömer Divanı'nda geçen bütün dinî şahsiyetler değil, sadece askerlik ve savaşla adı anılan kişiler kronolojik olarak işlenmiştir. Ayrıca, bu dinî şahısların mücadele ettiği kişiler de bu başlık altında ele alınmıştır.

7. 1. 1. Davud

İsrailoğulları'na gönderilen bir peygamberdir. Babası tarafından koyun sürüsünün başına konulmuş ancak o Calut'la Talut'un savaşında Talut'un tarafında savaşmak için harbe katılmış ve Calut, teke tek dövüş için meydan okuyunca onun karşısına sadece Davud çıkabilmiştir.³⁵⁴ Davud, Calut'u sapanıyla vurup öldürmüş, bundan dolayı Talut tarafından mükâfatlandırılıp kızıyla evlendirilerek kral ilan edilmiştir.

Âşık Ömer şiirlerinde Hz. Davud'un hükümdarlığına, sesine ve demirciliğine telmih etmiştir. Aşağıdaki dörtlükte ise dünyaya geldiği zaman diliminden bahsedilmiştir.

Âlemi var eden ol yüce mabûd
Ol-durur verici dillere maksûd
Beşinci karında Süleymân-Dâvûd
Hem erdi dördünde Hazret-i İsâ

(s. 110, 57, 54)

³⁵⁴ Ömer Faruk Harman, “Dâvûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 9, s. 21.

7. 1. 2. Süleyman

Babası Hz. Davud'dan sonra İsrailoğulları'na gelen peygamber-hükümdardır. Rivayete göre yüzüğü sayesinde bütün dünyaya, hatta bütün varlıklara hükmetmiştir. Bundan dolayı “Yüzük kimdeyse Süleyman odur”³⁵⁵ şeklinde bir atasözü söylenmiştir. Divan şairleri memduhlarını överken kahramanlıklarını ve fetihlerini Süleyman'a benzetmiştir.³⁵⁶ Yüzüğü, tahtını rüzgârların taşıması, hüthüt kuşu ile olan münasebeti, Belkıs isimli melike ile olan macerası, karınca ile konuşması edebiyata konu olmuştur.³⁵⁷

Hz. Süleyman, babası Hz. Davut'un zamanında otoritenin tesis edilmesinden dolayı sadece bir defa savaşmaya ihtiyaç duymuştur; ülkesinin kuzey doğusunda yer alan Hamat'ı fethetmiştir.³⁵⁸ Âşık Ömer Divanı'nda bu fetihle alakalı herhangi bir ifade geçmemektedir ancak Şair, onun hükmünün enginliğinden ve zamanın ona da galip geldiğinden bahsetmiştir.

Hey gönül gafletinden uyan şu çarh-ı dünyâya bak
Her seherde âsumâna çekilen kervâna bak
Deryâda Nûh gökte İsâ onun emrinde iken
Bu dünyâ bâkî kalmadı Hazret-i Süleymân'a bak (s. 320, 707/1)

7. 1. 3. İskender-i Zülkarneyn

Kuran'da doğuya ve batıya iki büyük sefer etmiş, Allah tarafından eline her türlü imkânın verildiği bir kişi olarak anlatılmaktadır.³⁵⁹ Kuran'daki ifadeye dayanarak büyük bir hükümdar veya kumandan olduğu kesin olsa da gerçekte kim olduğu konusunda pek çok rivayet ve tahmin bulunmaktadır. Edebiyatta daha çok Makedonyalı Büyük İskender'le karıştırılmış ve o şekilde işlenmiştir³⁶⁰ ancak ondan peygamber olarak da bahseden eserler mevcuttur.

³⁵⁵ Ahmet Talât Onay, *a. g. e.*, s. 378.

³⁵⁶ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara 2000, s. 300.

³⁵⁷ Hüseyin Akaya, “Süleyman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 38, s. 61.

³⁵⁸ Ömer Faruk Harman, “Süleyman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 38, s. 57.

³⁵⁹ Mustafa Öztürk, “Zülkarneyn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 44, s. 564.

³⁶⁰ Ahmet Talât Onay, *a. g. e.*, s. 228.

İskender, Âşık Ömer Divanı'nda çok geçmektedir ancak, bunların neredeyse tamamının Makedonyalı İskender'i kastettiği açıktır. Sadece bir şiirde *Zülkarneyn* takısını da vererek bu ismi peygamberler arasında saymıştır. Bundan dolayı peygamberliğini kasteden bu dörtlük, "Dinî Şahıslar" başlığı altında incelenmiştir. Şair, İskender-i Zülkarneyn'i altıncı zaman diliminde dünyaya geldiğini söylemektedir.

Hakk'ı dilden koma ey merd-i güzîn
Rûz u şeb niyâz et olasıñ yakın
Altıncıda İskender-i Zülkarneyn
Hem erdi devrinde Hazret-i Lokmân (s. 443, 1109/73)

7. 1. 4. Muhammed

Âşık Ömer, Hz. Muhammed'i övdüğü bazı şiirlerinde onun asker yönünden de bahsetmiştir. Peygamberlik yıllarında barışçıl bir tavır benimseyen Hz. Muhammed, İslâm düşmanlarının taarruz ve tacizlerinin aşırıya gittiği zamanlarda onlarla savaşmıştır.

Hz. Muhammed Mart 624'te Bedir, Nisan 624'te Benî Kaynuka, Mart 625'te Uhud, Ocak 627 Benî Mustalik, Nisan 627'de Hendek, Haziran 628'de Hayber, Ocak 630'da Mekke'Nin Fethi³⁶¹ savaşlarına katılmış ve bu savaşları kumanda etmiştir.

Âşık Ömer, Hz. Muhammet'in katıldığı savaşlarla ilgili bilgi vermese de onun gaza etmesine temas etmiştir. Ayrıca bazı mecaz ifadelerle de onu askere benzetmiştir.

Ey habîb-i ehl-i isyânın şefii Mustafâ
Hürmetinle on sekiz bin âlem oldu pür ziyâ
Sırr-ı esrâr-ı hakâyık gencinin gencûrusun
Hemdemin hem-meşrebindir çâr-yâr-ı bâ-safâ (s. 100, 39/1)

(*Ey isyan ehlinin sevgili şefaatchisi Mustafa, hürmetinle on sekiz bin âlem ışık doldu. Hakikat sırlarının sırrı hazinesinin muhafızısın, dostun ve yoldaşın dört halifedir.*)

³⁶¹ Mustafa Fayda, "Muhammed", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, C. 30, s. 416-420.

7. 1. 5. Hamza

Hiz. Muhammed'in amcası olan Hiz. Hamza, Müslümanların ilk iki savaşına katılmıştır. 624'teki Bedir Savaşı'nda ve bir yıl sonra gerçekleşen Uhud Savaşı'nda yer almıştır. Her iki savaşta da büyük kahramanlıklar göstermiştir. Bedir Savaşı'nın başında teke tek karşılaşmalarda çıkan üç kişiden biridir. Hiz. Hamza, bu karşılaşmada Ebu Süfyan'ın karısı Hind'in kardeşini öldürmüş, babasının da öldürülmesini sağlamıştır; bundan dolayı Hind, Hiz. Hamza'dan intikam almak için Vahşi bin Harb isimli köleyi tutmuş ve ona eğer Hiz. Hamza'yı öldürürse hem hürriyetini elde edeceğini hem de mücevherlerle ödüllendirileceğini söylemiştir.

Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra, 625'te Müslümanlar ve müşrikler arasında gerçekleşen Uhud Savaşı'nda, Müslümanların bozguna uğradığı esnada bir kayanın arkasına saklanan Vahşi tarafından mızraklanarak öldürülmüştür. Bundan dolayı "Seyyidüşşühedâ" olarak anılmıştır.³⁶² Hiz. Hamza şehit edildikten sonra bazı uzuvları Vahşi tarafından kesilmiş ve Ebu Süfyan'ın karısı Hind'e götürülmüştür. Hind, bu uzuvlardan kolye yapıp boynuna takmış, Mekke'ye bu kolyeyle girmiştir. Aynı hareket, diğer Uhud şehitleri için de uygulanmıştır.³⁶³

Hiz. Hamza'nın ölümü Hiz. Muhammed'i derinden üzmüştür, çünkü Hiz. Hamza hem Hiz. Muhammed'in amcası hem de o devirde Müslümanların en iyi savaşçılarından biridir. Ayrıca cesedine edilen işkenceden ötürü, bu şehadetteki üzüntüsü daha da artmıştır.³⁶⁴

Âşık Ömer, şiirlerinde Hiz. Hamza'dan çokça bahsetmiştir. Bu şiirlerde onun yiğitliği, silahşorluğu, şehitlik bayrağını taşıdığı ve atı Aşkar işlenmiştir.

Fahr-i âlem hak resûldür dü cihânın serveri
Hazret-i Hamzâ değil mi âlemin gerçek eri
Hazret-i Alî'yi gör kim erlerin şîr-i neri
Ol şîr-i Yezdân olan arslanı ben bilmez miyim (s. 371, 881/3)

(İki cihanın hükümdarı, âlemin iftiharî olan Allah resulüdür. Hazret-i Hamza âlemin gerçek eri değil mi? Erlerin erkek aslanı olan Hazret-i Ali'yi gör. Ben, o Allah'ın aslanı olan aslanı bilmez miyim)

³⁶² Hüseyin Algül, "Hamza", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 15, s. 501.

³⁶³ "A. g. m.", s. 502.

³⁶⁴ "A. g. m.", s. 501.

Ey Ömer Âşık ger olmak diler isen yüzün ak
Dîn için azm et gazâyâ baş açık yalın ayak
Hak için kurbân olan kevser içer yevmü'l-taâk
Şehitler sancağın (hem) Hamzâ gibi Ankâ çeker (s. 243, 480/5)

(Ey Âşık Ömer, eğer alını ak olmak istiyorsan, din için baş açık yalın ayak gazâyâ yürü. Allah için kurban olan mahşer günü kevser içer ve şehitler sancağını Hz. Hamza gibi bir Anka çeker.)

7. 1. 6. Dört Halife/Ali

Hiz. Muhammed'in vefatından sonra Hiz. Ebu Bekir'e biat edilmesiyle başlayan ve Hiz. Ali'nin vefatına kadar geçen süreye *Dört Halife Dönemi* veya *Hülefâ-yı Râşidîn Dönemi* denilmiştir. Dört Halife'ye mensup olan Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman ve Hiz. Ali yaşadığı devirde Hiz. Muhammed'in en yakın olduğu isimlerdir. Bu yakınlık askerî konularda da geçerlidir. Âşık Ömer şiirlerinde bu konuya temas ederek, Dört Halife'yi Hiz. Muhammed'in *gazâ yoldaşları* olarak anmıştır.

Dahı yâr-ı gâr-ı Hazret-i sultân
Gazâ yoldaşları yâr-ı reh-nümân
Ebûbekir Sıddîk Ömer u Osmân
Aliyyü'l-müctebâ şîr-i Murtazâ (s. 107, 57/3)

Hiz. Ali, Âşık Ömer Divanı'nda önemli bir yer tutmaktadır. Şair sık sık Hiz. Ali'yi anmış ve ona olan saygı ve sevgisini dile getirmiştir. Hiz. Ali'den bahsettiği şiirlerde daha çok onun savaşçı yönüne, kılıcı *Zülfikar*'a, atı *Düldül*'e ve kölesi *Kanber*'e temas etmiştir.

Na' ralarla eylesem sînem acep mi sûznâk
Dil dolu nâz u nîmin Kanber'iyim sîne çâk
Zülfikâr-ı hışm-ile kâfir adûyu kıl helâk
Bir gazâ-yı ekber et ey şâh-ı merdânım Ali (s. 506, 1318/3)

(Sinemi naralarla kavursam şaşılır mı? Ali'nin gönlü naz dolu, sinesi yaralı Kanber'iyim. Ey mertler şahı Ali'm! Bir büyük cihat et, kâfir düşmanı öfkenin Zülfikar'ıyla yok et.)

Ol Ali kim ser-nigûn etti kapısın Hayber'in

Bu iki şehzâdedir dürdânesi ol serverin
Birisî şâh Hasan'dır teşne-leb gitti dirîğ
Birisî şah Hüseyin ol şehîd-i Kerbelâ (s. 106, 53/2)

(O, Hayber'in kapısını alaşağı eden Ali'dir ve bu iki şehzade o büyük kumandanın inci taneleridir; birisi Şah Hasan'dır, susuz öldü, eyvah! Diğeri Kerbelâ şehidi Şah Hüseyin'dir.)

Aşk-ile kâl olan er aşk eridir
Eritir âheni bu aşk eridir
Ali Düldül'ü Hamza Aşkar'ıdır
Gerektir sayılıp menzil alına (s. 488, 1253/4)

(Aşk ile söz söyleyen er, aşk eridir. Bu aşk demiri eritir. Ali'nin Düldül'ü, Hamza'nın Aşkar'ıdır, sayılıp menzil almak gerekir.)

7. 1. 7. Hasan

Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın büyük oğullarıdır. Hz. Osman'ın halifelik devrinden itibaren kardeşi Hüseyin ile birlikte seferlere katılmışlardır.³⁶⁵ Hz. Ali başa geçtiğinde ise babasının devrinde çıkan isyanlara karşı mücadelede yer almıştır. Hz. Hasan, Âşık Ömer şiirlerinde babası Ali ve kardeşi Hüseyin ile beraber anılır. Şair daha çok iki kardeşin şehitliklerinden bahsetmektedir.

“Lâ fetâ illâ Ali” çün dedi Rabbü'l-âlemîn
İki gelmiştir cihâna imâmeynü'l-hümâmeyn
Hasan zehr içti belâ-yı aşka şehîd oldu Hüseyin
Ol ecilden şeh-i aşûrede mâtem damladı (s. 547, 1444/3)

(Âlemlerin Rabbi, “Ali'den daha yiğidi yoktur” dedi. Çünkü gayretli çifte imam, dünyaya iki adet gelmiştir. Hasan zehir içti, Hüseyin aşk belasına şehit oldu; ondan sonra aşure ayına matem yağdı.)

7. 1. 8. Hüseyin

Hz. Hasan'ın kardeşidir. Hz. Hasan ile aynı mücadelelerde bulunmuştur. 680 yılında Muaviye ölmüş, yerine gelen oğlu Yezid hilafeti saltanata dönüştürerek

³⁶⁵ Ethem Ruhi Fiğlalı, “Hasan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 282.

kendisine biat edilmesini istemiştir; Hz. Hüseyin, bu biate karşı çıkmış³⁶⁶ ve Muaviye'nin, ağabeyi Hasan ile vardığı anlaşmayı öne sürerek Yezid'i halife olarak tanımamıştır. Kufeliler, Yezit'in hilafetine karşı oldukları için Hz. Hüseyin'e biat sözü vererek onu Kufe'ye çağırılmışlar, Hz. Hüseyin de aile fertlerinin de içinde bulunduğu bir kabileyle beraber bu şehre doğru yola çıkmıştır. Neticede Kerbelâ hadisesi yaşanmış, Hz. Hüseyin ile oğlu Ali El-Ekber ve Hz. Hüseyin'in kafilesindeki birkaç aile ferdi dışında herkes Yezit'in Kufe Valisi Ubeydullah'ın emriyle başlarında Ömer bin Sad olan bir birlik tarafından şehit edilmişlerdir. Hz. Hüseyin, Sinan bin Enes isimli kişi tarafından şehit edilmiştir.³⁶⁷

Hz. Hüseyin, Kerbelâ'daki feci ölümünden dolayı *Şehîd* unvanıyla anılmıştır. Bu hadiseyi anlatan pek çok eser kaleme alınıp *Maktel-i Hüseyin* diye adlandırılmıştır. Âşık Ömer de Hz. Hüseyin'den bahsettiği şiirlerde onun şehadetinden söz etmektedir.

Hânedân-ı âl-i evlâda neler kıldı Yezîd
Tutmadı Hakk'ın rızâsın oldu rahmetten baîd
Hâricîler Hasan'ı zehr ile kıldılar şehîd
Vermediler Hazret-i Hüseyin'e Kerbelâ'da su
Bulmaya mahşerde bir katre o zâlim tada su (s. 460, 1160/4)

(*Yezid, Hz. Muhammet'in soyuna neler etti? Allah'ın rızasını tutmadı, rahmetten uzak oldu. Haricîler, Hz. Hasan'ı zehirle şehit ettiler. Yezid'in adamları, Hz. Hüseyin'e Kerbelâ'da su vermediler, o zalim mahşerde tatmak için bir damla su bulmasın.*)

7. 1. 9. Mehdi

Kıyametten önce gelip Müslümanları kurtaracağına inanılan kişidir. On İki İmam'ın sonuncusu olarak kabul edilir ve Sünnî kaynakların bazılarında, Şîî kaynakların ise neredeyse tamamında kabul görmüştür.³⁶⁸ Mehdi'nin Hz. İsa ile birleşip Deccâl'e karşı zafer kazanacağına inanılmaktadır.

Âşık Ömer bazı şiirlerinde On İkinci İmam olarak Mehdi'den bahsetmektedir. Şair, zamanının rehberinin İmam Mehdi olması için dua etmiş ve onun adını daima andığını söylemiştir.

³⁶⁶ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Hüseyin", *TDK İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 18, s. 519.

³⁶⁷ "A. g. m.", s. 520.

³⁶⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Mehdi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 28, s. 371.

Zikrimiz Âşık Ömer dâim İmâm-ı Askerî
Âlem-i ma' nâda sultândır olanlar çâkeri
Hem İmâm Mehdî ola devr-i zamânın rehberi
Yâd edip dillerde nâmın eyleriz dâim duâ (s. 106, 53/5)

(Âşık Ömer, zikrimiz daima İmam Askerî'dir, onun kölesi olanlar, mana âleminde sultandır ve zamanımızın devrinin rehberi İmam Mehdi olsun, adını dillerde anıp daima ona dua ederiz.)

7. 1. 10. Eyüp Sultan

Hicret'ten sonra Hz. Muhammed'i evinde ağırlayan sahabedir; bundan dolayı *el-Ensârî* adıyla da anılır. Hz. Muhammed'le birlikte Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke'nin Fethi ve Huneyn savaşlarına katılmıştır.³⁶⁹ Hz. Eyüp, Dört Halife devrinde çıkan savaşlara da katılmıştır. Hz. Ali devrinde çıkan isyanlarda Hariciler ve Muaviye'ye karşı Hz. Ali tarafında yer almıştır. Katıldığı son savaş, 669'da gerçekleşen Müslümanların ilk İstanbul kuşatmasıdır.³⁷⁰ Bu kuşatma esnasında hastalanarak ölmüş ve İstanbul surlarına yakın bir noktaya gömülmüştür. Eyüp Sultan'ın kabri İstanbul'un Fethi'nden önce Akşemseddin tarafından bulunmuştur. Burayı türbe hâline getiren Osmanlılar, padişahların tahta çıkış sembolü olan kılıç kuşanma merasimini Eyüp Sultan Türbesi'nin önünde gerçekleştirmişlerdir.³⁷¹

Âşık Ömer Divanı'nda da Eyüp Sultan'ın *İstanbul'un eri* olduğuna ve türbesine temas edilmiştir. Şair İstanbul'dan bahsettiği şiirlerde Eyüp Sultan'dan da itinayla bahsetmiştir.

Der Ömer İslâmbol'a varmağa bu cân ârzular
Hazret-i Eyyûb'una yüz sürmeğe cân ârzular
Fukarânın beytidir ol dergehe cân ârzular
Hazret-i Eyyûb gibi var bir eri İslâmbol'un (s. 336, 760/6)

³⁶⁹ Hüseyin Algül, "Ebû Eyyûb el-Ensârî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 10, s. 124.

³⁷⁰ "A. g. m.", s. 124.

³⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 184.

7. 1. 11. Ebu Müslim-i Horasanî

Emevî iktidarına son veren kişidir. Abbasîler'in, Emevîler'e karşı düzenlediği isyan ve ihtilalin merkezi Horasan olduğu için ve ihtilalden sonra Horasan valisi olduğu için, *Horasanî* olarak anılmıştır. Ebu Müslim, Horasan bölgesindeki insanları Emevîler'e karşı teşkilatlandırarak isyana hazır bir hâle getirmiştir. 747'de İmam İbrahim'in gönderdiği siyah bayrağı açarak ihtilâli başlatmıştır.³⁷² Önce Horasan'ı Emevîler'den temizleyen ihtilalciler, daha sonra Emevî idaresini ortadan kaldırmıştır. Ebu Müslim bu sırada, Abbasîler'e karşı çıkan isyanları bastırmıştır.

Ebu Müslim, Emevî iktidarına son verdiği için Farslar ve Türkler arasında büyük bir kahraman olarak görülmektedir. Bundan dolayı edebî eserlerde de zulme başkaldırma temalarında adı anılan askerî isimlerdendir. Âşık Ömer, Ebu Müslim'i Kerbelâ'nın itikamını almasıyla ve balta kullanmasıyla anmıştır.

Şehîdânın dökülen Kerbelâ'da kanını aldı

Ebâ Müslim gibi sâhib-teber dünyâya bir geldi (s. 511, 1340/3)

7. 1. 12. Seyyid Bilâl

Anadolu'da halk arasında anlatılan bir *kesikbaş* hikâyesidir. Buna göre, Emevî Halifesi Ömer bin Abdülaziz zamanında İstanbul'u kuşatmak için gönderilen orduya Horasan bölgesinden asker toplayıp götürmekle vazifelendirildiği rivayet edilen kişidir. Adamlarıyla birlikte, Karadeniz üzerinden İstanbul'a ulaşmaya çalışırken yolda fırtınaya yakalanıp Sinop limanına sığınır. Burada Sinop Tekfuru'na gemilerinin tamiri ve konaklama için ücret ödeyeceklerini garanti ettikten sonra, Tekfur'dan emniyetleri için teminat isterler, Tekfur da zarar görmeyeceklerini temin eder. Geceleyin konakladıkları sırada sözünde durmayan Tekfur tarafından baskına uğrarlar ve hepsi şehit edilir. Baskın esnasında Seyyid Bilâl'in başı kesildikten sonra bir müddet savaştığı söylenmektedir. Günümüzde Sinop şehrinde adına bir türbe bulunmaktadır.³⁷³

Seyyid Bilâl hakkında verilen bilgiler çelişkilidir ve Seyyid Bilâl'in kimliğiyle alakalı herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu konudaki çelişkilere Mustafa Öztoprak temas etmiştir ve menkıbede adı geçen kişinin gerçek olmadığını iddia

³⁷² Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû Müslim-i Horasânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 10, s. 198.

³⁷³ Fatma Türker, *Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresindeki Mezar Taşları*, On Dokuz Mayıs Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2011, s. 8.

etmiştir.³⁷⁴ Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'ın verdiği bilgiye göre, Seyyid Bilâl Türbesi'nde yatan kişi, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Sinop'a saldırdığı esnada saldırıya karşılık veren Sinop'taki Çepni Türklerinden bir kumandan olan Emir Tayboğa'dır ve türbedeki mermer sandukada türbenin MS 1280 yılında yaptırıldığı yazmaktadır.³⁷⁵ Başka bir görüş ise türbenin zaten var olup Tayboğa tarafından tamir ettirildiğidir.³⁷⁶

Âşık Ömer, Sinop'u övdüğü bir şiirinde Seyyid Bilâl'e de temas etmiş ve onun Sinop'a gözcü olduğunu söylemiştir.

Gözcü olmuştur ona Seyyid Bilâl bir şöyle pîr
Pes erip ey dil nazargâhına yüz dergâha sür
Sîne germiş bahr-ı Rûm'un hoşça şânıdır bu yer
Çâr etrâfı mükemmel burc u bârîdir Sinop (s. 117, 69/4)

7. 1. 13. Dinî Şahısların Mücadele Ettiği Kişiler

Âşık Ömer şiirlerinde din uğruna mücadele eden isimler verildiği gibi, onların karşısına çıkan, onlara zulmeden veya onlarla savaşan isimler de verilmiştir. Tespit edilen isimler kronolojik şekilde sıralanmıştır.

7. 1. 13. 1. Nemrud

Hız. İbrahim'i ateşe attıran kişidir. Esas adı Süryüs olup unvanı hükümdar demek olan Nemrud'dur. Meşhur Bâbil şehrinin kurucusu olup tanrılık iddiasında bulunmuştur.³⁷⁷ Neticede burnundan giren bir sivrisinek tarafından öldürülmüştür. Burnundan kafasının içine giren sinek, Nemrud'u sürekli rahatsız edip büyük baş ağrıları vermiş, o da başı her ağrıdığı anda tokmakla kafasına vurdurmuştur. Bu durumun nihayetinde ölmüştür.³⁷⁸

Âşık Ömer, Hız. İbrahim'den bahsettiği şiirlerin bazılarında Nemrud'dan da bahsetmiştir. Bu telmihlerde İbrahim'i mancınıkla ateşe atma hadisesi dile getirilmiştir.

Nûh duâsını kabûl edip de eyledi tûfân
Balığın karnında Yûnus görmedi kırk gün ziyân

³⁷⁴ Mustafa Öztoprak, "Seyyid Bilal Hakkında Bilinenler ve Araştırılması Gerekenler", <http://www.vitrinhaber.com/seyyid-bill-hakkinda-bilinenler-ve-arastirilmasi-gerekenler-makale,328.html>. (E.T.: 26.10. 2016)

³⁷⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, Fakülte Kitapevi Yay., 1. Baskı, Isparta 2008, s. 314-315.

³⁷⁶ Dündar Tokgöz, *Sinop Tarihi Turizmi ve Eski Eserler Rehberi*, Önder Matbaa, 1. Baskı, Ankara 1973, 48.

³⁷⁷ Ahmet Talât Onay, *A. g. e.*, s. 315-316.

³⁷⁸ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 391.

Nemrûd attı mancınıkla vermedi bir dem amân
İbrahim'e imdâd edip nârı gülzâr eyledi (s. 504, 1309/3)

(Allah, Nuh'un duasını kabul edip tufanı gönderdi. Yunus, balığın karnında kırk gün zarar görmedi. Nemrud, bir an bile acımayıp İbrahim'i mancınıkla attı ama Allah, İbrahim'e yardım edip ateşi gül bahçesi eyledi.)

7. 1. 13. 2. Firavun

Eski Mısır hükümdarlarının unvanı olup Kuran'da ve İslâm literatüründe kastedilen daha çok Hz. Musa'nın mücadele ettiği Firavun'dur. Burada kastedilenin hangi firavun olduğu bilinmemekle beraber II. Ramses'in oğlu Meteftah olduğu tahmin edilmektedir.³⁷⁹ Firavun da Nemrud gibi tanrılık iddiasında bulunup insanlara zulmetmesiyle meşhurdur. Hz. Musa ile aralarında geçen asanın büyük yılan veya ejderha olması ve Kızıldeniz'in yarılması hadiseleri edebiyata konu edilmiştir. Ayrıca Divan şiirinde kötülük ve şer sembolüdür.³⁸⁰ Âşık Ömer de şiirlerinde bu hadiselere temas etmiştir.

Kıldı Fir'avn çün Benî İsrâile gâyet zebûn
Sihri iptâl eyleyip oldu asâ ejder-nümûn
Kasd edip mel'ûnu hem tahtından etti sernigûn
Kıldı Mûsâ mu'cizeyle Hakk'ı izhâr ol zamân (s. 420, 1045/4)

(Firavun, İsrailoğullarına hep eziyet ettiği için âsâ sihirleri iptal edip ejder görünüşlü oldu. Musa, lanetli Firavun'a kast edip tahtından baş aşağı devirdi, o zaman mucizeyle Allah'ın varlığını ve büyüklüğünü ispat etti.)

7. 1. 13. 3. Ebu Cehil

Asıl adı Amr bin Hişam'dır, İslâm düşmanlığından dolayı Hz. Muhammed ona, *cehâletin babası* manasına gelen Ebu Cehil ismini vermiştir.³⁸¹ Hz. Muhammed devrindeki İslâm düşmanlarının en önde gelenlerindedir. Müşriklerin Bedir Savaşı masraflarının büyük bölümünü kendisi karşılamıştır. Ebu Cehil bu savaşta ensara

³⁷⁹ Ömer Faruk Harman, "Firavun", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 13, s. 119.; Ahmet Talât Onay, *a. g.*, s. 180.

³⁸⁰ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 346.

³⁸¹ Mehmet Ali Kapor, "Ebü Cehil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 10, s. 117.

mensup olan Afra'nın oğulları Muaz ve Muavviz tarafından öldürülmüştür.³⁸² Âşık Ömer, Ebu Cehil'den sadece bir defa bahsetmiştir. Onda da Hz. Muhammed'i düşürmek için kazdığı kuyuya kendisinin düşmesi hadisesine temas etmiştir. Şair, bunu söyleyerek kimse hakkında kötü düşünmemek gerektiğini nasihat etmiştir.

Kimsenin ismini sen kemlik ile fikr eyleme
Şeytân iğvâsına uyup fâniyi zikr eyleme
Kim n'ederse kendi eder ele kemlik eyleme
Ebûcehl'in kazıdığı sen çâha bak da ibret al (s. 361, 848/3)

(Sen kimsenin ismini kötülükle düşünme, şeytanın azdırmasına uyup fani kişilerden bahsetme. Kim ne ederse kendine eder, başkasına kötülük etme. Ebu Cehil'in kendi kazdığı kuyuya kendisinin düşmesine bak da ibret al.)

7. 1. 13. 4. Yezîd

İlk Emevî halifesi Muaviye'nin oğludur ve ondan sonra hilafet makamına geçmiştir. Hz. Hüseyin'i ve aile fertlerini öldürttüğü için edebiyatta ismi zulümle beraber anılır ve ekseriyetle kendisine beddualar edilir. Halifeliği zamanında Medine ve Mekke'de çıkan isyanları bastırmakla uğraşmıştır. Bunun yanında Muaviye zamanında tertip edilen ilk İstanbul Kuşatması'nın (669) kumandanı Yezîd'dir.³⁸³ Muaviye'nin bunu Yezîd'i halifelige hazırlamak için yaptığı düşünülür.

Yezîd, Türk edebiyatında Kerbelâ vakasıyla ve zalimliğiyle anılmıştır. Âşık Ömer de şiirlerinde hem Yezîd'in emriyle gerçekleşen Kerbelâ hadisesinden bahsetmiştir hem de kendi devrindeki Osmanlı düşmanlarını Yezîd diye anmaktadır. Aşağıdaki dizelerde Ehl-i Beyt'e ettiği eziyetten, bundan dolayı Allah'ın rızasını gözetmediğinden ve rahmetinden faydalanamayacağından bahsedilmiştir.

Hânedân-ı âl-i evlâda neler kıldı Yezîd
Tutmadı Hakk'ın rızâsın oldu rahmetten baîd (s. 460, 1160/4)

7. 1. 13. 5. Haccâc-ı Zalim

Emevî iktidarının sadık isimlerindedir. Bu iktidarı devam ettirmek için Emevîler'e karşı olan herkesle savaşmıştır. Bu sadakatinden dolayı "Küleyb" yani

³⁸² "A. g. m.", s. 117.

³⁸³ Ünal Kılıç, "Yezîd I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 513.

köpek yavrusu ve Irak valisi olduğu devrindeki zulmünden dolayı “Zalim” olarak anılmıştır.³⁸⁴ Bu zalimlik Âşık Ömer’in bir şiirinde sevgiliye atfen kullanılmış ve sevgilinin gamzesinden Haccâc diye bahsedilmiş ve âlemi kıydığı söylenilmiştir.

Ey fîrûğ-ı hüsn-i rûyun kişveri târâc-ı dil
Kıydı gamzen âlemi gûyâ hemân Haccâc-ı dil (s. 292, 636/2)

7. 1. 13. 6. Deccâl

Kıyametten hemen önce gelerek yalanlarıyla insanları doğru yoldan saptırarak Müslümanlara karşı savaşan kişi olduğu rivayet edilmektedir. Bir gözü kör olup diğer vasıfları bilinmeyen, esas adının “Sanâtır oğlu Abdullah” olduğu rivayet edilen kişidir.³⁸⁵ Yeryüzüne yeniden ineceğine inanılan Hz. İsa tarafından Filistin’in Lüde adı verilen bölgesinde öldürülecektir.³⁸⁶ Deccal, edebiyata da konu olmuş, Hz. İsa tarafından öldürüleceği ve bindiği eşekle anılmıştır.³⁸⁷ Âşık Ömer Divanı’nda da aynı şekilde geçmektedir.

Düşüp askerın önünce bir acâyip tarz olur
Ol laîn Deccâl sorarsan bir hımâr üstündedir (s. 207, 361/2)

7. 2. Tarihi Şahıslar

Âşık Ömer, şiirlerinde Osmanlı devri şahsiyetlerine yer vermiştir. Bu şahıslar padişahlar, asker şairler ve kim olduğu tespit edilemeyen rütbeli veya erlerdir. Bazıları kendinden önceki isimler, bazıları ise XVII. asır şahsiyetleridir.

7. 2. 1. Sultan II. Murad

Osmanlı padişahlarının altıncısıdır, 1421-1444³⁸⁸ ve 1446-1451³⁸⁹ yılları arasında hükmetmiştir. Henüz şehzade iken 1416’da İzmir’de çıkan Börklüce Mustafa İsyanı’nı bastırmıştır.³⁹⁰ Saltanatının ilk yıllarında Düzmece Mustafa olarak bilinen amcası Mustafa Çelebi³⁹¹ ve kardeşi Şehzade Mustafa ile mücadele etmiş ve galip

³⁸⁴ İrfan Aycan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekaff”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 427.

³⁸⁵ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 338.

³⁸⁶ Zeki Sarıtoprak, “Deccâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 9, s. 69.

³⁸⁷ Ahmet Talât Onay, *A. g. e.*, s. 130-131.

³⁸⁸ Vasfi Mahir Kocatürk, *Osmanlı Padişahları*, Buluş Yay., 3. Baskı, Ankara 1957, s. 97.

³⁸⁹ *A. g. e.*, s. 101.

³⁹⁰ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*, İSAM Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 133.

³⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 5. Baskı, Ankara 1988, s. 388.

gelmiştir.³⁹² Sultan II. Murad'ın girdiği savaşlar şunlardır: 1422 İstanbul Kuşatması³⁹³, 1423 Kastamonu Seferi³⁹⁴, 1430 Selanik'in Fethi³⁹⁵, 1434 Karaman Seferi³⁹⁶, 1437 Macaristan Seferi³⁹⁷, 1443 İkinci Karaman Seferi ve İzladi Muharebesi³⁹⁸, 1444 Varna Savaşı³⁹⁹, 1446 Mora Seferi, 1448 Kosova Meydan Muharebesi, 1450 Arnavutluk Seferi.⁴⁰⁰

Sultan II. Murad, Âşık Ömer'in Varna'yı öven şiirinde Varna'yı fethetmesiyle ve Haçlı ordusuna galip gelmesiyle anılmıştır. Şair, Sultan II. Murad'ın Varna'yı fethettikten sonra kâfirin kalbini yıkıp İslâm'ı şad eylediğini söylemiştir.

Fethine mâlik olunca ibtidâ Sultân Murâd
Yıktı küffârın derûnun eyledi İslâmı şâd
Sînesin deryâya vermiş misli nâdir bir bilâd
Bâğ-ı cennetten nümûne çevre yanı Varna'nın (s. 333, 750/2)

7. 2. 2. Yavuz Sultan Selim

Osmanlı'nın dokuzuncu padişahı olup sekiz yıllık hükümdarlığında üç büyük sefer düzenlemiş ve üçünden de zafer elde etmiştir. 1514'te Safevîlerle girilen Çaldıran Savaşı⁴⁰¹, 1516'da Memlûk Sultanı Kansu Gavri ile girilen Mercidabık Savaşı⁴⁰² ve Memlûk Sultanlığı'nı ortadan kaldırdığı Ridaniye Savaşı⁴⁰³ Yavuz Sultan Selim'in düzenlediği seferlerdir.

Kendisi de şiir yazar Yavuz Sultan Selim, diğer Osmanlı padişahları gibi şairlere yardım etmiştir ve sefere giderken şairleri de beraberinde götürmüştür. Âşık Ömer, aşağıdaki dörtlükte XVI. asır şairleri olan Hayâlî Bey ve Taşlıcalı Yahyâ Bey ile beraber *Sultan Selim Han*'dan bahsetmiştir. Bu iki şairden Hayâlî Bey'in Sultan II. Selim'in iktidarını görmediği ve Taşlıcalı Yahyâ'nın da Sultan II. Selim ile dostluğunun olmadığı düşünülürse, burada geçen *Sultan Selim Han* ancak Yavuz Sultan Selim'dir.

³⁹² A. g. e., 393.

³⁹³ A. g. e., 389.

³⁹⁴ A. g. e., 394.

³⁹⁵ A. g. e., 410.

³⁹⁶ A. g. e., 415.

³⁹⁷ A. g. e., 416.

³⁹⁸ A. g. e., 422.

³⁹⁹ A. g. e., 436.

⁴⁰⁰ Halil İncalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*, İSAM Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 151.

⁴⁰¹ Halil İncalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 137.

⁴⁰² A. g. e., s. 142.

⁴⁰³ A. g. e., s. 143.

Ârifler Hayâlî nazmın beğendi
Sultan Selîm Han'a kılıp pesendi
Semend-i tab^c -ıla Yahyâ Efendi
Niçe dem cüst-ü-cü kıldı meydânı (s. 538, 1422/9)

5. 2. 3. Kanunî Sultan Süleyman

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olup 1520-1566 yılları arasında hüküm sürerek, Osmanlı padişahları arasında tahtta en uzun süre kalan sultandır.⁴⁰⁴ Avrupa'ya on, İran'a üç sefer tertip ederek toplamda on üç seferle Osmanlı padişahlarının en çok savaşa girmiş hükümdarıdır.⁴⁰⁵ Tahta çıkışının hemen ardından Belgrad (1521) ve Rodos (1522) alınmıştır.⁴⁰⁶ 1526 Mohaç Meydan Muharebesi⁴⁰⁷, 1529 Viyana Kuşatması⁴⁰⁸, 1532 Alman Seferi⁴⁰⁹, 1534 İrakeyn Seferi⁴¹⁰, 1537 İtalya Seferi⁴¹¹, 1538 Boğdan Seferi⁴¹², 1541 İstabur (Macar) Seferi ve 1543 Macar Seferi⁴¹³, 1548 İkinci İran Seferi⁴¹⁴, 1554 Üçüncü İran Seferi⁴¹⁵ ve son olarak 1566 Sigetvar Seferi⁴¹⁶ Kanunî Sultan Süleyman'ın en mühim mücadeleleridir.

Âşık Ömer, Kanunî Sultan Süleyman'ı Macaristan İmparatorluğu'nu yıkmasıyla anmıştır. Bu şiirde 'Süleymân-ı zamân' terkiibini kullanarak Hz. Süleyman'ı da telmih etmiştir. Şair kendine seslenerek kibirlenmemesi gerektiğini, çünkü bir gaflet hâlinde *zaman Süleyman'ının Şair'i Macarlara olduğu gibi viran edeceğini* söylemiştir.

Şeş cihâta hükm edip dilâ şâh-ı cihân
Halka kibrin olsa niçe Sâm u Rüstem kahramân
Gâfil olma ey Ömer iş bu Süleymân-ı zamân
Seni taş altında kor bir gün misâl-i Engerûs (s. 286, 611/6)

⁴⁰⁴ Feridûn M. Emecen, *a. g. e.*, s. 99.

⁴⁰⁵ *A. g. e.*, s. 137.

⁴⁰⁶ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 55. Baskı, İstanbul 2015, s. 149.

⁴⁰⁷ *A. g. e.*, s. 153.

⁴⁰⁸ *A. g. e.*, s. 154.

⁴⁰⁹ *A. g. e.*, s. 155.

⁴¹⁰ Feridûn M. Emecen, *a. g. e.*, s.117.

⁴¹¹ *A. g. e.*, s. 119.

⁴¹² *A. g. e.*, s. 120.

⁴¹³ *A. g. e.*, s. 122.

⁴¹⁴ *A. g. e.*, s. 128.

⁴¹⁵ *A. g. e.*, s. 130.

⁴¹⁶ *A. g. e.*, s. 136.

7. 2. 4. Hayâlî Bey

Şair Hayâlî Bey, XVI. yüzyılda yaşamıştır. Anadolu ve Rumeli’de derviş kılığında gezen *Abdallar* zümresi içerisindeyken onların yanından alınır ve kısa süre sonra şiirdeki mahareti fark edilerek padişahın meclisine girmiştir.⁴¹⁷ Kanunî Sultan Süleyman’ın Rodos Seferi için yazdığı kasidedeki canlı savaş tasvirlerinden dolayı bu sefere katıldığı düşünülmektedir.⁴¹⁸

Âşık Ömer, *Şairnâme*’sinde Hayâlî Bey’in şiirlerinin ârifler tarafından beğenildiğini söylemekte ve onu en büyük rakiplerinden Taşlıcalı Yahyâ Bey ile birlikte anmaktadır.

Ârifler Hayâlî nazmın beğendi
Sultan Selîm Han’a kılıp pesendi
Semend-i tab‘ -ıla Yahyâ Efendi
Niçe dem cüst-ü-cü kıldı meydânı (s. 538, 1422/9)

7. 2. 5. Taşlıcalı Yahyâ Bey

XVI. yüzyılda yaşamış meşhur şairlerden Taşlıcalı Yahyâ Bey, Yeniçeri Ocağı’nda yetişmiş şairlerdendir ve henüz şairliğinin ilk yıllarında Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran ve Mısır Seferlerine katılmıştır.⁴¹⁹ Daha sonra Kanunî Sultan Süleyman’ın meclisine giren şair, Kanunî Sultan Süleyman döneminde çıkılan 1529 Viyana Kuşatması, 1532 Alman Seferi, 1534 İrakeyn Seferi⁴²⁰, 1548’de sipahî olarak katıldığı 2. İrakeyn Seferi’ne katılmış⁴²¹, ardından Şehzade Mustafa’nın katledilmesi üzerine yazdığı meşhur mersiyeyle devlet ricâli ile arası açılmış ve bulunduğu mevkiden azledildiği için Rumeli serhaddine gidip akıncıların arasına katılmıştır.⁴²² Şair son döneminde Kanunî’nin Sigetvar Seferine katılmış ve bu zaferle alakalı kaside yazmıştır.⁴²³

⁴¹⁷ Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1987, s. 18.

⁴¹⁸ A. g. e., s. 18.

⁴¹⁹ Mehmed Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey Divânı’ndan Örnekler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1983, s. 7.

⁴²⁰ A. g. e., s. 8.

⁴²¹ A. g. e., s. 10.

⁴²² A. g. e., s. 13.

⁴²³ A. g. e., s. 13.

Âşık Ömer, *Şairnâme*'sinde Yahyâ Bey'den bahsederken onun Sultan Selim Han'ın beğenisini kazandığından söz etmiştir. Yahyâ Bey'in Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye savaşlarıyla ilgili kasideler yazıp Yavuz Sultan Selim'e sunduğu düşünülürse, burada *Sultan Selîm Han*, Sultan II. Selim değil Yavuz Sultan Selim olmalıdır. Çünkü Yahyâ Bey, Sultan II. Selim zamanında hayatta olmasına rağmen ona kaside yazmamıştır.⁴²⁴ Bundan hareketle Sultan II. Selim ile arasının açık olduğu düşünülebilir.

Âşık Ömer, Yahyâ Bey'in şiirini *çevik huylu at* olarak nitelendirmiş ve uzun süre boyunca şairlik meydanında dolanıp bu konuda maharetli olduğunu dile getirmiştir.

Ârifler Hayâlî nazmın beğendi
Sultan Selîm Han'a kılıp pesendi
Semend-i tab^c -ıla Yahyâ Efendi
Niçe dem cüst-ü-cü kıldı meydânı (s. 538, 1422/9)

7. 2. 6. Sultan IV. Mehmed

Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu padişahı olup 1648-1687 yılları arasında hüküm sürmüştür.⁴²⁵ Sultan IV. Mehmed, av merakından dolayı *Avcı Mehmed* olarak da bilinmektedir.⁴²⁶ IV. Mehmet, saltanatı boyunca idareyi ve askerî işleri Köprülülere bırakmıştır⁴²⁷ ancak 1672'de ordunun başında Lehistan Seferi'ne çıkmış ve Kamanıçe'yi almıştır.⁴²⁸

Âşık Ömer, Sultan IV. Mehmed'ten hürmetle bahsetmiş hatta oğlu Sultan II. Mustafa'yı anlatırken bile IV. Mehmed'e temas etmiştir. Buradan Şair'in Sultan IV. Mehmed'e büyük sevgi beslediği anlaşılabilir. Aşağıdaki dörtlükte Sultan'ı *kahraman* olarak anmıştır.

Âşıkâna ta^c n edenler şu cihânda gülmesin
Dünyâlilar durdukça dursun bin yaşasın ölmesin
Bu Ömer'e dahl edenler şu cihânda bulmasın
Kahraman Sultân Mehmed Han'a karşı söyleme (s. 479, 1222/4)

⁴²⁴ A. g. e., s. 14.

⁴²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 496.

⁴²⁶ A. g. e., s. 493.

⁴²⁷ A. g. e., s. 484.

⁴²⁸ A. g. e., s. 422.

(*Âşıkları ayıplayanlar bu dünyada gülmesin, bu Ömer'e karışanlar bu dünyada iyilik bulmasın. Kahraman Sultan Mehmed Han'a karşı söz söyleme, dünya durdukça, dursun bin yaşasın ölmesin.*)

7. 2. 7. Sultan II. Ahmed

Osmanlı Devleti'nin yirmi birinci padişahıdır ve 1691-1695 yılları arasında hüküm sürmüştür.⁴²⁹ Tahta çıktığı esnada Osmanlı, Avusturya, Lehistan ve Venedik ile savaş hâlinindedir. Âşık Ömer Divanı'nda Sultan II. Ahmed'ten Avusturya seferi ile alakalı olarak bahsedilmiştir, ancak Sultan II. Ahmed bu sefere gitmemiş, padişahlık devrini tamamen Edirne'de geçirmiştir, buna rağmen tahta çıktığı esnada devlet üç cephede savaş hâlinindedir ve hükümdarlığı boyunca bu savaşlar devam etmiştir.

Şair, aşağıdaki dörtlüğünde ordunun sefere çıkışını anlatmıştır ve muhtemelen sefer alayının başında olan Sultan II. Ahmed'in Avusturya Seferi'ne çıktığını söyleyip düşmanı yenmek için Allah'a dua edip Allah'tan yardım istemektedir.

Yâ İlâhî kıl hidâyet hürmetiyçün ol Habîb
Ol la'în-i bed-fiâli makhûr eyle an-karîb
Der ki Ömer bu sene de umarız fethin nasîb
Hazret-i Sultân vekîli Ahmed Han'dır varan (s. 422, 1052/4)

7. 2. 8. Sultan II. Mustafa

Osmanlı Devletinin yirmi ikinci padişahıdır ve 1695-1703 yılları arasında hüküm sürmüştür.⁴³⁰ Sultan II. Mustafa, Lippe ve Lugoş kalelerini aldığı 1696 Avusturya Seferi ile meşhurdur, ancak bir yıl sonra Zenta'da büyük bir bozguna uğramıştır.⁴³¹

Âşık Ömer Divanı'nda Sultan II. Mustafa'nın Avusturya Seferi'ne ve Lugoş Zaferi'ne temas edilmiştir ancak Zenta'daki mağlubiyetten bahsedilmemiştir. Aşağıdaki dörtlükte Sultan II. Mustafa'yı hayırla yâd edip gazi bir padişah olduğunun üzerinde durmuş, bu yönüyle babası Sultan IV. Mehmed'i hatırlattığını söylemiştir.

Bu Ömer hayr-ile yâd eder onu

⁴²⁹ A. g. e., s. 555.

⁴³⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, a. g. e., s. 271.

⁴³¹ Halil İncelik, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2015, s. 272.

Haşre dek şâd ola rûh-ı revânı
Düşmâna andırır Mehemmed Hân'ı
Sultan Mustafâ'nın nev-gazâsıdır (s. 175, 246/5)

(*Bu savaş, Düşmana IV. Mehmed Han'ı andıran Sultan II. Mustafa'nın yeni gazâsıdır. Bu Ömer onu hayırla yâd eder. Ferah ruhu mahşere dek mesut olsun.*)

7. 2. 9. Sultan III. Ahmed

Osmanlı Devleti'nin yirmi üçüncü padişahıdır ve 1703-1730 yılları arasında hüküm sürmüştür.⁴³² Sultan III. Ahmed, seferlere serdar tayin etmiştir ancak bizzat Avusturya Seferi'ni Sofya'ya giderek oradan idare etmiştir.⁴³³

Âşık Ömer, bir şiirinde *Sultan Ahmed Han* adını vererek Ruslara karşı galip geldiğini anlatmıştır. Sultan II. Ahmed devrinde Ruslarla herhangi bir mücadele gerçekleşmemiştir, buradaki Rus Zaferi, muhtemelen Prut Zaferi'dir.

Gözümüz yaşına bakıp ol yüce Sultân'ımız
Feth-i nusretler müyesser eyledi Sübhân'ımız
Hamdülillâh gâzi oldu Sultân Ahmed Hân'ımız
Hak taâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (s. 516, 1358/3)

(*O yüce sultan olan Allah'ımız gözümüzün yaşına bakıp, yardımıyla fethi kolay eyledi. Allah'a hamdolsun Sultan Ahmed Han'ımız gazi oldu, Allah Teâlâ Rus zaferini kolay eyledi.*)

7. 2. 10. Selim Giray Han

Kırım hanlarından olup 1671'de Sultan IV. Mehmed tarafından Kırım Hanı olarak tayin edilmiştir.⁴³⁴ Osmanlı Devleti'nin yanında girdiği savaşlar şunlardır: 1675 Lehistan Seferi, 1677 Çehrin Seferi ve Viyana Bozgunu'ndan sonra Karlofça Antlaşması'na kadar geçen süredeki savaşlara katılmıştır.⁴³⁵

⁴³² Vasfi Mahir Kocatürk, *A. g. e.*, s. 272.

⁴³³ *A. g. e.*, s. 274.

⁴³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 422

⁴³⁵ *A. g. e.*, s. 447-586.

Âşık Ömer Divanı'nda yalnızca bir şiirde geçmektedir. Adının geçtiği aşağıdaki beyit Selim Giray Han'ın ölümü üzerinde yazılmış olan mersiye den alınmış olup Şair bu mersiye boyunca büyük üzüntü yaşadığını göstermiştir.

Eşcâr-ı lisân çala bâğa bunu târih
Hey câygâh yâhû Hacı Selim Giray Han (s. 453, 1131/21)

7. 2. 11. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Sultan IV. Mehmed devrinin 1676-1683 yılları arasında sadrazamlık etmiştir. 1678 Çehrin Seferi⁴³⁶ ve Osmanlı Devleti'nin "Gerileme Devri"ni başlatan II. Viyana Kuşatması⁴³⁷ onun serdarlığındaki savaşlardır. Âşık Ömer, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dan bir defa bahsetmiştir ve onun dargın olup sövdüğünü ve Kaynarca'da nöbetini savdığını söylemiştir.

Kara Mustafa Paşa dargın söğüyor
Kaynarca'da növbetini savıyor (s. 464, 1171/11)

7. 2. 12. Mustafa Ağa

Kim olduğu bilinmemektedir, muhtemelen yeniçeri ağalarından biridir. Âşık Ömer bir savaşta şaban ayında şehit olduğundan bahsetmektedir.

Mustafa Ağa gazâyâ istikâmet eyledi
Mâh-ı Şa' bânın o dem devri nihâyet eyledi
Mansıb-ı dünyâdan el çekip ferâgat eyledi
Âlem-i ukbâyâ nasb etti onu Rabbü'l-Mecîd (s. 149, 169/7)

(Mustafa Ağa savaşa yürüdü, o zaman şaban ayının son günleri erdi. Dünya makamından el çekip, feragat eyledi. Yüce Allah ona ahiret âlemini nasip etti.)

7. 2. 13. Muhammed Ağa

Kim olduğu bilinmemektedir, muhtemelen yeniçeri ağalarından biridir. Âşık Ömer şiirlerinde bir defa adı geçmektedir.

İsm-i zâtındır Muhammed nâm u şânındır ağa
Ola yâr u yâverin mevlâ şefiin Mustafâ

⁴³⁶ A. g. e., s. 430.

⁴³⁷ A. g. e., s. 445.

Ahsen-i takvîm yarattı Hak seni kıldı atâ
Dilde evsâf-ı cemîlin hor edenler hor ola (s. 483, 1239/3)

(*Muhammed senin adındır, ağa unvan ve şanıdır. Allah kurtarıcın, Hz. Muhammed dostun ve yardımcın olsun. Allah seni lutfuyla güzel tabiatlı yarattı. Gönülde güzel vasıflarını kötöleyenler, aşağılayanlar, hor olsun, aşağılansın!*)

7. 2. 14. Kazasker Askerî

Âşık Ömer'in *Şairnâme* adı verilen şiirinde adı geçen bir şahıstır. Âşık Ömer onun kazasker olduğunu ve Mevlevî tarikatine mensup olduğunu söylemektedir. Divanı bulunan Muhammed Askerî'nin hayatı incelendiğinde onun Halvetî tarikatine bağlı olduğu⁴³⁸ ve 1655 yılında Afyon'a gidip ömrünün sonuna kadar burada müderrislik ettiği görülmektedir.⁴³⁹ Bu bilgilere göre Âşık Ömer'in *Şairnâme*'sinde adı geçen Askerî ile divanı bulunan Askerî aynı kişiler olamaz. Aynı tezde ismi Askerî olan üç şair hakkında daha bilgi verilmiştir.⁴⁴⁰ Bunlarla ilgili bilgilere bakıldığında da Âşık Ömer'in bahsettiği Askerî ile farklı oldukları görülmektedir. Bundan dolayı Âşık Ömer'in Kazasker Askerî olarak bahsettiği şahısla alakalı herhangi bir bilgi bulunamamıştır; ancak Şair, Askerî'nin şiirleriyle ünlendiğini söylemektedir.

Askerî âleme gulgula saldı
Kazasker sadrında hükûmet kıldı
Molla Celâlettin ilmiyle oldu
Hakikat bahrının gevheri kânı (s. 538, 1422/13)

(*Askerî dünyaya velvele saldı, kazasker makamında hüküm eyledi. Molla Celâlettin'in ilmiyle hakikat denizinin incisi ve maden ocağı oldu.*)

7. 2. 15. Kâtibî

Hayatı hakkında çok fazla bilgi olmayıp Kayıkçı Kul Mustafa ve Kuloğlu ile yakınlığından dolayı XVII. asırda yaşayan bir asker şair olduğu tespit edilmiştir.⁴⁴¹ Âşık Ömer de hakkında bilgi vermemiş, sadece saz şairlerinin ismini saymaya ondan başlayacağını söylemiştir.

⁴³⁸ Halil Karagöz, *Askerî Divânı'nın Tenkitli Metni*, Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1997, s. 1.

⁴³⁹ A. g. e., s. 3.

⁴⁴⁰ A. g. e., s. 4.

⁴⁴¹ Nurettin Albayrak, "Kayıkçı Kul Mustafa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 25, s. 78.

Evvel Kâtibî'den edelim âgâz
Kâmî'nin sözlerin derûnunda yaz
Köroğlu çalardı perdesizce saz
Kuloğlu'nun belli nâm u nişânı (s. 539, 1422/30)

(Önce Kâtibî'den söz edelim, Kâmî'nin sözlerini kalbine yaz. Köroğlu perdesizce saz çalardı, Kuloğlu'nun şöhreti ve ünü belli.)

7. 2. 16. Kuloğlu

Asıl adı Mustafa olup hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.⁴⁴² Sultan IV. Murad'a yakın bir şair iken, onun ölmünden sonra Cezayir'e sürülmüş ve Sultan İbrahim'in ölümünden sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.⁴⁴³ Sultan IV. Murad için söylediği mersiye den yaşadığı devir, isminden de yeniçeri olduğu anlaşılabilir. ⁴⁴⁴ Âşık Ömer ondan “namlı” bir şair olarak bahsetmektedir.

Evvel Kâtibî'den edelim âgâz
Kâmî'nin sözlerin derûnunda yaz
Köroğlu çalardı perdesizce saz
Kuloğlu'nun belli nâm u nişânı (s. 539, 1422/30)

7. 2. 17. Köroğlu

XVI. asrın sonu ile XVII. asrın başında yaşamış bir eşkıyadır, bir de Âşık Köroğlu olduğu düşünülür ancak bunların aynı kişi mi, yoksa farklı kişi mi olduğu bilinmemektedir.⁴⁴⁵ Ancak Osmanlı devlet ricalinden Özdemiroğlu Osman Paşa için Köroğlu mahlaslı şiir yazılması, Osmanlı ordusuna mensup bu isimli bir asker olabileceğini göstermektedir.⁴⁴⁶ Köroğlu ismi, Âşık Ömer Divanı'ndaki Şairname'de de iki defa geçmektedir, bu eserden yola çıkılırsa, iki farklı Köroğlu olma ihtimali daha fazladır. Zaten Bolu Beyi'ne isyan eden ilk Köroğlu'ndan sonra, adını Köroğlu koyup meydana çıkan pek çok kişi görülmüştür.⁴⁴⁷

Demiroğlu dolu destinde câmlar
Süremez piyâde yanında kemler

⁴⁴² Ali Berat Alptekin – Saim Sakaoğlu, *Türk Saz Şiiri Antolojisi*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara 2006, s. 69.

⁴⁴³ A. g. e., s. 69.

⁴⁴⁴ Ali Çelik, *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Timaş Yay., 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 155.

⁴⁴⁵ Faruk Sümer, Nurettin Albayrak, “Köroğlu”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 26, s. 270.

⁴⁴⁶ Ali Çelik, a. g. e., s. 79

⁴⁴⁷ Faruk Sümer, Nurettin Albayrak, “a. g. m.”, s. 270.

Gezdi Ayvaz ile bir niçe demler
Köroğlu'nun dağlar oldu mekânı (s. 539, 1422/32)

(Demiroğlu'nun elinde kadehler doludur, kötüler onun yanında yürüyemez.
Köroğlu, Ayvaz ile birçok zaman gezdi ve Köroğlu'nun mekânı dağlar oldu.)

7. 2. 18. Kayıkçı Kul Mustafa

Hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. İsminden yola çıkılarak gençliğinde Garp Ocakları'na mensup bir asker şair olabileceği, daha sonra yeniçerilere katıldığı düşünülmektedir.⁴⁴⁸ Murat Reis için şiir yazması ve Abaza Hasan Paşa isyanından bahsetmesi, onun XVII. arsıda yaşadığını açıkça göstermektedir.⁴⁴⁹ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde adı geçen şairlerden biridir.⁴⁵⁰

Kayıkçı Kul Mustafa'nın en ünlü eseri Bağdat'ın Fethi'ni anlattığı Genç Osman Destanıdır. Âşık Ömer, Kayıkçı Kul Mustafa hakkında teferruatlı bir bilgi vermemiş, sadece diğer saz şairlerinin onun yolundan gittiğini söylemiştir.

Kayıkçı'nın ikrârını güderler
Hüsâm'ın da ziyâde mehdin ederler
Varat gazâsında şehittir derler
Dîn uğruna fedâ eyledi cânı (s. 539, 1422/31)

(Kayıkçı Kul Mustafa'nın ikrarını takip ederler. Hüsâm'ın da daha fazla methini ederler. "Varad Gazâsı'nda şehit oldu" derler. Din uğruna canını feda etti.)

7. 2. 19. Hüsâm

Âşık Ömer'in Şairnâme'sinde Kayıkçı Kul Mustafa ile beraber anılmıştır. Âşık Ömer bu şahsın Varad Savaşı'nda şehit olduğunu söylemektedir, hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Kayıkçı'nın ikrârını güderler
Hüsâm'ın da ziyâde mehdin ederler
Varat gazâsında şehittir derler
Dîn uğruna fedâ eyledi cânı (s. 539, 1422/31)

⁴⁴⁸ Nurettin Albayrak, "a. g. m.", s. 78.

⁴⁴⁹ Ali Çelik, a. g. e., s. 151.

⁴⁵⁰ Ali Berat Alptekin – Saim Sakaoğlu, a. g. e., s. 67.

7. 3. 20. Geda Muslu

XVII. asrın başlarında yaşamış, Garp Ocakları'na mensup bir asker şair olduğu düşünülmektedir.⁴⁵¹ Âşık Ömer Divanı'ndan başka Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde ve Sun'î'nin Tekerleme'sinde adı geçmektedir.⁴⁵² Âşık Ömer, Geda Muslu'nun Bağdat'ta şehit olduğunu söylemektedir.

Kul Balı'nın tatlı kelâm dilinde
Kul Himmet'in aşk silahı belinde
Gedâ Muslu gidip Bâğdat elinde
Şehit oldu diyü söylerler onu (s. 539, 1442/34)

(*Kul Balı'nın dilinde tatlı sözler, Kul Himmet'in elinde aşk silahı vardır. Geda Muslu'dan Bağdat ilinde şehit oldu diye bahsederler.*)

7. 3. Mitolojik Şahıslar

Âşık Ömer Divanı'nda kahramanlıklarıyla ünlü mitolojik şahıslara yer verilmiştir. Bunlar daha çok Divan şiirinin klasikleşmiş isimleri olan *Şâhnâme* kahramanlarıdır. Divan'da adı geçen mitolojik şahsiyetlerin bazıları gerçekte de yaşamıştır ancak edebiyat sahasında daha çok efsanevî hususiyetleriyle ele alındığı için bu başlık altında incelenmiştir.

7. 3. 1. Tahmûrs

Şahnâme'de geçen İran şahlarından olup Pîşdâdî Hanedanı'nın üçüncü hükümdarıdır. Kelime manası olarak güçlü, cesur ve kahraman demektir.⁴⁵³ Tahmûrs ile ilgili çok fazla bilgi olmayıp Şâhname'de Huşeng'in oğlu olarak geçmektedir ve lakabı *Devbağlayan*'dir. Vahşi hayvanları ve atı ilk ehlileştirenin Tahmûrs olduğu yazmaktadır.⁴⁵⁴ Âşık Ömer Divanı'nda "Tahmûr" şeklinde geçmektedir.

Tahmûrs, Âşık Ömer Divanı'nda ibret vesilesi olarak kullanılmış ve Şair, Tahmûrs'un toprak altında yattığını, böyle büyük bir hükümdarın bile öldüğünü ve bundan ibret alınması gerektiğini söylemiştir.

⁴⁵¹ A. g. e., s. 27.

⁴⁵² Ömer Zülfe, "Gedâ Musli ve Bir şiiri", *İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2005, C. 33, s. 284.

⁴⁵³ Nimet Yıldırım, a. g. e., s. 681.

⁴⁵⁴ Dursun Ali Tökel, a. g. e., s. 266.

Devr eder o cihân yine bu cihân
Kondu göçtü buna niçe Süleymân
İbretle nazar kıl hâk-ile yeksân
Niçe Tahmûr niçe Rüstem sürünür (s. 167, 221/4)

7. 3. 2. Cem (Cemşîd)

Pîşdâdî Hanedanı'nın dördüncü hükümdarıdır. Yedi yüz yıl boyunca insanlar, devler, cinler, periler ve kuşlar üzerinde hüküm sürdüğü rivayet edilmektedir.⁴⁵⁵ Cem, demiri yumuşatıp silah yaptırmış ve aynı zamanda kumaşlarla mimarîyi de keşfetmiştir, hastalıklara çare bularak insanların hastalıktan ölmesini engellemiştir.⁴⁵⁶ Bütün bu maharetler Cem'in kendisini *Tanrı* olarak görmesine sebep olmuş ve bundan dolayı Tanrı'nın gazabına uğrayarak cezalandırılmış ve ordusu dağılıp yanındakiler onu terk ettikten sonra Dahhâk tarafından öldürülmüştür.⁴⁵⁷ Divan şiirinde şarabı bulması, kadehi (câm-ı Cem) ve zalim hükümdar Dehhâk tarafından mağlup edilmesiyle anılmaktadır.⁴⁵⁸

Her şeyin gelip geçiciliği, hayatın faniliği konusunda kaleme alınmış olan aşağıdaki mısralarda, bu dünyanın Cem'e kalmadığı, o kadar iştret kadehini içip sarhoş olmayan Cem'in ecel, ölüm kadehini içince kendinden geçmiş hâlde yattığı anlatılmaktadır.

Kimlere kaldı müebbet işbu devr-i rûzigâr
Kanı Cemşîd kanı Sâm yâ Rüstem ü İsfendiyâr
Âhirü'l-emr hâk içre oldular gör hor (u) zâr
Câm-ı ıyşî nûş edip mest olmaz iken Cem hezâr
Câm-ı mevtin cür' asın nûş etti lâ-ya' kil yatar
Hey hey gâfil küre olmuş bir avuç gil yatar (s. 254, 504/3)

7. 3. 3. Dahhâk

Pîşdâdî Hanedanı'nın beşinci hükümdarıdır ve kötülüğüyle bilinmektedir. Ferîdûn tarafından yenilgiye uğratılana kadar bin yıl hüküm sürmüştür.⁴⁵⁹ Avesta ve Şahnâme gibi İran metinlerinde Arap asıllı olarak anlatılan Dahhâk üç başlı, üç ağızlı ve

⁴⁵⁵ Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 204.

⁴⁵⁶ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 125-126.

⁴⁵⁷ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 126.

⁴⁵⁸ Rıdvan Canım, *a. g. e.*, s. 256.

⁴⁵⁹ Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 227.

altı gözlü korkunç bir görünümde tasvir edilmiştir.⁴⁶⁰ Dahhak'ın omuzlarında birer kara yılan çıkmış ve bu yılanları öldürmeye çare bulunamamıştır. Şeytan, Dahhak'a hekim kılığında gelerek bu yılanları etkisiz hâle getirmenin tek yolunun her gün iki insan beyni yemek olduğunu söylemiştir. Dahhak'ın bu tavsiyeye uymasıyla beraber yeryüzü kötülükle dolmuş ve Tahmûrs zamanında bağlanan devler tekrar ortaya çıkmıştır.⁴⁶¹ Daha sonra on sekiz oğlu olan Demirci Gâve, Dahhâk'ın huzuruna çıkıp on yedi oğlunu Dahhâk'a verdiğini ve sonuncuyu bağışlamasını istemiştir. Dahhâk bunu kabul edip kendisinin adil olduğunu beyan eden bir belge imzalamasını isteyince Gâve bu belgeyi yırtmış ve demirci önlüğünü bir mızrağın ucuna takarak isyan başlatmıştır.⁴⁶² Bu isyana iştirak eden Ferîdûn, ordusuyla gelerek Dahhâk'ın ordusunu yenmiş, onu öküz başlı gürzüyle etkisiz hâle getirmiş ve iki dağın arasına bağlayarak başına çiviler çaktırmıştır.⁴⁶³ Dahhâk, Divan şiirinde hükümdarlığı, zalimliği, Ferîdûn tarafından ortadan kaldırılması ve omuzlarından çıkan yılanlarla işlenmiştir.⁴⁶⁴

Âşık Ömer Divanı'nda teferruata girilmeden yalnızca ismi verilmek suretiyle bahsedilmiştir. Zamanında dünyaya hükmetmek için savaştan Cemşid, Dahhâk, Ferîdûn ve Keyhüsrev'in şimdi ölmüş olduğunu yazmıştır.

Niçe Leylâ niçe Mecnûnlar gelip gitti buna
Niçe Şîrîn niçe meftûnlar gelip gitti buna
Niçe Dahhâk niçe Ferîdûnlar gelip gitti buna
Niçe Cemşîd niçe Keyhusrev gelip göçmektedir (s. 179, 260/3)

7. 3. 4. Ferîdûn

Pîşdâdî Hanedanı'nın altıncı hükümdarı olan Ferîdûn, Demirci Gâve ile birlikte Dahhâk'ı devirerek İran tahtına oturmuş ve beş yüz yıl hükmetmiştir.⁴⁶⁵ Ferîdûn'un babası Abtin, beyni yılanlara yedirilmek için Dahhâk tarafından öldürülmüştür ve kendisine onun oğlunun büyüdüğü zaman onun saltanatına son vereceği kehaneti söylenen Dahhâk, Ferîdûn'un peşine düşmüş ama Ferîdûn'u bulamayınca sinirlenerek onu besleyen kutsal ineği öldürmüştür. Zaman geçip büyüyen Ferîdûn, Gâve'nin

⁴⁶⁰ A. g. e., s. 228.

⁴⁶¹ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 143.

⁴⁶² A. g. e., s. 144.

⁴⁶³ A. g. e., s. 144.

⁴⁶⁴ A. g. e., s. 148.

⁴⁶⁵ A. g. e., s. 166.

başlattığı isyana ordusuyla destek vererek Dahhâk'ı safdışı bırakmıştır.⁴⁶⁶ Şiirlerde güzrüyü birlikte anılmıştır.⁴⁶⁷ Ancak Âşık Ömer Divanı'nda herhangi bir özelliğinden bahsedilmemiş, dünyanın gelip geçiciliğini anlatmak üzere sadece ismi dile getirilmiştir.

Niçe Leylâ niçe Mecnûnlar gelip gitti buna
Niçe Şîrîn niçe meftûnlar gelip gitti buna
Niçe Dahhâk niçe Ferîdûnlar gelip gitti buna
Niçe Cemşîd niçe Keyhusrev gelip göçmektedir (s. 179, 260/3)

(*Bu dünyaya nice Leylâ, nice Mecnûn, nice Şirin, nice meftûn nice Dahhâk, nice Ferîdûn, nice Cemşid, nice Keyhusrevler gelip gitmiştir.*)

7. 3. 5. Nerîmân

İran kahramanlarından Gerşâsp'ın oğlu, Rüstem'in dedesi olan Sâm'ın babasıdır.⁴⁶⁸ Sipend Dağı'nı almak için oradan kafasına atılan bir taşla öldürülen Nerîmân'ın intikamı Rüstem tarafından alınmıştır.⁴⁶⁹ Âşık Ömer, sevgilinin zalim gözlerinin âşıkları güldürmeyip her zaman ağlattığını, dert ve gamının şiddetinin kâfir Müslüman ayırt etmeden ağlattığını ve güçlü elinin pençesinin çok Nerîmân'ı ağlattığını söylemiştir ve sevgiliye kendisinin asrın Melik Kâsım'ı mı olduğunu sormuştur. Buradan hareketle Şair'in Nerîmân'ı güçlü bir savaşçı olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Gözlerin şâd etmeyip uşşâkı her an ağlatır
Şiddet-i derd ü gamın kâfir müselmân ağlatır
Pençe-i pür zûr-ı destin çok Nerîman ağlatır
Yoksa asrın Kâsım-ı la'lin-kabâsı sen misin (s. 438, 1105/2)

7. 3. 6. Sâm

Nerîmân'ın oğlu olan Sâm, Zâl'in babası, Rüstem'in dedesidir.⁴⁷⁰ Ferîdûn'un torunu *Minuçihr*'in en yakın dost ve savaşçılarında biri olan Sam, bir ejderhayı tek vuruşta öldürdüğü için *Tekvuruşlu Sam* olarak anılmıştır.⁴⁷¹ Sam, Divan şiirinde daha çok kıyas unsuru olarak kullanılmış ve kasidelerde memduha göre aciz kaldığı dile

⁴⁶⁶ A. g. e., s. 168.

⁴⁶⁷ Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 310.

⁴⁶⁸ A. g. e., s. 545.

⁴⁶⁹ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 243.

⁴⁷⁰ A. g. e., s. 258.

⁴⁷¹ A. g. e., s. 258.

getirilmiştir.⁴⁷² Âşık Ömer Divanı'nda yiğitliğiyle anılmış ve Osmanlı ordusundaki askerler Sâm'a ve torunu Rüstem'e benzetilmiştir.

Âl-i Osmân'a hıyânet eyleyen bed-nâmı gör
Şehriyârî hey'etinde Rüstem'i gör Sam'ı gör
Çekilir deryâ misâli asker-i İslâm'ı gör
Her biri ejder misâli geçtiler gürûh gürûh (s. 143, 153/3)

(Osmanlı'ya ihanet eden kötü adlıyı gör, padişahın heyetinde Rüstem'i gör Sam'ı gör, deniz misali hücum eden İslâm askerini gör, her biri bir ejder gibi bölük bölük geçtiler.)

Âşık Ömer Divanı'nda sevgilinin bakışlarının Rüstem veya Sâm olduğu söylenilerek sevgilinin can alıcı bakışları ile Sâm arasında benzerlik kurulmuştur.

Şöyle bir cânânın gözler gönül vaslın müdâm
Yalnız bir ben değil hayrânıdır hep hâs ü âm
Lebleri yâkût-ı ahmer gûyiyâ bir dolu câm
Hûnî gözler Kahramânî bakışı Rüstem ya Selîm[Sâm]
Kirpiği tîr-i kazâ kudret kemîninden gelir
Dil-feşân olur ona cân âferininden gelir (s. 252, 501/2)

(Gönül, sevgilinin vuslatını daima öyle bir gözler ama yalnız bir ben değil, bütün herkes hayranıdır. Kırmızı yakut dudakları sanki bir dolu kadeh gibidir. Kanlı gözleri Kahramanca, bakışı ya Rüstem ya Selm gibidir. Kirpiği, kudret pususundan gelen kaza okudur. Can, yaratanından gelir, ona gönlünü saçar.)

7. 3. 7. Zâl

Sam'ın oğlu, Rüstem'in babasıdır. Beyaz saçlı olarak doğmasından dolayı *Zâl* yani *yaşlı* olarak adlandırılmıştır.⁴⁷³ Sam, oğlunun bu şekilde doğmasından korkmuş ve onu Simurg'un (Ankâ) bulunduğu Elbruz Dağı'na bırakmış; bebek Zâl'in ağlamalarını duyan Simurg gelip onu yavrularının yanına koymuş ve beslemiştir.⁴⁷⁴ Zâl, her başı dara düştüğünde Simurg'un kendisine yardım etmesiyle ve ok atmasıyla meşhur bir

⁴⁷² A. g.e., s. 259.

⁴⁷³ Nimet Yıldırım, a. g. e., s. 735.

⁴⁷⁴ Dursun Ali Tökel, a. g.e., s. 267.

kahramandır.⁴⁷⁵ Adının anlamı yaşlı olduğu için Divan şiirinde bu anlamda kullanılmış ve bir şeyin eskiliğine temas etmek için tamlamalarda yer almıştır.⁴⁷⁶

Âşık Ömer Divanı'nda oğlu Rüstem ve pehlivanlığıyla anılmıştır ve insanın adını Rüstem veya Zâl koymakla pehlivan olmayacağını, bu işin lafta değil insanın mizacında olması gerektiğini söylemiştir.

Sanma nâsîh kürsüde her okunanı kîl u kâl
Pehlivân olmaz kişi adın kosa Rüstem ya Zâl (s. 287, 614/3)

7. 3. 8. Rüstem

Farsların en büyük mitolojik kahramanıdır⁴⁷⁷ Edebî eserlerde cesareti, yiğitliği ve savaşlarıyla anılmıştır. Şahnâme'nin ana kahramanı Rüstem'dir.⁴⁷⁸ Rüstem, klasik bir destan başkahramanı olarak doğumundan itibaren birtakım mucizeler ve olağanüstülüklerle anlatılmıştır. Henüz doğarken, annesi onu doğuramamış ve babası Zâl, Simurg'dan yardım istemiş ve onu Simurg doğurtmuştur. Doğduğunda annesinin "kurtuldum kurtuldum" diye bağırması üzerine aynı anlama gelen *Rüstem* adını almıştır.⁴⁷⁹ Küçüklüğünden itibaren olağanüstülükler gösteren Rüstem'in hayatı, saymakla bitmeyecek kahramanlıklarla doludur. Şahnâme'ye göre Rüstem, bilhassa İran ile Turan ülkeleri arasındaki savaşlarda, İran'ı yenilgilerden kurtaran, dâhil olduğu savaşlarda, mücadelenin seyrini değiştiren, olağanüstü mahiyette bir savaşçıdır. İran hükümdarları Keykubâd, Keykâvûs ve Keyhusrev devirlerinde yaşamış, her üç hükümdarın da hâkimiyetleri, Rüstem'in gayretleriyle sağlanmıştır.⁴⁸⁰ Divan şiirinde Rüstem, memduh ile kıyaslanmasıyla, yayıyla, sevgiliyle benzemesiyle ve atı Rahş ile sıklıkla anılmıştır.⁴⁸¹

Rüstem, Âşık Ömer Divanı'nda da cesaret, güç ve silahşorluğun sembolü olarak anlatılmıştır. Bunun yanında sevgilinin âşıka acı veren güzellik unsurlarının kuvveti Rüstem'le bağdaştırılmıştır.

Deme gavnâs bu deryâda mihneti
Bir güher ucundan çeker zahmeti

⁴⁷⁵ A. g. e., s. 269.

⁴⁷⁶ A. g. e., s. 270-271.

⁴⁷⁷ Nimet Yıldırım, a. g. e., s. 592.

⁴⁷⁸ Rıdvan Canım, a. g. e., s. 326.

⁴⁷⁹ Dursun Ali Tökel, a. g. e., s. 247.

⁴⁸⁰ Nimet Yıldırım, a. g. e., s. 592.

⁴⁸¹ Dursun Ali Tökel, a. g. e., s. 258.

Eğer yazıldıysa erlik hücceti
Gürz-i Rüstem dâsitâna yazılmış (s. 299, 564/32)

(Ey dalgıç, bu denizde bir inci için, benim diyen nice gavvas zahmet çeker. Eğer erlik belgesi yazıldıysa, Rüstem'in gürzü destana yazılmıştır.)

Çeşmin hışma gelse kirpiğin çatar
Âşıkı öldürür hûniler içer
Sînede yürekte eğlenmez geçer
Gamzen hûnilerin Rüstem ne bilsin (s. 424, 1059/2)

(Gözün öfkelense kirpiğini çatar, âşıkı öldürür, kanını içer, göğüste ve yürekte beklemez geçer. Rüstem, senin kanlı ok gibi olan bakışlarını ne bilsin?)

7. 3. 9. Kahraman

Kahraman-ı Katil olarak da bilinmekte olan bu şahıs hakkında kaynaklarda bulunan bilgiler ihtilaflıdır. Bazı kaynaklara göre Tahmûrs'un oğlu, bazılarında ise cesareti ile meşhur bir savaşçıdır.⁴⁸² Rivayete göre çocukken devler tarafından kaçırılmış ve devler onu kendi yanlarında beslemişler, bir gün suda aksini gören Kahraman, dev olmadığını anlamış ve onlarla savaştıktan sonra bir gergedanın sırtına binerek insanların bulunduğu bölgeye gelmiştir.⁴⁸³ Kahraman Divan şiirinde, ölümcül şahsından dolayı sevgiliye ve bilhassa sevgilinin gözlerine benzetilmiştir.⁴⁸⁴ Âşık Ömer Divanı'nda ya diğer şahıslarla birlikte yiğitlik sembolü olarak anılmış ya da sevgilinin gözleri kendisine benzetilmiştir.

Âşık-ı bî-çâreye bir tarz nezâket gösterir
Pâdişâh-ı kişvere adl ü adâlet gösterir
Kahraman-ı kâtile özge şecâat gösterir
Cümbüşün sen Zâl u Rüstemlendirenlerden misin (s. 415, 1026/3)

(Sevgili çaresiz âşıkı bir tarzda nezaket gösterir. Ülkenin padişahına adâlet ve doğruluk gösterir. Kahraman-ı Katil'e başka türlü cesaret gösterir. Sen, hareketini Zal ve Rüstemlendirenlerden misin?)

⁴⁸² Rıdvan Canım, *a. g. e.*, s. 301.

⁴⁸³ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 208.

⁴⁸⁴ *A. g. e.*, s. 208.

7. 3. 10. Efrâsiyâb

Uzun yıllar boyunca İran şahlarıyla savaştan Turan hükümdarıdır. Kelime manası *korkak* demektir.⁴⁸⁵ Şahnâme’de kötü, Ehrimen taraftarı bir kişilik olarak tasvir edilmiştir. İran’la Turan arasında gerçekleşen mücadeleler sonucunda öldürülmüştür. Efrâsiyâb’ın büyük Türk hükümdarlarından Alp Er Tunga olduğu tahmin edilmektedir.

Âşık Ömer, Ruslarla girilen bir savaşı anlattığı şiirinde düşmanı hilecilik bakımından Efrâsiyâb’a benzetmiştir.

Hîle bâbından kurup Moskov niçe yüz bin dolâb
Ya’ ni der kim bendedir tâc-ı ser-i Efrasiyâb (s. 121, 84/1)

(*Moskof, hile türünden yine yüz binlerce dolap kurdu, yani “Efrasiyab’ın başındaki taç bendedir,” diyor.*)

7. 3. 11. Keykâvus

Şahnâme’ye göre İran’da Pîşdâdî Hanedanı’ndan sonra başa geçen Keyânîler Hanedanı’nın ikinci ve en mühim şahıdır.⁴⁸⁶ Kibirleşip gittiği Mazenderan Seferi’nde devler tarafından ordusu mahvedilmiş ve esir alındıktan sonra Rüstem tarafından kurtarılmıştır.⁴⁸⁷ Daha sonra Efsesiyâb üzerine düzenlediği seferde Efrasiyâb’ı mağlup etmiş ve bütün dünyada adâleti sağlamıştır.⁴⁸⁸ Âşık Ömer Divanı’nda sadece bir şiirde kadehiyle anılmıştır.

Kanda câm-ı Cem kandaydı Keykâvus-ı ke’s
Ben melâmet cür’ asın nûş eylemiştim tas tas
Eğnine zeyn olmamıştı atlâs-ı çarhın libâs
Dahı tutmamıştı su üzere-y-di kat bir esâs (s. 285, 609/1)

(*Ben ayıplanma yudumunu tas tas içmiştim, nerede Cem’in kadehi, Keykâvus’un çanağı neredeydi? Feleğin atlası sırtına elbise olarak bezenmemişti, bir kat temel sudan ibaretti, daha (yer) yaratılmamıştı.*)

⁴⁸⁵ Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 268.

⁴⁸⁶ *A. g. e.*, s. 468.

⁴⁸⁷ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 222.

⁴⁸⁸ *A. g. e.*, s. 222.

7. 3. 12. Keyhusrev

Keyânîler Hanedanı'nın üçüncü hükümdarıdır. Adâleti ve merhametiyle meşhur olan Keyhusrev, Efrâsiyâb'ı öldüren hükümdardır.⁴⁸⁹ Keyhusrev aynı zamanda Efresiyâb'ın torunudur. Keykâvus'un oğlu Siyavuş, babasıyla anlaşamayıp Efresiyâb'ın yanına sığındığı zaman Efresiyâb Siyavuş'u kızı Firengis ile evlendirmiş ve bu evlilikten Keyhusrev doğmuştur.⁴⁹⁰ Dedesi Efresiyâb, babası Siyavuş'u öldürdüğü için İran tahtına oturduktan sonra Turan ordularıyla savaşmış dedesini öldürmüştür.⁴⁹¹ Âşık Ömer Divanı'nda dünyanın geçiciliğini anlatan bir şiirde adı geçmektedir.

Niçe Leylâ niçe Mecnûnlar gelip gitti buna
Niçe Şîrîn niçe meftûnlar gelip gitti buna
Niçe Dahhâk niçe Ferîdûnlar gelip gitti buna
Niçe Cemşîd niçe Keyhusrev gelip geçmektedir (s. 179, 260/3)

7. 3. 13. İsfendiyâr

Dünya pehlivanı olarak anılan İran kahramanlarından. Zerdüştlüğün yayılması için büyük gayretler ve faydalar göstermiştir.⁴⁹² *Heft-han* adı verilen tehlikelerle dolu yeri Rüstem'den sonra tek geçebilen İsfendiyâr'dır.⁴⁹³ O da yine Rüstem gibi kimsenin durduramadığı Turan ordularına karşı zafer kazanmıştır.⁴⁹⁴ Gösterdiği kahramanlıklardan sonra babası Kestâtip'ten tahtı istemiş ama babası ondan Rüstem'in üzerine sefere gitmesini istemiş ve Rüstem'i yenerse tahtı ona vereceğini vaat etmiştir.⁴⁹⁵ İsfendiyâr, babasının bu isteğinin maksadının onu öldürtmek olduğunu anlamış ancak babasına karşı gelmemiştir. Rüstem o dönemde yaşlanmıştır ancak yine de İran'ın en büyük kahramanı Rüstem'dir. İsfendiyâr, Rüstem'e ona düşman olmadığını babasının bu işe mecbur ettiğini eğer teslim olmayı kabul ederse daha sonra onu serbest bırakacağını söylemiştir ancak Rüstem bunu hakaret sayarak kabul etmemiştir. Bunun üzerine başlayan mücadele neticesinde İsfendiyâr, Rüstem'i yenmek üzereyken Rüstem'in babası Zâl, Simurg'dan yardım istemiş ve Simurg Rüstem'e

⁴⁸⁹ Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 464.

⁴⁹⁰ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 209.

⁴⁹¹ *A. g. e.*, s. 211.

⁴⁹² Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 425.

⁴⁹³ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 182.

⁴⁹⁴ *A. g. e.*, s. 183.

⁴⁹⁵ *A. g. e.*, s. 183.

ağaçtan bir ok tarif etmiştir. Bu ok yaptırıldıktan sonra Rüstem tarafından İsfendiyâr'ın gözüne atılmıştır ve İsfendiyâr aldığı bu yarayla ölmüştür.⁴⁹⁶

Âşık Ömer Divanı'nda dünyanın geçiciliğini anlatmak için temas edilmiştir.

Kimlere kaldı müebbet işbu devr-i rûzigâr
Kanı Cemşîd kanı Sâm yâ Rüstem ü İsfendiyâr
Âhirü'l-emr hâk içre oldular gör hor (u) zâr
Câm-ı ıyşî nûş edip mest olmaz iken Cem hezâr
Câm-ı mevtin cür' asın nûş etti lâ-ya' kil yatar
Hey hey gâfil kûre olmuş bir avuç gil yatar (s. 254, 504/3)

7. 3. 14. Behmen

İsfendiyâr'ın oğlu olup asıl adı Erdşîr'dir.⁴⁹⁷ Rüstem tarafından büyütülmüştür ve Rüstem ona bütün yiğitlik ve savaş hünnerleri öğretmiştir.⁴⁹⁸ Rüstem'e ihanet etmiş ve Rüstem'in oğlu Feramurz'u öldürmüştür. Bunun üzerine Rüstem'in babası Zâl, Behmen'e beddua etmiş ve Behmen bir ejderha tarafından öldürülmüştür.⁴⁹⁹

Âşık Ömer Divanı'nda diğer efsanevî şahsiyetlerle beraber anılmıştır. Behmen'in bilgin bir şahıs olduğu vurgulanmıştır.

Bu hikmet ilmini Behmen ü dâna
Eyler İskender'e fasl-ı müntehâ
Süleymân nüshasın açar bir hayâ
Kıssa-i Rüstem'dir kahraman okur (s. 237, 459/12)

7. 3. 15. Berzîn

Şahnâme'de adı geçen İranlı pehlivanlardan biridir.⁵⁰⁰ Âşık Ömer Divanı'nda bir şiirde Rüstem'le beraber anılmıştır ve *ejder gibi* kahramanlar olmasına rağmen bu dünyadan göçüp gittikleri söylenilmiştir.

Kanı ol sâhib-kırânlar kahramân erler gibi
Kanı Rüstem kanı Berzî her biri ejder gibi

⁴⁹⁶ A. g. e., s. 185.

⁴⁹⁷ A. g. e., s. 114.

⁴⁹⁸ A. g. e., s. 116.

⁴⁹⁹ A. g. e., s. 116.

⁵⁰⁰ Firdevsi, *Şehname II*, Çev.: Necati Lugal, Milli Eğitim Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1967, s. 51.

Kabz-1 destine alıp dünyâ-yı İskender gibi
Hükm eden Kaf'tan Kaf'a bir cânâ bakî kalmadı (s. 545, 1438/4)

(Hani o kahraman erler gibi sahipkıranlar, hani Rüstem hani Berzîn her biri ejder gibiydi? Bu dünya İskender gibi, dünyayı avucunun içine alıp Kaf'tan Kaf'a hükmeden bir cana dahi baki kalmadı.)

7. 3. 16. Gostehem

Şahnâme'de Nevzeriyân Hanedanı'nın kurucusu Nevzer'in oğlu olarak geçmektedir.⁵⁰¹ Âşık Ömer Divanı'nda rakip ile özdeşleştirilmiştir ve *o rakip Gostehem cana ne kadar yara vurursa vursun gam değil, çünkü o sevgilinin okunun panzehirinden ümidim vardır. Haricîler elinde çaresiz kalıp sitem etse, elbette Hamza ona yardım etmek için gelir*, denilmiştir.

Câna her ne zahm urursa ol rakîb-i Güstehem
Ol şehin tiryâk-ı lutfundan ümîdim var ne gam
Çekse bir bî-çâre dest-i hâricîlerden sitem
Erişir elbet ona imdâdı vardır Hamza'nın (s. 344, 790/3)

7. 3. 17. Dârâ

Ahameniş İmparatorluğu'nun son şahıdır.⁵⁰² İsfendiyâr'ın torunu, Behmen'in de oğludur.⁵⁰³ Makedonyalı İskender'le girdiği mücadelelerde kaybetmiş⁵⁰⁴ ve Ahameniş İmparatorluğu İskender tarafından yıkılmıştır. Dârâ gerçek bir şahsiyet olmasına karşın, İran edebiyatında İskender'le ettiği savaşlardan ötürü efsanevî bir şekilde anılmıştır. Âşık Ömer Divanı'nda bazı şiiirlerde sevgili bazı şiiirlerde âşık Dârâ'ya benzetilmiş, Dârâ adı, dünyanın geçiciliğini anlatmak için kullanılmış, en mühümi ise savaşa giden Osmanlı askerleri Dârâ'ya benzetilmiştir.

Cübbeci [cebeci] topçu çeker âlât-ı harbi ihtimâm
Hem sipâhî ser bölük etmektedir ikdâm-ı tâm
Baltacı iç halkı kurmuştur nizâm-ı iltizâm
Ceng için kat kat îlâcî husrevi dârâ çeker (s. 243, 480/4)

⁵⁰¹ Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 337.

⁵⁰² *A. g. e.*, s. 337.

⁵⁰³ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 150.

⁵⁰⁴ *A. g. e.*, s. 151.

7. 3. 18. İskender

Makedonya kralıdır. Hükümdarlığı süresince Yunanistan, Anadolu, Mezopotamya, Mısır, İran, Afganistan ve Hindistan'ın bir kısmını fethetmiştir.⁵⁰⁵ Bundan dolayı Batı ve Doğu edebiyatlarında adı en çok geçen isimlerden biridir. Bu edebî metinler oluşturulurken olağanüstü hususiyetlerle de anılmıştır. İskender, Divan şiirinde dünyaya hükmetmesi, seddi, aynası ve Kaydâfe ile olan macerasıyla anılmaktadır.⁵⁰⁶ Ayrıca büyük seferler düzenlemesinden dolayı Zülkarneyn ile karıştırılmış veya İskender'in Zülkarneyn olduğu düşünülmüştür.⁵⁰⁷

İskender, Âşık Ömer Divanı'nda Divan şiirine konu olan bütün yönleriyle işlenmiştir. Aşağıdaki dörtlükte Şair, “Bağrımdaki göz göz yaralar aşk ateşinin izleri midir, yoksa şevk ile sıra sıra dövülen İskender'in kösü müdür?” diye sormuştur.

Sînem üzre olan göz göz muhabbet
Âteşinin yeri midir nedir bu
Döğülür şevk-ile növbet-be-növbet
Kûs-i İskenderî midir nedir bu (s. 460, 1159/1)

Aşağıda ise, “O peri sevgili, Yusuf misali yüzünden naz ile âşıklara İskender'in aynasını gösterince gam askeri geceler boyu vücudumun kulesini kuşatıp bana açıkça eziyet eder,” demiştir.

Nâz-ile mânend-i Yûsuf peykerinden ol perî
Gösterir âşıklara âyîne-i İskenderî
Kulle-i cismim ihâta eyleyip gam askeri
Eyler oldu lâ-cerem zecr ü ikâb dünden beri (s. 543, 1434/3)

7. 3. 19. Kaydâfe

İskender'e karşı koyan Endülüs veya İran'ın Berda isimli şehrinin kraliçesidir. Kaydâfe, İskender'le aralarında gerçekleşen mücadele neticesinde Hızır'ın İskender'e yardım etmesiyle mağlup olmuştur.⁵⁰⁸ Âşık Ömer Divanı'nda İskender'le beraber anılmaktadır.

⁵⁰⁵ Nimet Yıldırım, *a. g. e.*, s. 427-430.

⁵⁰⁶ *A. g. e.*, s. 434-435.

⁵⁰⁷ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 187.

⁵⁰⁸ Ahmet Talât Onay, *a. g. e.*, s. 250.; Rıdvan Canım, *a. g. e.*, s. 305.

Kanda gitti Kadafâ yâ n'oldu İskender kanı
Birbirine kasd edip çektikleri asker kanı (s. 143, 154/2)

(*Kaydâfe nereye gitti, ya hani İskender ne oldu? Hani birbirine kast edip çektikleri asker nerede?*)

7. 3. 20. Nûşirevân

MS 531-579 yılları arasında Sasani İmparatorluğu'nu yöneten kişidir. Adâletiyle meşhur olan Nûşirevân'ın asıl adının Hüsrev olduğu düşünülmektedir.⁵⁰⁹ Nûşirevân halkını memnun ettiği gibi askerî işlere de çok önem vermiş gayretleri sayesinde Bizans'ı, Turan'ı, İskenderiye'yi haraca bağlamıştır.⁵¹⁰ Nûşirevân, Divan şiirine adâletiyle, yaptırdığı güzel saraylarla ve baharla⁵¹¹ birlikte anılmıştır.

Âşık Ömer Divanı'nda bir defa adı geçmektedir ve ilminin enginliğinden, olmuş ve olacakları bildiğinden bahsedilmektedir.

Âkiller akl-ile çeker beyâna
Sülûk etmeyenler bulur bahâne
(Derin) hoca derler Nûşirevân'a
Olup olacağın bî-gümân okur (s. 237, 459/13)

7. 3. 21. Hüsrev

Nûşirevân'ın torunu ve Sasanilerin en büyük şahlarından biridir. Divan şiirine Hüsrev ü Şîrîn hikâyesiyle konu olmuştur.⁵¹² Âşık Ömer'de Dârâ ile birlikte anılmaktadır ve sevgilinin güzellik ülkesinin Hüsrev'i ve Dârâ'sı olduğu söylenilmiştir.

Emrine râzîdir uşşâk âlî dîvân sendedir
Emr-i Hakk-ıla dil-i dîvâne her an sendedir
Şehsüvârım arsa-i hüsn-ile meydân sendedir
Mülk-i hüsnün şahısın ey Husrev ü Dârâ güzel (s. 362, 852/2)

(*Ey Hüsrev ve Dârâ gibi olan sevgili, güzellik ülkesinin şahısın. Âşıklar emrine razıdır, yüce divan sendedir. Allah'ın emri ile deli gönlüm her an sendedir. Usta binicinin güzellik arsası ile meydan sendedir.*)

⁵⁰⁹ Dursun Ali Tökel, *a. g. e.*, s. 242.

⁵¹⁰ *A. g. e.*, s. 243.

⁵¹¹ *A. g. e.*, s. 246-247.

⁵¹² *A. g. e.*, s. 176.

7. 3. 23. Melik Kâsım

Hamzanâme kahramanlarındandır.⁵¹³ Hikâyeye göre Hz. Hamza'nın oluşturduğu savaşçı birliğindedir ve Dûde Şâh'ın karşısına çıkıp savaşan bir cengâverdir. Bu mücadele esnasında gürzüyle Dûde Şâh'ın filinin belini kırmıştır.⁵¹⁴ Namuslu, dürüst, mert, dinine ve geleneklere bağlı bir tiptir.⁵¹⁵ Ayrıca Hamza'nın torunu olup Tuc Bânu'ya âşıktır ve onunla evlenmek uğruna türlü macera ve savaşlara girmiştir.⁵¹⁶ Âşık Ömer, sevgilinin pençesinin kuvvetiyle büyük kahramanlardan Nerîmân'ı bile ağlatacağını söylemiş ve yoksa onun asrın Melik Kâsım'ı mı olduğunu sormuştur.

Gözlerin şâd etmeyip uşşâkı her an ağlatır
Şiddet-i derd ü gamın kâfir müselmân ağlatır
Pençe-i pür zûr-ı destin çok Nerîmân ağlatır
Yoksa asrın Kâsım-ı la' lin-kabâsı sen misin (s. 438, 1105/2)

7. 3. 24. Lenduhâ

Hamzanâmelerin ana kahramanlarından biridir, Hamza'nın yanında yer alan İslâm cengâverlerindedir ve Hindistan sultanıdır.⁵¹⁷ Gostehem ve Ulâd gibi büyük savaşçılara karşı savaşan bir kahramandır.⁵¹⁸ Savaşırken gürz kullandığı yazmaktadır.⁵¹⁹ Âşık Ömer Divanı'nda diğer Hamzanâme kahramanı Rüstem ve Kâsım'la birlikte anılmıştır ve Hamza kastedilerek, Rüstem'in onun yüzüne bakamayacağı, Kâsım'ın onun bileğini bükemeyeceği ve Lenduhâ'nın onun yayını çekemeyeceği söylenmiştir.

Rüstemler yüzüne bakamaz onun
Kâsımlar pençesin sıkamaz onun
Lenduhâ yayını çekemez onun
Kuvvet bedîü'z-zamâna yazılmış (s. 299, 654/35)

⁵¹³ Muhammet Yelten, "Hamza-nâme'nin Nesir Üslûbu", *Turkish Studies*, Ankara 2014 (Yaz), S. 9/9, s. 27.

⁵¹⁴ Lütfi Sezen, *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1991, s. 54.

⁵¹⁵ Yalçın Zengin, *Hamza-nâme Metin-İnceleme*, Cumhuriyet Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005, s. 58.

⁵¹⁶ A. g. e., s. 55.

⁵¹⁷ A. g. e., s. 55.

⁵¹⁸ Mustafa Aksoy, "Hamzanâme Örneğinde Uzun Anlatıların Eğitici İşlevi", 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri*, Ankara 2008 (10-15 Eylül 2007), C. I, s. 95.

⁵¹⁹ Lütfi Sezen, a. g. e., s. 94.

8. SPORLAR ve OYUNLAR

Âşık Ömer Divanı'nda askerlikten doğan veya askerlikle alakalı olan bazı sporlarla ilgili bilgiler mevcuttur. Divan'da satranç oyunu, çevgan, güreş ve av sporlarından bahsedilmektedir.

8. 1. Av

Av, Osmanlılar'da ve diğer tarihî Türk devletlerinde savaş öncesi için bir hazırlık ve idman olarak görülmüştür.⁵²⁰ Av, Osmanlı padişahları tarafından büyük ilgi görmüş, bilhassa Sultan IV. Mehmed, bu hususta ünlendiği için kendi devrinde “Avcı Hünkâr” adıyla anılmıştır.⁵²¹

Âşık Ömer şiirlerinde ava ve avcılığa büyük yer vermiş, bu sporu teferruatına kadar anlatmıştır. Buradan, Şair'in avcılıkla ilgilendiği ve belki de sultanların av partilerine katıldığı düşünülebilir, çünkü şair bilhassa avcı kuşları iyi bilmekte ve şiirlerinde buna büyük yer vermektedir. Şair'in *Hayvanlar Destanı* olarak bilinen şiirinde av konusuna hususî şekilde temas ettiği görülmektedir. Âşık Ömer, av ve avcılığı daha çok gerçek manası dışında kullanmıştır. Bu, ekseriyetle sevgili ile ilgili şiirlerde, sevgilinin kendisinin ve güzellik unsurlarının âşıkı avlayan zalim avcılar olduğu şeklinde benzetmelerdir.

Şair, av mefhumunu karşılamak için bu kelime yanında Arapça “sayd” ve Farsça “şikâr” kelimelerini de kullanmıştır. Divan'da avcılıkla ilgili pek çok unsur bulunmaktadır.

Avcı: Âşık Ömer Divanı'nda “sayyâd” kelimesiyle ifade edilmiştir. Divan'da gerçek manasında kullanılmayıp daha çok sevgiliye atfedilmiş bir unsurdur.

Ömer hûn-ı ciğerle besledim sicn-i vücûdumda

Çıkardım murg-ı rûhu pençe-i sayyâda ben verdim (s. 376, 900-a/5)

(Ey Ömer! Vücudumun hapishanesinde ciğer kaniyle beslediğim ruh kuşunu dışarı çıkardım ve avının pençesine kendim verdim.)

Av Sahası: Âşık Ömer şiirlerinde av yeri, av sahası manasına gelen “sikâristân” ve “saydgâh” kelimelerini de kullanmıştır. Bunun yanında “meşelik” ifadesini de aynı

⁵²⁰ Âtîf Kahraman, *Osmanlı Devleti 'nde Spor*, TC Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1995, s. 191

⁵²¹ A. g. e., s. 193.

manaya gelecek şekilde dile getirmiştir. Aşağıdaki dörtlükte canı bir kuşa, eceli avcıya, dünyayı ise av sahasına benzetmiştir.

Vücûdun olmadın berbâd
Ola gör tâate mu' tâd
Bu cân kuştur ecel sayyâd
Bu sahrâlar şikâristân (s. 405, 997/3)

8. 1. 1. Avcı Hayvanlar

Av esnasında avcıya yardım eden hayvanlardır. Bunlar daha çok köpek ve kuş türleridir. Osmanlı'da saray içerisinde hususî olarak avcı hayvan yetiştiren bölükler vardır. Bunlar Doğanlılar, Çakırcılar, Şahinciler, Atmacacılar, Sekbanlar, Hasekiler, Zağarcılar, Seksoncular, Turnacılar ve Tazıcılarıdır.⁵²²

8. 1. 1. 1. Av Köpekleri: Tazı ve Zerdevâ

Türk tazısı ayakları uzun, vücudu ince, tüyleri kısa, karnı çekik bir türdür, minyatürlerde Osmanlılar'ın bu köpeği kullandığı görülmektedir.⁵²³ Zerdeva ise daha çok Doğu Karadeniz bölgesinde yetişen bir tür olup vücudu koyu kahverengi, bacaklarının alt kısmı, göğsü ve boynunun omuzlarıyla birleştiği kısım beyazdır.⁵²⁴ Bunun dışında bir de sansar cinsi olan zerdeva bulunmaktadır. Tazı ve zerdeva köpekleri, Âşık Ömer Divanı'nda aynı şiirde geçmektedir. Şair bu dörtlükte çoban köpeğinin *zerdevâ öcüsüne* karşı işe yaramayacağını ve tazılar onun boynuna yapışsa boynunda tasma gibi duracağını söylemiştir. Buradan hareketle iri bir köpek cinsi olduğuna temas etmektedir.

Bir hakikat ilmîne mâil olur ba' zı teres
Kimi ahbâr kimi asîr kimi dahı mâ-teres
Hiç çoban kelbi yarar mı zerdevâ öcüsüne
Tâzı taksalar onun boynuna ol tavr-des (s. 286, 613/1)

⁵²² A. g. e., s. 193; Mustafa Nuri Türkmen, *Osmanlı'da Av Kültürü*, Bilge Kültür Sanat Yay., 1. Baskı, İstanbul 2013, s. 40-61.

⁵²³ Orhan Yılmaz, Mehmet Ertuğrul, "Türkiye Yerli Köpek İrk ve Tipleri", *İğdır Üni. Fen Bilimleri Ens. Dergisi*, İğdır 2012, C. II., S. 1, s. 102.

⁵²⁴ "A. g. m.", s. 103.

8. 1. 1. 2. Avcı Kuşlar

Av kuşu yetiştirmek başlı başına bir ihtisas sahası olup bunlar Osmanlı tarafından teşkilatlandırılmıştır. Av kuşu yetiştiren kişilere genel olarak “kuşbâz” denilmektedir. Âşık Ömer’in aşağıdaki şiirinde sevgili bir *kuşbâza* benzetilmiş ve bir av gibi kendisinin peşine takıldığını söylemiştir.

Tavuk Pazarı’nda aldı peşimi
Bir kuşbâz dilberi aldı peşimi
Sevdâya uğrattı garîb başımı
Ondan doğru gitti ireyhan diyü (s. 464, 1171/17)

Âşık Ömer Divanı’nda neredeyse bütün avcı kuşlara temas edilmiştir. Divan’da adı geçen avcı kuşlar: *Doğan, şahin, çakır, atmaca, balaban, zağanos, tavşancıl, kartal, seyfi ve ispidir.*

8. 1. 1. 2. 1. Doğan ve Şahin

Doğan, avlanmada kullanılan en mühim yırtıcı kuşlardan biridir. Doğanların öteki yırtıcılardan en büyük farkı sivri kanatlı olmaları ve bıyıklar biçiminde görülen siyah tüylere sahip olmalarıdır. Gagaları da diğer türlere nazaran daha küçüktür.⁵²⁵

Şahinler ise genellikle koyu kahverengidir, yine de renkleri açık kremden koyu kahveye kadar değişebilir; kanat bölgeleri ise yer yer siyah renge sahiptir.⁵²⁶ Makbul bir şahin başı küçük, göğsü ve arkası iri, ensesi kubbeli, boynu uzun, kanatları uzun ve bileği kısa, pençesi iri ve eti bol olmalıdır.⁵²⁷

Aşağıdaki dörtlükte doğanın ördek ve kazları, şahinin ise turnayı avladığından bahsetmiştir.

Hüdhüdün söylenir dillerde ismi
Kırlangıcın dahı nâziktir resmi
Doğandır kaz ile ördeğin hasmı
Şâhinin yanında uçar mı turna (s. 103, 43/38)

⁵²⁵ Ahmet Y. Yıldız vd., *Sürdürülebilir Avcılık İçin Temel Eğitim*, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü Yay., 1. Baskı, Ankara 2014, s. 157.

⁵²⁶ A. g. e., s. 155.

⁵²⁷ M. Mehdi Ergüzel, “Bâznameelerde Kuş Adları”, *Av ve Avcılık Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali-Hilâl Oytun Altun, Kitabevi Yay., 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 243.

8. 1. 1. 2. 2. Seyfi ve Kartal

Seyfi, sungur kuşunun siyah renkli olanına denilmektedir.⁵²⁸ Bâznâmelerde balaban ile benzer görünümüne sahip olup makbul olanları gözü çukur ve tepede, kaşı yıkık, keler görünümlü, tüyü ve yelekları kısa ve gagasının deliği dar şeklinde tarif edilmiştir.⁵²⁹

Âşık Ömer, Seyfi kuşu ile tavşancılı bir arada anmıştır. Tavşancıl ise kartalın bir türüdür. Kartal ise tamamen kahverengi olup kuyruğu beyaz bir avcı kuştur.⁵³⁰ Âşık Ömer bu iki kuşun düşman gibi durduğunu ve bildircin ile keklik avında kullandıklarını yazmıştır.

Karabatak yurdu ummâna benzer
Kakünüsün burnu mercâna benzer
Seyf-ile tavşancıl düşmâna benzer
Bildircinla keklik ağlar dâimâ (s. 103, 43/26)

Âşık Ömer, balabanın ise balıkçıl kuşunu avladığını, bundan dolayı balıkçıl kuşunun onların korkusundan denizlerde yaşadığını söylemiştir.

Bülbül bu fenâda geçmiş geçmez gülünden
Baykuş uzlet etmiş elin dilinden
Çakır ile balabanın elinden
Balıkçın eylemiş yurdunu deryâ (s. 103, 43/25)

Aşağıdaki şiirde ise sevgilinin saçları kartala benzetilmiş ve Âşık'ın hiçbir avcı kuşu tarafından yakalanamayan gönül kuşunun, sözleri avcı ve kâkülü kanca olan sevgilinin saçlarına yakaladığı ve Âşık'ın bu saçları kartal zannettiği anlatılmaktadır.

Murg-ı dili olamaz iken değme şikâr bâz
Hey sözleri sayyâd
Bend etti ser-i zülfüne ol kâkülü kullâb
Sandım onu ukâb (s. 121, 82/3)

⁵²⁸ Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Hzl.: Mürsel Öztürk-Derya Örs, 1. Baskı, Ankara 2000, s. 697.

⁵²⁹ M. Mehdi Ergüzel, "a. g. m.", s. 244.

⁵³⁰ Ahmet Y. Yıldız vd., *a. g. e.*, s. 155.

8. 1. 1. 2. 3. Atmaca

Alt tüyleri beyaz ve siyah çizgilidir. Atmaca'nın dişisi çakırkuşunun erkeği büyüklüğündedir. Yozatmaca ise alttan çizgisizdir ve kanat uçları siyahtır. Göğüslerinde sarı kızıl tüyleri vardır.⁵³¹ Aşağıdaki dörtlükte ise atmacanın kuğu, çil ve güvercin yakalamada öne çıktığı anlatılmaktadır.

Angıdı öğretip beslerler diri
Ügü harâb eder öttüğü yeri
Kuğuyu kaçırmaz alır esiri
Çil ile güvercin hasmı atmaca (s. 103, 43/29)

8. 1. 1. 2. 4. Zağanos

Başı siyah, boynu uzun, göğsü ve elleri iri, kuyruğu kalın ve kısa bir avcı kuştur.⁵³² Aşağıdaki dörtlükte ise zağanos kuşununun cahil olduğunu ve yol bilmediğini söylemiştir. Şair burada muhtemelen bunun zor eğitilen bir avcı kuşu olduğuna temas etmek istemiştir.

Câhile zağanos görmemiş râhı
Darcan kılmaktadır derd-ile âhı
Ağaçkakan serde üşüp külâhı
Dem-be-dem burnuna eder ol ezâ (s. 103, 43/36)

8. 1. 1. 2. 5. Sungur

Kartalla aynı büyüklükte olup ondan daha güçlü bir kuştur.⁵³³ Burhân-ı Katı'da Anadolu'da ve Ortadoğu'da olmayıp Orta Asya ve Çin taraflarında yetiştiği, padişahların bu kuşlarla avlandığı, sultanlar tarafından birbirine hediye edildiği ve beyazının kıymetli olduğu⁵³⁴ bilgisi verilmiştir. Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime adlı eserinde her Oğuz boyunu temsil eden bir kuş olduğunu, Osmanlıların ataları Kayıların sembolünün ise sungur olduğunu yazmıştır.⁵³⁵

⁵³¹ A. g. e., s. 154.

⁵³² M. Mehdi Ergüzel, "a. g. m.", s. 244.

⁵³³ Yusuf Alperen Aydın, "Osmanlı Döneminde ve Öncesinde Avcı Kuşlardan Sungur Üzerine Bazı Notlar", *Tarih Dergisi*, İstanbul 2013, S. 57, s. 31.

⁵³⁴ Mütercim Âsım Efendi, a. g. e., s. 697.

⁵³⁵ Ebulgazi Bahadır Han, *Türklerin Soykütüğü (Şecere-i Terakime)*, Hzl.: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 49.

Aşağıda ise sungur kuşundan bahsedilmiş ve çok değerli olup dirisinin hatta ölüsünün bin altın edeceği, belki padişahların bu kuşa sahip olabileceği ve elden ele hediye olarak dolaştığı söylenilmiştir.

Sungur kuşu dahı kuşdurur değer
Pâdişâhlarda olursa meğer
Ölüsü dirisi bin altın değer
Bir tuhfidir elden ele çevrilir (s. 249, 496/45)

8. 1. 2. Av Hayvanları

Âşık Ömer, bilhassa *Hayvanlar Destanı* şiirinde av hayvanlarına sıkça temas etmiştir. Bahsi geçen şiirdeki kadar olmasa da diğer şiirlerinde de bu hayvanlardan bahsetmiştir. Şair bu hayvanları “nahçîr” kelimesiyle ifade etmiştir.

Şehsüvârım gâhice kılsan n’ola seyr-i şikâr
Saydgâh-ı tende âhû-veş niçe nahçîr yadır (s. 257, 515/3)

(*Usta binicim, ansızın ava gitsen ne olur? Vücudumun av sahasında ahu gibi binlerce av yattıyor.*)

Âşık Ömer av hayvanlarıyla alakalı verdiği bilgilerde, bunların eti, kürkü ve bazen canlı olarak para etmesinden dolayı avlanıldıklarını söylemektedir. Aşağıdaki dörtlükte sincap, kakım, samur ve zerdeva hayvanlarının kürklerinin çok pahalı olduğundan ve iyi para kazandırdığını söz edilmiştir.

Çekilmese kûh-ı Kâf’a ejderhâ
Nefisinden verir fenâya fenâ
Sincâb-ıla kakım samur zerdevâ
Postu çok ahçaya pula çevrilir (s. 247, 496/15)

Aşağıdaki dörtlükte ise yukarıdaki hayvanları sincap hariç tekrar ederek aralarına vaşağı da yazmıştır ve bunların kürklerinin değerini ancak büyüklerin bilebileceğini söylemiştir.

Kanda ise kürkçü dükkânın bulur
Bahâ-yı kıymetin ekâbir bilir
Kürk olur bunların kürkü giyilir

Biri vaşak kamım semmûr zerdevâ (s. 102, 43/17)

Aşağıdaki dörtlükte ise toygar, kaçıkçı, ibibik ve üveyik kuşlarının tüfek ile avlanıldığından söz etmiştir.

Kasd etmişler tüfeng-ile urmağa
Toygar ile kaşıkçıyı urmağa
İbibikle öğeyik kuşun kırmağa
Bahçede bir iki güle çevrilir (s. 249, 496/43)

Burada ise bildircin ve kekliğin avlandığından ve bunların avlanmasında seyfi ve tavşancılın tesirli olduğundan bahsedilmiştir.

Karabatak yurdu ummâna benzer
Kakünüsün burnu mercâna benzer
Seyf-ile tavşancıl düşmâna benzer
Bildircinla keklik ağlar dâimâ (s. 103, 43/26)

Aşağıdaki dörtlükte atmacanın güvercin ve çil kuşlarını avlamada maharetli olduğundan söz edilmiştir.

Hüma yüksek uçar gözler eremez
Payagula yaramazdır yaramaz
Atmaca râhına karşı varamaz
Döner güvercinle çile çevrilir (s. 248, 496/29)

Şair aşağıda av ile alakalı bir benzerlik kurmuş ve eziyet atının binicisi olan sevgilinin eğer akıl ve gönül ahusunu avlamak gibi bir niyeti varsa, bunu seher vaktinde gerçekleştirmesi gerektiğini söylemiştir.

Akl u dil âhûsunu sayd etmek ise niyyetin
Ey süvâr-ı esb-i istiğnâ seher vaktinde gel (s. 353, 821/3)

8. 1. 3. Tuzak

Âşık Ömer Divanı'nda avla ilgili olarak tuzak ifadesi çok geçmektedir. Şair burada daha çok aşk ve ecele alakalı benzetmelere başvurmuştur. Bu şiirlerde “tuzak”, “dâm”, “dâne” gibi ifadeleri bir arada kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin Âşık'ın gönül kuşunu beninin *dânesi* ile yakalayıp alıkoyduğu ve zülfünün kemendiyle bağlayıp acayip bir görünüme koyduğu anlatılmıştır.

Dâne-i hâl-ile dil murgunu o meh ala-kodu
Dâm-ı zülfüne girift etti acep hâle kodu (s. 519, 1369/1)

Aşağıda ise kız kuşunun tutulmasının çok zor olup ok fırlatıldığı, bunun da işe yaramadığında birtakım tuzaklara başvurulduğu anlatılmıştır.

Canlıya bî-sayd ederler al-ıla
Katı meşhûrdur kîl ü kâl-ile
Kız kuşu tutulmaz değme hâl-ile
Çok oklar atılır hîle çevrilir (s. 248, 496/30)

8. 2. Çevgân

Büyük bir meydana karşılıklı iki takımın at üzerinde *çevgân* adı verilen sopa vasıtasıyla oynadığı top oyunudur ve şimdiki polo oyununun eski hâli olarak görülür.⁵³⁶ Takımlar dört veya altı kişiden oluşmakta ve oyun yirmi dört dakikadan iki yarı hâlinde oynanmaktadır.⁵³⁷ Osmanlı devrinde *çevgân* oyunu bulunmamakla beraber, edebiyata ve minyatür gibi sanatlara sıklıkla konu olmuştur. Edebî sahada daha çok sevgilinin yüzü bir *çevgân* sahasına, saç *çevgâna*, beni ise *çevgân* topuna benzetilmiştir, bazen âşıkın kendi başını top ettiği de görülmektedir. Âşık Ömer de bu kalıplaşmış hayalleri devam ettirerek, *çevgânı* şiirlerinde bu şekilde kullanmıştır. Şair, şiirlerinde *çevgân* kelimesiyle daha çok oyunu değil, oyunun âletlerinden olan değneği kastetmiştir.

Çevgân Değneği: *Çevgân* oyununa adını veren değnektir. 120 ile 150 cm olan bu değnekler, hafif ve ucu eğri şekilde imal edilmektedir.⁵³⁸ Şair bu unsuru aşağıdaki dörtlükte, rakibin başını *çevgan* değneğine top edeceğini söyleyerek kullanmıştır.

Çok mudur ben âşık-ı fenn-i fesâhat kânına
Rahş-ı tab'ım oynatıp girsem hüner meydânına
Ol rakîbin top edip başın gazâ *çevgânına*

⁵³⁶ Feyiz Halıcı, "Çevgân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. 8, s. 294.; Rıdvan Canım, *a. g. e.*, s. 56.

⁵³⁷ Hasan Basri Öngel, *Türk Kültür Tarihinde Spor*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı Ankara 2001, s. 259.

⁵³⁸ Feyiz Halıcı, "a. g. m.", s. 295.

Gayreti âm edemez bî-çâre zannetmen beni (s. 525, 1386/4)

(Mizacımın atını oynatıp hüner meydanına girsem, fesahat ilminin âşıkı olan bana çok mudur? Beni, o rakibin başını gazâ çevgânına top etmeye gayret gösteremeyecek zavallı biri zannetmeyin.)

Çevgân Topu: Söğüt veya akça ağaçtan yapılma, 10 ile 15 cm çapında bir toptur, bazı topların deriden yapıldığı da görülmektedir.⁵³⁹ Âşık Ömer'in yer ile göğü atıştırdığı bir şiirden alınan dörtlükte gök "top benimdir çevgân benimdir" diyerek üstün gelme kudretinin kendisinde olduğunu ifade etmiştir.

Gök söyledi şimdi kıya bakarım
Emr edersem yıldırımım çıkarım
Ey yer seni âteşlere yakarım
Şimdi top benim çevgân benimdir (s. 232, 444/12)

Meydan: Çevgân oyununun oynandığı sahadır. Bu, dört köşe bir saha olup, ortasında tek hedef bulunmaktadır ve her iki takım, sayı almak için topu hedeften geçirmelidir. Şair, aşağıdaki dörtlükte sevgiliye hitap ederek, kendi başını çevgân değneği ile tutulan ve meydana düşmüş bir topa menzetmiştir.

Felekte mâh sanma kim Ömer üftâdenin cânâ
Seri çevgân-ı aşka top olup meydâna yasdanmış (s. 290, 624/4)

(Ey sevgili! Felekte görüneni ay sanma. Ömer kölenin başı, aşk çevgânına top olup meydana düşmüş.)

8. 3. Güreş

İki kişinin bir meydanda, birbirlerini yere yıkmaya çalıştıkları spordur. Askerlik için bir idman ve hem vücudu hem zekâyı geliştirmeye yarayan güreş, Türklerde sadece savaş zamanlarında değil şenliklerde de bir yiğitlik göstergesi olarak tarih boyunca icra edilmiştir.⁵⁴⁰ Osmanlılarda güreş büyük bir ilgi ve değer görmüş, pek çok padişahın en büyük eğlencelerinden ve uğraşlarından biri olmuştur. Sultan I. Murad, Sultan IV. Murad ve Sultan Abdülaziz, Osmanlı padişahları arasında güreşe en meraklı

⁵³⁹ Hasan Basri Öngel, *a. g. e.*, s. 260.

⁵⁴⁰ Abdülkadir Özcan, "Güreş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 317.

olanlarıdır.⁵⁴¹ Ayrıca Osmanlı'nın ilk devirlerinden itibaren güreşçiler sarayda tutulmuş ve maaşa bağlanmıştır.⁵⁴²

Âşık Ömer, bir muammasında sorduğu unsuru usta bir güreşçiye benzetmiş ve kimsenin onu yıkamayacağını söylemiştir.

Hûr olasin senin-ile hûr ola
Gâh gele yanına gâhî dûr ola
Sunsa dırahtı koparır zor-ıla
Hem onunla güreşesin ol basar (s. 230, 440/10)

Pehlivan: Farsça olan pehlivan kelimesi, aslında yiğit, cesur, savaşçı gibi manalara gelip zamanla güreşçi anlamında kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁴³ Âşık Ömer de şiirlerinde güreşçi manasıyla kullanılmıştır. Şair, aşağıdaki şiirinde “*Dağlar ve ovaları gezip Mecnun'a eş oldum, aşk pehlivanı ile meydanda çok güreştim,*” demiştir.

Kûh u sahra geşt edüben olmuşum Mecnûn'a eş
Pehlevân-ı aşk-ile meydânda ettim çok güreş (s. 505, 1314/3)

Yağ Oynatmak: Âşık Ömer'in şiirlerinde geçen *yağ oynatmak* ifadesinin tam olarak ne manaya geldiği bilinmemekle beraber, pehlivanların vücutlarına yağ sürüşlerini kastettiği düşünülmüştür. Şair, aşağıdaki şiirde sevgilinin pazılarına yağ sürdüğünü ve aşk zincirini sallayınca yedi kat dağı yerinden oynattığını söylemiştir.

Her kaçan dîvâneler bâzûsuna yağ oynatır
Yedi kat zincir-i aşkı depretip dağ oynatır
Kabza-i kudret kaçan kâsd-ile balçağ oynatır
Şerhalar hûn-ı ciğerden kanlı ırmağ oynatır (s. 183, 274/1)

Kisbet: Güreşçilerin giydiği kıyafettir. Siyah renkli olup, dana derisinden mamuldür, arkası tam bel üzerine oturur, ön kısmı göbek deliği altından geçer ve bir uçkurla önden bağlanır.⁵⁴⁴ Âşık Ömer Divanı'nda “kisvet” olarak geçmektedir. Şair, Bağdat şehrinde geçen bir savaşı anlatırken yiğitlerin kisbetini üzerlerine giyip baş kestiklerini söylemiştir.

⁵⁴¹ Âtîf Kahraman, *a. g. e.*, s. 125.

⁵⁴² Abdülkadir Özcan, “a. g. m.”, s. 318.

⁵⁴³ Âtîf Kahraman, *a. g. e.*, s. 113.

⁵⁴⁴ Reşad Ekrem Koçu, *a. g. e.*, s. 157.

Onda çok kan olmuştur dolmuştur peymâneler
Kimi oğul diyü ağlar kimi vay der analar
Kisvetin eğninde taşır baş keser merdâneler
İlkbahârda reyhân kokar güllerin Bağdâd senin (s. 343, 788/3)

8. 4. Satranç

“İki kişi tarafından savaş taktiklerinin karelere bölünmüş özel bir tahta üzerinde ve belirli taşlarla uygulanması şeklinde oynanan bir masa başı oyunu.”⁵⁴⁵

Satranç ve satrançla ilgili unsurlar, Âşık Ömer Divanı’nda sıklıkla geçmektedir. Şair, satrançtan bahsederken “şatranç” şeklinde ifade etmektedir.

Her kaçan sulh olsa bunlar yıkılır kal’aları
Yine cenge başlayınca yapılır derhâl geri
Gel gel ey Âşık Ömer bu fikre sen dalma yürü
Bilmez isen onu konuş mâhir-i şatranç-ile (s. 482, 1235/5)

8. 4. 1. Satranç Taşları

Taşlarla oynanılan bir oyun olan satrançta, temsil ettiği varlığın küçük heykeli denilebilecek taşlar; bir şah, bir vezir, iki kale, iki fil, iki at ve sekiz adet piyondan ibarettir.⁵⁴⁶ Âşık Ömer, bunların hepsinden bahsetmiştir. Bunlar önem sırasına göre sıralanmıştır.

Şah: Satrançta hükümdarı temsil eden taştır ve her yöne doğru bir kare ilerleme hakkı vardır. Âşık Ömer bu taştan bir muammasında bahsetmiştir.

İki şâh bir kal’aya konmuş pusadın genc-ile
Kim sekiz burc üzre yapılmış hezârân renc-ile
Biri Rûmî’dir o şâhın biri Hindû rû-siyâh
Birbiriyle ceng ederler darb u harb işkenc-ile (s. 482, 1235/1)

(İki şah, sekiz duvar üzerine binlerce zahmetle yapılmış bir kaleye silahları ve hazinesiyle konmuş. O şahın biri Anadolulu biri kara suratlı Hindlidir, birbirleriyle işkence ile vuruşarak ve çarpışarak cenk ederler.)

⁵⁴⁵ Ramazan Altınay, “Satranç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, C. 36, s. 178.

⁵⁴⁶ “A. g. m.”, s. 178.

Vezir (Ferz/Ferzîn/Ferzâne): Satrançta şahtan sonra en mühim taşdır ve istediği kare sayısında her yöne hareket edebilir. Âşık Ömer, vezir ifadesini satranç için kullanmamıştır, bu taştan bahsederken daha çok “ferz, ferzîn, ferzâne” kelimelerini kullanmıştır. Şair, aşağıdaki dörtlükte piyonunu vezire çevirmekten söz etmiştir.

Bir dahı dilber seversem başka bir tarz eylesem
Sürüp kenâr piyâdesin acele ferz eylesem
Ol mahalde ol cenâna hâlimi arz eylesem
Yan yana rikâb rikâba otururken diz dize (s. 469, 1188/3)

Fil: Çapraz yönde istediği kare sayısında giden taşdır, her takımda ikişer tane vardır.

Dest-i zulm-ıla yıkıldı n’eyleyim dil hânesi
Ya nesi kaldı imâret ben gedânın ya nesi
Gâfilen bir file çalındı gönül ferzânesi
Ya piyâdem ferz olur yâhut eder kiş mat bana (s. 91, 7/3)

(Gönül evi, zulüm eliyle yıkıldı ne edeyim? Eyvah, ben kölenin ayakta nesi kaldı, nesi! Gönül veziri ansızın bir file yenildi, ya piyonum vezir olur yâhut beni mat ederler.)

At: Satranç “L” harfi şeklinde üç kare ilerleyebilen taşdır, her takımda ikişer tane vardır.

Ne nesne kullanırsan at felek eyler seni âhir mat
Mücerret zehr-ile kat kat dolu peymânedir dünyâ (s. 94, 18/4)

(Atı ne şekilde kullanırsan kullan, felek sonunda seni mat eder. Dünya, sade zehirle kat kat dolu kadehtir.)

Kale: İleriye ve yana düz gitmek suretiyle istediği kare kadar ilerleyebilen taşdır, her takımda ikişer tane vardır.

İki şâh bir kal‘ aya konmuş pusadın genc-ile
Kim sekiz burc üzre yapılmış hezârân renc-ile
Biri Rûmî’dir o şâhın biri Hindî rû-siyâh
Birbiriyle ceng ederler darb u harb işkenc-ile (s. 482, 1235/1)

(İki şah, sekiz duvar üzerine binlerce zahmetle yapılmış bir kaleye silahları ve hazinesiyle konmuş. O şahın biri Anadolu'lu biri Hindli kara suratlıdır, birbirleriyle işkence ile vuruşarak ve çarpışarak cenk ederler.)

Piyon (Piyâde/Baydak): Yalnızca ileri doğru bir kare ilerleyip, rakip taşlarını yana doğru alabilen taştır ve piyondan sekiz adet bulunur. Âşık Ömer Divanı'nda piyon yerine "piyâde" ve "baydak" kelimeleri kullanılmıştır.

Ömer bildin ki yâd oldun
La'1 (ü) yâkûta şâd oldun
Gönül bildin ki mât oldun
Sür piyâdeyi ferz olsun (s. 410, 1010/4)

(Ey Ömer! Sevgili tarafından hatırlandın, lal ve yakut bulmuş gibi mesut oldun. Ey gönül, zaten mat olacağını anladın, sür piyonunu vezir olsun.)

8. 4. 2. Satranç Hareketleri

Âşık Ömer Divanı'nda satranç oyununa ait bazı hareketlerden bahsedilmiştir. Bunların çoğunu doğrudan söylemiş, birini ise mazmun olarak ifade etmiştir.

Hamle: Satrançta kendi taşını karşı tarafı en çok zora sokacak şekilde oynatmaktır. Şair, satrancı tarif ettiği bir muammasından alınan aşağıdaki dörtlükte hamleden bahsetmiştir.

Pes birer hamle ederler gözetirler yerlerin
Oynatıp meydânda rahş-ı gergedânî fillerin
Altışar musâhibi birer vezîr âkillerin
Sekizer serhengi var önünce gider zenc-ile (s. 482, 1235/2)

Kîş: Satrançta bir taşı zorlamak, "şah çekmek" demektir. Âşık Ömer tarafından satranç ile aşk arasında kurulan bir benzetmede kullanılmıştır.

Şatranc-ı aşkına düşeli diller
Kîş ü ferz gelmeden hâlî degiller
Niçe menzil alsın piyâde diller
Rûh rûha mukâbil fil file düştü (s. 529, 1398/3)

Mat: Satrançta karşı tarafı yenmek ve galip gelindiğinde söylenen söz demektir.

Mehmet şâhın sözü benzer nebâta

Gönül ferzânesin irgürdü mâta (s. 250, 497/6)

9. COĞRAFYA, MEKÂNLAR VE YAPILAR

Mekân ve yapıların birçoğu coğrafi, siyasî ve mimarî bakımdan doğrudan veya dolaylı olarak askerlikle ilgilidir. Ülkeler, şehirler, semtler, idarî merkezler, kaleler, saraylar, sınırlar, siperler kısmen veya tamamen askerin varlığının bir neticesidir. Bu bölümde bahsi geçen unsurların askerî hususiyetleri ele alınmıştır.

9. 1. Kızılelma

Türklerde fethedilmesi hedeflenen yer⁵⁴⁷ manasına Kızılelma idealinin menşei ve neresi olduğu kesin değildir. Türkler, Anadolu'ya geldikten kısa süre sonra Kızılelma İstanbul olmuştur. Bunda Doğu Roma döneminde İstanbul'da Ayasofya önünde olan Justinianus heykelinin bir elinde kırmızı bir küre tuttuğu rivayeti yaygındır.⁵⁴⁸ Buna göre Türklerin hedefi bu kırmızı küre olmuş ve Türkler onu Kızılelma olarak adlandırmışlardır. Buna göre İstanbul fethedildikten sonra Kızılelma artık Ayasofya değil, Roma'daki Saint Pierre Kilisesi olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in Gedik Ahmed Paşa'yı serdar tayin ettiği Otranto Seferi'nin sebebi de yeni Kızılelma olan Roma'ya ulaşmaktır.⁵⁴⁹ Ancak Kanunî Sultan Süleyman devrinde burasının fethi için gösterilen gayretlerden netice alınamayınca, öncelikle Avusturya engelini aşılmasında karar kılınarak yeni Kızılelma, Beç yani Viyana olmuştur.⁵⁵⁰ İkinci Viyana Kuşatması'nda da Kara Mustafa Paşa'nın Kızılelma idealiyle hareket ettiği düşünülmektedir.⁵⁵¹ Topkapı Sarayında bulunan padişah resimlerinde Mehmed Çelebi'den Sultan III. Murad'da kadar gelen sekiz padişahın yedisinin elinde elma olduğu görülmektedir.⁵⁵²

Padişahlar için bu kadar mühimsenen Kızılelma ideali, yeniçeriler arasında da meşhur olmuş ve Yeniçeri asker taifesinin literatüründe büyük yer tutmuştur. Âşık Ömer de Kızılelma idealinden bir şiirinde bahsetmiştir. Bu şiirde, yedi iklimin sultanı olan Osmanlı Padişahı'nın harekete geçtiği ve onun elinden kurtulmanın imkânsız olduğu söylenilerek, düşmanın Malta'ya veya Kızılelma'ya kaçmasının işe yaramayacağı dile getirilmiştir.

Niyyeti azm-i gazâdır bunca bin er üstüne

Yalmanır bî-hadd ü pâyân tîğ u cevher üstüne

⁵⁴⁷ Orhan Şaik Gökyay, "Kızılelma", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 25, s. 559.

⁵⁴⁸ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 24. Baskı, İstanbul 2015, s. 265.

⁵⁴⁹ A. g. e., s. 265.

⁵⁵⁰ A. g. e., s. 265.

⁵⁵¹ Orhan Şaik Gökyay, "a. g. m.", s. 560.

⁵⁵² "A. g. m.", s. 560.

Tuğlar kaldırdı ser zerrîn alemler üstüne
Akin etti pâdişâh-ı heft-kişver üstüne
Sen gerek Malta'ya düş ister Kızıl Alma'ya kaç (s. 134, 124/2)

9. 2. Devlet (Ülke, İl, Diyar, Mülk, İklim, Kişver)

Devlet, “Belli sınırlar içindeki insan topluluğuna ait siyasî hâkimiyetin teşkilâtlanmış şekli,”⁵⁵³ olarak tanımlanmaktadır. Türkçeye Arapçadan geçmiş olan bu kelime, erken İslâmî devirde hâkimiyetin el değiştirmesi manasına gelirken bilhassa Abbasîler'den itibaren hâkimiyetin sürekliliği manasında kullanılmaya başlanmıştır. Buradaki hâkimiyet mefhumu daha çok hanedan idaresine dair bir manadadır.⁵⁵⁴ Çağdaş devirde ise rejimlerin değişmesi ve demokrasinin tesis edilmesiyle devlet, ülke kelimesi ile aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Artık hanedanları değil, içerisindeki her ferdi ihtiva eden bir surettedir.

Devlet mefhumu Âşık Ömer Divanı'nda devlet kelimesiyle beraber “ülke, il, diyar, mülk, iklim, kişver” gibi kelimelerle dile getirilmiştir. Aşağıdaki dizelerde Rus askerlerinin Osmanlı içlerine doğru saldırıp, ülkeyi tahrip etmesini anlatırken “mülk” ifadesini devlet manasında kullanmıştır.

Hîle bâbından kurup Moskov niçe yüz bin dolâb
Ya' ni der kim bendedir tâc-ı ser-i Efrasiyâb
Arz-ı gümrâh eyleyip çekti tabûrun bî-hesâb
Yaka yıka gitti mülkü ederek külden harâb
Çün beşaret erdi devr-i hân-ı a' zâm kâmyâb
Cem' -i asker kılmak için saldı her etrâfa tâb (s. 121, 84/1)

9. 3. Pây-i Taht

Ülkenin en üst idarî kadrosunun bulunduğu yerdir, günümüzdeki *başkent* demektir. Âşık Ömer Divanı'nda “pây-i taht” ve “tahtgâh” kelimeleriyle karşılanmıştır. Şair, Osmanlı'nın pâ-y-i tahtının İstanbul olduğundan bahsetmiştir. Aşağıda İstanbul'u övdüğü şiirden alınan dördlükte pâ-y-i taht İstanbul'u Süleymaniye, Yeni Cami, Ayasofya gibi meşhur yapılarıyla birlikte anmış ve buranın dünyaca meşhur olduğunu söylemiştir.

⁵⁵³ Ahmet Davutoğlu, “Devlet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 9, s. 234.

⁵⁵⁴ “A. g. m.”, s. 235.

Pây-i taht şehri-i İslâmbol halka vermiştir iştiâr
Süleymâniye Yeni Câmi Ayasofya nâmdâr
Üçler ile yediler kırklar dahı himmeti var
Fethi-çün oldu müyesser İslâma İslâmbol'un (s. 335, 760/2)

Âşık Ömer, İstanbul'un diğeri askerî yapı ve mekânlarından da bahsetmiştir.

9. 3. 1. Ahırkapısı

Enderun mensuplarının atlarının yetiştirildiği ve barındığı ahırların bulunduğu mevkiidir.⁵⁵⁵ İsmi buradaki ahırlardan aldığı düşünülmektedir. Âşık Ömer, aşağıdaki dörtlükte Ahırkapı'da şenlik olduğundan ve yarışan atları seyrettiğinden bahsetmiştir.

Coşkun sular gibi çağladım aktım
Bülbül gibi âh-ı efgânımız var
Şadrevân[Şadırvân] atların seyrine baktım
Ahırkapısı'nda seyrânımız var (s. 228, 436/1)

9. 3. 2. Anadoluhisarı (Güzelcehisar)

İstanbul fethedilmeden önce Yıldırım Bâyezîd tarafından 1391'de yaptırılmış kaledir ve o dönemde *Akçahisar* veya *Güzelcehisar* olarak adlandırılmıştır.⁵⁵⁶ Âşık Ömer'in şiirinde de "Güzelcehisâr" olarak geçmektedir.

Akçaşar'a doğru revân olunca
Elgeri'den demir alıp kalkınca
Ondan Kaliyoz kerterisin alınca
Güzelcehisâr unvân görünür (s. 226, 434/2)

9. 3. 3. Atmeydanı

Doğu Roma döneminde *Hipodrom* olarak adlandırılan ve atlı araba yarışlarıyla ünlenen yapının bulunduğu meydandır.⁵⁵⁷ Daha sonra şehir Türk hâkimiyetine geçtikten sonra genellikle vezir ve sadrazamların saraylarının bulunduğu meydandır⁵⁵⁸ ve Sultan

⁵⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 472.

⁵⁵⁶ Semavi Eyice, *İstanbul*, Ed.: Kâzım Çeçen, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1993, s. 73.

⁵⁵⁷ Sezai Sinanlar, *Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine Atmeydanı*, Kitap Yay., 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 27.

⁵⁵⁸ A. g. e., s. 56.

Ahmed Camii'nin inşa edilmesinden sonra yavaş yavaş *Sultanahmet Meydanı* olarak anılmaya başlanmıştır.

Atmeydanı, Osmanlı devrinde şenliklere ev sahipliği etmesi dışında bilhassa isyanlarla ön plana çıkmış bir yerdir. Sultan II. Osman'ın katledilmesiyle sonlanan isyan, bu meydanda başlamıştır.⁵⁵⁹ Atmeydanı, bundan sonraki ayaklanmalarda isyancı askerlerin toplanma yeri hâline gelmiştir.

Âşık Ömer sadece bu meydanın adına temas etmiş ve burada bulunan Fazlı Paşa Sarayı adlı bir yapıdan söz etmiş ve bunlar dışında herhangi bir hususiyetini vermemiştir.

Fazlı Paşâ Sarayı var hem-civâr At Meydânı'na
Salıncaklar kurulur hep Kadırğa Limanı'na
Yeniçeri kışlaları yakın Et Meydânı'na
Cennetü'l-me`vâya benzer her yeri İslâmbol'un (s. 335, 760/3)

9. 3. 4. Etmeydanı ve Yeniçeri Kışlaları

Etmeydanı, Osmanlı devrinde yeniçeri kışlalarının ortasında bulunan meydandır. Yeniçeri odalarına verilen etlerin bu meydanda dağıtılmasından dolayı Etmeydanı adını almıştır.⁵⁶⁰ Âşık Ömer, Etmeydanı ismini yeniçeri kışlaları ile beraber anmıştır.

Fazlı Pâşâ Sarayı var hem-civâr At Meydânı'na
Salıncaklar kurulur hep Kadırğa Limanı'na
Yeniçeri kışlaları yakın Et Meydânı'na
Cennetü'l-mevâya benzer her yeri İslâmbol'un (s. 335, 760/3)

9. 3. 5. Galata Tophanesi

Osmanlı devrinde “Tophâne-i Âmire”⁵⁶¹ olarak ifade edilen top imalat merkezidir. Âşık Ömer Divanı'nda İstanbul anlatılırken adı geçmiştir ve Kasımpaşa ile yan yana olduğu söylenmiştir.

Biri Kâsım Paşâ hem Galata Tophânesi

⁵⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 136.

⁵⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 248.

⁵⁶¹ Salim Ayduz, “a. g. m.”, s. 16.

Ehl-i üftâdeler ile doludur meyhânesi
Şimdi inkâr mı olur Beşiktaş Mevlevhânesi
Yâ menend olur mu hiç hisârına İstanbul'un (s. 336, 763/3)

9. 3. 6. İstanbul Surları

Surlar ilk olarak İstanbul'u kuran Roma İmparatoru I. Konstantin (MS 324-337) döneminde Samatya'dan başlayarak Yenibahçe, Fatih ve Unkapanı hattını çevreleyen ve İstanbul'un yedi tepesinden beşini içine alan şekilde yaptırılmıştır.⁵⁶² Ancak zamanla şehrin nüfusu artıp Roma ahalisi surların dışına taşında İmparator Teodosius zamanında genişletilmek maksadıyla yıkılıp yeni yapılacak surlara malzeme olarak kullanılmıştır.⁵⁶³ MS 412'de yapımına başlanılan Teodosius'un yaptırdığı yeni surlar, 5630 metredir.⁵⁶⁴ Bu surlar, Ortaçağ askerî mimarîsi bakımından mühim olduğu gibi yapılışındaki estetik bakımından da bir sanat eseri sayılmaktadır.⁵⁶⁵ İstanbul Surları, Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u kuşattığında dünyanın en güçlü surlarıdır.⁵⁶⁶ Fakat İstanbul'un Fethi esnasında bilhassa kara surlarının büyük kısmı yıkılmıştır.

Âşık Ömer, Divanı'nda İstanbul'un "hisârının" emsali olmadığını söylemektedir. Buradaki "hisâr" ifadesinde herhangi bir kale ismi verilmediği için Şair, İstanbul surlarını kastediyor olmalıdır.

Biri Kâsım Paşâ hem Galata Tophânesi
Ehl-i üftâdeler ile doludur meyhânesi
Şimdi inkâr mı olur Beşiktaş Mevlevhânesi
Yâ menend olur mu hiç hisârına İstanbul'un (s. 336, 763/3)

9. 3. 7. Kadırğa Limanı

Osmanlı devrindeki kadirğa gemilerinin denize indirildiği liman olduğu için bu ismi almış bir semttir. Fatih Sultan Mehmed devrinde Galata Tersanesi'nin yapımına

⁵⁶² Aziz Ogan, "İstanbul Surları", *Yeni Türk İstanbul Halkevleri Mecmuası*, İstanbul 1941 (Mart), C. 9, s. 499.

⁵⁶³ "A. g. m.", s. 499.

⁵⁶⁴ Semavi Eyice, *İstanbul*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ed.: Kâzım Çeçen, 1. Baskı, Ankara 1993, s. 53.

⁵⁶⁵ A. g. e., s. 53.

⁵⁶⁶ Halil İnalcık, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", *Dünya Kenti İstanbul*, Ed.: Afife Batur, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1. Baskı, İstanbul 1996, s. 24.

kadar, tersane olarak da kullanılmıştır.⁵⁶⁷ Âşık Ömer Divanı'nda yukarıda adı geçen diğer semtlerle beraber anılmış ve bu limana “salıncaklar kurulduğunu” söylemiştir.

Fazlı Pâşâ Sarayı var hem-civâr At Meydânı'na
Salıncaklar kurulur hep Kadırga Limanı'na
Yeniçeri kışlaları yakın Et Meydânı'na
Cennetü'l-mevâya benzer her yeri İslâmbol'un (s. 335, 760/3)

9. 3. 8. Topkapı Sarayı

İstanbul'un Fethi'nden sonra, tahminen 1465'te⁵⁶⁸ inşasına başlanılan saray, sürekli ilavelerle yenilenerek XIX. asrın ilk yarısına kadar Osmanlı Hanedanı tarafından kullanılmıştır. *Sarây-ı Cedîd-i Âmire* (Yeni Saray) de denilen Topkapı Sarayı, İstanbul'un Avrupa yakasının güneydoğu ucunda hem Marmara denizine hem İstanbul Boğazı'na bakan bir noktada yapılmıştır.⁵⁶⁹ Topkapı Sarayı, Âşık Ömer Divanı'nda İstanbul'un semt ve yapıları anlatıldığı sırada bir defa geçmektedir ve kilidini kimsenin açamadığından söz edilmiştir.

Topkapı kilidin kimse açamaz
Edirnekapı'ya konan göçemez
Eğrikapı'dan üç adam geçemez
Meyyitler elinden efgânımız var (s. 228, 436/6)

9. 4. Eyâlet ve Şehir

Bir ülkeyi meydana getiren büyük yerleşim birimleridir. Tarih boyunca gerçekleşen fetihler daha çok eyâlet ve şehirlere yöneliktir. Âşık Ömer Divanı'nda adıyla anılan pek çok şehir olduğu gibi sadece şehir diyerek de savaşımlardan ve savaşla ilgili benzetmelerden bahsedilmiştir. Aşağıdaki dörtlükte, Osmanlı'ya isyan eden bir kinezin, şehri terk etmesi istenilmiştir.

Âleme puşlukta oldun dâsitân
Var yıkıl git şehrimizden tez Kinez
Sonra hücûmumdan bulursun amân

⁵⁶⁷ İdris Bostan, “XVI. Asırda Osmanlı Tersâneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları”, *Mimarbaşı Kocasinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Ed.: Sadi Bayram, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 1988, C. I, s. 125.

⁵⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 10.

⁵⁶⁹ A. g. e., s. 9.

9. 4. 1. Akkirman

Karadeniz'in kuzeyinde olan Akkirman şehri, Osmanlı tarafından 1484'te fethedilmiş ve Karadeniz'deki ticaret ile emniyeti korumak için önemli bir yer olarak görülmüştür.⁵⁷⁰ Evliyâ Çelebi bura şöyle tarif etmektedir:

“Evvela bu kalenin firdolayı büyüklüğü 3.060 adımdır, ama içerdeki kattan adımladım. Dışarıdan 3 kat kaledir. [36a] Oradan adımlayanlar 5.600 adımdır, dediler. Turla Nehri kenarı alcak duvarlardır, ancak sağlam ve dayanıklı büyük kuleleri vardır.

Ensesi ki kara tarafıdır, o yönü üç kat rıhtım şeddadi yapı bir güzel kaledir.

Kale icinde bütün evleri doğu tarafına Turla Nehrine, Karadeniz'e ve Kameru'l-kum Çölü taraflarına bakmaktadır.

Üç kapısı var. İki Turla Nehri'ne bakar küçük kapılardır. Biri doğu tarafına, varoşa açılır gayet işlek üç kat sağlam demir kapılardır. Bu büyük kapı arasında kaleyi feth eden, içine iki adam sıgar kırkar karış uzun toplar var ki Osmanlının bir serhaddinde benzeri yoktur. Meğer benzeri Rodos Kalesi'nde yahut Akdeniz'in Boğazhisarları'nda ola, ama hala bu kale döven topun biri doludur.”⁵⁷¹

Âşık Ömer, buranın sadece ismini dile getirmiş, başka herhangi bir hususiyetinden bahsetmemiştir. Buradan bahsederken sevgilinin adının güzellikte Akkirman'a kadar yayıldığını söylemiştir.

Gamınla kâmetim yay oldu cânım

Derûnum inleyip nây oldu cânım

Güzellikte nâmın şây oldu cânım

Büsbütün yayıldı Akkirmân'a dek

(s. 330, 741/2)

9. 4. 2. Bağdat

Âşık Ömer, Bağdat'ın pek çok savaşa sahne olduğundan ve burada şehit düşmüş askerlerden bahsetmektedir. Bağdat, XVII. asır Osmanlısı için İran ile aralarında büyük çekişmelerin yaşandığı bir yerdir. Bu konuya “Savaş” başlığında temas edilmiştir. (Bkz: s. 173)

Evliyâlar menzildir yolların Bağdâd senin

La'l reng kana boyanmış ellerin Bağdâd senin

⁵⁷⁰ P. L. İnciciyan, “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Çev.: H. D. Andreasyan, İstanbul 1976, S. 4-5, s. 123-124.

⁵⁷¹ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi V-1*, Yapı Kredi Yay., Hzl: Seyit Ali Kahraman, 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 161-162.

Burc u bârûnda söylenir hasbeten lillâh için
Yektir Allâh çağrışırklar kulların Bağdâd senin (s. 343, 788/1)

9. 4. 3. Çehrin

Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Çehrin, Osmanlı ve Rusya arasında büyük mücadelelere sahne olmuş, mühim bir askerî üstür. Konuyla alakalı ayrıntılar "Savaş" bölümünde ele alınmıştır. (Bkz: s. 175)

Âşık Ömer, aşağıdaki şiirinde Çehrin'de geçen Osmanlı Rus mücadelesinden bahsetmiş ve Çehrin Kalesi'ni Rusların elinden aldıklarını anlatmıştır.

Der ki Ömer pâdişâhın ömrü olsun hem mezîd
Dînimiz hak kalbimiz pâk kesmeyiz Hak'tan ümîd
Çehrin'i feth eyledikte kaçtı tabur-ı pelîd
Mu' cizâtı ol Muhammed Mustafâ sancağıdır (s. 234, 450/4)

9. 4. 4. İzberbaş

Karadeniz'in doğusunda, Dağıstan'da bulunan bir şehirdir. Âşık Ömer, Çehrin'in Fethi'ni anlattığı şiirde İzberbaş'a da "İzberaş" diyerek temas etmiştir. Şair başka herhangi bir bilgi vermemiştir.

Sene bin seksen dokuzda târihin yazdı Ömer
Kendi gördü hem dahı aldı görenlerden haber
Bu size yetmez mi ibret ey adû-yı bed-güher
Gördünüz mü pâyidâr oldu mu ummân İzberaş (s. 289, 622/5)

9. 4. 5. Karaman

XVII. asırda tamamen Osmanlı hâkimiyetinde olan ve herhangi bir savaşa sahne olmayan Karaman, Âşık Ömer tarafından sevgilinin güzellik unsurlarının saldırdığı yer olarak anlatılmaktadır. Bunda muhtemelen eskide kalan Osmanlı ile Karamanoğulları arasındaki mücadelenin tesiri vardır.

Yine müjgân askerinin çekmiş celâlî kaşların
Tâ Karaman illeridir kastı almak gibi bâc (s. 136, 130/4)

9. 4. 6. Rumeli

Osmanlı Devleti'nin henüz kuruluş aşamasındaki Orhan Bey zamanından itibaren fetih ve iskân politikası uyguladığı eyâletidir.⁵⁷² Mehmet Zeki Pakalın'ın verdiği bilgiye göre, Selânik, Üsküp Ohri, Köstendil, Tırhala, Delvina, Avlonya, Elbasan, Pirzren, Dukagin, Alacahisar, Vilçetrin, Yanya, Semendire ve Yanova şehirlerini ihtiva etmektedir.⁵⁷³ Bu resmî tanımının dışında Rumeli tabiri bir bölge olarak Osmanlı döneminde İstanbul'un Avrupa yakasından itibaren bütün Avrupa topraklarına verilen isimdir.⁵⁷⁴ Âşık Ömer de Rumeli diyerek Osmanlı'nın Avrupa kıtasındaki topraklarını kastetmiştir, bundan dolayı Şair'in şiirlerinde geçen Avrupa kıtasındaki iller bu başlık altında incelenmiştir. Şair, kendi zamanında Rumeli'yi savaşların yoğun olduğu bir yer olarak ifade etmiştir. Hem Rumeli adı hem de Rumeli'nin şehir ve kaleleri Âşık Ömer tarafından teferruatlıca anlatılmıştır.

Pâdişâhım heybetinde bir bölük eksik değil
Kendi haddin bilmeyen düşmâna reng eksik değil
Akdeniz'de Rûmeli'nde yine ceng eksik değil
Yâ ilâhî kıl hidâyet eyle bir feth ü fütûh (s. 143, 153/4)

9. 4. 6. 1. Beç (Viyana)

Avusturya'nın başkenti olup "Kızılelma" olarak görüldüğü için, Kanunî Sultan Süleyman zamanında 1529 yılında ve Sultan IV. Mehmed zamanında 1683'de kuşatılmış ancak alınamamıştır.⁵⁷⁵ Viyana, Âşık Ömer Divanı'nda "Beç" olarak ifade edilmiştir. Âşık Ömer, sevgilinin vuslatının *Viyana misali uzak* olduğunu söyleyerek, bu şehri anmıştır. Bu noktada Viyana'nın o devirde *Kızılelma* olduğu düşünülürse, Şair'e göre Kızılelma, sevgilinin vuslatı olmuştur.

Niçe bir ağladasın uşşâkı ey göze güleç
Niçe bir ola adûlarla aramızda bu leç [lecc]
Niçe bir aksine döne yürüye dolâb-ı keç
Kal 'a-i vaslın baîd oldu şahâ mânend-i Beç

⁵⁷² Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân", *Balkanlar El Kitabı I*, Ed.: Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdâğ, Vadi Yay., 1. Baskı, Ankara 2006, s. 288.

⁵⁷³ Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. I, s. 57.

⁵⁷⁴ P. L. İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Çev.: H. D. Andreasyan, İstanbul 1974, S. 2-3, s. 13.

⁵⁷⁵ Kemal Beydilli, "Viyana", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 115-116.

9. 4. 6. 2. Belgrad

Belgrad, kuzeyinde Tuna güneyinde Sava nehirlerinin birleştiği noktada olan iki kat surla bunların üzerinde pek çok kuleyle çevrilmiş müstahkem bir şehirdir.⁵⁷⁶ Osmanlılar tarafından Macaristan ve Avusturya'ya karşı gerçekleştirilen seferlerde mühim bir üs vazifesi görmüştür. Belgrad, Osmanlılar tarafından XV. asırda üç defa kuşatılsa da ele geçirilememiş, nihayet Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1521'de alınmıştır. Şehir, Osmanlıların eline geçtikten sonra da Avusturyalılar tarafından çok defa kuşatılmış, hatta birkaç kez elden çıkmasına rağmen Osmanlılar tarafından tekrar elde edilmiştir.⁵⁷⁷

Aşağıdaki dörtlükte bir nevi sefer güzergâhı çizen Şair, Temeşvar ve Yanıkkale'nin Belgrad ile yakın olduğunu söylemiştir.

Gelibolu'yu geç Boğaz Hisâr Rûm eline
Yanağında nişân verir Edrene'nin gülüne
În git Selânîk'e doğru düş Serez'in yoluna
Bu dem Temeşvâr Yanık şehrini Belgrad'da sor (s. 211, 378/3)

9. 4. 6. 3. Çanakkale ve Gelibolu

Gelibolu, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında bulunan toprağıdır ve Yıldırım Bâyezîd devrinde buraya tersane inşa edilmesiyle Ege Denizi'nde Osmanlı'nın mühim bir deniz üssü hâline gelmiştir.⁵⁷⁸ Boğazhisar ise Çanakkale'nin Osmanlı devrindeki adıdır. Âşık Ömer'in Çanakkale ve Gelibolu'dan bahsettiği şiirde, muhtemel bir sefer rotası çizilmiştir.

Gelibolu'yu geç Boğaz Hisâr Rûm eline
Yanağında nişân verir Edrene'nin gülüne
În git Selânîk'e doğru düş Serez'in yoluna
Bu dem Temeşvâr Yanık şehrini Belgrad'da sor (s. 211, 378/3)

⁵⁷⁶ P. L. İnciciyan, "a. g. m.", s. 85.

⁵⁷⁷ "A. g. m.", s. 86.

⁵⁷⁸ Fevzi Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay., 1. Baskı, İstanbul 1938, s. 42.

9. 4. 6. 4. Edirne

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinin pâ-y-i tahtı olan Edirne, Balkanlar ve Avrupa'daki savaşlar için mühim bir üs olmuştur. İstanbul'un pâ-y-i taht olmasından sonra sakin bir havaya bürünen şehir, XVII. asırda yeniden canlanmış ve I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad ve bilhassa IV. Mehmed'in av eğlencelerini sürdürdüğü mekân hâline gelmiştir. IV. Mehmed zamanının çoğunu burada geçirmiş, seferleri buradan takip etmiş ve kendisinden sonra gelen II. Süleyman ve II. Ahmed de padişahlıklarını burada geçirmişlerdir.⁵⁷⁹ Bundan dolayı Edirne, XVII. asırda gerçekleşen Avrupa'daki savaşlar için padişahın karargâh şehri ve bir nevi ikinci pâ-y-i tahtı olmuştur.

Şair, aşağıdaki şiirinde savaşa giden ordunun Edirne'de konakladığını dile getirmiş ve buranın Osmanlı'nın eski pâ-y-i tahtı olduğundan bahsetmiştir.

Bu gazâlar pâdişâhın iktidâr u cehtidir
Saltanata terbiyet veren dıraht-ı bahtıdır
Edrene'yi et ziyâret zîrâ ceddin tahtıdır
Aç gözünü âsî düşmân Âl-i Osmân'dır gelen (s. 456, 1145/3)

9. 4. 6. 5. Estergon

Kanunî Sultan Süleyman devrinde fethedilmiş, 1683'te Viyana Bozgunu'ndan sonra kesin olarak elden çıkmıştır. Evliyâ Çelebi, Estergon'un Osmanlı'nın en batıdaki kalesi ve Budin'in emniyetini sağlayan yer olduğunu söylemekte ve kaleyi şöyle tarif etmektedir:

“Üstürgon Kalesi Budin Kalesi'nin kuzey tarafında bir merhale uzak yerdir. Tuna Nehri kenarında gökyüzüne baş uzatmış kırmızı bir yüksek tepe üzerinde Van kayası, Mardin kayası ve imadiye kayaları gibi Samanyolu gibi göklere baş uzatmış bir yalçın tepe üzerinde bademi şekilde, yani akçe tahtası gibi kibleden kuzeye uzunlamasına kurulmuş Koca Mihadi Laslo yapısıdır. Peygamber Efendimizin gelmesinden 600 yıl önce Emin Ruhullah İsa Nebi zamanında yapılmış bir şeddadi rıhtım taş yapı, güzel bir surdur ki Komaran ve Uyvar Ovası'ndan bu büyük yapıyı görenler,

‘İşte İskender Seddi’ derler. Zirve tepesi mavi buluta baş uzatmış yüksek boylu kaleler içinde hepsinden seçkin beyaz inci gibi, beyaz kuğu gibi tüm burcları ve beden dişleriyle bezenmiş, kapılar, kuleler ve dirsekleriyle süslenmiş Orta Macar Kızılelması adıyla meşhur olan sevimli kale ve kızıl kaya adıyla bilinen, övülen ve sevilen Üstürgon Kalesi'dir.”⁵⁸⁰

⁵⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 5.

⁵⁸⁰ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi VI-1*, Yapı Kredi Yay., Hzl: Seyit Ali Kahraman, 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 354.

Âşık Ömer, bir savaş şiirinde Estergon'dan bahsetmiştir ve bu kalenin düşman tarafından yakıldığını söylemiştir.

Varoşun Estergon'un odlara yaktın bî-kusur
Bağdâd [Belgrad]'ın handakına bir yerin lağm-ı kubûr
İşitildi kim yakın geldi Kumârân'dan tabur
Seyl gibi meçten yanaktan çağladı akıp akıp (s. 116, 68/4)

9. 4. 6. 6. Komaran

Yanikkale ile Uyvar'ın yanında⁵⁸¹ bulunan ve Viyana'nın emniyetini sağlamada mühim rol üstlenen kaledir. Evliyâ Çelebi, Uyvar'ı aldıktan sonra kaledeki Avusturyalıları Komaran'a taşıdıkları esnada "imansız yurdu" dediği bu kaleyi görmüştür ve şu şekilde tarif etmektedir:

"Tuna Nehri içinde doğudan batıya 3 konak uzunluğunda bir adanın doğu tarafı ucunda Üstürgon Kalemizden görünür üçgen şekilli bir şeddadi tuğla yapıdır ki sanki iki denizin kilididir. Nemse çasarının Osmanoğlu tarafında sağlam seddidir. Litre Nehri ve Vak Nehri, Uyvar'dan beri gelip bu Komaran önünde Tuna Nehri'ne karışır."⁵⁸²

Âşık Ömer, aşağıdaki şiirde sevgiliyi övmek için doğuda İsfahan'a, batıda ise Viyana ve Komaran'a kadar gittiğini ancak onun dengini bulamadığını söylemiştir.

Akrânın bulmadım ey hûb-ı likâ
Devr ettim cihânı İsfahân'a dek
Nazîrin görmedim ey melek sîmâ
Dolandım tâ Beç ü Kumeyrân'a dek (s. 330, 741/1)

9. 4. 6. 7. Lugoş

Sultan II. Mustafa'nın 1695 Avusturya Seferi esnasında fethettiği kaledir. Evliyâ Çelebi şöyle tarif etmektedir:

"Bir geniş yerde Jebel Nehri kenarında dörtgen şekilli bir palanka kaledir. Etrafında hendeği Jebel Nehri'dir. Bu nehir, Erdel'in Demirkapı Dağları'ndan toplanıp Tımış Nehri'ne karışır bir küçük sudur. Kalenin bir kapısı var. Ve hendeği üzerinde bir musanna asma köprüsü var, her gece kopruyu kaldırırılar. Kale içinde toplam 300 Macar evleri var, kimi saz ve kimi tahta ortuludur."⁵⁸³

⁵⁸¹ Vojtech Kopcan, "Uyvar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 42, s. 253.

⁵⁸² Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi VI-1*, Yapı Kredi Yay., Hzl: Seyit Ali Kahraman, 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 457.

⁵⁸³ A. g. e., s. 2.

Âşık Ömer, Sultan II. Mustafa'yı överken Lugoş'u fethetmesinden bahsetmiştir. Bu methiyede yer almasından ve elde etmek için bizzat padişahın sefere çıkmasından ötürü, bu kalenin Osmanlı açısından mühim bir kale olduğu anlaşılmaktadır.

Besmeleyle eyledim azm-i kazâ [gazâ] kıldı hurûş
Ka' r-ı kartından meğer deryâ-yı kudret etti cûş
Asker-i İslâm çekip alayını görsen ne hoş
Pâyidâr olmadı evvel darbına şiş logoş [Lugoş]⁵⁸⁴
Şâd ol ey mahzûn gönül zevk ü safâ devrânıdır
Şâd ol ey bahtım ki Sultân Mustafâ devrânıdır (s. 252, 500/3)

9. 4. 6. 8. Temeşvar

1552'de fethedilip 1716'da kaybedilen mühim bir Balkan şehridir.⁵⁸⁵ Evliyâ Çelebi buranın kalesini su içinde duran bir kaplumbağaya benzetmiştir, ağaçtan yapılma kalenin gayet sağlam olduğundan ve bakımının aksatılmadan yapıldığından söz etmiştir.⁵⁸⁶ Bir şiirde adı geçmektedir.

Gelibolu'yu geç Boğaz Hisâr Rûm eline
Yanağında nişân verir Edrene'nin gülüne
În git Selânik'e doğru düş Serez'in yoluna
Bu dem Temeşvâr Yanık şehrini Belgrad'da sor (s. 211, 378/3)

9. 4. 6. 9. Varna

Sultan II. Murad'ın Haçlı ordusunu yenmesiyle meşhur olan savaşa sahne olmuş şehirdir. Âşık Ömer, Varna'ya yazdığı şiirde hem bu savaştan bahsetmiş hem de Varna'nın askerlerini methetmiştir.

Söylenir dillerde nâm-i âlî-şânı Varna'nın
Medhe lâyıktır diyâr-ı dil-sitâmı Varna'nın
Koç yiğitler meskeni olduğunu isbât eder
Kal' ası bâbında hâlâ koç nişâmı Varna'nın (s. 333, 750/1)

⁵⁸⁴ logoş: Lugoş. Sultan II. Mustafa tarafından fethedilen kale. Bugün Romanya topraklarına dâhildir.

⁵⁸⁵ Mihai Maxim, "Tımsıvar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 41, s. 94.

⁵⁸⁶ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi V-2*, Yapı Kredi Yay., Hzl: Seyit Ali Kahraman, 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 531.

9. 4. 6. 10. Yanık

Kanunî Sultan Süleyman, Viyana Kuşatması için ilerlerken, Sultan Süleyman'dan kaçan Kont Lamberg tarafından yakıldığı için “Yanık” veya “Yanıkkale” olarak adlandırılmıştır.⁵⁸⁷ Avusturyalılar tarafından Viyana'nın emniyeti için bir ön karakol gibi kullanılan kale olup Kara Mustafa Paşa'nın 1683'teki Viyana Kuşatması, aslında hesapta olmayıp, sefer Yanıkkale ve yanındaki Komaran'ı fethetmek için tertip edilmiştir.⁵⁸⁸ Aşağıdaki şiirde Temeşvar ve Belgrad'la beraber adı geçmektedir.

Gelibolu'yu geç Boğaz Hisâr Rûm eline
Yanağında nişân verir Edrene'nin gülüne
İn git Selânîk'e doğru düş Serez'in yoluna
Bu dem Temeşvâr Yanık şehrini Belgrad'da sor (s. 211, 378/3)

9. 4. 7. Sakız Adası

Sakız Adası ile ilgili bilgiler “Savaş” başlığı altında verilmiştir. (Bkz: s. 177) Âşık Ömer, Venediklilerin Sakız Adası'nda inşa ettiği Kral Burcu adlı kaleden bahsetmiştir. Şair, düşmanın Sakız'da inşa ettiği bu kaleden övgüyle bahsetmekten kendini alamamış ve kalenin *muhkem* bir yapı olduğunu belirtmiştir.

Yeni burca Kral Burcu dediler
Muhkem binâ etmiş kâfir gidiler
Der ki Ömer üçler kırklar yediler
Var mıdır dünyâda eşi Sakız'ın (s. 338, 769/4)

9. 4. 8. Sinop

Sinop, XIII. asırda Anadolu Selçukluları Sultanı I. İzzeddin Keykavus tarafından fethedilmiş ve Candaroğulları zamanında Türk şehri hüviyeti kazanmıştır.⁵⁸⁹ Şehir, XIV. asrın sonlarına doğru Osmanlı hâkimiyetine girmiştir ve tersanesinden dolayı Osmanlılar açısından mühim bir yere sahiptir. Karadeniz'deki tek doğal limana sahip olmasından dolayı tersanesi büyük önem arz eden Sinop, Galata ve Gelibolu

⁵⁸⁷ Sandor Papp, “Yanıkkale”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C.43, s. 315.

⁵⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III-1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 8. Baskı, Ankara 2011, s. 444.

⁵⁸⁹ Mehmet Ali Ünal, *a. g. e.*, s 289.

Tersanelerinden sonra Osmanlı'daki üçüncü büyük tersaneye sahiptir.⁵⁹⁰ Sinop bu özelliğinden dolayı Osmanlılar açısından Karadeniz'deki en önemli üs bölgesi olmuştur.

Âşık Ömer, bu şehrin önemini göstermek için “Sinop” redifli bir şiir yamıştır. Sinop'un Karadeniz'in şiddetinin ilkbaharı, Karadeniz sahilinin karargâhı, iyi günde kötü günde yakın olan karanın ve denizin padişahı ve Osmanlı ülkesi ile Kırım Hanlığı'nın ortak noktaları olduğunu söylemiştir. Şair'in bu dörtlüğünde Sinop'un o dönem Osmanlı'sı için jeopolitik, askerî ve siyasî önemi açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Şiddet-i Bahr-i siyâhın nev-bahârıdır Sinop
Sâhili iklim-i Rûm'un bârgâhıdır Sinop
Ağ u karada yakın ol pâdişâh-ı bahr u ber
Âl-i Osmân u Tatar Han hem civârıdır Sinop (s. 117, 69/1)

Şair, Sinop'ta bulunan Tunca isminde *demirden* bir kaleden bahsetmiştir. Buradaki “âhenin” ifadesinin bir mübalağa olduğu düşünülürse Şair, Sinop'un meşhur kalesinden bahsetmektedir. Bu kalenin özellikleri şöyledir:

“...şehri çevreleyen surlar kuzeyden 880, güneyden 400, doğudan 500 ve batıdan 273 metre uzunluğundadır. Sur duvarlarının kalınlığı 3 metre civarındadır. Yüksekliği türlü burç ve bedenlerin yapılışına göre 30-60 metre arasında değişir... Sinop kalesinin 60 kulesi vardır.”

(...)
Tunca derler adına üç kat hisâr-ı âhenin
Söylenir dillerde Rûm'un hoşça şanıdır Sinop (s. 117, 69/3)

9. 5. Semt

Hem taraf, yön hem de bir şehir içerisinde bulunan mahalle anlamına gelmektedir. Âşık Ömer, savaşımlardan bahsettiği bazı şiirlerinde bu ifadeyi hem yön hem mahalle manasında kullanmıştır. Aşağıdaki şiirde askerlerin semte akın ettikleri söylenmiştir.

Kasd eder bir semte hem asker
Akıduban demler selleri döker
Dağlara gülgûnî alemler diker

⁵⁹⁰ İdris Bostan, “XVI. Asırda Osmanlı Tersâneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları”, *Mimarbaşı Kocasinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ed.: Sadi Bayram, İstanbul 1988, s. 127-128.

Geh iner alçakta hayvânı kovar

(s. 230, 440/8)

9. 6. Saray/Kasr ve Konak

Âşık Ömer, sevgiliyle alakalı savaş sahneleri kurduğu zaman saray, kasr ve konak gibi mekânlara temas etmiştir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin sitem topunu atmasıyla Âşık'ın gönül sarayının yıkıldığı söylenilmiştir.

Top-1 sitemin etti gönül kasrını berbâd

Mir'at-1 hüsnün sakla gubâr-ı kederimden

(s. 415, 1027/2)

9. 7. Kara

Yer ve toprak manasına gelen bu kelime, askerlik bakımından mühim bir unsurdur. Günümüzde devletlerin orduları “kara, deniz, hava” diye sınıflandırılmaktadır. Osmanlı Klasik Çağı'nda ise kara ordusu ve deniz ordusu vardır. Âşık Ömer, kara ifadesini bir kale müdafaasında, kalenin toprak kısmında gelen bir saldırı için kullanmıştır.

Geldi günden güne yaklaştı adû-yı bed vakûr

Kılmak içün incecikten çün karadan sedden ubûr

(s. 121, 84/2)

9. 8. Deniz

Osmanlı devrinde deniz kuvveti olan donanmanın savaş ve hareket sahasıdır. Âşık Ömer şiirlerinde anlatılan savaşların bazıları deniz savaşlarıdır. Aşağıdaki dörtlükte Osmanlı denizlerinde kalyon kullanıldığıyla alakalı bilgi verilmiştir.

Yaycılara boynuz okçuya yelek

Arpacıya kalbur uncuya elek

Deryâlara kalyon sulara kelek

Hekimlere hokka ne güzel uymuş

(s. 301, 699/8)

9. 8. 1. Akdeniz

Âşık Ömer Divanı'nda savaş coğrafyalarının başında Akdeniz gelmektedir. Zaten şairin yaşadığı yıllarda Osmanlı ile Venedik arasında neredeyse kesintisiz bir mücadele vardır. Yirmi dört yıl süren Girit'in Fethi esnasında ve II. Viyana Kuşatması'ndan sonra Akdeniz, Osmanlı ile Venedik arasında büyük savaşlara sahne

olmuştur. Şair, aşağıdaki şiirde Akdeniz ve Rumeli’nde sürekli savaş olduğundan bahsetmiş ve bu savaşların kazanılması için Allah’ın yardımını niyaz etmiştir.

Pâdişâhım heybetinde bir bölük eksik değil
Kendi haddin bilmeyen düşmâna reng eksik değil
Akdeniz’de Rûmeli’nde yine ceng eksik değil
Yâ ilâhî kıl hidâyet eyle bir feth ü fütûh (s. 143, 153/4)

9. 8. 2. Karadeniz

XVII. asırda kuzeyinde Kırım Hanlığı, güneyinde Anadolu olan Karadeniz, asrın sonlarına doğru güçlenip buraya inmeye çalışan Ruslarla Osmanlı arasında bir mücadele sahası hâline gelmiştir. Âşık Ömer Çehrin, İzberbaş, Sinop, gibi yerlerin isimlerini vererek buradaki mücadelelere temas etmiştir. Şair, Karadeniz’den bahsederken “Bahr-i siyah” ve “Bahr-i Rûm” ifadelerini kullanmıştır.

Gözcü olmuştur ona Seyyid Bilâl bir şöyle pîr
Pes erip ey dil nazargâhına yüz dergâha sür
Sîne germiş bahr-ı Rûm’un hoşça şânıdır bu yer
Çâr etrâfı mükemmel burc u bârîdir Sinop (s. 117, 69/4)

9. 9. Kale, Burc, Beden, Ribat, Derbend, Bârû, Hisar, Kule

Bir şehrin veya bölgenin müdafaası için ekseriyetle taştan inşa edilmiş yapılardır. Osmanlı zamanında bir şehrin fethedilebilmesi için kalesini elde etmek lazımdır. Modern dönemde savaş uçaklarının icat edilmesiyle kaleler eski ehemmiyetini kaybetmiştir.

Kaleler, Âşık Ömer Divanı’nda sıklıkla geçen yapılardır. Şair bu yapıyı “kale, burc, beden, ribat, derbend, bârû, hisar, kule” gibi kelimelerle karşılamıştır. Kaleler, bazen tamamen gerçek manada bazen de aşk ve ölüm gibi konularda benzetme unsuru olarak işlenmiştir. Aşağıda ilk dizede geçen “ribât” kelimesinden, Şair’in bir kale müdafasını anlattığı anlaşılmaktadır.

Bir tabûru ibtidâ geldi ribâta rû-be-rû
Onu[Önü] bir milce uzun yoldur iki etrâfı su
Bir taraftan asker-i İslâm dahı edip gulû
Bir iki üç hamleden yüz döndürüp kaçtı adû

Başına kâfirlerin aksine döndü âsiyâb
Niçesi cenkte kırıldı niçesin gark etti âb (s. 122, 84/3)

Şair bu yapıyı benzetme unsuru olarak da kullanmış ve sevgiliyi gördükçe şevke gelerek vuslat kalesine top attığını ve bu kaleyi ele geçirmeye çalıştığını söylemiştir.

Gönül ol sevdâyı serv-i semenden
Çekmez el cân meğer el çeke tenden
Kal' a-i vaslına burc u bedenden
Atılır gördükçe şevk-ile bir top (s. 119, 75/4)

Âşık Ömer, bu tarz yapıların kapılarından da söz etmiştir. Bu kapılar hem fetih için giriş yeri hem de kalelerin erzak ve benzeri malzemeleri aldığı unsurlardır. Şair kapı kelimesiyle beraber “dâr” ve “bâb” kelimelerini de kullanmıştır.

Geldi günden güne yaklaştı adû-yı bed vakûr
Kılmak için incecikten çün karadan sedden ubûr
Kendi edip alayını çekti vü kıldı azm-i ur
Gırr u gâsı her kapıya saldı bir bölük tabûr
Gele onlar edeler dâr u diyârı sedd-i bâb
Onun-ıla ola İslâm askeridir inkılâb (s. 121, 84/2)

9. 10. Savaş Meydanı

İki ordunun karşı karşıya gelerek birbirine hücum ettiği savaşların yaşandığı yerdir. Âşık Ömer Divanı'nda hem “meydân” hem de “sahrâ” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Şair, aşağıdaki dörtlükte kendi kendine “üzülme” demek için gam askerini gönül meydanına salmamasını nasihat etmiştir.

Ey Ömer gam leşkerin salma gönül sahrâsına
Hâlimi arz etmeğe geldim güzeller hâsına
Bencileyin düşmesin bir kul bu dil sevdâsına
Ey benim sevgili cânânım sabâhın hayr ola (s. 473, 1198/4)

9. 11. Set ve Siper

Savunma savaşları esnasında toprağın kazılmasıyla veya duvar örülmesiyle oluşan yapılardır. Uzun kale duvarları, büyük toplara karşı dayanıksız hâle gelince, kısa

ve kalın duvarlar⁵⁹¹ ve siperler örülmüştür. Âşık Ömer siper için “sedd” ve “handak” kelimelerini kullanmıştır. Şair, aşağıdaki dörtlükte düşman setini aşmak ve fethi gerçekleştirmek için Allah’a dua etmektedir.

Ehl-i dînin cây-ı istimdâdı sensin yâ mucîb
Üstümüze sâye-i lutf-ı kerîmin kıl rakîb
Mü'mîne sedd-i adûnun eyle fethin an-karîb
Asker-i İslâma yâ Rab şâdilıklar kıl nasîb (s. 116, 68/1)

9. 12. Lağım

Lağım, düşmanın kale duvarlarını veya siperlerini yıkmak için yeraltından açılan ve içine barut koyularak patlatılan tüneldir.⁵⁹² Osmanlı ordusunda sırf bu yapıyı oluşturmak için kurulmuş lağımcılar adında bir ocak bulunmaktadır.⁵⁹³ Aşağıdaki şiirde Belgrad'da süren savaşta lağımlar açıldığı geçmektedir fakat şiirin tarihi tam olarak bilinmediği için lağımı açan tarafın Osmanlılar mı yoksa düşman ordusu mu olduğu tespit edilememiştir.

Varoşun Estergon'un odlara yaktın bî-kusur
Bağdâd [Belgrad]'ın handakına bir yerin lağm-ı kubûr
İşitildi kim yakın geldi Kumârân'dan tabur
Seyl gibi meçten yanaktan çağladı akıp akıp (s. 116, 68/4)

9. 13. Serhat, Hudut ve Gümrük

Ülkelerin sahip olduğu toprakların bitiş ve başlangıç noktalarını gösteren yerlere hudut ve serhat denilir; gümrük ise hudutlardaki geçiş noktasıdır. Âşık Ömer kendisini tanıtırken serhatta yaşadığını dile getirmiştir.

Sıfat-ı aslımız beyân edelim
Bizim meskenimiz serhat ilidir
Zât-ı cemîlemiz ayân edelim
Vatan-ı aslîmiz aydın ilidir (s. 206, 357/1)

⁵⁹¹ Salim Aydüz, “A. g. m.”, s. 5.

⁵⁹² Mehmet Zeki Pakalın, *a. g. e.*, C. II, s. 347

⁵⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 135.

Aşağıdaki dörtlükte ise gümrükten bahsedilmiş ve bu gümrüklerde kervanların kontrol edildiği söylenmiştir.

Balıkçılar şikârına dolaşır
Müşteriye aldatmağa uğraşır
Gümrük'te de dîdebânlar savaşır
Üsküdâr'dan gelir kervânımız var (s. 229, 436/13)

9. 14. Divan Şiirinin Savaş Coğrafyası

Divan şiirinde kalıplaşmış şekilde kullanılan bazı yer isimleri bulunmaktadır. Bunlar ekseriyetle sevgili ile alaka ve benzetme kurulan yerler olup umumiyetle gerçek bir mekân olarak değil hayalî bir unsur şeklinde şiirlerde yer edinmiştir. Âşık Ömer de Divan şiirindeki bu tarzı büyük ölçüde devam ettirmiş ve bazı yer adlarını sevgilinin veya diğer unsurların hüküm ve savaş sahası olarak anlatmıştır.

9. 14. 1. Çin ve Hoten

Divan şiirinde Çin, yüz güzelliğinin, Hoten ise güzel kokunun sembolü olmuştur.⁵⁹⁴ Âşık Ömer, sevgilinin saçının kıvrımları ve kokusuyla Çin ile Hoten arasında benzerlik kurmuştur. Buna göre *Çin ve Hoten, sevgilinin benine, ayva tüyüne ve saçına tâbi olmuş ve sevgilinin gül ve nergisleri İsfahan'dan haraç istemişlerdir.*

Tâbi olmuş hâl ü hatt ü zülfüne Çin ü Hoten
Gül ü nergîslerin ister(ler) Sıfâhân'dan harâc (s. 136, 130/3)

9. 14. 2. İran

İran, XVII. asırda Osmanlı'nın doğudaki en büyük düşmanıdır fakat Âşık Ömer bu düşmanlıktan hiç bahsetmemiştir. Şair'in şiirlerindeki İran daha çok Divan şiirinin coğrafyaları arasında yerini almıştır. Âşık Ömer, Hindistan şahının otağını İran üstüne kurduğunu söylemiştir, bundan kasıt sevgilinin benlerinin yanağında bulunmasını ifade etmektir.

Hüsnünü sakla nazardan kâkülün eyle nikâb
Âfitâba perde çek zulmette kalsın mâh-tâb
Safha-i ruhsârın üzre benlerin olmaz hesâb

⁵⁹⁴ Emine Yeniterzi, "a. g. m.", s. 309-310.

9. 14. 3. İsfahan

İran'ın mühim şehirlerinden biri olup Selçuklu ve Safevi başkentlerindedir.⁵⁹⁵ İsfahan, Divan şiirinde İran kahramanlarından Gâve'nin bu şehirde ortaya çıkması, Deccâl'in burada ortaya çıkacağı, göze çekilen sürmesi ve İstanbul'la yarışabilecek güzelliği ile konu edilmiştir.⁵⁹⁶ Âşık Ömer, sevgilinin gözlerinin İsfahan'ı fethetmek istediğini söyleyerek, bu şehri savaşla birlikte anmıştır.

Bulmamış dârât-ı hüsnün müddet-i ömründe Cem
Böyle haşmet görmemiştir vechi vardır der isem
Ey kaşı tuğrâ saçı sünbül ruhu bâğ-ı irem
İstiyor şâh-1 Acem'den İsfahân'ı gözlerin

(s. 342, 785/3)

9. 14. 4. Kerbelâ

Hız. Hüseyin'in ve yanındaki yetmiş iki yakının şehit edildiği yerdir. Diğer İslâm edebiyatlarıyla beraber Türk edebiyatında da sıklıkla işlenmiş bir motiftir. Kerbelâ edebiyatımızda dert, gam, şehitlik, matem gibi duygu ve kavramlarla birlikte anılmıştır.⁵⁹⁷ Âşık Ömer de bu hadiseye temas etmiştir. Şair, Bağdat'ın Hız. Ali'nin askerlerinin yeri olduğundan, recep ve şaban aylarında Hız. Hasan ve Hüseyin'e yas tutulduğundan ve Kerbelâ'nın bu civarda olduğundan bahsetmiştir.

Şâh-1 merdân askeridir hoş eder deryâsıdır
Ol Recep Şa'c bân ayları Hasan Hüseyin yasıdır
Gel ziyâret eyleyelim Kerbelâ sahrâsıdır
Turnalardan bergüzârdır tellerin Bağdâd senin

(s. 343, 788/2)

9. 14. 5. Mısır

Divan şiirinde Hız. Yusuf'un güzelliği ve köleyken hükümdarlığa yükselmesi, Mısır'la alakalı en çok işlenen taraflardır.⁵⁹⁸ Âşık Ömer de Mısır'ı bu yönleriyle ele almıştır.

⁵⁹⁵ "A. g. m.", s. 316.⁵⁹⁶ Rıdvan Canım, *a. g. e.*, s. 593-594.⁵⁹⁷ Emine Yeniterzi, "a. g. m.", s. 319.⁵⁹⁸ "A. g. m.", s. 322.

Çeşm-i cellâdını gördüm ki niçe kan eylemiş
Derd-mend âşıkları pâyında kurbân eylemiş
Mısr-ı hüsne kendini sultân-ı hûbân eylemiş
Esicek bâd-ı sabâ zülfün perîşân eylemiş
Dağılıp gîsûların çün dâl dâl olmuş dürüst
Sîm gerdân üzre benler hâl hâl olmuş dürüst (s. 128, 105/2)

9. 14. 6. Rûm, Hindistan ve Habeşistan

Rûm, Anadolu demektir. Divan şiirinde burada yaşayanların beyaz tenli ve güzel olmasından dolayı, siyah tenli olan Habeşistan, Hindistan gibi yerlere mensup unsurlarla tezat oluşturmak için kullanılmaktadır.⁵⁹⁹ Beyaz ve güzel olan Rûm, sevgilinin yüzüdür; siyah ve çirkin olan Habeşistan ve Hindistan veya buralara mensup hükümdar ile askerler sevgilinin yüzünü istila eden saçlar ve benlerdir. Âşık Ömer de Rûm’u Hintlilerin ve Habeşlerin elde etmek istediği bir yer olarak anlatmıştır.

Habeş sultânıdır son milket-i Rûm’u eder seyrân
Nedir mikdârı kim ol rû-siyeh Hindû’ya yüz verdin (s. 323, 715/2)

9. 14. 7. Şam

Osmanlı devrinde en mühim ticaret merkezlerinden biri olan Şam, aynı zamanda “Dımışk” olarak da ifade edilir. Şam, Allah’ın yeryüzünde seçkin varlıkları yarattığı bölge olarak düşünülümüştür ve kelime anlamı aynı zamanda *akşam* manasına geldiği için Divan şiirinde sevgilinin saçıyla birlikte anılmıştır.⁶⁰⁰ Ancak Âşık Ömer, Şam kelimesini şiirlerinde çok kullanmasına rağmen, askerlikle ilgili olarak yalnızca bir defa kullanmıştır.

Eğnine semmûr zer-bâf rengi a‘ zâ ederek
Misk-i anber pâk cisminde mülemmâ ederek
Böyle dârât-ile cânâ dehri yağma ederek
Mısr u Şâm Hind ü Yemen şâh-ı Acem’den mi geliş (s. 294, 642/3)

⁵⁹⁹ “A. g. m.”, s. 315.

⁶⁰⁰ “A. g. m.”, s. 325-326.

9. 13. 8. Yemen

Arap Yarımadası'nın güneyinde yer alan Yemen, Divan şiirinde akik taşı ve Süheyl yıldızı ile beraber anılmıştır.⁶⁰¹ Ancak Âşık Ömer Divanı'nda bunlara temas edilmemiş, sadece sevgiliyi Mısır, Şam, Hindistan, İnan ve Yemen'i yağma etmekten dönen bir hükümdara benzetirken anmıştır.

Eğnine semmûr zer-bâf rengi a' zâ ederek
Misk-i anber pâk cisminde mülemmâ ederek
Böyle dârât-ile cânâ dehri yağma ederek
Mısır u Şâm Hind ü Yemen şâh-ı Acem'den mi geliş (s. 294, 642/3)

9. 15. Coğrafya, Mekân ve Yapılar ile İlgili Benzetmeler

Âşık Ömer, bazı şiirlerinde savaş mekânlarını ve yapılarını insan vücuduyla özdeşleştirmiştir. Bunlar ülke, şehir, kale ve kule gibi mekân ve yapılardır.

Sine-Kule: Şair, bir şiirinde sevgilinin sinesini sağlam bir kule olarak anlatmıştır. Bu kulede sevgilinin teni balyemez topu, benleri ise İngiliz barutudur ve bu kuleyi almak için ölmeyi göze almak gerekmektedir.

Medh ederim dilberimi gayrısı dursun hele
Onun aşkına düşeli düşmüşüm dilden dile
Teni balyemez topudur sînesi muhkem kule
Benleri İngiliz bârûdudur sînemi yakmaktadır (s. 223, 423/4)

Vücut-Kale: Âşık Ömer, vücudunu bir kale, dert ve hüznü ise bu kaleyi kuşatmış askerler olarak tasvir etmiştir.

Leşker-i hayret ihâtâ eylemiş burc-ı teni
Çeşmesârımdan ser-â-pâ su sanır gören beni
Zâyi kıldım aklımı hîç bilmez oldum ben beni
Ne hayâle uğradım ne hâlete erdim meded (s. 146, 161/3)

Vücut-Şehir: Şair, askere ve silaha benzettiği sevgilinin güzellik unsurlarının, kendi vücut şehrini yıktığını söylemektedir.

Yaktı yıktı vücûdum şehrini cümle harâb etti

⁶⁰¹ "A. g. m.", s. 330.

Onun ettikleri zulmü bana Rüstem-i Zâl eyler (s. 156, 179/5)

Vücut-Ülke: Âşık Ömer bazı şiirlerinde vücudundan ülke olarak bahsetmiştir.
Bu vücut ülkesini ayrılık, gam ve hüznün askeri işgal etmiştir.

Var iken mülk-i vücûdumda firâkın leşkeri
Hîç gelir mi ey şehim bu hâne-i kalbe neşât (s. 306, 670/2)

SONUÇ

Âşık Ömer Divanında askerlikle ilgili unsurların incelenmesi neticesince ortaya şu sonuçlar çıkmıştır:

Divan'daki şiirlerin ekseriyeti aşk ve dinle ilgilidir, askerlik ana tema olmak bakımından bunlardan sonra gelmektedir. Buna rağmen askerlikle ilgili şiirlerin sayısı az değildir. Âşık Ömer bazı şiirlerinde doğrudan savaşları ve asker sınıflarını anlatmıştır. Bunlar anlatılırken, Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilat yapısına ait unsurların geneli şiirlerde geçmiştir. Bu tarz şiirlerde sefere hazırlık, silahlar, kıyafetler, zafer ve zaferden sonraki uygulamalar tespit edilmiştir. Şair, padişahlar için yazdığı şiirlerde söz konusu sultanın devrindeki savaşlardan söz etmiştir. Divan'da Türk ve İslâm tarihindeki XVII. asır öncesi mühim savaşlardan, hadiselerden ve askerlikle ilgili şahsiyetlerden söz edilmiştir.

Askerlik, sadece insanlarla sınırlandırılmayıp tabiatta bulunan varlıklar ve soyut kavramlar da asker olarak tasvir edilmiş ve savaştırılmıştır. Divan şiirinin kalıplaşmış hayal dünyasındaki zalim sevgili bir savaşçı ve sevgilinin güzellik unsurları olan kaş, göz, kirpik, saç, ben ise bazen bir savaşçıya bazen de silahlara benzetilmiştir. Bazen de bu kalıplar dışına çıkılarak, sevgilinin güzellik unsurları birtakım silahlara benzetilmiştir. Uzun boy için servi yerine uzunluğuyla bilinen balyemez topunun kullanılması, sevgilin kirpiklerinin ok yerine, o devirde okun yerini almaya başlayan tabancaya veya İngiliz barutunun o yıllarda meşhur olmasında dolayı sevgilinin benlerinin İngiliz barutuna benzetilmesi gibi sıra dışı teşbihler buna örnektir.

Şiirlerde Arap Yarımadası hariç bütün Osmanlı coğrafyası yer almıştır, bunların askerlikle ilgili olanları tespit edilmiştir. Bu bakımdan Şair'in bir gezgin olduğu söylenilebilir.

Osmanlı döneminde askerlik *gaza* anlayışına dayanmaktadır ve bu hizmet, "Allah yolunda gayret göstermek, canını feda etmek" olarak algılanmaktadır. Düşmanlar, "İslâm düşmanı" şeklinde gösterilmiştir. Bu yolla, Osmanlı devrinde orduda bulunan bir askerin o devre, savaşlara, hadiselere, şahsiyetlere ve en mühimi askerliğe bakış açısı anlatılmıştır. Aynı zamanda bir şairin mesleğinin şiirlerine ne ölçüde yansıdığı incelenmiş ve mesleğin, şiirleri büyük oranda etkilediği tespit edilmiştir. Bu bakımdan Âşık Ömer, klasik Osmanlı tarih yazıcılığı usulüne benzer bir tavır

sergileyerek şiirlerinde Osmanlı'yı hep övmüş, tamamen Osmanlı'nın zaferlerini anlatmış ve herhangi bir yenilgiye temas etmemiştir. Buna rağmen askerlikle ilgili olmayan kimi şiirlerinde devrin sosyal bozukluklarına temas ettiği de gözden kaçmamıştır.

Şair, askerlikle ilgili gelenek ve teamüllere yer vermiş ve XVII. asırda Osmanlı devlet ve ordu teşkilatındaki maddî ve manevî uygulamalar şiirlere açıkça yansımıştır. Sefere çıkış esnasında tuğ dikilmesi, dua edilmesi, zaferden sonra hutbe okutulup kiliselerin camiye çevrilmesi, Kur'an'daki kırk sekizinci sûre olan Fetih Sûresi'nin zafer için okunması ve bunun "kırk sekiz hafız" tarafından gerçekleştirilmesi gibi örnekler mevcuttur.

Divan'da anlatılan savaşların incilenmesi neticesinde Âşık Ömer'in Prut Zaferi üzerine kesin olarak şiir yazdığı tespit edilmesi, çalışmada ulaşılan en önemli sonuçlardandır. Bundan dolayı Şair'in ölüm tarihinin en erken 1711 olarak düşünülmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Yine Şair'in anlattığı savaşların genelini Karadeniz civarında geçmesi ve Selim Giray Han'a mersiye yazması memleketinin Kırım olabileceği ihtimalini yükseltmiştir.

Âşık Ömer Divanı, askerlik bakımından olduğu gibi, edebiyatın diğer temaları bakımından da zengin olup üzerine daha çok çalışılmasını hak eden bir eserdir.

Türk dili ve edebiyatı sahasında edebî eserlerin askerlikle ilgili yönleri daha çok araştırılıp, sosyal tarihe ışık tutulmalı ve geçmişin anlaşılmasındaki engeller en aza indirilmelidir. Bir diğer taraftan her ne kadar belge olarak değerlendirilmeler de edebî metinlerin tarih araştırmalarına ışık tutacağı ve tarih araştırmacılarının edebî metinlere başvurma gerekliliği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- ACUN, Fatma, “Klasik Dönem Eyâlet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ed.: Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. 9, s. 899-908.
- AGOSTON, Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, Çev.: Tanju Akad, Kitap Yay., 1. Baskı, İstanbul 2006.
- AGOSTON, Gabor, *Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Çev.: Kahraman Şakul, İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2017.
- AKALIN, Şükrü Haluk vd., *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri.
- AKAYA, Hüseyin, “Süleyman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 38, s. 60-62.
- AKÇA, Kemal, “17’nci Asrın Saz Şâirlerinden Gezlevili Âşık Ömer”, *Folklor Postası*, İstanbul 1944, C. I, sy: 3, s. 9-17.
- AKMAN, Mehmet, “Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri”, *İLAM Araştırma Dergisi*, İstanbul 1996, (Temmuz-Aralık), C. I, Sy: 2, s. 133-144.
- AKSOY, Mustafa, “Hamzanâme Örneğinde Uzun Anlatıların Eğitici İşlevi”, 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (10-15 Eylül 2007)*, C. I, Ankara 2008, s. 81-104.
- ALBAYRAK, Nurettin, “Kayıkçı Kul Mustafa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 25, s. 78.
- ALGÜL, Hüseyin, “Ebû Eyyûb el-Ensârî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 10, s. 123-125.
- ALGÜL, Hüseyin, “Hamza”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 15, s. 500-502.
- ALİKILIÇ, Dünder, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifat ve Törenleri*, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Ens., Doktora Tezi, Erzurum 2002.
- ALPTEKİN, Ali Berat – SAKAOĞLU, *Türk Saz Şiiri Antolojisi*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara 2006.
- ALTINAY, Ramazan, “Satranç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, C. 36, s. 178-181.

- ALTUNAN, Sema, “XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler”, *CIEPO 15*, Londra 2002 (8-13 Haziran), s. 75-99.
- Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Hzl: Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç, K. Kitaplığı Yay., 1. Baskı, İstanbul 2003.
- ATAR, Fahrettin, “Şehîd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 38, s. 428-431.
- ATASOY, Nurhan, “Hırka-i Saâdet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 17, s. 375.
- AYCAN, İrfan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 427-428.
- AYDIN, Yusuf Alperen, “Osmanlı Döneminde ve Öncesinde Avcı Kuşlardan Sungur Üzerine Bazı Notlar”, *Tarih Dergisi*, İstanbul 2013, S. 57, s. 25-44.
- AYDÜZ, Salim, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, *Tarih Okulu Dergisi*, İzmir 2011, S. 10, s. 1-37.
- AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 2011.
- BAKTIR, Mustafa, “Hutbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 18, s. 425-428.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Viyana”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 113-119.
- BİR, Atilla vd, “Türk Menzil Okçuluğu Yay ve Okları”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2006, C. VIII, S. 1, s. 39-67.
- BOSTAN, İdris, “XVI. Asırda Osmanlı Tersâneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları”, *Mimarbaşı Kocasinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Ed.: Sadi Bayram, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., C. I, İstanbul 1988, s. 125-129.
- BOSTAN, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yay., 3. Baskı, İstanbul 2008.
- BOSTAN, İdris, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yay., 1. Baskı İstanbul 2005.
- BOSTAN, İdris, “Malta”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 27, s. 539-542.
- BOZKURT, Nebi, “Kılıç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 25, s. 405-408.
- BOZKURT, Nebi, “Mancınık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 27, s. 564-367.
- BOZKURT, Nebi, “Ok”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C. 33, s. 333-335.

- Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri II*, Hzl.: A. Fikri Yavuz-İsmail Sözen, Meral Yay., 1. Baskı, İstanbul 1972.
- CANTAY, Tanju, “Atmeydanı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 4, s. 82-83.
- CİN, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Selçuk Üniversitesi Yay., 3. Baskı, Konya 1992.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1983.
- ÇELEBİ, İlyas, “Ye'cûc ve Me'cûc”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 373-375.
- ÇELEBİ, Mustafa, “Türkiye’de Arap Atı Yetiştiriciliği”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu*, Hzl.: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 1995, s. 327-328.
- ÇELİK, Ali, *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Timaş Yay., 1. Baskı, İstanbul 2008.
- ÇORUHLU, Tülin, “Gürz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 327-328.
- ÇORUHLU, Tülin, “Hançer”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 15, s. 548-550.
- ÇORUHLU, Tülin, “Kalkan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 24, s. 260-261
- ÇORUHLU, Tülin, “Miğfer”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, C. 30, s. 21-23.
- ÇORUHLU, Tülin, *Osmanlı Koruyucu Silahlarında Süslemeler ve Teknikler (Askerî Müzeden Örneklerle)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1995.
- ÇORUHLU, Tülin, *Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Techizatları (Askerî Müzeden Örneklerle)*, Gnkur. Askerî Tarih ve Strateji Etüd Başkanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1993.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yay., 4. Baskı, İstanbul 2012.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, “Devlet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 9, s. 234-240.
- DERMAN, F. Çiçek, “Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ed.: Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. 12, s. 289-299.
- DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay., 1. Baskı, Ankara 1983.

- DÜZGÜN, Dilaver, “Âşık Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ed.: M. Öcal Oğuz, Grafiker Yay., 8. Baskı, Ankara 2011.
- Ebûlgazi Bahadır Han, *Türklerin Soykütüğü (Şecere-i Terakime)*, Hzl.: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser.
- ELÇİN, Şükrü, *Âşık Ömer*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2. Baskı, Ankara 1999.
- EMECEN, Feridun, “Haraçgüzâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 90-92.
- EMECEN, Feridun M., *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, İSAM Yay., C. I, İstanbul 2011.
- EMECEN, Feridun, “Osmanlılar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C. 33, s. 487-496.
- EMECEN, Feridun, “Varna Muharebesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 42, s. 527-530.
- ERALP, T. Nejat, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yay., Ankara 1993.
- ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi, 1. Baskı, İstanbul 1936.
- ERGÜZEL, M. Mehdi, “Bâznamenelerde Kuş Adları”, *Av ve Avcılık Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali-Hilâl Oytun Altun, Kitabevi Yay., 1. Baskı, İstanbul 2008.
- EYİCE, Semavi, *İstanbul*, Ed.: Kâzım Çeçen, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1993, s. 21-154.
- Evlîyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Hzl: Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yay., C. 5, 1. Baskı, İstanbul 2010; C. 6, 1. Baskı, İstanbul 2010; C. 7, 1. Baskı, İstanbul 2011.
- FAYDA, Mustafa, “Muhammed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, C. 30, s. 408-423
- Firdevsi, *Şehname II*, Çev.: Necati LUGAL, Millî Eğitim Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1967.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Ali”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C. 2, s. 371-374.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Hâricîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 169-175.

- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Hasan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 282-285.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Hüseyin”, *TDK İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 18, s. 518-521.
- FODOR, Pal, “Tabur”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 39, s. 335-336.
- GENÇ, Hacı Ali, *XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Ordularının Sefere Gidiş Merasimleri*, T.C. Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.
- GÖKBUNAR, Ramazan vd., “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri’nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri”, *Maliye Dergisi*, Ankara 2010, (Temmuz-Aralık), S. 159, s. 70-87.
- GÖKSU, Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2008.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, “Kızılelma”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, İstanbul 2002, s. 559-561.
- GÜNDÜZÖZ, Soner, “Kur’an’da Renklerin Büyülü Gücü – Simiotik Bir İnceleme-”, *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum 2003 (Yaz), S. 16, s. 71-84.
- GÜNTAN, İsmail, *Osmanlı Neferleri ve Savaş*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2015.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVI.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 1. Baskı, Ankara 1991.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “At”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 4, s. 28-31.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Osmanlı Araştırmaları II*, Ed.: Halil İnalcık vd., Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 123-132.
- HALICI, Feyiz, “Çevgân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. 8, s. 294-295.
- HAMİDULLAH, Muhammed, “Hayber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 17, s. 20-22.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Dâvûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 9, s. 21-24.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Firavun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 13, s. 118-121
- HARMAN, Ömer Faruk, “Hâbil ve Kâbil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 56-60.

- HARMAN, Ömer Faruk, “Süleyman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 38, s. 56-60.
- İŞİK, Emin, “Feth Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C. 12, s. 456-457.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., C. I, , 55. Baskı, İstanbul 2015; C. II, 1. Baskı, İstanbul 2014; C. III, 1. Baskı, İstanbul 2015.
- İNALCIK, Halil, “Fatih, Fetih ve İstanbul’un Yeniden İnşası”, *Dünya Kenti İstanbul*, Ed.: Afife Batur, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1. Baskı, İstanbul 1996, s. 22-37.
- İNALCIK, Halil, *Has-bağçede ‘Ayş u Tarab: nedîmler şâîrler mutrîbler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2015.
- İNALCIK, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*, İSAM Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010
- İNALCIK, Halil, *Osmanlılar – Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010.
- İNBAŞI, Mehmet, “Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân”, *Balkanlar El Kitabı I*, Ed.: Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, Vadi Yay., 1. Baskı, Ankara 2006.
- İNCİCİYAN, P. L., “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Çev.: H. D. Andreasyan, İstanbul 1974, S. 2-3, s. 11-88; İstanbul 1976, S. 4-5, s. 101-152.
- “İpek Böceği ve Dut Yetiştiriciliği”,
<https://www.tarim.gov.tr/HAYGEM/Belgeler/Hayvanc%C4%B1I%C4%B1k/K%C3%BC%C3%A7%C3%BCK%20Evcil%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi/%C4%B0pekb%C3%B6cek%C3%A7ili%C4%9Fi/%C4%B0pekboce%C4%9Fi%20ve%20Dut%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi.pdf>.
- İŞLİ, H. Necdet, *Osmanlı Serpûşları*, 2010 İstanbul Kültür Başkenti Ajansı Yay., İstanbul 2009.
- JENNINGS, R. C., “Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Çev: Salih Pay, Bursa 1998, S. 7, C. 7, s. 661-670.
- KAFADAR, Cemal, “Gazâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 13, s. 427-429.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*, Ötüken Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2014

- KAHRAMAN, Âtîf, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, TC Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1995.
- KALLEK, Cengiz, “Haraç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 71-90.
- KAPAR, Mehmet Ali, “Ebû Cehil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 10, s. 117-118.
- KARAGÖZ, Halil, *Askerî Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1997.
- KARAHAN, Abdülkadir, “Âşık Ömer”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 4, s. 1.
- KARASOY Yakup, - YAVUZ Orhan, “17. Yüzyıl Saz Şâiri Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*, Konya 2003, S. 13, s. 177-215.
- KARASOY Yakup, - YAVUZ Orhan, *Âşık Ömer Divanı*, 1. Baskı, Konya 2010.
- Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, Hzl.: Ahmet B. Ercilasun – Ziyat Akkoyunlu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay., 1. Baskı, Ankara 2014.
- KAZICI, Ziya, “Alay”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C. 2, s. 347-348
- KILIÇ, Ünal, “Yezîd I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 513-514.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Osmanlı Padişahları*, Buluş Yay., 3. Baskı, Ankara 1957.
- KOÇU, Reşad Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yay., 1969.
- KOPCAN, Vojtech, “Uyvar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 42, s. 253-254.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 1986.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Saz Şairleri I-V*, Akçağ Yay., 3. Baskı, Ankara 2004
- Kur'an-ı Kerîm, <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>.
- KURNAZ, Cemâl, *Hayâlî Bey Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1987.
- KURT, Hasan, “İslam İnancına Göre Şehitlik”, *Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sivas 2012, C. XVI, S. 1, s. 189-220.
- KURTARAN, Uğur, “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”, *Turkish Studies*, Ankara 2012 (Sonbahar), S. 7/4, s. 2269-2286.

- KURTOĞLU, Fevzi, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay., 1. Baskı, İstanbul 1938.
- KÜÇÜK, Murat, “Türkiye Türkçesi Ağızların At, At Donları ve Nişaneleri ile İlgili Adlandırmalar”, *Turkish Studies*, Ankara 2012 (Sonbahar), S. 7/4, s. 2287-2304.
- LOWRY, Heath W., *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi*, Boğaziçi Üni. Yay., Çev.: Demet Lowry – Heath W. Lowry, 3. Baskı, İstanbul 2010.
- MANDALOĞLU, Mehmet, “Türk Mitolojisinden Anadolu’ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Yer bilgisi yok) 2013 (Yaz) C. VI, S. 27 s. 382-391.
- MAXİM, Mihai, “Tımişvar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 41, s. 94-95.
- MAXİM, Mihai, “Tuna”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 41, s. 372-374.
- Mehmet Salahî Bey, “*Kamus-ı Osmanî II*”, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1899.
- Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Hzl.: Mürsel Öztürk-Derya Örs, 1. Baskı, Ankara 2000.
- OGAN, Aziz, “İstanbul Surları”, *Yeni Türk İstanbul Halkevleri Mecmuası*, İstanbul 1941 (Mart), C. 9, s. 498-505.
- ONAY, Ahmet Talât, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hzl.: Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara 2013.
- ÖGEL, Bahaeddin, “Türk Kılıcının Menşe ve Tekâmülü Hakkında”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1948, C. VI, S. 5, s. 431-460.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 3. Baskı, Ankara 1991.
- ÖNGEL, Hasan Basri, *Türk Kültür Tarihinde Spor*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı Ankara 2001.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Güreş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 317-320.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Kılıç Alayı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 25, s. 408-410.
- ÖZEL, Ahmet, “Cihâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. 7, s. 527.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Tümen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 41, s. 461-462.

- ÖZTOPRAK, Mustafa, “Seyyid Bilal Hakkında Bilinenler ve Araştırılması Gerekenler”,<http://www.vitrinhaber.com/seyyid-bill-hakkinda-bilinenler-ve-arastirilmesi-gerekenler-makale.328.html>.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Zülkarneyn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 44, s. 564-567.
- PAPP, Sandor, “Yanikkale”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 43, s. 315-316.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*, MEB Yay., 3. Baskı, İstanbul 1983.
- SAGOL, Gülden, “Tarihî Türk Şivelerinde At Donları”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu*, Hzl.: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 1995, s. 126-146.
- SARITOPRAK, Zeki, “Deccâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 9, s. 69-72.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 1986.
- SEVİNÇ, Necdet, *Osmanlılar'da Sosyo-Ekonomik Yapı I*, Kutsun Yay., 1. Baskı, İstanbul 1978.
- SEVİNÇ, Tahir, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- SEZEN, Lütfi, *Halk Edebiyatında Hamzanâme*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1991.
- SİNANLAR, Sezai, *Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine Atmeydanı*, Kitap Yay., 1. Baskı, İstanbul 2005.
- SÜMER, Faruk – ALBAYRAK, Nurettin, “Köroğlu”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 26, s. 268-270.
- SÜMER, Faruk, *Türklerde Atçılık ve Binicilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1983
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî I-II*, Hzl.: Faruk K. Timurtaş, Çağrı Yay., İstanbul 2007.
- TARIM ERTUĞ, Zeynep, “Sorguç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, C. 37, s. 378-380.
- TOKER, İhsan, “Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2009, C. 50, S. 2, s. 93-112.

- TOKSÖZ, Dünder, *Sinop Tarihi Turizmi ve Eski Eserler Rehberi*, Önder Matbaa, 1. Baskı, Ankara 1973.
- TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara 2000.
- TURAN, Osman, “Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması” *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Belleten Dergisi*, Ankara 1945 (Temmuz) C. IX, S. 35, s. 305-318.
- TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 24. Baskı, İstanbul 2015.
- TÜRKER, Fatma, *Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresindeki Mezar Taşları*, On Dokuz Mayıs Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2011.
- TÜRKMEN, Mustafa Nuri, *Osmanlı'da Av Kültürü*, Bilge Kültür Sanat Yay., 1. Baskı, İstanbul 2013.
- USTA, Aydın, “Zırh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, C. 44, s. 391-394.
- UYAR, Mesut, - ERİCKSON, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I-II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., C. I, 5. Baskı, Ankara 1988; C. III-1, 8. Baskı, Ankara 2011.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Devrinde Sinop*, Fakülte Kitapevi Yay., 1. Baskı, Isparta 2008.
- WITTEK, Paul, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, Pencere Yay., Çev.: Fatmagül Berktaş, 1. Baskı, İstanbul 1995, s. 25.
- YAVUZ, Salih Sabri, “Livâü'l-Hamd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 27, s. 200.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Mehdi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 28, s. 371-374.
- YAZICI, Tahsin, “Fil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 13, s. 67-68.

- YELTEN, Muhammet, “Hamza-nâme’nin Nesir Üslûbu”, *Turkish Studies*, Ankara 2014 (Yaz) S. 9/9, s. 17-30.
- YENİTERZİ, Emine, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı – Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, (Yer bilgisi yok), 2010, C. III, S. 15, s. 301-334.
- YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yay., 1. Baskı, İstanbul 2008.
- YILDIZ, Ahmet Y. vd., *Sürdürülebilir Avcılık İçin Temel Eğitim*, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü, 1. Baskı, Ankara 2014.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Ebû Müslim-i Horasânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 10, s. 197-199.
- YILMAZ, Orhan – ERTUĞRUL, Mehmet, “Türkiye Yerli Köpek Irk ve Tipleri”, *Iğdır Üni. Fen Bilimleri Ens. Dergisi*, Iğdır 2012, C. II., S. 1, s. 99-106.
- YÜCEL, Ünsal, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Yüksek Kurumu AKM Başkanlığı Yay., 1. Baskı, Ankara 1998.
- ZENGİN, Yalçın, *Hamza-nâme Metin-İnceleme*, Cumhuriyet Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005.
- ZÜLFE, Ömer, “Gedâ Musli ve Bir Şiiri”, *İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2005, C. 33, s. 283-287.

İNDEKS

Adâlet: s. 108, 57/17 – s. 189, 295/4 - s. 300, 659/2 – s. 344, 791/4 - s. 415, 1026/3 – s. 471, 1194/2

Adâvet: s. 189, 295/1 - s. 205, 354/4 – s. 297, 653/2 – s. 502, 1306/4 - s. 526, 1391/3

Adl: s. 100, 39/3 - s. 138, 140/3 - s. 252, 500/4 – s. 422, 1054/3

Adl issi (Adâlet sahibi): s. 333, 749/4 – s. 345, 796/3 - s. 446, 1110/18

Âdil: s. 262, 528/3 - s. 485, 1246/3

Adû (Adâ) : s. 90, 3/4 - s. 94, 16/3 - s. 95, 21/2 – s. 95, 21/4 - s. 96, 22/4 - s. 96, 24/3 – s. 97, 28/4 - s. 98, 30/3 - s. 121, 84/2 - s. 122, 84/3 - s. 122, 84/5 – s. 132, 118/2 – s. 132, 119/6 - s. 133, 121/1 – s. 137, 133/3 - s. 156, 182/4 – s. 158, 188/3 - s. 159, 189/4 – s. 162, 202/2 - s. 163, 206/5 - s. 164, 207/4 - s. 166, 214/5 – s. 167, 218/4 - s. 171, 233/2 – s. 172, 236/5 – s. 173, 242/4 - s. 174, 245/5 – s. 180, 263/2 – s. 187, 286/2 - s. 188, 289/5 – s. 189, 295/2 - s. 189, 295/2 - s. 190, 298/2 - s. 190, 299/1 – s. 191, 299/3 – s. 192, 304/1 – s. 195, 316/4 – s. 203, 347/5 - s. 205, 356/3 - s. 215, 393/3 – s. 220, 412/4 – s. 221, 417/2 - s. 233, 447/2 - s. 234, 450/3 – s. 237, 460/6 - s. 239, 466/1 - s. 241, 473/1 - s. 241, 473/5 – s. 248, 496/24 - s. 250, 497/19 – s. 256, 508/4 – s. 258, 518/2 – s. 265, 540/4 – s. 265, 541/3 - s. 271, 561/3 – s. 273, 573/2 - s. 274, 575/3 – s. 274, 575/5 - s. 283, 602/5 – s. 289, 620/5 - s. 289, 622/5 – s. 298, 654/21 – s. 308, 674/3 - s. 309, 677/2 - s. 312, 680/3 – s. 316, 692/1 - s. 328, 732/4 – s. 328, 734/2 - s. 335, 758/4 - s. 338, 769/1 – s. 341, 779/3 - s. 343, 789/3 - s. 345, 793/3 – s. 347, 802/2 - s. 349, 807/1 – s. 349, 807/3 – s. 353, 822/2 – s. 353, 821/1 - s. 355, 826/3 - s. 358, 837/5 - s. 364, 859/3 – s. 366, 866/3 - s. 382, 924/2 - s. 387, 942/5 – s. 389, 949/1 - s. 408, 1005/2 – s. 410, 1012/4 - s. 412, 1017b/1 - s. 415, 1026/4 – s. 422, 1054/1 – s. 428, 1073/2 - s. 437, 1101/5 - s. 439, 1108/4 - s. 455, 1140/2 – s. 457, 1147/1 – s. 457, 1150/3 - s. 457, 1150/4 – s. 460, 1158/1 – s. 468, 1185/3 - s. 470, 1192/3 - s. 470, 1192/4 - s. 476, 1210/1 – s. 480, 1227/4 - s. 484, 1240/4 – s. 486, 1248/5 – s. 500, 1296/1 - s. 502, 1303/2 - s. 502, 1303/3 - s. 502, 1303/4 - s. 518, 1364/4 – s. 519, 1368/1 – s. 521, 1373/4 – s. 522, 1376/4 - s. 523, 1380/5 – s. 529, 1398/1 – s. 530, 1406/2 - s. 535, 1415/3 - s. 542, 1428/3

Ahırkapısı: s. 228, 436/1

Afv et- (eyle-): s. 457, 1150/4

Ağa: s. 230, 440/7 – s. 258, 519/2 - s. 396, 975/1 – s. 455, 1138/3 - s. 464, 1171/16 – s. 477, 1216/3 - s. 547, 1446/2

Ağu (ağu): s. 149, 170/5 – s. 242, 475/4 - s. 247, 496/9 – s. 255, 505/5 - s. 331, 744/3 – s. 350, 810/3 - s. 438, 1105/3

Ağla-: s. 343, 788/3

Ağyâr: s. 92, 9/5 - s. 92, 10/1 - s. 96, 24/3 - s. 99, 32/3 – s. 99, 35/4 - s. 104, 44/3 – s. 105, 48/5 - s. 106, 50/3 – s. 106, 50/5 - s. 113, 60/3 - s. 116, 66/1 – s. 127, 101/2 – s. 127, 101/4 – s. 128, 106/2 - s. 129, 109/2 – s. 131, 114/2 – s. 131, 114/3 – s. 131, 114/5 - s. 131, 116/5 – s. 137, 135/1 - s. 137, 136/3 - s. 138, 139/3 – s. 140, 142/1 - s. 142, 149/3 – s. 147, 164/3 - s. 148, 166/3 – s. 156, 179/3 - s. 159, 190/3 - s. 159, 192/3 - s. 162, 202/1 – s. 164, 210/3 - s. 166, 214/4 – s. 167, 218/3 - s. 173, 239/2 - s. 173, 240/2 – s. 173, 242/1 - s. 175, 247/5 - s. 175, 247/10 - s. 176, 252/3 – s. 176, 252/5 – s. 176, 253/2 - s. 179, 261/4 – s. 182, 272/2 – s. 183, 273/3 - s. 189, 294/1 - s. 190, 299/2 - s. 191, 299/4 – s. 193, 306/4 – s. 196, 319/4 – s. 197, 324/4 - s. 199, 329/4 - s. 199, 332/4 – s.

205, 353/4 – s. 209, 368/4 - s. 212, 382/1 – s. 214, 388/3 – s. 216, 395/4 – s. 216, 396/2 - s. 219, 410/1 - s. 219, 410/3 – s. 223, 422/2 - s. 224, 427/4 - s. 233, 446/2 – s. 233, 447/2 – s. 238, 462/4 - s. 242, 478/2 – s. 253, 501/3 – s. 255, 507/3 - s. 256, 512/3 - s. 257, 514/4 – s. 262, 530/2 – s. 263, 530/4 - s. 263, 533/2 - s. 269, 556/4 – s. 270, 557/5 - s. 272, 567/2 - s. 272, 569/2 – s. 273, 571/4 - s. 273, 573/1 – s. 274, 573/5 - s. 275, 579/2 – s. 277, 583/2 – s. 278, 587/2 – s. 278, 588/1 – s. 279, 590/2 - s. 280, 593/3 – s. 286, 612/4 - s. 296, 649/2 - s. 296, 649/4 – s. 304, 666/2 - s. 304, 666/4 - s. 305, 668/1 – s. 314, 687/2 - s. 316, 691/5 - s. 326, 726/4 – s. 327, 728/3 - s. 332, 747/2 - s. 329, 738/2 - s. 337, 767/1 – s. 340, 776/2 - s. 342, 783/1 - s. 342, 784/2 - s. 344, 792/5 – s. 349, 808/4 – s. 350, 814/5 - s. 353, 821/1 - s. 353, 822/1 – s. 354, 82473 – s. 357, 835/2 - s. 359, 841/5 - s. 362, 853/1 – s. 365, 862/1 - s. 365, 864/1 – s. 365, 864/2 – s. 368, 874/2 - s. 369, 876/3 - s. 369, 876/5 - s. 370, 878/3 – s. 370, 878/4 - s. 373, 887/5 – s. 373, 887/6 - s. 376, 898/2 - s. 376, 899/2 – s. 377, 901/4 - s. 378, 906/3 - s. 380, 915/4 – s. 381, 918/1 – s. 385, 932/4 – s. 385, 933/2 - s. 388, 944/2 – s. 388, 946/3 – s. 389, 947/4 – s. 392, 961/1 – s. 393, 965/2 - s. 394, 967/3 - s. 396, 973/2 - s. 403, 993/2 – s. 409, 1007/2 - s. 412, 1017a/1 – s. 414, 1024/2 – s. 414, 1024/5 – s. 417, 1038/2 - s. 421, 1049/5 - s. 421, 1051/2 – s. 422, 1054/1 - s. 422, 1054/3 – s. 426, 1065/4 – s. 430, 1078/7 - s. 436, 1097/4 - s. 436, 1099/3 - s. 449, 1121/1 – s. 451, 1128/2 - s. 452, 1130/5 – s. 455, 1140/2 - s. 460, 1158/2 – s. 461, 1161/5 - s. 462, 1166/3 - s. 462, 1167/3 - s. 465, 1172/2 - s. 465, 1173/3 – s. 467, 1180/3 - s. 469, 1188/2 – s. 469, 1188/4 – s. 471, 1194/1 - s. 471, 1195/1 - s. 471, 1195/5 - s. 474, 1205/1 – s. 476, 1210/3 – s. 480, 1227/4 – s. 480, 1229/4 - s. 481, 1233/1 – s. 482, 1233/4 - s. 483, 1237/5 - s. 485, 1243/2 - s. 489, 1259/5 – s. 490, 1263/1 – s. 490, 1263/3 - s. 492, 1271/1 – s. 493, 1272/5 – s. 493, 1275/3 - s. 507, 1320/4 – s. 508, 1327/4 – s. 509, 1328/4 – s. 511, 1337/4 – s. 516, 1357/4 – s. 522, 1376/4 - s. 522, 1378/4 - s. 525, 1386/5 – s. 532, 1409/4 – s. 544, 143572 - s. 548, 1448/1 -

Ağlâl: s. 519, 1369/3

Âh: s. 321, 710/2

Âhen: s. 246, 492/3

Âhen-dest: s. 299, 654/30

Ahmed: s. 397, 977/2

Ahmed Şâh: s. 337, 767/1 – s. 337, 767/2 - s. 337, 767/3 - s. 337, 767/5

Ahşâm: s. 160, 195/1

Âhû: s. 90, 5/2 – s. 135, 126/1 - s. 239, 467/2 – s. 257, 515/3 - s. 335, 758/1 – s. 342, 785/2 - s. 353, 821/3 - s. 410, 1012/4 – s. 435, 1095/2 - s. 459, 1156/3 – s. 461, 1162/3 – s. 520, 1372/4

Akça: s. 247, 496/15

Akdeniz: s. 134, 124/3 - s. 143, 153/4

Ak giy-: s. 242, 475/4

Akın et- (eyle-): s. 134, 124/2 – s. 210, 374/2 - s. 216, 394/3 – s. 243, 481/3 – s. 255, 505/4 - s. 344, 791/4 - s. 404, 994/3 - s. 434, 1092/2

Akkirman: s. 330, 741/2

Âl: s. 255, 505/3

Âlât-ı harb: s. 243, 480/4

Alay: s. 121, 84/2 - s. 152, 183/1 - s. 157, 183/4 - s. 175, 249/4 - s. 233, 461/3 - s. 241, 475/1 - s. 252, 500/3 - s. 254, 505/2 - s. 419, 1043/3 - s. 456, 1145/2

Al brk: s. 241, 475/3

Alem: s. 134, 124/2 - s. 230, 440/8 - s. 243, 480/1 - s. 289, 623/1

Alemdâr: s. 153, 173/38

Âlemi tut-: s. 299, 655/3

Alemlemek: s. 290, 627/1

Âlet-i rezm: s. 163, 205/2

Alî: s. 106, 53/1 - s. 106, 53/2 - s. 107, 56/4 - s. 107, 57/3 - s. 155, 176/3 - s. 174, 245/2 - s. 186, 284/2 - s. 191, 301/3 - s. 192, 305/3 - s. 210, 372/4 - s. 218, 404/2 - s. 250, 497/13 - s. 262, 529/1 - s. 274, 573/4 - s. 316, 690/3 - s. 316, 690/4 - s. 343, 786/3 - s. 371, 881/3 - s. 388, 945/4 - s. 397, 977/3 - s. 406, 998/22 - s. 414, 1025/2 - s. 439, 1109/3 - s. 461, 1160/5 - s. 488, 1253/4 - s. 506, 1318/3 - s. 506, 1318/4 - s. 506, 1319/1 - s. 506, 1319/2 - s. 506, 1319/4 - s. 513, 1347/3 - s. 513, 1347/4 - s. 514, 1347/5 - s. 525, 1388/5

Âlî-cenâb: s. 340, 777/4 -

Âl-i emîrân: s. 146, 160/5

Âl-i Osmân: s. 117, 69/1 - s. 143, 153/3 - s. 252, 500/4 - s. 254, 505/1 - s. 273, 572/1 - s. 339, 771/2 - s. 421, 1052/1 - s. 453, 1131/20 - s. 456, 1145/1 - s. 456, 1145/3 - s. 456, 1145/5

Altın: s. 249, 496/45 - s. 414, 1022/3

Amân ver- (verme-): s. 276, 581/1 - s. 345, 793/3

Ana: s. 343, 788/3

Ankâ (Simurg): s. 102, 43/20 - s. 243, 480/5 - s. 248, 496/22 - s. 449, 1122/2

Arpa: s. 296, 648/4

Arpalık: s. 438, 1103/15

Arslan: s. 126, 99/4 - s. 371, 881/3 - s. 421, 1052/1 - s. 516, 1358/1

Asaf: s. 452, 1131/2

Âsî: s. 252, 500/2 - s. 456, 1145/1 - s. 456, 1145/3 - s. 456, 1145/5

Asker: s. 134, 124/3 - s. 134, 124/4 - s. 136, 130/4 - s. 170, 231/3 - s. 216, 395/2 - s. 207, 361/2 - s. 230, 404/2 - s. 235, 453/3 - s. 241, 475/1 - s. 254, 505/1 - s. 254, 505/2 - s. 309, 676/4 - s. 317, 695/4, s. 343, 788/2 - s. 356, 830/5 - s. 447, 1113/3 - s. 456, 1145/5 - s. 460, 1159/3 - s. 481, 1232/1 - s. 482, 1235/4 - s. 514, 1347/5, s. 543, 1434/3

Asker çek-: s. 136, 130/4 - s. 143, 153/3 - s. 143, 154/2 - s. 230, 440/8 - s. 243, 481/3 - s. 481, 1232/1

Askerî: s. 538, 1422/13

Asker-i deryâ: s. 243, 480/2

Asker-i Haccâc: s. 259, 524/3

Askerî Hindû: s. 327, 729/1

Asker-i İslâm: s. 116, 68/1 - s. 122, 84/3 - s. 134, 124/1 - s. 143, 153/3 - s. 168, 225/3 - s. 174, 246/1 - s. 175, 246/4 - s. 234/450/1 - s. 242, 475/4 - s. 252, 500/3 - s. 422, 1052/2

Asker kondur- : s. 254, 505/2

Aşkar: s. 185, 280/4 - s. 222, 421/3 - s. 265, 541/4 - s. 488, 1253/4

Âşûb: s. 116, 68/3 - s. 176, 252/5 – s. 182, 270/4
At: s. 94, 18/4 - s. 101, 43/4 - s. 102, 43/12 – s. 196, 317/4 - s. 228, 436/1 – s. 230, 440/2 – s. 296, 648/4 -
s. 362, 854/4 - s. 472, 1196/4 – s. 541, 1423/4
Atmeydanı: s. 335, 760/3
Âteş: s. 338, 769/3
Âteş çölü: s. 168, 225/4
Âteş yak-: s. 289, 622/2
Atlı: s. 296, 648/5 - s. 549, 1455/5
Atmaca: s. 103, 43/29 – s. 248, 469/29
Av: s. 102, 43/5 - s. 157, 186/2 - s. 248, 496/24
Avla-: s. 407, 1191/1
Ayağa kalkmak: s. 242, 475/4
Ayak altında koy-: s. 517, 1358/4
Âyîne-i İskenderî: s. 543, 1434/3
Azm-i ur-: s. 121, 84/2
Azm u cezm et-: s. 168, 225/3
Bâb-ı lutf: s. 515, 1352/4
Bâc: s. 134, 124/5 – s. 135, 126/4 - s. 136, 130/4 - s. 207, 360/3 – s. 221, 415/5 - s. 292, 636/2 - s. 402,
989/20
Bağ: s. 191, 302/4 – s. 259, 521/3
Bağdâd: s. 147, 163/3 - s. 306, 670/3 - s. 343, 788/1 - s. 343, 788/2 - s. 343, 788/3 – s. 539, 1422/34
Bağdâdî kalkan: s. 223, 423/2
Bağışla-: s. 465, 1173/2
Bahr-ı Rûm: s. 117, 69/4
Bahr-ı siyâh: s. 117, 69/1
Balaban: s. 103, 43/25 – s. 248, 496/24
Balçak: s. 242, 475/4
Baltacı: s. 183, 274/1 - s. 243, 480/4 – s. 477, 1216/4
Balyemez topu: s. 115, 65/2 - s. 117, 69/1 - s. 213, 385/6 - s. 223, 423/4 - s. 273, 572/3
Bargâh: s. 243, 480/2 – s. 315, 689/4 – s. 325, 724/1 - s. 337, 766/3 – s. 452, 1131/1
Bârû: s. 117, 69/4 - s. 343, 788/1 – s. 437, 1103/2
Bârûd: s. 419, 1043/3
Baş açık yalın ayak: s. 243, 480/5
Başını kurtar-: s. 338, 769/3
Baş kes-: s. 243, 480/3 – s. 265, 541/3
Baydak: s. 124, 91/2
Bayram: s. 519, 1367/3 – s. 525, 1387/5
Bayrak: s. 134, 124/3 – s. 242, 475/4 - s. 255, 505/5 – s. 301, 659/19
Bâz: s. 248, 496/24 – s. 326, 724/2 - s. 370, 880/2 - s. 382, 922/4 - s. 453, 1134/2 – s. 467, 1178/4 – s.
495, 1282/4- s. 501, 1300/1

Beç: s. 133, 121/1 - s. 303, 741/1
Beden: s. 119, 75/4 – s. 510, 1332/2
Bed-fiâl: s. 134, 124/4
Bed-kâr: s. 328, 734/2
Bed-nâm: s. 276, 581/2
Beğ: s. 150, 172/2 – s. 158, 189/1 - s. 160, 195/2 – s. 171, 233/2 – s. 190, 298/5 - s. 198, 326/2 – s. 209, 369/4 - s. 225, 431/5 – s. 228, 435/9 - s. 230, 440/7 - s. 234, 452/1 – s. 235, 453/3 – s. 242, 479/1 – s. 245, 491/3 - s. 261, 527/10 – s. 268, 553/5 – s. 281, 595/4 - s. 287, 614/2 – s. 301, 659/10 - s. 301, 659/19 - s. 301, 659/21 - s. 326, 725/5 – s. 331, 742/3 - s. 358, 837/3 - s. 442, 1109/48 – s. 447, 1111/3 – s. 455, 1138/3 – s. 469, 1189/3 - s. 486, 1248/5 - s. 507, 1322/5 – s. 508, 1324 - s. 513, 1344/4 – s. 513, 1345/3 – s. 523, 1382/3 – s. 542, 1429/4 -
Behmen: s. 237, 459/12
Bekçi: s. 264, 537/4 – s. 410, 1012/4
Bektâşî: s. 243, 480/3
Belgrad: s. 211, 378/3
Bend (Bent): s. 103, 43/21 - s. 169, 227/5 – s. 177, 254/1 - s. 259, 521/3 – s. 269, 556/3 - s. 335, 757/1 - s. 442, 1109/65 – s. 470, 1190/4 – s. 470, 1191/1 - s. 519, 1369/3
Berât: s. 337, 766/4 – s. 347, 801/1 - s. 513, 1346/1
Berbâd et-: s. 415, 1027/2
Ber-dâr: S. 271, 561/3
Berzî: s. 545, 1438/4
Bevvâb: s. 305, 669/4
Bıçak (Buçağ): s. 188, 292/2 - s. 212, 379/3 – s. 229, 438/3 - s. 246, 492/3 - s. 255, 505/5 – s. 264, 538/2 - s. 295, 644/5 - s. 296, 648/2 - s. 327, 729/1 - s. 333, 751/2 – s. 362, 854/3 - s. 414, 1022/3 - s. 439, 1108/3 - s. 470, 1191/4 - s. 475, 1209/2 – s. 477, 1216/2 - s. 482, 1236/1 - s. 482, 1236/2 – s. 485, 1242/5 - s. 518, 1363/4
Bildircin: s. 103, 43/26 - s. 249, 496/40
Bîat: s. 102, 43/20
Bilemek: s. 134, 124/5
Bin seksen dokuz: s. 289, 622/5
Bin yüz altı: s. 273, 572/4
Bî-pervâ: s. 140, 143/2
Boğazhisâr: s. 211, 378/3
Boynuz: s. 301, 659/8
Boyun eğ-: s. 338, 769/2
Bölük: s. 143, 153/4 – s. 253, 501/5 - s. 391, 957/7 – s. 517, 1361/1 – s. 533, 1413/7
Burc: s. 117, 69/4 – s. 119, 75/4 – s. 231, 441/1 – s. 234, 449/1 - s. 291, 631/1 - s. 338, 769/4 - s. 343, 788/1 – s. 437, 1103/2 - s. 482, 1235/1 - s. 510, 1332/2
Burc-ı beden: s. 135, 127/4 - s. 373, 888/4
Burc-ı ten: s. 146, 161/3

Câh: s. 170, 229/5 - s. 264, 535/4 - s. 428, 1071/5
Câmi^c: s. 422, 1052/3
Cân: s. 122, 84/5 - s. 166, 214/5 - s. 168, 225/1 - s. 174, 245/4 - s. 234, 450/1 - s. 254, 503/5 - s. 255,
507/2 - s. 289, 622/3 - s. 312, 68/3 - s. 405, 997/3 - s. 516, 1358/2 - s. 539, 1422/31
Cân u seri fedâ/fenâ/ifnâ et-: s. 316, 690/4
Cânlı: s. 122, 84/5
Cânsız: s. 122, 84/5
Cây-ı istimdâd: s. 116, 68/1
Cebeci: s. 243
Cedd: s. 252, 500/4 - s. 456, 1145/3
Ceht: s. 456, 1145/3
Celâlî: s. 136, 130/4
Cellâd: s. 113, 61/3 - s. 127, 104/2 - s. 128, 105/2 - s. 131, 115/1 - s. 132, 117/4 - s. 132, 119/3 - s. 190,
298/1 - s. 211, 377/1 - s. 212, 379/2 - s. 301, 659/10 - s. 323, 717/1 - s. 326, 725/4 - s. 344,
790/2 - s. 376, 900a/1 - s. 376, 900b/1 - s. 438, 1104/1 - s. 464, 1171/18 - s. 478, 1217/3 - s.
494, 1280/3 - s. 506, 1317/3 - s. 509, 1331/3 - s. 522, 1379/2 - s. 523, 1380/2
Cem/Cemşid: s. 115, 65/3 - s. 129, 108/5 - s. 142, 151/3 - s. 157, 185/2 - s. 167, 221/3 - s. 169, 228/3 -
s. 179, 260/3 - s. 193, 306/3 - s. 193, 309/2 - s. 212, 382/4 - s. 234, 452/3 - s. 239, 467/2 - s.
254, 504/3 - s. 281, 597/3 - s. 286, 613/5 - s. 289, 623/2 - s. 290, 626/2 - s. 299, 655/1 - s. 299,
655/2 - s. 303, 664/1 - s. 342, 785/3 - s. 363, 857/1 - s. 458, 1154/4 - s. 459, 1157/2 - s. 471,
1195/4 - s. 479, 1224/5 - s. 528, 1396/5 - s. 530, 1405/4
Cem^f-i asker kıl- : s. 121, 84/1
Cemiyet: s. 255, 505/4
Ceng (Cenk): s. 102, 43/6 - s. 106, 51/1 - s. 122, 84/3 - s. 122, 84/5 - s. 140, 142/3 - s. 143, 153/4 - s.
159, 190/5 - s. 165, 211/2 - s. 179, 261/4 - s. 199, 332/3 - s. 208, 364/2 - s. 231, 440/14 - s. 232,
444/16 - s. 243, 480/4 - s. 273, 572/4 - s. 280, 593/3 - s. 289, 622/1 - s. 317, 695/4 - s. 338,
769/3 - s. 364, 859/3 - s. 384, 931/2 - s. 414, 1024/5 - s. 441, 1109/38 - s. 444, 1109/96 - s. 469,
1188/2 - s. 482, 1235/1 - s. 482, 1235/4 - s. 482, 1235/5 - s. 504, 1312/1 - s. 506, 1316/3 - s.
523, 1380/5 - s. 528, 1396/2
Cengâver: s. 134, 124/3 - s. 156, 182/4
Cephâne: s. 273, 572/2 - s. 422, 1052/3
Cevher: s. 134, 124/2
Cevher-dil: s. 507, 1321/1
Ceyş: s. 181, 266/4 - s. 181, 268/3 - s. 216, 395/2 - s. 290, 627/1 - s. 292, 632/5
Ceyş-i ecel: s. 117, 70/4.
Ceyş-i gamze: s. 290, 627/1
Ceyş-i zengî: s. 292, 634/3
Cezâ: s. 175, 246/4
Cidâl: s. 179, 261/4
Cihâd: s. 313, 683/2

Çihâmî tut-: s. 530, 1405/4

Civân: s. 300, 656/1

Cum⁶ a: s. 411, 1014/1 - s. 411, 1014/2 - s. 411, 1014/3 - s. 411, 1014/4 - s. 411, 1015/1 - s. 411, 1015/2 - s. 411, 1015/3 - s. 411, 1015/4 - s. 411, 1015/5 - s. 411, 1016/1 - s. 411, 1016/2 - s. 411, 1016/3 - s. 411, 1016/4 - s. 412, 1016/5 - s. 413, 1019/1 - s. 413, 1019-2 - s. 413, 1019/3 - s. 413, 1019/4 - s. 413, 1019/5 - s. 417, 1035/1 - s. 417, 1035/2 - s. 417, 135/3, s. 417, 1035/4 - s. 417, 1036/1 - s. 417, 1036/2 - s. 417, 1036/3 - s. 417, 1036/4 - s. 417, 1036/5 - s. 417, 1037/1 - s. 417, 1037/2 - s. 417, 1037/3 - s. 417, 1037/4 - s. 417, 1038/1 - s. 417, 1038/2 - s. 418, 1038/3 - s. 418, 1038/4 - s. 418, 1038/5 - s. 418, 1042/1 - s. 419, 1042/2 - s. 419, 1042/3 - s. 419, 1042/4 - s. 419, 1042/5

Cülûs: s. 252, 500/2 - s. 286, 611/1 - s. 323, 716/2 - s. 397, 977/2 - s. 405, 996/1 - s. 546, 1442/19

Çadır çiçeği: s. 241, 475/3

Çakır: s. 103, 43/25 - s. 248, 496/24

Çarh-ı felek: s. 289, 622/2

Çâr iklim: s. 287, 615/3

Çâsâr: s. 157, 183/3

Çatış-: s. 276, 581/7

Çat-: s. 174, 246/1

Çavuş: s. 251, 497/23

Çehrin: s. 234/450/4

Çekdiri: s. 273, 572/2

Çeker: s. 484, 1242/3

Çengel: s. 165, 211/1 - s. 207, 364/1 - s. 228, 436/11

Çerâğ-ı hânedân: s. 149, 169/2

Çeri: s. 175, 249/1

Çeri çek-: s. 241, 475/1 - s. 254, 505/2

Çetr: s. 337, 766/3 - s. 386, 935/2

Çevgân: s. 232, 444/12 - s. 282, 598/2 - s. 290, 624/4 - s. 361, 849/4 - s. 525, 1386/4

Çil: s. 103, 43/29 - s. 248, 469/29

Çîn: s. 91, 5/4 - s. 196, 321/2 - s. 270, 557/4 - s. 292, 636/1 - s. 312, 681/2 - s. 339, 773/4 - s. 450, 1124/2 - s. 493, 11274 - s. 514, 1349/3 - s. 522, 1379/2

Çin: s. 119, 75/3

Çorbacı: s. 241, 475/1 - s. 254, 505/2

Dâd: s. 195, 316/3 - s. 252, 500/4 - s. 431, 1081/3

Dadyan: s. 227, 434/23

Dağıt-: s. 255, 505/4

Dahhâk: s. 179, 260/3

Dâm: s. 90, 5/2 - s. 98, 31/2 - s. 146, 160/4 - s. 190, 297/2 - s. 190, 298/1 - s. 198, 328/2 - s. 202, 340/2 - s. 225, 431/2 - s. 229, 438/2 - s. 234, 449/4 - s. 243, 482/4 - s. 251, 498/8 - s. 252, 499/3 - s. 254, 503/4 - s. 268, 553/2 - s. 289, 621/1 - s. 297, 652/1 - s. 335, 758/3 - s. 347, 803/1 - s. 349,

809/5 – s. 383, 927/2 - s. 420, 1046/2 - s. 427, 1068/1 - s. 432, 1084/2 – s. 468, 1182/3 - s. 479,
1223/4 – s. 502, 1303/4 – s. 507, 1322/2 - s. 519, 1369/1 – s. 520, 1372/4
Dâne: s. 254, 503/4 - s. 382, 922/4 – s. 432, 1084/2 - s. 525, 1386/2
Dânelenmek: s. 289, 621/1
Dâr: s. 121, 84/2
Dârâ: s. 160, 194/3 – s. 169, 228/3 - s. 180, 263/5 – s. 183, 274/4 - s. 243, 480/4 - s. 303, 664/2 – s. 326,
724/5 - s. 335, 758/2 - s. 345, 796/4 – s. 357, 834/ 2 - s. 362, 852/2 - s. 362, 852/3 - s. 393, 964/5
– s. 422, 1054/2 – s. 494, 1279/2 - s. 523, 1379/4
Dârât: s. 230, 440/6 - s. 294, 642/3 - s. 303, 664/2 - s. 342, 785/3
Darb: s. 123, 88/5 - s. 242, 475/4 - s. 252, 500/3 – s. 255, 505/5 – s. 482, 1235/1
Darb-dest: s. 299, 654/30
Da' vâ: s. 117, 68/5 – s. 134, 124/5 - s. 391, 956/3 – s. 481, 1231/3
Dâvûdî zirh: s. 223, 423/2 - s. 419, 1043/5
Deccâl: s. 207, 361/2
Delikanlı: s. 246, 492/3
Delîl: s. 289, 622/4
Depremek: s. 134, 124/3
Derbân: s. 193, 308/3 - s. 461, 1161/3
Derbend: s. 144, 155/3 – s. 170, 231/3 – s. 203, 346/1
Deri: s. 225, 423/2
Deryâ: s. 143, 153/3 – s. 156, 182/3 – s. 252, 500/3
Destân (Dâsitân): s. 273, 572/4 – s. 276, 581/1 - s. 289, 622/4 – s. 299, 645/32 – s. 359, 841/4
Dest-gîr: s. 301, 659/13 - s. 456, 1145/5
Dest ur-: s. 241-242, 475/4 – s. 255, 505/5
Devlet: s. 132, 118/3 – s. 136, 129/4 - s. 150, 172/2 - s. 169, 229/2 – s. 179, 261/5 - s. 180, 263/5 - s. 194,
310/1 – s. 255, 506/5 – s. 270, 557/5 – s. 288, 617/4 – s. 289, 620/2 - s. 294, 642/1 – s. 324,
720/3 - s. 326, 726/3 - s. 329, 735/4 - s. 378, 906/4 - s. 380, 914/4 – s. 388, 943/2 – s. 437,
1101/1 - s. 457, 1150/2 – s. 466, 1176/2 - s. 472, 1197/1 - s. 472, 1197/2 - s. 472, 1197/3 - s. 472,
1197/4 – s. 472, 1197/5 - s. 472, 1197/6 – s. 494, 1279/3 - s. 510, 1335/3
Devlet-i İskender: s. 357, 834/2
Devlet-i İslâm: s. 134, 124/5 - s. 149, 169/2
Devlet-i uzmâ: s. 243, 480/2
Devletli: s. 438, 1107/2 – s. 532, 1411/4
Devlet-meâb: s. 121, 81/7 - s. 502, 1303/2
Devrân: s. 252, 500/1 - s. 252, 500/2 - s. 252, 500/3 - s. 252, 500/4 - s. 252, 500/5
Dîmişkî kolçak: s. 246, 492/3
Dîdebân: s. 229, 436/13
Dîn aşkına savaş- (Dîn uğruna savaş-) : s. 157, 183/3 - s. 504, 1312/1 - s. 516, 1358/1
Dîni kara: s. 422, 1052/2
Dirlik: s. 150, 172/2

Dîvân: s. 188, 291/4 – s. 226, 434/15 - s. 236, 458/4 – s. 270, 560/1 - s. 271, 561/4 - s. 282, 598/4 - s. 335,
757/3 – s. 352, 818/5 - s. 362, 852/2 – s. 384, 928/5 – s. 388, 946/2 – s. 410, 1012/5 - s. 421,
1051/1 - s. 438, 1107/2 – s. 446, 1110/21 - s. 473, 1202/1 - s. 505, 1314/1 -

Dîvâr: s. 507, 1321/2

Diyâr: s. 121, 84/2 – s. 258, 520/1

Dizgin: s. 486, 1250/3

Doğan: s. 103, 43/38 – s. 248, 496/24 - s. 286, 613/4

Dolu yağdır-: s. 157, 183/3

Donanma: s. 134, 124/3 – s. 254, 505/1 - s. 289, 622/4

Dûzağ: s. 470, 1191/1

Düldül: s. 185, 280/3 - s. 222, 421/3 – s. 242, 477/3 - s. 265, 541/4 - s. 488, 1253/4 – s. 506, 1318/5

Düldüllemek: s. 202, 341/4

Düşmân (Düşmen): s. 100, 39/4 – s. 103, 43/26 - s. 116, 68/3 – s. 120, 78/5 – s. 130, 112/3 - s. 133,
120/5 – s. 135, 128/2 - s. 143, 153/4 – s. 157, 183/2 - s. 174, 246/1 - s. 175, 246/5 – s. 203, 345/1
- s. 204, 348/3 - s. 212, 379/2 – s. 214, 388/4 - s. 220, 413/4 – s. 227, 435/2 - s. 233, 446/3 – s.
239, 466/3 – s. 241, 475/3 - s. 255, 505/4 - s. 258, 519/2 - s. 271, 561/3 – s. 279, 590/4 - s. 283,
601/3 - s. 283, 603/6 – s. 284, 603/7 - s. 289, 622/1 – s. 326, 725/5 - s. 326, 726/4 – s. 342, 785/2
– s. 352, 818/4 - s. 364, 859/4 – s. 386, 936/3 - s. 386, 936/4 - s. 413, 1344/4 – s. 421, 1050/2 - s.
421, 1050/5 – s. 423, 1058/4 - s. 439, 1109/11 – s. 441, 1109/38 - s. 456, 1145/1 - s. 456, 1145/3
- s. 456, 1145/5 – s. 457, 1150/1 – s. 466, 1176/1 - s. 466, 1176/2 – s. 471, 1195/5 - s. 475,
1207/1 – s. 476, 1210/2 - s. 476, 1212/2 - s. 481, 1231/3 - s. 483, 1239/2 - s. 507, 1321/1 – s.
518, 1365/3 – s. 522, 1376/4 - s. 525, 1387/5 – s. 526, 1390/5 - s. 542, 1429/1 - s. 547, 1445/3 -
s. 548, 1451/1 – s. 549, 1453/2

Ebâ Müslim: s. 511, 1340/3

Ebücehl: s. 361, 848/3

Ecel: s. 405, 997/3 - s. 513, 1345/4

Ecel sancağı: s. 299, 654/31

Edrene (Edirne): s. 211, 378/3 - s. 341, 781/2 - s. 456, 1145/3

Efendi: s. 107, 55/1 - s. 219, 407/3 – s. 219, 410/4 - s. 221, 415/4 - s. 222, 422/1 - s. 242, 479/1 – s. 278,
588/5 - s. 294, 642/1 - s. 303, 664/1 – s. 323, 716/1 – s. 331, 744/1 - s. 347, 802/3 - s. 362, 851/4
– s. 365, 862/2 - s. 380, 917/3 – s. 382, 921/5 – s. 395, 971/1 - s. 395, 971/2 – s. 403, 993/2 - s.
404, 995/1 – s. 408, 1003/1 - s. 421, 1051/1 – s. 422, 1055/2 – s. 425, 19-064/1 - s. 426, 1065/5 –
s. 438, 1106/1 – s. 449, 1120/2 - s. 449, 1120/3 - s. 469, 1187/1 - s. 469, 1187/4, s. 523, 1380/1

Efrenc: s. 482, 1235/4

Eğer: s. 230, 440/2

Ehl-i cihâd: s. 205, 354/3

Ehl-i da'vâ: s. 135, 125/3

Ejder (Ejderhâ) : s. 106, 51/1 - s. 143, 153/3 - s. 243, 480/3 – s. 282, 598/3 – s. 313, 685/4 - s. 400, 987/9
- s. 400, 987/10 - s. 400, 987/11 - s. 421, 1052/1 – s. 441, 1109/38 – s. 491, 1267/2 - s. 528,
1396/2 – s. 545, 1438/4

El-amân: s. 517, 1358/5
El hûnbârası: s. 17, 183/3
Elinden kaç-: s. 470, 1190/4
Elkâb: s. 183, 275/3 – s. 286, 612/5 - s. 292, 635/2 - s. 358, 838/5 - s. 411, 1014/2 – s. 544, 1434/4
Elmâs: s. 385, 934/4
El ulağı: s. 140, 144/1
Emânet: s. 273, 572/4
Emîr: s. 122, 84/5 – s. 178, 256/5
Emn (Emân): s. 181, 264/4
Emr: s. 89, 1/11 - s. 108, 57/22 - s. 109, 57/28 - s. 110, 57/57 - s. 111, 57/64 - s. 130, 113/3 - s. 143, 152/3
- s. 143, 152/5 – s. 165, 212/5 – s. 171, 234/4 - s. 173, 239/1 - s. 174, 246/1 – s. 188, 289/1 – s.
191, 301/3 - s. 200, 333/4 - s. 201, 338/3 – s. 203, 345/3 - s. 205, 356/1 – s. 209, 368/5 - s. 211,
377/2 - s. 221, 416/2 - s. 232, 444/12 – s. 235, 454/2 - s. 239, 465/2 - s. 241, 242, 475/4 – s. 254,
504/3 - s. 255, 505/3 - s. 255, 505/5 – s. 256, 508/3 - s. 257, 514/5 - s. 259, 522/4 – s. 266, 544/3
– s. 269, 555/4 - s. 273, 572/3 – s. 276, 580/9 - s. 279, 592/2 - s. 286, 612/1 – s. 299, 654/36 - s.
302, 663/3 – s. 326, 707/1 - s. 334, 756/4 - s. 335, 757/2 - s. 338, 768/1 – s. 347, 802/1 - s. 348,
804/1 - s. 359, 842/2 - s. 359, 843/3 – s. 361, 848/4 - s. 362, 852/2 – s. 373, 888/5 - s. 381, 920/1
- s. 381, 920/4 – s. 388, 946/3 - s. 390, 954/2 – s. 402, 989/9 - s. 404, 99471 - s. 405, 996/3 – s.
405, 998/3 - s. 405, 998/4 - s. 408, 1005/4 - s. 412, 1017a/3 - s. 412, 1017b/3 – s. 414, 1023/3 - s.
417, 1036/4 – s. 429, 1074/5 - s. 431, 1081/3 – s. 438, 1104/1 - s. 438, 1106/1 – s. 439, 1109/8 -
s. 440, 1109/20 – s. 441, 1109/30 – s. 441, 1109/33 - s. 461, 1161/3 – s. 463, 1169/2 - s. 479,
1223/4 – s. 480, 1227/3 - s. 482, 1233/3 – s. 482, 1234/3 – s. 491, 1266/2 - s. 491, 1267/2 - s.
494, 1279/3 - s. 531, 1409/1 – s. 549, 1453/3
Enbiyâ sancağı: s. 234, 450/1
Engerûs: s. 286, 611/6
Er (Erlîk): s.91, 301/5 – s. 93, 5/2 - s. 134, 124/2 - s. 170, 231/2 - s. 179, 260/4 – s. 195, 314/2 – s. 214,
389/4 – s. 227, 434/17 - s. 299, 654/30 - s. 299, 654/32 – s. 299, 654/33 – s. 336, 760/6 - s. 371,
881/3 - s. 402, 989/24 – s. 414, 1025/2 - s. 477, 1215/4 – s. 485, 1242/6 - s. 486, 1250/3 - s. 488,
1253/4 – s. 545, 1438/4 - s. 546, 1443/4
Erbâb-ı devlet: s. 229, 436/16
Eren: s. 174, 246/2
Erkân: s. 464, 1171/16 – s. 482, 1235/3
Er kişi niyetine: s. 357, 834/4
Esb: s. 121, 81/7 - s. 159, 192/1 – s. 166, 216/3 – s. 176, 251/4 - s. 202, 341/4 – s. 237, 461/1 - s. 361,
850/2 - s. 484, 1242/3 – s. 522, 1376/3
Esmâ: s. 243, 480/1
Estergon: s. 116, 68/4
Eşek: s. 276, 581/7
Eşkîyâ: s. 119, 77/1 - s. 205, 355/2 – s. 272, 567/3 – s. 292, 637/2 – s. 297, 653/3 - s. 300, 658/3 – s. 382,
924/3 - s. 438, 1105/3 - s. 482, 1236/1 – s. 495, 1283/1 – s. 535, 1414/3

Etmeydân: s. 335, 760/3
 Etrâfını çevir-: s. 356, 830/5
 Ettiğini bul-: s. 241, 473/1
 Eyyâm: s. 301, 659/21
 Ezân: s. 422, 1052/3
 Fâris: s. 178, 257/5 - s. 237, 461/1
 Fâsid: s. 134, 124/4
 Ferîdûn: s. 179, 260/3
 Fermân: s. 125, 93/4 - s. 132, 119/4 - s. 170, 232/2 - s. 177, 255/2 - s. 186, 285/2 - s. 201, 337/3 - s. 201, 338/3 - s. 202, 343/3 - s. 203, 344/2 - s. 206, 356/4 - s. 210, 372/3 - s. 219, 411/1 - s. 235, 454/2 - s. 253, 502/2 - s. 265, 540/2 - s. 275, 580/6 - s. 300, 659/2 - s. 301, 659/7 - s. 333, 752/1 - s. 339, 772/3 - s. 339, 773/4 - s. 343, 786/2 - s. 348, 804/1 - s. 367, 869/3 - s. 387, 942/5 - s. 397, 977/4 - s. 405, 998/1 - s. 406, 998/21 - s. 408, 1005/4 - s. 412, 1017a/3 - s. 412, 1017b/3 - s. 422, 1052/2 - s. 422, 1054/3 - s. 425, 1062/4 - s. 431, 1081/3 - s. 433, 1088/3 - s. 436, 1099/2 - s. 438, 1106/1 - s. 440, 1109/16, s. 446, 1110/18 - s. 474, 1202/3 - s. 518, 1363/2 - s. 533, 1413/15 - s. 533, 1413/18 - s. 533, 1413/22 - s. 533, 1413/27 - s. 535, 1414/5 - s. 546, 1422/27 - s. 547, 1447/1
 Ferzâne (Ferz, Ferzîn): s. 91, 7/3 - s. 124, 91/2 - s. 207, 361/2 - s. 252, 497/6 - s. 386, 937/1 - s. 410, 1010/4 - s. 437, 1103/12 - s. 452, 1130/3 - s. 469, 1188/3 - s. 529, 1398/3 - s. 543, 1433/2
 Feth: s. 101, 40/4 - s. 116, 68/1 - s. 117, 68/5 - s. 140, 143/2 - s. 141, 147/1 - s. 143, 153/4 - s. 168, 225/3 - s. 204, 450/4 - s. 333, 750/2 - s. 335, 760/2 - s. 419, 1043/3 - s. 422, 1052/4 - s. 491, 1267/2 - s. 516, 1356/1 - s. 516, 1358/1 - s. 516, 1358/2
 Feth sûresi: s. 243, 480/1
 Fil: s. 91, 7/3 - s. 247, 496/4 - s. 482, 1235/2 - s. 529, 1398/3
 Fir'avn/Fir'avun: s. 420, 1045/4 - s. 441, 1109/38
 Firenkhisâr: s. 227, 434/17
 Fitîl: s. 373, 889/2
 Frengî: s. 241-242, 475/4 - s. 255, 505/5
 Fütûh: s. 140, 142/3 - s. 141, 145/1 - s. 168, 225/3
 Galata Tophânesi: s. 336, 763/3
 Gâlib ol-: s. 511, 1340/2
 Gamze: s. 91, 5/4 - s. 92, 11/3 - s. 92, 12/3 - s. 95, 20/6 - s. 100, 38/1 - s. 125, 94/4 - s. 127, 104/2 - s. 132, 117/4 - s. 132, 119/3 - s. 147, 163/4 - s. 148, 167/4 - s. 158, 187/2 - s. 202, 341/4 - s. 164, 209/2 - s. 165, 214/1 - s. 168, 224/2 - s. 171, 233/2 - s. 173, 239/4 - s. 177, 253/5 - s. 181, 266/2 - s. 191, 300/2 - s. 212, 381/3 - s. 215, 392/3 - s. 218, 406/1 - s. 220, 411/4 - s. 224, 426/3 - s. 229, 438/3 - s. 234, 449/3 - s. 234, 451/2 - s. 237, 461/1 - s. 240, 469/4 - s. 240, 469/5 - s. 240, 472/3 - s. 243, 481/3 - s. 243, 483/1 - s. 250, 497/19 - s. 256, 509/1 - s. 256, 509/2 - s. 259, 523/1 - s. 259, 524/2 - s. 265, 541/2 - s. 272, 565/4 - s. 272, 569/3 - s. 273, 570/1 - s. 284, 604/4 - s. 288, 617/3 - s. 292, 635/3 - s. 295, 654/3 - s. 295, 646/4 - s. 305, 668/1 - s. 321, 708/3 - s. 327, 728/3 - s. 328, 734/3 - s. 332, 745/5 - s. 334, 753/3 - s. 334, 754/4 - s. 342, 783/3 - s. 343,

787/3 – s. 346, 799/1 - s. 347, 803/3 – s. 358, 838/4 - s. 361, 850/3 – s. 364, 860/1 – s. 365, 862/2 – s. 370, 879/2 - s. 370, 879/5 – s. 372, 887/1 – s. 373, 889/2 – s. 375, 895/1 – s. 376, 900b/1 - s. 388, 944/3 – s. 389, 950/4 - s. 390, 954/4 - s. 391, 978/3 – s. 393, 693/2 - s. 395, 972/2 - s. 397, 979/4 – s. 398, 981/1 – s. 407, 1001/1 - s. 407, 1001/2 – s. 414, 1024/2 – s. 417, 1035/4 – s. 422, 1054/2 - s. 424, 1059/2 – s. 424, 1059/3 - s. 428, 1073/5 – s. 432, 1084/1 - s. 432, 1086/2 – s. 434, 1091/2 – s. 434, 1092/2 – s. 438, 1104/1 – s. 447, 1114/1 - s. 448, 1115/3 - s. 451, 1127/4 - s. 459, 1156/1 – s. 467, 1180/3 - s. 470, 1192/4 – s. 471, 1194/1 - s. 477, 1214/2 – s. 478, 1217/3 - s. 478, 1218/1 – s. 484, 1241/1 - s. 484, 1242/1 - s. 490, 1264/1 – s. 491, 1267/1 – s. 491, 1267/3 – s. 491, 1267/5 - s. 492, 1272/1 - s. 507, 1322/3 – s. 523, 1380/2 - s. 543, 1431/1

Gamzekâr: s. 312, 681/2

Gâret: s. 157, 185/5 – s. 125, 92/5 - s. 180, 263/4 – s. 256, 509/1 - s. 484, 1240/5

Gark et-: s. 122, 84/3 – s. 134, 124/3 – s. 481, 1232/1

Garrâlan-: s. 134, 124/4

Gavgâ: s. 116, 68/3 - s. 158, 188/3 - s. 182, 270/4 - s. 414, 1024/5

Gavgâdan el çek-: s. 179, 261/4

Gavvâs: s. 94, 16/1s. 185, 281/5

Gayret: s. 243, 480/3

Gazâ: s. 107, 57/3 - s. 134, 124/2 – s. 149, 169/7 - s. 155, 177/6 – s. 156, 182/2 - s. 174, 245/4 - s. 174, 246/1 – s. 175, 246/4 - s. 175, 246/5 - s. 243, 480/5 – s. 289, 622/2 – s. 289, 622/4 - s. 290, 627/1 - s. 456, 1145/3 – s. 506, 1318/3 - s. 525, 1386/4

Gazâl: s. 126, 57/4 – s. 192, 305/5

Gâzi: s. 108, 57/21 - s. 111, 57/62 – s. 116, 68/2 - s. 174, 245/2 – s. 174, 245/3 - s. 243, 480/2 – s. 245, 480/1 - s. 273, 572/2 – s. 362, 854/1 – s. 421, 1052/1 - s. 502, 1305/4 – s. 508, 1327/1 – s. 516, 1358/1 - s. 516, 1358/2 – s. 516, 1358/3

Gâzi Sultân: s. 421, 1052/1

Gedâ Muslu: s. 539, 1422/34

Gelibolu: s. 211, 378/3

Gemi: s. 301, 659/21 – s. 338, 769/3

Genç (Gencîne): s. 100, 3971 - s. 285, 609/5 - s. 482, 1235/1 - s. 491, 1267/2

Gencûr: s. 100, 39/1 – s. 285, 609/5

Gez: s. 469, 1188/2

Gidi: s. 338, 769/4

Gîr: s. 254, 503/5

Gılâf: s. 242, s. 475/4 – s. 255, 505/5

Gök meydanı: s. 481, 1232/1

Gömük: s. 276, 581/6

Gönder: s. 103, 43/34 – s. 134, 124/3 – s. 241, 475/1 – s. 254, 505/2

Göt: s. 276, 581/3

Gövde: s. 199, 332/3

Gözcü: s. 117, 69/4 - s. 437, 1103/12

Gözetmek: s. 368, 873/3
Göz yaşı: s. 516, 1358/3
Gulû et-: s. 122, 84/3
Gülbang: s. 116, 68/3 - s. 243, 480/3 - s. 277, 585/5
Gülle: s. 157, 183/3
Gümrük: s. 229, 436/13
Güneş: s. 287, 615/1 - s. 287, 615/2 - s. 287, 615/3 - s. 287, 615/4 - s. 287, 615/5 - s. 295, 647/1 - s. 295, 647/2 - s. 295, 647/3 - s. 295, 647/4 - s. 295, 647/5 -
Güreş: s. 505, 1314/3
Güreş-: s. 230, 440/10
Gürûh: s. 143, 153/3 - s. 168, 225/3
Gürz: s. 299, 654/32
Güstemem: s. 344, 790/3
Güşte: s. 157, 183/2
Güvercin: s. 103, 43/29
Güzelcehisâr: s. 226, 434/2
Haccâc: s. 292, 636/2
Hacı Selîm Giray Han: s. 453, 1131/21
Hadeng: s. 164, 209/2 - s. 291, 632/4 - s. 376, 901/2 - s. 377, 902/1 - s. 425, 1064/3 - s. 428, 1073/5 - s. 476, 1211/1 - s. 506, 1316/3
Hakan: s. 275, 578/9 - s. 303, 665/3
Hâk ile yeksân ol-: s. 476, 1210/1
Hâk-sâr: s. 242, 475/4 - s. 255, 505/5
Halîfe: s. 142, 152/2
Halîfe-i rûy-ı zemîn: s. 456, 1145/2 - s. 456, 1145/4
Halka: s. 196, 321/2 - s. 493, 1274/3
Hamîl: s. 216, 394/3 - s. 253, 502/3
Hamle: s. 106, 51/1 - s. 122, 84/3 - s. 482, 1235/2
Hamzâ: s. 243, 480/5 - s. 250, 497/5 - s. 299, 654/33 - s. 344, 790/1 - s. 344, 790/2 - s. 344, 790/3 - s. 344, 790/4 - s. 344, 790/5 - s. 359, 841/4 - s. 371, 881/3 - s. 414, 1025/2 - s. 388, 1253/4 - s. 511, 1340/2
Han (Hân): s. 121, 84/1 - s. 181, 266/5 - s. 229, 436/16 - s. 262, 528/3 - s. 334, 755/2 - s. 340, 777/2 - s. 346, 798/4 - s. 476, 1212/4 - 499, 1292/1
Hançer: s. 91, 9/3 - s. 92, 12/3 - s. 97, 27/1 - s. 97, 29/2 - s. 130, 112/3 - s. 134, 122/3 - s. 148, 167/1 - s. 164, 210/4 - s. 165, 213/1 - s. 176, 251/3 - s. 176, 252/4 - s. 181, 266/2 - s. 184, 276/4 - s. 186, 283/2 - s. 189, 292/3 - s. 202, 340/2 - s. 211, 377/1 - s. 212, 379/3 - s. 214, 388/4 - s. 218, 406/2 - s. 220, 413/3 - s. 222, 419/3 - s. 224, 427/1 - s. 225, 430/2 - s. 225, 431/1 - s. 229, 437/1 - s. 229, 438/3 - s. 235, 453/3 - s. 241, 474/4 - s. 256, 509/2 - s. 258, 518/1 - s. 264, 538/2 - s. 267, 546/1 - s. 267, 547/3 - s. 278, 587/5 - s. 292, 637/3 - s. 295, 644/5 - s. 296, 648/2 - s. 297, 653/4 - s. 300, 658/4 - s. 312, 681/4 - s. 337, 767/2 - s. 341, 778/3 - s. 346, 799/2 - s. 355, 827/4 - s.

362, 853/2 – s. 363, 856/3 – s. 369, 876/4 – s. 376, 900a/3 – s. 376, 900b/2 – s. 377, 903/3 – s. 383, 925/4 – s. 385, 934/6 – s. 394, 966/2 – s. 395, 972/2 – s. 414, 1022/3 – s. 414, 1024/3 – s. 417, 1035/4 – s. 423, 1058/4 – s. 423, 1058/5 – s. 424, 1059/4 – s. 428, 1073/5 – s. 449, 1119/2 – s. 450, 1124/1 – s. 457, 1247/3 – s. 466, 1174/5 – s. 467, 1180/1 – s. 470, 1191/4 – s. 474, 1204/3 – s. 475, 1209/2 – s. 477, 1216/2 – s. 479, 1224/1 – s. 481, 1232/1 – s. 482, 1236/2 – s. 484, 1242/3 – s. 491, 1267/3 – s. 500, 1295/3 – s. 501, 1298/2 – s. 502, 1302/3 – s. 502, 1304/2 – s. 505, 1315/4 – s. 509, 1331/3 – s. 519, 1366/2 – s. 535, 1414/5 – s. 543, 1431/1

Handak: s. 116, 68/4

Hânedân: s. 188, 289/5.

Hânedânî: s. 280, 595/3

Har: s. 172, 236/5

Harâb: s. 121, 84/1 – s. 311, 679/2 – s. 507, 1321/2 – s. 513, 1345/4

Harâc: s. 96, 25/1 – s. 134, 124/5 – s. 130, 130/3 – s. 137, 136/1 – s. 221, 415/5 – s. 337, 766/5 – s. 392, 959/4

Harac-güzâr: s. 129, 109/2

Harâmî: s. 176, 251/3 – s. 183, 273/2 – s. 203, 346/1 – s. 214, 387/1 – s. 216, 394/3 – s. 243, 481/3 – s. 280, 592/4 – s. 289, 621/3 – s. 323, 715/4 – s. 341, 780/2 – s. 479, 1224/2 – s. 491, 1267/5 – s. 496, 1287/2 – s. 544, 1436/4

Hâricîler: s. 344, 790/3 – s. 460, 1160/4

Harb: s. 482, 1235/1

Hark et-: s. 134, 124/3

Hasan: s. 460, 1160/4 – s. 547, 1444/3

Hâsekî: s. 241, 475/2 – s. 255, 505/3

Hasm: s. 95, 21/6 – s. 99, 34/5 – s. 102, 43/6 – s. 103, 43/38 – s. 126, 99/4 – s. 232, 444/13 – s. 245, 487/5 – s. 247, 496/7 – s. 261, 527/14 – s. 349, 809/3 – s. 400, 987/12 – s. 423, 1058/3 – s. 449, 1122/2 – s. 481, 1231/1 – s. 511, 1340/2 – s. 540, 1422/41 – s. 540, 1422/46 – s. 540, 1422/52

Hasmdan dön-: s. 278, 586/2

Haşmet: s. 342, 785/3 – s. 373, 888/5

Hatm-i Kur'ân: s. 422, 1052/3

Hatt-ı hümayûn: s. 259, 524/1 – s. 273, 572/2

Havâric: s. 106, 53/4

Hayber: s. 106, 53/2

Haydar: s. 216, 397/5 – s. 275, 580/7 – s. 357, 835/4 – s. 428, 1073/2

Haydâr-ı Kerrâr: s. 146, 160/5 – s. 154, 175/3 – s. 414, 1022/4

Hazer kıl-: s. 178, 258/3

Hazret-i Sultân: s. 422, 1052/4 – s. 443, 1109/74 – s. 490, 1290/5

Hedef: s. 384, 929/3 – s. 516, 1355/2

Heybe: s. 296, 648/5

Heybet: s. 143, 153/4 – s. 234, 450/3 – s. 331, 744/1 – s. 359, 843/4 – s. 456, 1145/4

Hey'et: s. 143, 153/3 – s. 235, 453/2

Hımâr: s. 207, 361/2
Hırka: s. 207, 363/3 - s. 234, 450/3 - s. 456, 1145/2
Hilâfet: s. 90, 2/3 - s. 108, 57/17
Hil'at: s. 123, 87/3 - s. 280, 595/3
Hîle: s. 121, 84/1 - s. 149, 169/4 - s. 248, 496/30
Himâyet: s. 476, 1211/2 - s. 521, 1374/3
Hind Askeri: s. 259, 524/3
Hindistan: s. 331, 741/4
Hind (Hindî, Hindû): s. 92, 11/4 - s. 135, 125/3 - s. 146, 159/4 - s. 202, 341/3 - s. 211, 377/2 - s. 232, 634/3 - s. 265, 542/1 - s. 267, 547/2 - s. 292, 635/2 - s. 294, 642/3 - s. 296, 648/2 - s. 323, 717/2 - s. 324, 720/3 - s. 325, 721/3 - s. 335, 758/1 - s. 336, 760/5 - s. 344, 791/5 - s. 350, 816/2 - s. 400, 987/8 - s. 420, 1048/1 - s. 471, 1193/4 - s. 482, 1235/1 - s. 483, 1238/4 - s. 510, 1335/2 - s. 511, 1336/3 - s. 514, 1349/4 - s. 529, 1398/2
Hindû leşkeri: s. 313, 685/1
Hisâr: s. 117, 69/3 - s. 123, 88/5 - s. 336, 763/3 - s. 510, 1332/2
Hisâr et- (kıl-): s. 254, 505/1 - s. 317, 695/4
Hizmet: S. 289, 622/1
Hoten: s. 136, 130/3
Hudûd: s. 145, 158/3
Hûn-hâr: s. 157, 183/2
Husrev: s. 243, 480/4 - s. 362, 852/2
Hutbe: s. 263, 534/2 - s. 263, 534/3 - s. 301, 659/5 - s. 417, 1036/2 - s. 422, 1052/3
Hücûm et-: s. 190, 298/8 - s. 239, 466/3 - s. 276, 581/1 - s. 300, 656/2 - s. 356, 830/5
Hükm: s. 151, 173/3 - s. 188, 289/1 - s. 191, 301/5 - s. 198, 326/2 - s. 214, 386/3 - s. 221, 415/4 - s. 237, 459/9 - s. 252, 500/1 - s. 252, 500/4 - s. 255, 507/2 - s. 266, 543/4 - s. 286, 611/6 - s. 308, 673/4 - s. 405, 996/6 - s. 406, 998/21 - s. 439, 1109/3 - s. 441, 1109/36 - s. 446, 1110/18 - s. 451, 1126/3 - s. 505, 1314/1 - s. 545, 1438/4 - s. 549, 1451/4
Hükûmet: s. 254, 503/5 - s. 538, 1422/13
Hümâ: s. 382, 922/4 - s. 438, 1104/4 - s. 501, 1300/1 - s. 546, 1442/17
Hümâyûn: s. 337, 766/3 - s. 494, 1277/3
Hünkâr: s. 164, 210/5 - s. 177, 254/2 - s. 188, 291/4 - s. 190, 297/2 - s. 218, 403/4 - s. 242, 475/4 - s. 273, 571/1 - s. 301, 659/4 - s. 301, 659/13 - s. 305, 668/2 - s. 313, 687/1 - s. 357, 834/4 - s. 373, 888/5 - s. 377, 904/5 - s. 391, 958/2 - s. 399, 885/4 - s. 402, 989/24 - s. 404, 995/1 - s. 408, 1002/4 - s. 419, 1042/5 - s. 423, 1055/4 - s. 484, 1240/4 - s. 500, 1294/4 - s. 502, 1305/3 - s. 509, 1331/2 - s. 509, 1331/3 - s. 510, 1331/4 - s. 512, 1341/4 - s. 549, 1451/4
Hürmet: s. 517, 1358/4
Hüsâm: s. 538, 1422/31
Hüseyn: s. 235, 456/4 - s. 460, 1160/4 - s. 547, 1444/3
Isfahân: s. 136, 130/3 - s. 342, 785/5 - s. 344, 791/2
Iztrâb: s. 122, 84/5

İbibik: s. 249, 496/43
İbn-i Hamzâ: s. 482, 1235/4
İç halk: s. 243, 480/4
İç oğlanı: s. 241, 475/1
İhâtâ eyle-: s. 146, 161/3 – s. 543, 1434/3
İhsân: s. 150, 172/2 – s. 210, 372/2 - s. 240, 469/4 -s. 391, 958/3 - s. 422, 1054/3 – s. 436, 1099/2 - s. 458,
1154/3 - . 513, 1347/3 - s. 513, 1344/4 - s. 516, 1358/2
İhtişâm: s. 265, 542/2 -
İkdâm-ı tâm: s. 243, 480/4
İklîm: s. 96, 25/1 - s. 138, 137/1 – s. 144, 155/3 - s. 152, 173/24 - s. 153, 173/35 – s. 170, 230/2 - s. 222,
421/3 – s. 304, 666/3 - s. 324, 720/7 – s. 326, 725/1 – s. 340, 775/2 - s. 372, 886/1 - s. 428,
1073/1 - s. 472, 1196/4
İklîm-i aşk: s. 136, 129/4
İklîm-i Rûm (Milket-i Rûm): s. 117, 69/1 - s. 272, 634/3 – s. 323, 715/2
İktidâr: s. 317, 695/4 - s. 379, 910/1 - s. 456, 1145/3
İl: s. 110, 57/41 – s. 125, 92/5 - s. 137, 136/1 – s. 155, 176/4 - s. 168, 226/1 - s. 182, 270/3 – s. 192, 305/4
- s. 247, 803/3 - s. 485, 1246/3
İlâc: s. 243, 480/4
İmâm Mehdî: s. 106, 53/5
İmdâd: s. 292, 632/5 - s. 344, 790/3 - s. 422, 1052/3 – s. 523, 1380/5
İnâyet: s. 273, 572/2
İndirâc: s. 134, 124/1
İnek: s. 276, 581/7
İngiliz bârûdu: s. 223, 423/4
İnhizâm: s. 134, 124/1
İnle-: s. 273, 572/3
İnnâ fetahnâ: s. 234, 450/1
İnsâf: s. 92, 12/3 – s. 300, 658/5 - s. 355, 826/2 - s. 355, 826/4 – s. 361, 849/5 - s. 362, 851/1 - s. 362,
851/2 - s. 362, 851/4 – s. 377, 904/1 - s. 381, 921/1 - s. 382, 921/5
İntikâm: s. 95, 21/4 - s. 241, 473/1 - s. 271, 561/3
İrân: s. 479, 1224/4
İsfendiyâr: s. 254, 504/3
İskender (Sikender): s. 93, 15/2 - s. 143, 154/2 – s. 155, 176/2 – s. 165, 213/2 - s. 167, 221/3 – s. 173,
240/4 - s. 179, 260/4 – s. 192, 305/2 - s. 194, 312/2 – s. 201, 340/1 – s. 220, 413/1 - s. 233, 448/3
– s. 237, 459/12 - s. 250, 497/15 – s. 252, 500/1 - s. 265, 541/4 - s. 268, 551/2 - s. 297, 652/3 - s.
299, 654/34 - s. 321, 708/1 - s. 361, 847/4 - s. 391, 956/3 – s. 424, 1061/4 – s. 428, 1073/1 - s.
479, 1223/1 – s. 481, 1232/3 - s. 488, 1255/4 – s. 522, 1377/1 – s. 526, 1391/4 - s. 530, 1405/4 –
s. 545, 1438/4
İskender-i Zülkarney: s. 443, 1109/73
İslâm askeri: s. 121, 84/2 - s. 516, 1358/1

İslâm leşkери: s. 517, 1358/5
İspir: s. 248, 496/24
İstanbul (İslâmbol): s. 335, 760/2 – s. 335, 760/3 – s. 336, 760/4 – s. 336, 763/3
İşâret: s. 334, 753/3
İşkenc: s. 482, 1235/1
İştihâr: s. 252, 499/4
İzberaş: s. 289, 622/5
İzz (izzet): s. 413, 1022/2 – s. 446, 1110/21 – s. 449, 1122/3 – s. 476, 1210/2 – s. 493, 1273
Kabza: s. 183, 274/1
Kaç-: s. 122, 84/3 – s. 234, 450/4 – s. 317, 695/4 – s. 342, 785/2 – s. 344, 791/2
Kadırga Limanı: s. 335, 760/3
Kâdir: s. 234, 451/2
Kâfir (Küffâr): s. 117, 68/5 – s. 122, 84/3 – s. 129, 109/2 – s. 152, 183/1 – s. 155, 177/6 – s. 196, 319/4 – s. 241-242, 475/4 – s. 244, 487/4 – s. 255, 505/5 – s. 273, 572/2 – s. 289, 622/2 – s. 333, 750/2 – s. 338, 769/4 – s. 343, 786/3 – s. 447, 1113/3 – s. 504, 1312/1 – s. 506, 1318/3 – s. 517, 1358/4
Kahramân: s. 139, 141/3 – s. 165, 214/1 – s. 204, 350/3 – s. 235, 453/3 – s. 237, 459/12 – s. 252, 501/2 – s. 259, 524/2 – s. 261, 527/16 – s. 272, 264/4 – s. 286, 611/6 – s. 296, 648/2 – s. 299, 654/30 – s. 325, 721/1 – s. 331, 744/1 – s. 344, 791/3 – s. 357, 834/2 – s. 360, 845/3 – s. 419, 1043/5 – s. 421, 1052/1 – s. 467, 1180/1 – s. 479, 1222/4
Kahramân-ı Kâtil: s. 415, 1026/3
Kakım: s. 102, 43/17 – s. 247, 496/15
Kal'a (Kale): s. 101, 40/4 – s. 119, 75/4 – s. 123, 88/5 – s. 133, 121/1 – s. 140, 143/2 – s. 141, 145/1 – s. 147, 163/2 – s. 149, 169/4 – s. 149, 169/8 – s. 156, 182/4 – s. 190, 298/2 – s. 226, 434/15 – s. 249, 496/35 – s. 302, 659/22 – s. 306, 670/3 – s. 333, 750/1 – s. 339, 771/4 – s. 372, 886/3 – s. 419, 1043/3 – s. 444, 1109/98 – s. 482, 1235/1 – s. 482, 1235/5 – s. 507, 1321/2
Kal'a-i Çehrin Gazâsı: s. 289, 622/4
Kalbi kara: s. 343, 786/3
Kalbi murdâr: s. 258, 518/2
Kalkan: s. 238, 461/4 – s. 296, 648/2 – s. 419, 1043/5
Kaltâk: s. 287, 614/2
Kalyon: s. 301, 659/8
Kalyoncu: s. 464, 1171/12
Kan: s. 122, 84/5 – s. 134, 124/5 – s. 157, 183/2 – s. 174, 245/5 – s. 343, 788/3 – s. 481, 1231/3 – s. 484, 1240/4
Kana boyan-: s. 343, 788/1
Kan dök-: s. 494, 1280/3 – s. 511, 1340/3
Kanlı: s. 149, 169/8
Kanlı ırmağ: s. 183, 274/1
Kanlı sîne: s. 157, 183/3
Kan saç-: s. 243, 480/3

Kânûn: s. 519, 1367/2
Kapı: s. 445, 1110/7 - s. 445, 1110/9 - s. 461, 1161/3
Kaplan: s. 102, 43/6
Kara: s. 121, 84/2
Karaca: s. 101, 43/4
Kara giy-: s. 242, 475/4
Karakol: s. 223, 423/1 - s. 302, 659/22, s. 419, 1043/1
Karaman: s. 136, 130/4 - s. 419, 1043/5
Kara Mustafa Paşa: s. 464, 1171/11
Kartal: s. 249, 496/41
Kasd et-: s. 143, 154/2 - s. 157, 183/4 - s. 230, 440/8 - s. 242, 475/3 - s. 249, 496/43 - s. 372, 887/1 - s. 434, 1092/2 - s. 484, 1240/4
Kâsım: s. 250, 497/5 - s. 259, 524/2 - s. 438, 1105/2
Kasr: s. 415, 1027/2
Kaşıkçı: s. 249, 496/43
Katl et-/eyle-: s. 129, 109/2 - s. 214, 387/4 - s. 292, 634/5 - s. 357, 834/2
Kavm-i Yezîd: s. 149, 169/4
Kavs: s. 151, 173/11 - s. 169, 227/1 - s. 178, 256/5 - s. 237, 461/1 - s. 338, 768/3 - s. 388, 946/3
Kaydafâ: s. 115, 65/3 - s. 143, 154/2 - s. 173, 240/4 - s. 194, 312/2 - s. 219, 407/2 - s. 238, 451/2 - s. 252, 500/1 - s. 321, 708/1 - s. 339, 771/4 - s. 424, 1061/4 - s. 520, 1373/1 - s. 522, 1377/1
Kayıkçı: s. 538, 1422/31
Kaz: s. 103, 43/38 - s. 248, 496/24 - s. 286, 613/4
Kazâ: s. 223, 423/2 - s. 472, 1197/1 - s. 520, 1372/4 - s. 542, 1429/4
Kazak: s. 227, 434/23
Kazasker: s. 538, 1422/13
Kefen: s. 255, 507/4
Keklik: s. 103, 43/26
Kelle: s. 199, 332/3 - s. 289, 622/3
Kemân: s. 96, 24/2 - s. 98, 30/1 - s. 104, 44/1 - s. 113, 62/5 - s. 114, 62/11 - s. 116, 67/2 - s. 126, 97/4 - s. 126, 98/1 - s. 128, 106/2 - s. 137, 133/2 - s. 137, 134/3 - s. 148, 168/2 - s. 151, 173/11 - s. 164, 209/2 - s. 164, 210/4 - s. 170, 230/1 - s. 181, 267/2 - s. 184, 277/3 - s. 186, 285/4 - s. 190, 298/1 - s. 202, 341/3 - s. 208, 365/1 - s. 209, 368/4 - s. 214, 388/4 - s. 216, 396/2 - s. 217, 402/1 - s. 222, 418/5 - s. 223, 424/1 - s. 224, 426/3 - s. 247, 495/3 - s. 250, 467/12 - s. 258, 518/5 - s. 259, 524/1 - s. 279, 587/3 - s. 279, 590/4 - s. 291, 629/1 - s. 291, 633/2 - s. 292, 634/4 - s. 308, 674/1 - s. 313, 685/3 - s. 313, 687/1 - s. 314, 687/3 - s. 315, 688/3 - s. 317, 698/2 - s. 321, 710/2 - s. 322, 712/2 - s. 324, 718/1 - s. 324, 720/1 - s. 325, 722/4 - s. 330, 739/3 - s. 335, 759/2 - s. 337, 764/3 - s. 337, 765/3 - s. 339, 771/4 - s. 342, 785/4 - s. 343, 789/2 - s. 346, 798/1 - s. 365, 863/2 - s. 370, 878/1 - s. 376, 901/2 - s. 381, 918/4 - s. 384, 929/3 - s. 388, 945/2 - s. 390, 951/2 - s. 393, 963/1 - s. 395, 972/2 - s. 397, 978/3 - s. 422, 1052/2 - s. 422, 1055/3 - s. 432, 1086/1 - s. 432, 1086/2 - s. 436, 1099/4 - s. 448, 1117/3 - s. 455, 1140/2 - s. 456, 1144/1 - s. 459, 1156/1 -

s. 461, 1163/1 – s. 462, 1167/2 – s. 466, 1174/4 - s. 467, 1179/4 - s. 469, 1186/1 - s. 469, 1188/2
– s. 473, 1199/3 - s. 488, 1255/2 - s. 490, 1263/2 – s. 490, 1264/4 – s. 492, 1269/4 - s. 499,
1294/2 – s. 500, 1295/1 - s. 500, 1296/3 – s. 505, 1315/4 - s. 508, 1326/1 - s. 512, 1342/1 – s.
515, 1355/1 - s. 522, 1378/2 - s. 523, 1380/2 – s. 530, 1404/4 - s. 531, 1409/2 - s. 532, 1411/3 - s.
535, 1420/5 – s. 539, 1422/33 – s. 544, 1437/2 – s. 548, 1448/2

Kemend: s. 127, 102/3 – s. 148, 167/2 – s. 202, 340/4 – s. 217, 401/1 - s. 223, 423/1 - s. 234, 451/2 – s.
238, 464/3 – s. 241, 474/2 - s. 257, 512/5 – s. 269, 556/3 - s. 288, 620/1 – s. 312, 681/2 - s. 326,
724/3 - s. 330, 739/4 - s. 333, 751/3 – s. 339, 773/4 – s. 350, 814/1 - s. 387, 941/4 – s. 389, 946/4
– s. 390, 952/4 - s. 392, 960/2 - s. 393, 962/2 – s. 419, 1043/2 - s. 426, 1066/2 – s. 443, 1109/82
– s. 446, 1110/13 - s. 452, 1129/1 – s. 471, 1195/3 – s. 485, 1245/2 – s. 493, 1274/3

Kemer-bend: s. 184, 276/4

Kemlik: s. 312, 680/3

Kerbela: s. 106, 53/2 – s. 168, 225/1 – s. 174, 245/5 - s. 174, 246/2 – s. 312, 680/3 - s. 315, 690/1 - s. 315,
690/2 - s. 316, 690/3 - s. 316, 690/4 - s. 316, 690/5 - s. 343, 788/2 – s. 371, 881/4 – s. 460,
1160/4 – s. 511, 1340/3

Kerbela sancağı: s. 234, 450/2

Kerem: s. 100, 39/5 - s. 107, 55/1 - s. 190, 297/2 – s. 217, 402/2 – s. 271, 564/3 - s. 289, 621/5 – s. 313,
687/1 - s. 365, 864/1 – s. 386, 938/1 – s. 397, 980/1 – s. 449, 1120/4 - s. 494, 1280/5 - s. 513,
1344/4 – s. 515, 1352/1 - s. 515, 1352/4

Kerim: s. 379, 911/5

Keskinlik: s. 196, 317/4

Keşid: s. 492, 1269/4

Keyhusrev: s. 179, 260/3

Keykâvus: s. 285, 609/1

Kıdve: s. 330, 739/2

Kılıç: s. 122, 85/2 – s. 196, 317/4 – s. 239, 465/4 – s. 273, 572/2 - s. 299, 654/34 – s. 419, 1043/5 – s. 421,
1051/2 - s. 449, 1122/2 - s. 456, 1145/1

Kılıç çal-: s. 244, 487/4

Kılıçtan geç-: s. 120, 78/5

Kır-: s. 122, 84/3 – s. 249, 496/43 - s. 484, 1240/4

Kırım kalpağı: s. 477, 1216/4

Kırk sekiz hâfiz: s. 243, 480/1

Kıtâl: s. 242, 475/2 – s. 255, 505/3 – s. 482, 1235/4

Kıy-: s. 149, 169/4 – s. 292, 636/2

Kızılbaş: s. 484, 1240/4

Kızıl Alma: s. 134, 124/2

Kibr: s. 286, 611/6

Kilise: s. 422, 1052/3

Kinez: s. 276, 581/1 - s. 276, 581/2 - s. 276, 581/3 - s. 276, 581/4 – s. 276, 581/5 - s. 276, 581/6 - s. 276,
581/7 - s. 276, 581/8

Kisvet: s. 343, 788/3
Kîş: s. 529, 1398/3
Kîşne-: s. 296, 648/4
Kîşver: s. 215, 392/1 – s. 292, 636/2 - s. 323, 716/2
Koçak: s. 477, 1215/3
Koç nişânı: s. 333, 750/1
Koç yiğit: s. 333, 750/1 - s. 517, 1360/4
Kola bin-: s. 222, 420/4
Kolçak: s. 287, 614/2 - s. 296, 648/2
Komaran: s. 116, 68/4 - s. 330, 741/1
Konak: s. 175, 249/1
Köpek: s. 276, 581/7
Köroğlu: s. 539, 1422/32
Kurbân ol-: s. 243, 480/5
Kûs: s. 286, 611/1
Kûs-ı harbî: s. 287, 614/2
Kûs-i İskenderî: s. 460, 1159/1
Kuşbâz: s. 464, 1171/17
Kral: s. 234, 450/3
Kral Burcu: s. 338, 769/4
Kule: s. 223, 423/4 – s. 252, 499/4
Kullâb: s. 90, 3/2 – s. 121, 82/3 - s. 305, 669/4 – s. 322, 711/4 - s. 343, 789/1 – s. 375, 895/2
Kulle-i cism: s. 543, 1434/3
Kurşun: s. 157, 183/3 - s. 507, 1320/4
Kuşak: s. 243, 480/3
Kuvvet: s. 234, 450/1 – s. 299, 654/35 - s. 504, 1312/1
Kuvvet-i bâzû: s. 359, 841/4 – s. 450, 1124/1 - s. 459, 1156/4
Küheylân: s. 237, 461/1 - s. 247, 496/14 - s. 441, 1109/31
Kül: s. 121, 84/1
Külâh: s. 241, 475/1 – s. 241, 475/3 - s. 255, 505/4 - s. 280, 595/3 – s. 325, 724/1
Kürek: s. 301, 659/21
Lâ fetâ illâ Alî: s. 506, 1319/2 - s. 547, 1444/3
Lağım: s. 116, 68/4
Lâin: s. 134, 124/4 – s. 422, 1052/4 – s. 517, 1258/5
Lâlâ: s. 409, 1008/2
Leke: s. 175, 246/4
Lenduhâ: s. 299, 654/35
Leşker: s. 106, 53/4 - s. 135, 128/4 - s. 140, 143/3 – s. 146, 161/3 – s. 178, 258/3 - s. 190, 298/3 - s. 195, 316/3 – s. 239, 466/3 - s. 241, 475/2 – s. 287, 615/3, - s. 290, 627/ 1 - s. 306, 670/2 - s. 311, 679/2 – s. 372, 886/1 - s. 372, 886/4 - s. 404, 994/3 - s. 466, 1177/2 – s. 473, 1198/4

Leşker çek-: s. 506, 1319/1 - s. 546, 1442/12
Leşker-i Hindû: s. 115, 65/3
Leşker-i Ye'cûc: s. 162, 201/2
Levend: s. 333, 751/1 – s. 485, 1245/5
Levendâne: s. 414, 1024/3
Livâ: s. 110, 57/41 – s. 110, 57/43 - s. 110, 57/50
Lugoş: s. 252, 500/3
Lutf: s. 92, 9/6 - s. 95, 21/1 – s. 100, 39/5 - s. 115, 63/1 - s. 128, 107/2 - s. 145, 158/4 – s. 146, 159/1 – s. 184, 277/4 - s. 201, 339/4 - s. 207, 362/1 – s. 230, 439/3 – s. 273, 572/3 - s. 332, 747/1 - s. 340, 777/1 – s. 343, 787/1 - s. 343, 787/4 – s. 344, 791/4 – s. 353, 819/5 - s. 362, 851/4 - s. 365, 864/1 - s. 382, 923/1 - s. 413, 1344/4 – s. 422, 1052/3 - s. 440, 1109/20 – s. 457, 1150/4 – s. 465, 1173/2 - s. 467, 1179/5 - s. 476, 1211/2 – s. 478, 1221/1 - s. 494, 1280/2 - s. 510, 1335/2 - s. 512, 1344/1 – s. 513, 1347/3 - s. 516, 1358/2 – s. 517, 1358/5 - s. 523, 1379/4 – s. 532, 1411/4 – s. 543, 1431/3
Maâş: s. 289, 622/1
Ma' dül: s. 354, 825/3
Mağrûr: s. 174, 243/5 - s. 232, 444/13 – s. 289, 620/2 – s. 338, 769/3 - s. 507, 1322/2
Mahkûm: s. 252, 500/4
Mahkûr: s. 422, 1952/4
Makâm: s. 482, 1235/3 - s. 538, 1422/11
Mâlik-i mülk: s. 494, 1279/3
Malta: s. 134, 124/2
Mancımık: s. 419, 1045/2 – s. 444, 1109/99 – s. 504, 1309/3
Mansıb: s. 119, 75/3 – s. 125, 92/3 - s. 173, 239/3 - s. 438, 1103/15 – s. 494, 1279/3 – s. 509, 1330/2 - s. 521, 1374/2 – s. 521, 1374/3
Mâsâd: s. 470, 1191/4 - s. 477, 1216/2
Mât: s. 91, 7/3 – s. 94, 18/4 – s. 124, 91/2 - s. 143, 1053/1 - s. 250, 497/6 – s. 410, 1010/4 - s. 452, 1130/3
Meç: s. 116, 68/4
Meded: s. 146, 161/3
Mehmet Şâh: s. 250, 497/6
Mekril: s. 227, 434/23
Mektûb: s. 301, 659/19
Melik: s. 405, 996/6 - s. 523, 1379/4
Merâtip: s. 446, 1110/21
Merd (Mert): s. 132, 119/4 - s. 134, 124/5 – s. 174, 246/2 - s. 175, 246/4 – s. 216, 397/4 - s. 287, 614/2 – s. 449, 1122/2 - s. 477, 1215/3 – s. 485, 1242/6 - s. 507, 1321/1 - s. 517, 1360/2
Merdâne: s. 99, 34/5 – s. 238, 461/4 - s. 243, 480/2 – s. 246, 492/3 - s. 278, 586/2 – s. 343, 788/3
Merhamet et- (Rahm et-/terahhüm): s. 100, 38/1 - s. 218, 405/1 - s. 232, 444/15 - s. 241, 475/2 – s. 313, 687/11 – s. 328, 734/3 - s. 343, 787/3 – s. 362, 851/1 – s. 386, 938/2 – s. 438, 1107/2 – s. 449,

1122/3 - s. 474, 1202/3 - s. 475, 1208/3 - s. 476, 1211/2 - s. 478, 1221/1 - s. 483, 1237/1 - s. 499, 1293/3 - s. 500, 1294/4 - s. 519, 1367/2 - s. 523, 1380/1 - s. 531, 1409/2 - s. 544, 1436/3

Mescid: s. 422, 1052/3

Meşhûr: s. 483, 1239/1

Meydân: s. 113, 61/2 - s. 113, 61/3 - s. 122, 85/2 - s. 127, 104/2 - s. 133, 120/2 - s. 139, 141/3 - s. 165, 213/4 - s. 166, 216/3 - s. 168, 224/4 - s. 177, 256/1 - s. 178, 258/3 - s. 190, 293/3 - s. 221, 418/1 - s. 223, 422/4 - s. 237, 459/115 - s. 252, 499/4 - s. 265, 541/4 - s. 271, 561/3 - s. 277, 583/1 - s. 282, 598/2 - s. 285, 609/3 - s. 290, 624/4 - s. 308, 672/1 - s. 318, 701/3 - s. 339, 772/1 - s. 362, 852/2 - s. 368, 873-/3 - s. 372, 885/5 - s. 387, 940/1 - s. 391, 956/3 - s. 403, 933/3 - s. 422, 1054/5 - s. 446, 1110/25 - s. 448, 1117/3 - s. 456, 1145/1 - s. 477, 1216/1 - s. 481, 1231/1 - s. 481, 1231/4 - s. 482, 1235/2 - s. 500, 1294/4 - s. 505, 1314/3 - s. 507, 1322/3 - s. 510, 1334/4 - s. 511, 1340/2 - s. 525, 1386/4 - s. 538, 1422/9

Meydâna serpil-: s. 199, 332/3

Meydân-ı ceng: s. 157, 183/2 - s. 174, 246/2

Meyhâne: s. 422, 1052/3

Mikrâs: s. 387, 940/2

Mısır: s. 124, 92/1 - s. 128, 105/2 - s. 141, 146/1 - s. 200, 335/1 - s. 213, 378/1 - s. 213, 383/2 - s. 213, 385/1 - s. 233, 448/2 - s. 250, 497/3 - s. 281, 597/3 - s. 294, 642/3 - s. 333, 749/1 - s. 344, 791/4 - s. 360, 844/5 - s. 380, 917/3 - s. 393, 962/2 - s. 408, 1002/3 - s. 453, 1133/1 - s. 477, 1214/2 - s. 483, 1237/3 - s. 487, 1252/1 - s. 524, 1383/2

Mızrak: s. 296, 648/2

Miğfer: s. 243, 481/4 - s. 370, 880/2

Milket: s. 374, 891/2 - s. 471, 1193/4 - s. 476, 1211/5

Mîr: s. 132, 119/4 - s. 166, 217/2 - s. 178, 256/5 - s. 294, 641/5 - s. 303, 665/3

Mîrâne: s. 132, 119/4 - s. 140, 143/3 - s. 145, 158/3 -

Mîşe-zâr: s. 435, 1095/2

Mohaç: s. 134, 124/1

Moskov: s. 121, 84/1 - s. 516, 1358/1 - s. 516, 1358/2 - s. 516, 1358/3 - s. 516, 1358/4 - s. 516, 1358/5

Moskov'un Fethi: s. 516, 1358/3 - s. 517, 1358/4 - s. 517, 1358/5

Muhammed: s. s. 517, 1358/4

Muhammed Ağa: s. 483, 1239/3

Muhammed Mustafâ sancağı: s. 234, 450/4

Muhannes: s. 174, 246/2

Muhteşemlen-: s. 230, 627/1

Musâhib: s. 172, 237/2 - s. 237, 459/8 - s. 482, 1235/2

Mustafâ: s. 348, 803/5 - s. 388, 944/5 - s. 397, 977/4 - s. 466, 1176/1 - s. 483, 1239/3 - s. 500, 1297/2 - s. 500, 1298/1 - s. 501, 1298/2 - s. 510, 1355/2 - s. 512, 1341/4 - s. 512, 1343/3 - s. 512, 1341/1 - s. 513, 1344/4 - s. 520, 1371/5 - s. 521, 1373/4

Mustafâ Ağa: s. 149, 169/7 - s. 476, 1212/3

Mustafâ Han: s. 255, 505/5

Mübârek: s. 340, 777/2
Mücevher: s. 341, 778/3 - s. 475, 1209/2
Müddeî: s. 312, 680/3
Müennes: s. 287, 614/2
Mühr: s. 161, 196/5 - s. 259, 521/2
Mühr-i Süleymân: s. 202, 340/3 - s. 219, 407/3 - s. 441, 1109/36
Mülk: s. 90, 2/3 - s. 105, 49/3 - s. 121, 84/1 - s. 126, 100/3 - s. 127, 104/3 - s. 129, 109/3 - s. 135, 126/2
- s. 144, 155/3 - s. 145, 156/3 - s. 145, 158/1 - s. 147, 163/4 - s. 160, 194/3 - s. 170, 230/2 - s.
181, 266/4 - s. 196, 319/1 - s. 199, 331/4 - s. 218, 403/2 - s. 221, 415/4 - s. 263, 531/3 - s. 263,
531/4 - s. 270, 560/1 - s. 282, 600/3 - s. 288, 618/1 - s. 313, 685/1 - s. 319, 704/3 - s. 323, 716/2
- s. 326, 724/5 - s. 327, 728/4 - s. 327, 730/5 - s. 335, 759/2 - s. 362, 852/2 - s. 379, 910/1 - s.
391, 958/3 - s. 408, 1002/4 - s. 419, 1042/5 - s. 449, 1120/2 - s. 450, 1124/5 - s. 475, 1208/4 -
s. 477, 1214/3 - s. 484, 1240/5 - s. 494, 1277/3 - s. 505, 1314/1 - s. 509, 1330/1 - s. 516, 1356/1
Mülk-i fenâ: s. 126, 99/3
Mülk-i vücûd (Vücûd mülkü/iklîmi): s. 151, 173/3 - s. 161, 196/5 - s. 189, 293/1 - s. 254, 503/5 - s. 272,
632/5 - s. 277, 585/5 - s. 306, 670/2 - s. 319, 706/6 - s. 528, 1396/2
Mülk sâhibi: s. 404, 995/1
Mülûkânî: s. 495, 1283/1 -
Mürüvvet: s. 233, 447/2 - s. 292, 638/1 - s. 397, 980/1
Müsâlâh: s. 301, 659/19
Nacak: s. 246, 492/3
Nahçîr: s. 247, 496/15 - s. 257, 515/3 - s. 376, 901/1
Nâm: s. 301, 659/13 - s. 326, 724/3 - s. 343, 787/1 - s. 413, 1022/2 - s. 447, 1113/3 - s. 452, 1131/3 - s.
527, 1394/3
Nâmdâr: s. 507, 1321/1
Nâme: s. 236, 458/2 - s. 287, 615/3, s. 426, 1066/3 - s. 478, 1219/2
Nân: s. 445, 1110/7
Nâr: s. 516, 1358/2
Na'ra: s. 242, 475/1 - s. 254, 505/2
Nazîr: s. 439, 1109/1
Nedîm: s. 92, 9/5 - s. 123, 88/4
Nemçe: s. 134, 124/1 - s. 422, 1052/2
Nemçe Kralı: s. 134, 124/1 - s. 421, 1052/1
Nemrûd/Nemrût: s. 146, 160/2 - s. 381, 918/3 - s. 419, 1045/2 - s. 504, 1309/3
Nerîmân: s. 202, 340/2 - s. 216, 396/3 - s. 438, 1105/2
Neşter: s. 165, 214/2 - s. 231, 404/14 - s. 259, 524/2 - s. 275, 578/4 - s. 292, 635/3 - s. 293, 640/2 - s.
414, 1022/3 - s. 491, 1267/5
Nigehbân: s. 168, 225/1
Nişân: s. 126, 98/1 - s. 148, 168/2 - s. 158, 188/2 - s. 181, 267/2 - s. 189, 294/4 - s. 199, 332/4 - s. 218,
406/1 - s. 223, 423/2 s. 224, 426/3 - s. 226, 434/14 - s. 240, 472/3 - s. 252, 499/5 - s. 262, 528/3

– s. 337, 766/4 - s. 339, 771/4 – s. 343, 787/3 – s. 343, 789/2 - s. 347, 801/2 – s. 370, 878/1 – s. 402, 989/23 – s. 432, 1086/2 - s. 438, 1104/3 - s. 513, 1346/1 - s. 520, 1372/4 - s. 520, 1373/3 - s. 522, 1378/2 – s. 527, 1394/3 - s. 544, 1437/2

Niyâz: s. 338, 769/1

Nizâ: s. 119, 77/1 - s. 132, 118/2 - s. 175, 246/4 – s. 189, 295/1 – s. 228, 435/13

Nizâm: s. 188, 289/4 - s. 243, 480/4 -

Nîze: s. 115, 65/3 - s. 290, 627/1

Nusret: s. 117, 68/5 – s. 168, 225/4 - s. 243, 480/2 – s. 516, 1358/3

Nûşirevân: s. 237, 459/13

Od: s. 116, 68/4

Ok: s. 126, 98/1 – s. 135, 126/2 - s. 148, 168/2 – s. 156, 180/5 - s. 172, 235/5 – s. 181, 267/23 – s. 188, 292/2 - s. 218, 406/1 – s. 224, 428/4 - s. 240, 470/3 – s. 248, 469/3 - s. 258, 519/4 – s. 279, 590/4 – s. 288, 617/3 - s. 288, 619/3 - s. 293, 640/3 – s. 321, 708/3 – s. 329, 736/3 - s. 341, 780/2 – s. 343, 787/3 – s. 357, 835/2 - s. 362, 1166/1 - s. 364, 858/1 – s. 367, 870/3 – s. 370, 878/1 - s. 370, 879/5 - s. 373, 889/4 – s. 376, 901/2 – s. 379, 912/4 - s. 390, 951/2 - s. 397, 979/4 – s. 419, 1043/4 - s. 452, 1129/5 – s. 430, 1078/9 – s. 538, 1104/3 - s. 448, 1117/3 - s. 450, 1124/1 - s. 474, 1202/3 – s. 491, 1266/3 - s. 497, 1288/2 – s. 505, 1315/4 – s. 506, 1317/3 – s. 514, 1350/3 - s. 515, 1354/1 - s. 516, 1357/4 – s. 529, 1399/3 - s. 536, 1418/4 - s. 548, 1450/4

Okçu: s. 301, 659/8 -

Otağ: s. 140, 143/3 – s. 216, 395/2 – s. 259, 524/2 - s. 275, 580/5 - s. 300, 656/2 – s. 311, 679/2 – s. 327, 729/1 - s. 372, 886/4 – s. 420, 1047/3 - s. 443, 1109/79 – s. 448, 1116/3 – s. 456, 1145/4 – s. 479, 1224/4 - s. 496, 1287/2

Ögeyik: s. 249, 496/43

Öl-: s. 122, 84/5 – s. 157, 183/5 - s. 174, 245/4 - s. 175, 246/4 – s. 271, 561/3

Ömrünü sebil et-: s. 168, 225/4

Ördek: s. 103, 43/38 – s. 248, 496/24 – s. 286, 413/4

Pâdişâh: s. 91, 7/4 – s. 92, 9/6 - s. 97, 27/1 – s. 105, 49/3 – s. 115, 65/5 – s. 117, 69/1 - s. 126, 100/3 – s. 127, 104/3 – s. 128, 105/3 - s. 134, 124/2 – s. 136, 132/1 – s. 138, 140/3 - s. 143, 153/4 – s. 150, 172/2 – s. 165, 212/2 - s. 183, 272/5 - s. 188, 289/1 – s. 200, 334/3 - s. 207, 362/1 – s. 216, 394/5 – s. 222, 420/4 - s. 229, 436/16 - s. 234, 450/4 – s. 241, 475/1 - s. 243, 480/1 – s. 249, 496/45 – s. 252, 500/5 – s. 254, 505/2 - s. 266, 543/5 – s. 269, 556/4 - s. 289, 622/1 - s. 289, 622/4 – s. 312, 682/3 – s. 319, 706/6 - s. 322, 712/5 - s. 323, 716/2 – s. 326, 725/1 - s. 354, 825/5 - s. 357, 834/4 – s. 358, 836/4 - s. 358, 837/3 - s. 362, 851/1 – s. 381, 920/1 - s. 382, 924/2 – s. 395, 971/2 - s. 397, 980/1 - s. 399, 985/4 – s. 410, 1012/4 - s. 412, 1017a/1 - s. 412, 1017a/2 – s. 415, 1026/3 – s. 422, 1054/2 - s. 423, 1056/1- s. 426, 1065/5 – s. 440, 1109/20, s. 446, 1110/18 – s. 449, 1120/4 - s. 456, 1145/3 - s. 456, 1145/5 – s. 457, 1150/2 - s. 457, 1150/4 – s. 469, 1188/2 - s. 474, 1202/4 – s. 478, 1221/1 - s. 485, 1246/3 - s. 494, 1280/5 – s. 499, 1293/3 - s. 500, 1297/2 – s. 507, 1322/2 - s. 512, 1341/4 – s. 513, 1344/4, s. 514, 1349/5 – s. 519, 1367/2 - s. 544, 1436/3 – s. 546, 1442/23 - s. 546, 1443/3 -

Pâdişâh-ı âlem: s. 453, 1131/14 – s. 454, 1134/5

Pala: s. 482, 1236/1
Pâlheng: s. 301, 659/15
Pars: s. 102, 43/6
Pâsbân: s. 263, 534/2 - s. 342, 785/1 - s. 384, 929/4 - s. 445, 1110/9 - s. 491, 1267/2 - s. 492, 1271/4
Paşa: s. 200, 335/4 - s. 281, 595/4 - s. 303, 665/3 -
Pây-i taht (Tahtgâh): s. 117, 69/5 - s. 211, 378/4 - s. 213, 385/4 - s. 239, 468/1 - s. 297, 652/1 - s. 335,
760/2 - s. 372, 886/3 - s. 393, 963/1
Pây-mâl: s. 482, 1235/4
Payzen: s. 301, 659/21
Pâzû: s. 108, 57/21
Pehlevân: s. 282, 598/3 - s. 287, 614/3 - s. 505, 1314/3 - s. 525, 1386/5
Peleng: s. 174, 246/2
Pençe: s. 165, 212/1 - s. 275, 578/4 - s. 299, 654/35 - s. 384, 931/3
Pençe-i dest-i ecel: s. 513, 1345/3
Pençe-gîr: s. 294, 641/5
Pençe-i kahr: s. 477, 1215/4
Pervâz ur-: s. 117, 69/2
Peyk: s. 523, 1382/2
Peykân: s. 164, 210/4 - s. 197, 326/1 - s. 330, 739/3 - s. 383, 927/1 - s. 415, 1027/3 - s. 462, 1166/1
Pîl-ten: s. 214, 388/4
Pinyâl: s. 292, 637/2 - s. 385, 934/6 - s. 482, 1236/1
Piyâde: s. 91, 7/3 - s. 410, 1010/4 - s. 469, 1188/3 - s. 529, 1398/3 - s. 538, 1422/15 - s. 539, 1422/32
Post: s. 277, 585/5 - s. 278, 586/2 - s. 301, 659/19
Pota: s. 332, 745/5
Pul: s. 247, 496/15
Pulâd: s. 147, 163/2
Pusad: s. 230, 440/2 - s. 482, 1235/1
Puştluk: s. 276, 581/1
Puthâne: s. 422, 1052/3
Rahş: s. 168, 224/4 - s. 185, 280/4 - s. 222, 421/3 - s. 242, 477/3 - s. 285, 609/3 - s. 288, 618/4 - s. 344,
791/3 - s. 425, 1062/4 - s. 428, 1073/1 - s. 446, 1110/26 - s. 456, 1145/1 - s. 486, 1250/3 - s.
525, 1386/4
Rakîb: s. 116, 68/1 - s. 355, 826/4 - s. 511, 1337/4
Rehber (Rehnümâ): s. 241, 475/1 - s. 301, 659/19 - s. 316, 690/3 - s. 456, 1145/5
Reîs: s. 90, 2/3 - s. 123, 86/2 - s. 124, 89/3 - s. 152, 173/26 - s. 301, 659/21
Reng eyle-: s. 364, 859/3 - s. 447, 1113/3
Resûl-i kibriyâ sancağı: s. 234, 450/1
Resûl vekîli: s. 456, 1145/1
Rezîl et-: s. 517, 1358/4
Rezm: s. 174, 246/1

Ribât: s. 122, 84/3
Rûh: s. 168, 225/3 – s. 252, 500/2
Rûm: s. 117, 69/3 - s. 137, 136/1 – s. 241, 475/3
Rumeli: s. 143, 153/4 – s. 211, 378/3 - s. 323, 714/2
Rûmî: s. 482, 1235/1
Rûzigâr: s. 254, 505/1
Rüstem: s. 143, 153/3 - s. 156, 179/5 – s. 158, 187/2 - s. 164, 209/2 - s. 167, 221/4 – s. 178, 258/3 - s. 193, 309/2 – s. 200, 333/4 - s. 202, 342/4 – s. 214, 388/4 - s. 216, 397/4 - s. 231, 440/14 - s. 234, 452/3 - s. 235, 453/2 – s. 237, 459/12 - s. 250, 497/5 - s. 252, 501/2 - s. 254, 504/3 - s. 259, 524/2 – s. 265, 541/4 - s. 272, 264/4 – s. 281, 597/3 - s. 286, 611/6 – s. 287, 614/3 - s. 297, 653/2 – s. 299, 654/35 - s. 344, 791/3 – s. 359, 841/4 – s. 360, 845/3 - s. 424, 1059/2 – s. 489, 1260/3 - s. 490, 1264/3 - s. 530, 1405/4 - s. 545, 1438/4
Rüstendlendirmek: s. 415, 1026/3
Sa‘d: s. 104, 45/2.
Sadr-ı a‘ zâm (Sadr): s. 243, 480/3 – s. 548, 1422/13
Saf baĝla- (Saf ol-): s. 211, 377/2 - s. 254, 505/1 – s. 313, 685/1
Safderî: s. 241, 475/1
Saĝ: s. 122, 84/5
Sâhib-alem: s. 273, 571/5
Sâhib-hatem: s. 326, 724/5
Sâhib-hurûc: s. 157, 185/4 - s. 344, 790/5
Sâhib-kemân: s. 294, 643/1
Sâhib-kırân: s. 205, 353/1 – s. 213, 383/4 – s. 300, 656/2 - s. 354, 793/3 - s. 360, 845/3 - s. 504, 1312/1 – s. 545, 1438/4
Sâhib-serîr: s. 254, 503/5
Sâhib-vilâyet: s. 254, 503/5
Sâhib-zafer: s. 511, 1340/2
Sahrâ: s. 473, 1198/4 – s. 527, 1394/3
Sakâ: s. 168, 225/1 - s. 168, 225/2 - s. 168, 225/3 - s. 168, 225/4 – s. 168, 225/5
Sakız Adası: s. 273, 572/1 – s. 273, 572/3 – s. 273, 572/4 - s. 338, 769/1 - s. 338, 769/2 - s. 338, 769/3 - s. 338, 769/4
Sakız’ın Fütûhu: s. 252, 500/2
Sâlâr: s. 261, 527/13 - s. 447, 1113/3
Saltanat: s. 266, 543/4 – s. 293, 639/4 - s. 301, 659/13 – s. 456, 1145/3 – s. 524, 1383/2
Saltanat erbâbı: s. 411, 1014/2
Sâm: s. 93, 15/2 - s. 143, 153/3 – s. 193, 309/2 – s. 202, 340/2 - s. 230, 440/9 – s. 231, 440/14 – s. 252, 499/4 - s. 254, 504/3 - s. 259, 524/2 - s. 272, 264/4 - s. 275, 578/4 – s. 281, 597/3 – s. 286, 611/6 – s. 530, 1405/4
Samûr: s. 102, 43/17 – s. 247, 496/15 - s. 280, 595/3 - s. 364, 858/3 - s. 471, 1196/1 - s. 495, 1284/2 – s. 514, 1349/3

Sancak: s. 234, 450/1 – s. 234, 450/3 – s. 243, 480/1 - s. 287, 614/2 - s. 422, 1052/3 – s. 456, 1145/2 – s. 488, 1116/3 - s. 518, 1363/4

Saray: s. 115, 64/4 – s. 161, 199/4 – s. 167, 221/1 – s. 214, 386/4 - s. 228, 436/4 - s. 302, 662/5 - s. 377, 905/2 - s. 419, 1043/1 - s. 428, 1072/2 – s. 445, 1110/4 - s. 445, 1110/5 – s. 446, 1110/15 - s. 446, 1110/18 - s. 446, 1110/21 – s. 446, 1110/24

Sarsılmak: s. 260, 526/1

Sataş-: s. 231, 440/14 – s. 506, 1316/3 – s. 540, 1422/52

Satır: s. 301, 659/10

Savaş: s. 147, 163/3 - s. 159, 190/5 – s. 231, 440/14 - s. 289, 622/1 – s. 312, 680/3 – s. 336, 761/4 – s. 384, 931/2 - s. 400, 987/9 - s. 400, 987/10 – s. 444, 1109/96 - s. 505, 1313/4

Sayd: s. 89, 1/7 – s. 89, 1/22 - s. 91, 5/4 - s. 123, 88/2 – s. 141, 145/3 - s. 162, 202/1 – s. 168, 224/2 – s. 175, 248/2 – s. 197, 324/4 - s. 221, 418/1 – s. 238, 464/3 – s. 248, 469/30 – s. 252, 499/3 - s. 255, 507/2 – s. 268, 553/2 – s. 303, 664/3 - s. 304, 667/4 - s. 337, 765/4 - s. 339, 773/3 - s. 342, 785/2 – s. 347, 803/1 - s. 348, 803/4 – s. 353, 821/3 – s. 393, 962/2 - s. 395, 972/4 – s. 402, 990/1 - s. 410, 1010/2 – s. 438, 1104/4 – s. 452, 1129/1 – s. 461, 1161/1 - s. 461, 1162/2 - s. 461, 1162/3 - s. 490, 1264/2 – s. 511, 1339/5 - s. 520, 1372/4 - s. 525, 1386/2 – s. 542, 1428/1

Sayd-gâh: s. 257, 515/3 - s. 375, 896/3

Sâye: s. 445, 1109/105

Sâye-i lutf-ı kerem: s. 116, 68/1

Sayyâd: s. 121, 82/3 - s. 132, 119/2 - s. 140, 142/3 - s. 154, 175/4 - s. 155, 176/5 – s. 179, 260/2 - s. 190, 298/1 – s. 192, 305/5 – s. 193, 308/3 - s. 376, 900a/5 – s. 376, 900b/5 – s. 376, 901/1 - s. 395, 972/4 - s. 405, 997/3 – s. 435, 1095/2 - s. 461, 1162/3 – s. 490, 1264/2 - s. 492, 1270/1 - s. 493, 1276/2 – s. 522, 1379/2

Sayyâd-bâz: s. 513, 1345/3

Sâyebân: s. 200, 334/2 - s. 252, 499/1 - s. 372, 886/4 – s. 375, 896/4 – s. 386, 935/2

Sayvan: s. 386, 935/2

Sedd: s. 104, 45/5 - s. 116, 68/1 – s. 121, 84/2 – s. 150, 172/3 - s. 488, 1255/4

Sedd kıl-: s. 162, 201/2

Sefer et- (eyle-, kıl-): s. 98, 29/4 – s. 134, 123/5 - s. 147, 164/4 – s. 170, 230/4 – s. 172, 238/4 - s. 175, 248/2 – s. 190, 298/2 - s. 243, 480/1 – s. 275, 580/5 – s. 302, 663/3 – s. 316, 691/1 - s. 431, 1082/5 - s. 489, 1258/2 – s. 540, 1422/46 - s. 542, 1428/3

Sehm: s. 165, 212/5 - s. 438, 1104/3

Selâmet: s. 302, 659/22

Selîm: s. 252, 501/2

Sem: s. 150, 172/3 - s. 194, 312/4 - s. 239, 467/3 – s. 254, 504/5 - s. 286, 611/2 – s. 291, 631/1 – s. 329, 737/4 - s. 344, 791/3 – s. 356, 830/2 - s. 372, 884/1 - s. 396, 974/1 – s. 471, 1196/1

Semâh: s. 157, 183/3 – s. 174, 245/4

Semend: s. 120, 81/1 - s. 178, 257/4 - s. 237, 459/15 - s. 446, 1110/25

Semt: s. 168, 225/3 – s. 175, 248/2 - s. 230, 440/8 - s. 242, 475/3 – s. 255, 505/4 - s. 347, 803/3

Seng: s. 94, 16/3 – s. 375, 896/1 - s. 523, 1380/5

Ser: s. 287, 615/1
Ser al-: s. 309, 676/4
Ser-asker (Ser-nefer): s. 241, 475/1 - s. 243, 480/2 - s. 540, 1422/46
Ser bölük et-: s. 243, 480/4
Serdâr: s. 91, 9/1 - s. 174, 245/2 - s. 188, 291/2 - s. 193, 308/2 - s. 223, 423/5 - s. 225, 432/4 - s. 227, 402/2 - s. 266, 545/4 - s. 301, 659/13 - s. 333, 752/4 - s. 349, 808/1 - s. 379, 910/1 - s. 379, 911/5 - s. 389, 948/4 - s. 390, 951/3 - s. 430, 1078/2 - s. 496, 1286/1 - s. 537, 1422/3
Serden geç-: s. 289, 622/3 - s. 448, 1116/4
Serdengeçti: s. 157, 183/1 - s. 157, 183/2 - s. 157, 183/3 - s. 157, 183/4 - s. 157, 183/5 - s. 223, 423/1 - s. 243, 480/3 - s. 289, 622/3 - s. 419, 1043/1
Serhad: s. 157, 185/5 - s. 190, 298/2 - s. 206, 357/1 - s. 374, 891/5 - s. 477, 1215/3
Serheng: s. 482, 1235/2
Serini gavgâya sal-: s. 203, 346/3
Serini meydâna düşür-: s. 169, 228/2 - s. 334, 753/3
Serini top et-: s. 370, 878/2 - s. 373, 888/3
Serîr: s. 336, 761/2 - s. 483, 1239/1
Ser koy-: s. 127, 104/2 - s. 481, 1231/1
Sernigûn et-: s. 106, 53/2 - s. 134, 124/3
Ser-tâc: s. 134, 125/1 - s. 135, 126/2 - s. 166, 217/5 - s. 171, 232/4 - s. 277, 585/3 - s. 363, 856/1 - s. 372, 886/1 - s. 413, 1022/2 -
Ser-tîz: s. 183, 274/4
Server (Serverlik): s. 92, 11/1 - s. 97, 27/1 - s. 106, 53/1 - s. 106, 53/2 - s. 113, 60/3 - s. 115, 63/4 - s. 146, 159/1 - s. 179, 260/4 - s. 191, 301/5 - s. 202, 342/3 - s. 216, 397/3 - s. 224, 429/2 - s. 232, 444/10 - s. 232, 444/15 - s. 238, 461/3 - s. 244, 483/3 - s. 263, 531/3 - s. 271, 564/2 - s. 285, 933/5 - s. 299, 654/3 - s. 299, 654/30 - s. 299, 654/31 - s. 299, 654/34 - s. 300, 658/3 - s. 304, 667/4 - s. 317, 696, 4 - s. 336, 760/4 - s. 338, 771/1 - s. 353, 819/4 - s. 357, 835/4 - s. 359, 840/2 - s. 371, 881/3 - s. 417, 1035/4 - s. 422, 1053/4 - s. 428, 1073/1 - s. 472, 1198/1 - s. 476, 1211/2 - s. 491, 1267/1 - s. 500, 1296/1 - s. 501, 1302/1 - s. 512, 1340/4
Ser ver-: s. 312, 68/3 - s. 353, 819/4
Seyf: s. 100, 39/5 - s. 169, 228/2 - s. 214, 387/1 - s. 220, 411/4 - s. 223, 423/5 - s. 234, 450/2 - s. 516, 1358/2 - s. 527, 1394/3
Seyf (Kuş): s. 103, 43/26 - s. 249, 496/40
Seyyid Bilâl: s. 117, 69/4
Sıdk: s. 117, 68/5 - s. 134, 124/4 - s. 157, 183/1 - s. 243, 480/3
Sığın: s. 101, 43/4
Sığın-: s. 289, 622/3
Sikkîn: s. 320, 707/2
Sik-: s. 276, 581/8
Silâh: s. 214, 387/4 - s. 419, 1043/5 - s. 439, 1108/3 - s. 456, 1145/5 - s. 539, 1422/34
Silâhşor: s. 344, 790/1 - s. 482, 1235/4

Sille: s. 230, 439/1
Silsile: s. 197, 325/4
Sinân: s. 250, 497/19 – s. 252, 499/1 - s. 527, 1394/3
Sincâb: s. 247, 496/15
Sîne: s. 223, 423/4
Sîne çâk: s. 223, 423/1 - s. 506, 1318/3
Sîne döğ-: s. 338, 769/2
Sinop: s. 117, 69/1 - s. 117, 69/2 - s. 117, 69/3 - s. 117, 69/4 - s. 117, 69/5 –s. 226, 434/5
Sipâh (Sipâhî): s. 243, 480/4 – s. 301, 659, 19 - s. 358, 837/3 – s. 368, 873/3 – s. 372, 886/1 – s. 422, 1054/2 - s. 475, 1209/1 – s. 515, 1353/1
Sipâhî (Şair): s. 540, 1422/46
Sipâh sal-: s. 405, 996/4
Siper: s. 128, 106/2 - s. 142, 149/2 – s. 169, 228/2 - s. 172, 235/5 – s. 223, 422/3 - s. 240, 470/3 - s. 302, 663/3 - s. 369, 876/4 – s. 422, 1055/3 – s. 432, 1084/5 – s. 462, 1165/2 - s. 523, 1380/5
Siyâvuş: s. 251, 497/23
Solak: s. 301, 659/19
Sorguç: s. 333, 750/3
Subaşı: s. 287, 614/2
Sulh: s. 254, 503/5 - s. 482, 1235/4
Sultân: s. 92, 12/3 – s. 94, 16/1 - s. 96, 24/3 - s. 100, 38/1 – s. 100, 39/5 - s. 102, 43/20 – s. 107, 57/3 - s. 128, 105/2 – s. 146, 160/5 - s. 155, 177/3 - s. 155, 178/5 – s. 161, 197/3 - s. 164, 210/5 - s. 173, 239/1 – s. 184, 477/4 – s. 188, 491/4 - s. 188, 291/13 - s. 191, 301/1 – s. 194, 311/4 – s. 201, 336/4 - s. 201, 338/2 - s. 203, 345/3 – s. 218, 403/5 – s. 218, 404/6 – s. 218, 405/1 – s. 219, 409/1 - s. 219, 409/2 - s. 219, 410/4 - s. 223, 424/1 – s. 225, 432/1 – s. 225, 432/2 – s. 225, 432/3 - s. 225, 432/4 – s. 228, 435/11 - s. 232, 444/13 - s. 240, 469/2 - s. 241, 472/3 – s. 241, 475/2 - s. 244, 484/2 – s. 248, 496/22 – s. 254, 503/5 - s. 255, 505/3 – s. 262, 527/29 - s. 267, 546/3 - s. 270, 557/5 – s. 270, 560/1 - s. 272, 568/3 – s. 273, 571/5 - s. 274, 577/1 - s. 275, 580/5 – s. 278, 588/5 – s. 286, 611/1 – s. 292, 638/1 - s. 300, 659/2 – s. 301, 659/11 - s. 312, 681/3 - s. 313, 684/4 - s. 329, 735/5 - s. 332, 747/1 – s. 333, 749/4 – s. 336, 762/2 - s. 341, 778/3 – s. 345, 795/3 - s. 345, 796/3 - s. 353, 819/6 – s. 354, 825/3 - s. 360, 844/1 – s. 361, 849/5 - s. 363, 856/1 – s. 364, 858/4 – s. 368, 872/5 – s. 368, 874/2 - s. 371, 881/2 - s. 372, 885/3 - s. 374, 893/1 – s. 377, 904/1 – s. 380, 917/3 - s. 382, 921/5 – s. 385, 862/2 - s. 386, 938/1 - s. 386, 938/2 – s. 386, 938/3 - s. 386, 938/4 - s. 390, 952/4 – s. 391, 955/1 - s. 391, 955/2 – s. 391, 955/3 – s. 391, 955/4 - s. 391, 955/5 - s. 391, 958/3 - s. 392, 959/2 – s. 393, 962/2 - s. 395, 971/1 - s. 403, 993/2 – s. 410, 1012/1 - s. 411, 1013/4 – s. 413, 1022/2 - s. 420, 1046/6 - s. 420, 1047/1 – s. 420, 1047/2 – s. 420, 1047/3 – s. 420, 1047/4 – s. 421, 1051/1 – s. 422, 1053/1 - s. 425, 1062/4 – s. 426, 1065/1 – s. 436, 1099/1 - s. 439, 1109/1 – s. 448, 1115/2 – s. 448, 1117/4 - s. 449, 1122/3 – s. 450, 1123/3 - s. 457, 1147/1 - s. 467, 1179/5 – s. 469, 1187/1 - s. 470, 1192/4 - s. 474, 1202/3 – s. 477, 1214/3 – s. 482, 1234/1 - s. 482, 1234/3 – s. 483, 1237/1 – s. 484, 1240/5 – s. 487, 1252/1 - s. 494, 1279/2 – s. 499, 1292/4 - s. 500, 1297/2 – s. 502, 1302/2 - s. 502, 1305/3 – s. 505, 1314/1

– s. 509, 1328/5 - s. 509, 1331/1 - s. 510, 1335/2 – s. 515, 1352/1 - s. 516, 1358/3 - s. 519, 1367/3 – s. 523, 1380/1 – s. 525, 1388/5 - s. 533, 1413/11 – s. 545, 1438/5

Sultân Ahmed: s. 237, 460/8 – s. 242, 475/4 - s. 338, 768/1 - s. 456, 1145/1 - s. 456, 1145/2 – s. 456, 1145/4 – s. 516, 1358/3

Sultân-ı Habeş (Habeş Sultanı): s. 323, 715/2 - s. 324, 720/3

Sultân-ı hâver: s. 287, 615/3

Sultân Mustafâ: s. 175, 246/5 – s. 252, 500/1 - s. 252, 500/2 - s. 252, 500/3 - s. 252, 500/4 - s. 252, 500/5

Sultân-ı nevrûz: s. 93, 13/1

Sultân Mehmed (Mehemmed) : s. 175, 246/5 - s. 229, 436/16 – s. 252, 500/4 - s. 450, 1122/5 - s. 479, 1222/4

Sultân Murâd: s. 333, 750/2

Sultân Selim: s. 538, 1422/9

Sultân Süleymân: s. 537, 1422/8

Sungur Kuşu: s. 249, 496/45

Süleymân: s. 102, 43/20 - s. 103, 43/27 - s. 110, 57/54 – s. 124, 90/1 – s. 151, 173/3 – s. 167, 221/4 – s. 177, 256/3 - s. 188, 289/1 - s. 208, 367/4 - s. 210, 372/2 – s. 216, 396/4 - s. 218, 404/4 - s. 237, 459/9 - s. 237, 459/12 – s. 275, 578/3 - s. 286, 611/6 - s. 320, 707/1 – s. 327, 729/5 – s. 344, 791/4 – s. 357, 834/2 – s. 375, 895/1 - s. 381, 920/3 - s. 406, 998/21 – s. 414, 1026/2 – s. 421, 1048/4 - s. 443, 1109/72 – s. 449, 1120/2 - s. 453, 1131/15 – s. 493, 1273/4 – s. 494, 1279/3 – s. 511, 1339/1 – s. 526, 1391/4 - s. 527, 1392/1 – s. 543, 1433/2 - s. 547, 1447/3

Süvârî (süvâr): s. 241, 475/3 – s. 252, 499/4 – s. 255, 505/4 - s. 272, 564/4 - s. 456, 1145/1

Şâh (Şeh): s. 93, 15/3 – s. 95, 20/8 – s. 96, 23/3 – s. 66, 24/5 - s. 98, 30/1 s. 98, 30/3 – s. 98, 32/3 – s. 99, 36/3 – s. 100, 40/2 - s. 107, 55/1 – s. 107, 55/2 - s. 108, 57/7 – s. 115, 63/1 – s. 119, 72/1 – s. 125, 93/4 – s. 126, 96/3 - s. 126, 99/3 - s. 130, 113/1 - s. 130, 113/3 – s. 131, 114/5 - s. 134, 122/5 – s. 136, 129/4 - s. 136, 32/2 - s. 137, 136/1 – s. 141, 145/5 - s. 144, 155/1 - s. 144, 155/2 – s. 144, 155/3 - s. 144, 155/4 – s. 144, 155/5 - s. 145, 157/5 - s. 147, 165/4 - s. 157, 186/1 – s. 158, 188/2 – s. 161, 198/3 - s. 166, 216/2 - s. 166, 216/3 – s. 167, 219/3 - s. 170, 232/2 – s. 173, 239/3 - s. 173, 240/2 - s. 174, 243/5 - s. 178, 259/3 – s. 186, 284/3 - s. 190, 297/3 s. 190, 298/1 - s. 195, 316/3 - s. 196, 319/1 – s. 196, 321/2 – s. 197, 323/1 – s. 197, 324/4 – s. 200, 335/1 – s. 201, 339/4 – s. 212, 380/1 – s. 212, 381/1 - s. 214, 386/3 - s. 214, 387/4 – s. 214, 399/3 - s. 214, 489/5 - s. 216, 395/2 – s. 218, 403/4 – s. 218, 403/5 – s. 218, 404/1 - s. 218, 405/4 – s. 220, 413/2 - s. 221, 415/4 - s. 221, 418/3 – s. 223, 716/1 – s. 224, 429/3 - s. 225, 430/1 – s. 225, 431/1 - s. 225, 432/2 - s. 230, 439/3 - s. 233, 447/2 – s. 234, 451/1 - s. 234, 451/2 – s. 236, 458/1 - s. 238, 463/1 - s. 238, 463/4 – s. 240, 469/4 - s. 241, 474/4 – s. 241, 475/1 - s. 442, 479/1 - s. 245, 488/1 – s. 252, 501/1 – s. 254, 505/1 - s. 254, 505/2 – s. 256, 512/2 - s. 259, 522/4 – s. 262, 542/2 – s. 266, 543/1 - s. 266, 543/4 - s. 267, 546/3 – s. 267, 549/2 – s. 271, 564/2 – s. 273, 569/4 - s. 285, 609/4 - s. 286, 611/6 - s. 288, 618/1 – s. 289, 623/2 – s. 290, 623/4 - s. 290, 623/5 - s. 291, 632/4 - s. 294, 643/4 – s. 295, 644/5 - s. 297, 651/3 – s. 297, 654/4 - s. 298, 654/24 – s. 299, 625/3 - s. 300, 658/5 - s. 300, 659/2 – s. 303, 665/1 – s. 306, 670/2 - s. 307, 671/3 – s. 308, 673/4 - s. 308, 674/5 – s. 312, 680/5 - s. 312, 681/4 - s. 318, 699/3 – s. 325, 724/1 - s. 326, 724/3 - s. 328, 732/2

- s. 328, 734/3 - s. 331, 744/1 - s. 333, 751/4 s. 335, 759/1 - s. 337, 764/4 - s. 337, 765/4 - s. 339, 771/4 - s. 340, 775/2 - s. 340, 777/1 - s. 340, 777/2 - s. 340, 777/3 - s. 340, 777/4 - s. 343, 786/3 - s. 344, 790/3 - s. 347, 802/2 - s. 347, 802/3 - s. 349, 808/3 - s. 349, 808/4 - s. 350, 811/1 - s. 352, 817/4 - s. 353, 822/4 - s. 355, 826/2 - s. 357, 836/2 - s. 359, 843/1 - s. 359, 843/4 - s. 360, 845/3 - s. 360, 848/2 - s. 361, 849/5 - s. 361, 850/5 - s. 362, 851/2 - s. 362, 851/4 - s. 362, 852/2 - s. 365, 862/5 - s. 368, 873/3 - s. 368, 873/4 - s. 369, 875/1 - s. 375, 894/4 - s. 376, 899/4 - s. 381, 920/1 - s. 381, 921/1 - s. 382, 922/1 - s. 392, 961/4 - s. 393, 962/1 - s. 397, 980/1 - s. 406, 988/21 - s. 408, 1002/4 - s. 408, 1003/1 - s. 362, 851/4 - s. 405, 996/1 - s. 410, 1011/3 - s. 417, 1035/4 - s. 419, 1042/5 - s. 419, 1044/2 - s. 421, 1051/3 - s. 424, 1061/2 - s. 424, 1061/3 - s. 425, 1064/1 - s. 426, 1065/4 - s. 430, 1081/1 - s. 431, 1081/5 - s. 438, 1107/2 - s. 447, 1113/3 - s. 448, 1116/3 - s. 448, 1117/1 - s. 449, 1121/4 - s. 449, 1122/3 - s. 457, 1148/5 - s. 458, 1151/1 - s. 459, 1155/1 - s. 459, 1157/4 - s. 461, 1162/2 - s. 463, 1169/4 - s. 464, 1279/2 - s. 465, 1173/2 - s. 466, 1177/2 - s. 469, 1187/2 - s. 471, 1194/2 - s. 476, 1211/2 - s. 477, 1213/5 - s. 478, 1220/5 - s. 479, 1223/4 - s. 481, 1230/1 - s. 481, 1232/1 - s. 481, 1232/4 - s. 482, 1234/3 - s. 482, 1235/1 - s. 482, 1235/4 - s. 489, 1262/1 - s. 491, 1265/2 - s. 491, 1266/3 - s. 495, 1283/3 - s. 499, 1291/1 - s. 499, 1294/1 - s. 500, 1294/4 - s. 500, 1298/1 - s. 501, 1299/1 - s. 501, 1299/2 - s. 501, 1299/3 - s. 501, 1299/4 - s. 502, 1302/2 - s. 512, 1341/1 - s. 512, 1343/3 - s. 512, 1344/1, s. 513, 1347/3 - s. 514, 1349/4 - s. 515, 1352/3 - s. 515, 1352/4 - s. 519, 1368/3 - s. 520, 1371/5 - s. 524, 1385/1 - s. 527, 1392/2 - s. 531, 1407/2 - s. 531, 1409/1 - s. 531, 1409/4, s. 542, 1430/1 - s. 544, 1435/1 - s. 544, 1436/4

Şâh Alî: s. 100, 39/5

Şâhâne: s. 188, 291/4 - s. 282, 600/3 - s. 283, 603/3 - s. 295, 644/2 - s. 298, 654/17 - s. 372, 712/3, s. 372, 886/1

Şahbâz: s. 123, 88/2 - s. 134, 124/5 - s. 168, 224/2 - s. 189, 293/3 - s. 199, 331/3 - s. 220, 412/3 - s. 249, 496/40 - s. 337, 764/3 - s. 339, 773/3 - s. 530, 1402/3

Şâh Hasan: s. 106, 53/2

Şâh Hüseyin: s. 106, 53/2

Şahin: s. 103, 43/33 - s. 103, 43/38 - s. 112, 69/2 - s. 150, 171/3 - s. 249, 496/40 - s. 252, 499/2 - s. 286, 613/3 - s. 286, 613/4 - s. 470, 1190/4 - s. 493, 1276/2

Şâh-ı Acem: s. 294, 642/3 - s. 342, 785/3 - s. 344, 791/2 - s. 450, 1124/5

Şâh-ı cihân (Şâh-ı âlem): s. 95, 20/6 - s. 129, 109/2 - s. 217, 402/2 - s. 259, 524/2 - s. 271, 562/1 - s. 337, 766/2 - s. 338, 768/4 - s. 382, 923/1 - s. 398, 982/5 - s. 437, 1101/1 - s. 448, 1116/4 - s. 453, 1132/4 - s. 507, 1322/2 - s. 543, 1431/3

Şâh-ı Hindî: s. 479, 1224/4

Şâh-ı merdân: s. 232, 444/3 - s. 343, 788/2 - s. 506, 1318/3 - s. 506, 1318/4

Şâh-ı nevrûz: s. 92, 12/1

Şâhî: s. 345, 794/1

Şâh Mustafâ: s. 476, 1212/3

Şâm: s. 294, 642/3

Şân: s. 100, 39/2 – s. 131, 114/5 – s. 160, 194/2 – s. 214, 389/5 - s. 390, 954/1 – s. 411, 1016/3 - s. 413,
1022/2 - s. 446, 1110/21 - s. 474, 1202/4 – s. 476, 1212/3 - s. 483, 1239/3 - s. 495, 1283/3 -
Şatranc: s. 124, 91/2 – s. 143, 153/1 - s. 207, 361/2 – s. 277, 583/2 - s. 482, 1235/5 – s. 529, 1398/3
Şeb-külâh: s. 225, 431/4 - s. 241, 475/1 – s. 254, 505/2 - s. 368, 873/3 – s. 519, 1366/2
Şecâat: s. 166, 216/3
Şecâat tablı: s. 100, 39/3
Şefkât: s. 177, 253/5 - s. 218, 403/4
Şehâ: s. 95, 20/1 - s. 102, 43/19 – s. 127, 102/3 – s. 128, 107/2 – s. 133, 121/1 – s. 145, 158/4 - s. 160,
193/1 - s. 164, 207/1 - s. 169, 227/2 - s. 175, 249/1 – s. 180, 263/4 - s. 183, 273/4 - s. 183, 275/2
- s. 183, 275/4 – s. 189, 295/4 - s. 194, 311/4 – s. 198, 326/2 – s. 199, 332/1 - s. 200, 334/3 - s.
218, 408/1 – s. 219, 409/1 - s. 237, 460/8 - s. 251, 497/21 – s. 268, 553/3 – s. 289, 620/2 - s. 290,
627/1 – s. 292, 637/3 - s. 297, 653/3 – s. 313, 686/1 - s. 321, 708/2 - s. 321, 708/3 - s. 323, 717/2
- s. 324, 720/3 - s. 325, 721/3 – s. 335, 758/3 - s. 344, 791/5 – s. 344, 792/4 - s. 345, 794/4 – s.
365, 864/1 – s. 390, 954/1 – s. 392, 959/2 - s. 395, 969/1 - s. 408, 1005/4 - s. 446, 1110/20 – s.
449, 1120/3 – s. 450, 1123/5 - s. 457, 1148/1 - s. 459, 1157/1 – s. 471/ 1194/1 - s. 474, 1202/3 –
s. 475, 1208/3 - s. 494, 1277/3 – s. 494, 1280 - s. 511, 1340/1 – s. 518, 1364/2 – s. 520, 1370/1 -
s. 527, 1393/3 - s. 527, 1393/4 - s. 531, 1408/3 – s. 544, 1438/2
Şehâdet: s. 124, 90/3 – s. 197, 323/2 - s. 220, 412/4
Şehâdet şerbeti: s. 149, 169/6
Şehîd: s. 106, 53/2 - s. 108, 57/21 – s. 116, 68/2 - s. 148, 166/3 – s. 149, 169/8 - s. 297, 652/3 - s. 356,
831/5 – s. 371, 881/4 – s. 460, 1160/4 – s. 539, 1422/31 – s. 539, 1422/34 - s. 543, 1434/2 – s.
547, 1444/3
Şehîdân: s. 511, 1340/3
Şehîd-i Kerbelâ: s. 134, 124/5
Şehitler sancağı: s. 243, 480/5
Şehr: s. 276, 581/1 – s. 317, 694/4 - s. 477, 1215/3 – s. 482, 1234/3 - s. 544, 1437/3
Şehr-i adem: s. 303, 664/1
Şehr-i yâr: s. 143, 153/3 - s. 239, 468/1 – s. 173, 241/5 - s. 327, 728/4
Şehsüvâr: s. 166, 216/3 - s. 178, 257/4 – s. 192, 304/5 - s. 238, 461/4 – s. 241, 474/2 - s. 257, 515/3 - s.
261, 527/14 - s. 261, 527/15 – s. 312, 681/2 - s. 326, 724/3 – s. 362, 852/2 – s. 426, 1066/3 - s.
427, 1068/1 - s. 427, 1068/3 - s. 451, 1126/3 – s. 452, 1131/10 – s. 522, 1376/3
Şehvâr: s. 91, 6/3
Şehzâde: s. 106, 53/2 - s. 111, 57/61 – s. 190, 297/4 - s. 271, 564/1 – s. 323, 717/2 - s. 434, 1090/3
Şemşîr: s. 95, 21/6 - s. 197, 323/2 – s. 213, 382/5 – s. 223, 422/4 - s. 331, 745/2 – s. 349, 807/1 – s. 350,
812/5 - s. 377, 901/3 - s. 452, 1129/1 – s. 477, 1216/4 – s. 530, 1402/2 – s. 532, 1411/2
Şerbet: s. 168, 225/2
Şeref: s. 329, 735/5
Şikâr: s. 90, 5/2 - s. 113, 62/6 - s. 117, 69/2 – s. 123, 88/2 – s. 157, 186/2 – s. 178, 257/4 - s. 182, 270/4 –
s. 189, 293/3 - s. 193, 308/3 - s. 229, 436/13 – s. 230, 440/11 - s. 231, 441/3 – s. 247, 496/4 – s.
247, 496/13 - s. 249, 496/40 - s. 249, 496/47 – s. 252, 499/2 - s. 257, 515/3 - s. 261, 527/14 – s.

326, 724/2 – s. 344, 790/2 - s. 369, 877/3 – s. 382, 922/4 - s. 435, 1095/2 – s. 458, 1154/1 – s.
530, 1402/3 - s. 542, 1428/1

Şikâr bâz: s. 121, 82/3

Şikâristân: s. 405, 997/3

Şîr-i garrâ-yı Alî: s. 414, 1022/4

Şîr-i Hak: s. 100, 39/5

Şîr-i merdân: s. 262, 529/1

Şîr-i Murtazâ: s. 107, 57/3

Şîr-i yezdân: s. 371, 881/3

Şöhret: s. 328, 732/2 - s. 339, 772/3

Şühedâ: s. 174, 245/3 – s. 174, 246/3

Şükûfe askeri (eri): s. 241, 475/3 - s. 255, 505/4

Tâb: s. 121, 84/1 – s. 527, 1394/3

Tabanca: s. 223, 423/1 – s. 266, 545/4 - s. 419, 1043/1 - s. 425, 1062/5 – s. 432, 1085/4

Tabîb: s. 116, 68/2

Tabl (Tabl-ı kûs): s. 243, 489/1 – s. 286, 611/1

Tabûr: s. 116, 68/4 - s. 121, 84/1 - s. 121, 84/2 - s. 122, 84/3 – s. 234, 450/4

Tâc: s. 115, 65/2 - s. 121, 84/1 – s. 124, 90/2 - s. 128, 107/1 - s. 134, 124/1 – s. 136, 129/4 - s. 136, 130/1
– s. 137, 136/1 – s. 140, 142/1 - s. 140, 142/2 - s. 140, 142/3 - s. 140, 142/4 – s. 152, 173/17 - s.
155, 177/4 – s. 155, 177/5 - s. 157, 184/3 – s. 1587, 188/5 - s. 162, 201/2 - s. 190, 298/2 - s. 205,
353/2 – s. 206, 360/2 - s. 207, 360/3 - s. 207, 363/3 - s. 220, 413/2 – s. 221, 415/4 - s. 236, 457/3
– s. 236, 458/2 - s. 258, 519/5 – s. 264, 536/3 - s. 282, 598/4 - s. 282, 598/5 - s. 285, 609/4 – s.
298, 654/15 – s. 300, 656/2 - s. 308, 672/1 – s. 330, 740/4 – s. 352, 817/2 - s. 359, 843/3 – s. 364,
858/4 - s. 373, 889/4 – s. 374, 891/5 - s. 387, 940/1 – s. 411, 1013/4 – s. 422, 1052/2 - s. 425,
1062/5 – s. 433, 1089/3 – s. 502, 1305/3 - s. 546, 1442/17

Tâcdâr: s. 254, 505/1

Tâc-ı Keyânî: s. 280, 595/3

Tahmûr/Tehmûr: s. 167, 221/4

Tahrâ: s. 148, 167/2

Taht: s. 90, 2/3 – s. 101, 43/2 - s. 108, 57/17 – s. 127, 103/4 - s. 134, 124/1 – s. 137, 136/1 - s. 152,
173/17 – s. 153, 173/44 - s. 160, 194/3 - s. 205, 353/2 – s. 214, 388/3 - s. 220, 413/2 – s. 236,
458/4 - s. 239, 465/3 – s. 254, 505/1 – s. 266, 543/1 - s. 285, 609/4 – s. 286, 611/1 - s. 301,
659/13 – s. 330, 738/3 – s. 344, 791/2 - s. 344, 791/4 – s. 354, 825/3 - s. 357, 834/2 - s. 361,
848/2 – s. 378, 906/4 - s. 388, 943/2 - s. 397, 977/2 - s. 405, 996/1 - s. 420, 1045/4 – s. 422,
1052/2 - s. 453, 1131/14 – s. 456, 1145/3 – s. 481, 1231/1 - s. 481, 1231/2 - s. 481, 1231/3 - s.
481, 1231/4 - s. 493, 1273/4 – s. 507, 1322/2 – s. 509, 1330/1 – s. 510, 1335/2 - s. 546, 1442/17

Taht-ı revân: s. 406, 998/11

Taht-ı Süleymân: s. 93, 15/3

Tarâc: s. 135, 126/1 – s. 171, 232/4 - s. 292, 636/2

Tarakkâ: s. 116, 68/3

Târih: s. 447, 1113/3

Târumâr: s. 516, 1358/2

Taş u türâba yaslanmak: s. 157, 183/5

Taş üstünde taş kalma-: s. 289, 622/2

Tatar: s. 162, 202/3 – s. 175, 249/1 - s. 180, 263/4 - s. 194, 310/3 - s. 216, 394/3 – s. 241, 475/3 – s. 301, 659/21- s. 413, 1022/1 - s. 419, 1043/4 –s. 449, 1119/1 - s. 470, 1190/4 – s. 508, 1325/3 - s. 515, 1354/1

Tatar Han: s. 117, 69/1 – s. 422, 1052/2

Tavşancıl: s. 103, 43/26

Tâziyâne: s. 215, 393/2

Teber: s. 212, 379/2 – s. 511, 1340/3

Tedbîr: s. 134, 124/4 - s. 273, 572/2

Tel: s. 174, 245/3

Temeşvâr: s. 211, 378/3

Ten: s. 223, 423/4

Ter-tırâş kıl-: s. 289, 622/3

Tiğ: s. 95, 20/4 – s. 120, 80/1 - s. 122, 84/5 – s. 126, 97/5 - s. 131, 114/1 - s. 134, 124/2 – s. 134, 124/5 – s. 138, 137/5 – s. 142, 149/4 - s. 157, 183/1 – s. 157, 183/3 – s. 162, 202/1 - s. 169, 228/2 – s. 170, 230/2 - s. 178, 258/3 - s. 178, 259/5 - s. 185, 281/5 – s. 186, 28375 - s. 197, 322/3 – s. 199, 332/4 – s. 211, 377/2 – s. 220, 411/4 - s. 242, 475/4 - s. 243, 480/1 – s. 243, 480/3 – s. 243, 481/4 - s. 250, 497/17 - s. 251, 497/23 – s. 252, 499/1 - s. 252, 499/2 – s. 255, 505/5 - s. 265, 541/3 – s. 273, 573/1 – s. 274, 576/4 – s. 278, 587/5 - s. 284, 603/7 – s. 286, 611/2 – s. 288, 620/1 - s. 289, 622/2 - s. 289, 622/3 – s. 292, 634/5 - s. 293, 640/1 – s. 296, 650/3 – s. 297, 654/6 – s. 298, 654/11 - s. 298, 654/15 – s. 300, 658/3 - s. 304, 666/1 - s. 318, 699/4 - s. 323, 715/5 – s. 325, 722/4 - s. 331, 743/2 - s. 355, 826/4 – s. 370, 879/5 - s. 373, 889/1 - s. 373, 889/2 - s. 377, 905/2 - s. 386, 938/3 – s. 395, 972/2 – s. 413, 1019/4 - s. 414, 1024/3 - s. 421, 1049/1 – s. 434, 1092/2 - s. 456, 1145/1 – s. 466, 1174/4 – s. 468, 1182/4 – s. 472, 1196/6 - s. 477, 1216/4 – s. 486, 1247/4 – s. 494, 1280/3 - s. 502, 1302/3 – s. 520, 1373/3 - s. 530, 1402/1 - s. 543, 1434/1 – s. 546, 1442/12

Tımâr: s. 329, 736/4

Tınâb: s. 115, 65/2

Tırnak: s. 223, 423/5

Tîr: s. 122, 84/5 – s. 126, 97/4 - s. 126, 98/1 – s. 130, 112/2 – s. 147, 164/2 - s. 149, 169/2 – s. 154, 175/4 - s. 158, 188/2 - s. 164, 210/4 – s. 170, 230/1 – s. 178, 256/5 - s. 186, 283/3 – s. 188, 289/1 – s. 190, 298/1 – s. 211, 377/1 – s. 214, 388/4 - s. 223, 422/2 – s. 235, 453/2 - s. 237, 461/1 – s. 240, 470/3 – s. 252, 499/1 - s. 252, 501/2 – s. 255, 507/5 - s. 262, 528/3 – s. 291, 629/1 – s. 292, 634/4 - s. 313, 685/3 - s. 315, 688/3 - s. 321, 708/5 – s. 324, 718/1 - s. 325, 723/5 – s. 328, 733/2 – s. 332, 745/5 - s. 335, 758/1 – s. 337, 765/3 - s. 338, 768/3 – s. 343, 789/2 – s. 372, 886/2 - s. 376, 901/2 - s. 373, 888/1 – s. 384, 929/3 – s. 389, 950/4 – s. 393, 962/3 - s. 396, 976/1 – s. 397, 978/3 - s. 413, 1022/1 – s. 415, 1030/4 – s. 421, 1048/3 - s. 422, 1052/2 – s. 422, 1055/3 – s. 428,

1072/3 – s. 432, 1086/2 - s. 438, 1106/3 - s. 450, 1125/2 - s. 452, 1130/4 – s. 469, 1188/2 - s. 490, 1264/4 – s. 491, 1267/1 - s. 492, 1271/3 - s. 516, 1355/2 - s. 518, 1366/1 - s. 522, 1378/2 – s. 523, 1381/3 – s. 544, 1437/2 - s. 544, 1438/3 - s. 545, 1440/2

Tiryâk: s. 329, 737/4 - s. 344, 790/3

Tîz: s. 239, 465/4

Top: s. 116, 68/3 – s. 119, 75/4 - s. 134, 124/3 – s. 140, 143/2 - s. 147, 163/2 - s. 157, 183/2 – s. 174, 246/2 – s. 229, 436/15 – s. 260, 526/1 - s. 415, 1027/2 – s. 523, 1380/5

Top (Çevgânda): s. 232, 444/12 – s. 282, 598/2 – s. 290, 624/4 - s. 525, 1386/4

Topçu: s. 243, 480/3

Topuz: s. 363, 854/5

Topkapı: s. 228, 436/6

Torba: s. 296, 648/4

Toygar: s. 249, 496/43

Tuğ: s. 134, 124/2 – s. 141, 146/1 - s. 242, 475/4 – s. 324, 720/7 - s. 337, 766/2 – s. 372, 886/4 - s. 456, 1145/4 – s. 477, 1215/5 - s. 546, 1442/12

Tuğrâ: s. 92, 11/4 - s. 141, 146/1 - s. 173, 239/3 - s. 188, 291/3 – s. 195, 315/2 - s. 201, 337/3 – s. 213, 383/2 - s. 235, 453/2 - s. 243, 480/1 – s. 255, 507/2 - s. 259, 524/1 – s. 268, 551/3 – s. 273, 571/3 – s. 289, 623/1 - s. 290, 627/2 - s. 337, 766/4 – s. 339, 772/3 - s. 340, 775/1 - s. 342, 785/3 - s. 344, 791/2 – s. 347, 801/1 - s. 355, 826/4 – s. 389, 948/3 – s. 454, 1135/1 - s. 506, 1319/2 – s. 513, 1346/1 - s. 520, 1372/1 -

Tuna: s. 477, 1215/3 - s. 477, 1215/4

Tunca (Kalesi): s. 117, 69/3

Tutmak: s. 287, 615/3

Tuzâk: s. 188, 292/2 – s. 229, 438/2 - s. 295, 644/1 – s. 327, 729/4 - s. 348, 803/4 - s. 459, 1156/3

Tüfeng (Tüfenk): s. 157, 183/2 - s. 174, 246/2

Tümen: s. 450, 1124/5

Türk: s. 296, 648/1 - s. 514, 1348/1 - s. 514, 1348/3 - s. 514, 1348/4 - s. 514, 1348/5

Tüvân: s. 527, 1394/3

Ufûnet: s. 168, 225/1

Ukâb: s. 121, 82/3

Ulak: s. 301, 659/19, s. 302, 659/22, 319, 706/6

Ulûfe: s. 149, 169/4

Ummân: s. 289, 622/5

Unvân: s. 141, 146/1 - s. 149, 169/6 – s. 165, 213/3 - s. 182, 271/1 - s. 185, 282/1 – s. 226, 434/2 - s. 328, 732/2 - s. 450, 1123/3 – s. 452, 1131/1 - s. 460, 1158/5 – s. 476, 1212/2 - s. 483, 1239/2 - s. 484, 1241/5 – s. 490, 1263/5

Urgân: s. 298, 654/23 – s. 329, 735/3 – s. 316, 692/2

Üç fener: s. 56, 182/1 - s. 56, 182/2 - s. 56, 182/3 - s. 56, 182/4 - s. 56, 182/5

Üsküf: s. 300, 656/1

Üstâd: s. 344, 790/1 – s. 425, 1062/5

Üzeng: s. 287, 614/2 – s. 296, s. 440, 1109/29
Üzengi: s. 296, 648/5
Varat Gazâsı: s. 539, 1422/31
Varna: s. 333, 750/1, s. 333, 750/2
Varoş: s. 116, 68/4
Varsak: s. 255, 505/5 - s. 483, 1236/4
Vaşak: s. 102, 43/17
Vefâ ehli: s. 168, 225/5
Vekîl: s. 200, 334/3 - s. 422, 1052/4 - s. 456, 1145/1
Velâyet: s. 546, 1442/18
Velî: s. 289, 622/2
Venedik: s. 134, 124/3 -
Vezîr (Vüzerâ): s. 108, 57/17 - s. 125, 92/3 - s. 229, 436/16 – s. 254, 503/5 - s. 319, 706/6 - s. 439, 1109/1
- s. 482, 1235/2 –
Vilâyet: s. 532, 1412/1 – s. 549, 1453/3
Vira et-: s. 338, 769/3
Vîrân et-: s. 514, 1347/5
Vur- (Ur-): s. 255, 505/5
Vücüd şehri: s. 156, 179/5 – s. 234, 451/2 – s. 311, 679/2 - s. 491, 1266/2
Yağı: s. 140, 144/3 - s. 241-242, 475/4 - s. 255, 505/5
Yağma: s. 104, 46/2 - s. 130, 113/2 – s. 135, 127/4 – s. 155, 176/4 - s. 168, 224/3 – s. 182, 270/3 - s. 189,
293/3 – s. 192, 305/4 – s. 203, 346/1 - s. 239, 467/2 – s. 242, 477/1 – s. 246, 492/1 – s. 294,
642/3 - s. 297, 654/3 - s. 303, 664/1 – s. 410, 1012/4 - s. 449, 1119/1 – s. 459, 1155/1 – s. 479,
1224/2 - s. 521, 1374/4 – s. 531, 1408/1
Yağ oynat-: s. 183, 274/1
Yak-: s. 223, 423/4 - s. 273, 572/2
Yakıp yık-: s. 121, 84/1 – s. 156, 179/5 – s. 311, 679/2
Yanık: s. 211, 378/3
Yarag (Yarak) : s. 151, 173/5 – s. 276, 581/3 - s. 319, 706/6
Yas-: s. 118, 73/2 - s. 466, 1174/3
Yay: s. 135, 126/2 - s. 142, 149/4 - s. 158, 187/2 – s. 158, 188/2 – s. 158, 188/5 – s. 192, 304/3 – s. 197,
326/1 - s. 200, 336/3 - s. 226, 434/14 – s. 238, 462/2 – s. 239, 465/2 - s. 240, 479/3 - s. 249,
496/40 - s. 258, 519/4 – s. 258, 520/4 - s. 274, 575/4 – s. 288, 619/3 - s. 299, 645/35 - s. 318,
699/4 – s. 328, 733/2 – s. 329, 736/3 – s. 340, 776/1 - s. 343, 787/3 - s. 364, 858/1 – s. 393, 962/3
- s. 396, 973/1 – s. 396, 976/1 – s. 419, 1043/4 - s. 430, 1078/9 – s. 434, 1092/2 – s. 450, 1124/1
– s. 460, 1159/4 – s. 466, 1174/3 - s. 489, 1262/2 - s. 516, 1357/4 - s. 525, 1387/1
Yavuz at: s. 215, 393/2
Yaycı: s. 301, 659/8
Ye'cûc: s. 135, 128/4 – s. 150, 172/3 – s. 281, 596/3 - s. 316, 690/5

Yedi iklim (İklîm-i heft): s. 185, 280/3 – s. 252, 499/4 - s. 336, 760/5 – s. 405, 996/4 - s. 488, 1254/2 - s. 527, 1394/3 – s. 549, 1451/4

Yedi memleket: s. 507, 1320/4

Yelek: s. 301, 659/8

Yelken: s. 301, 659/21

Yem: s. 215, 393/2 – s. 520, 1372/4

Yemen: s. 194, 642/3

Yeniçeri: s. 157, 183/4 – s. 295, 644/5 - s. 301, 659/19

Yeniçeri kışlaları: s. 335, 760/3

Yeşil sancak: s. 235, 454/4

Yezîd: s. 267, 546/4 - s. 338, 769/2 - s. 460, 1160/4 – s. 483, 1237/2

Yezîdî: s. 234, 450/2

Yık-: s. 333, 750/2

Yıkılıp git-: s. 276, 581/1

Yiğit: s. 227, 434/17 - s. 414, 1025/3 – s. 477, 1215/3 - s. 535, 1419/5

Yüğüruk at: s. 215, 393/2

Yürü-: s. 157, 183/1

Yüz ağart-: s. 482, 1235/4

Yüzbaşı: s. 280, 595/3

Zabt et-: s. 244, 487/4 - s. 344, 791/2

Zafer: s. 140, 143/2 - s. 190, 298/2

Zâğ: s. 138, 140/3

Zağanos: s. 103, 43/36

Zahîre: s. 445, 1110/7

Zâl: s. 158, 187/2 – s. 202, 342/4 – s. 214, 388/4 - s. 265, 541/4 – s. 270, 560/2 – s. 281, 597/3 - s. 287, 614/3 – s. 299, 654/31 - s. 415, 1026/3

Zâlim: s. 127, 104/3 – s. 460, 1160/4 - s. 495, 1283/1

Zahm: s. 134, 124/5

Zeâmet: s. 205, 355/3

Zecr: s. 543, 1434/3

Zehr: s. 91, 7/2 – s. 93, 15/2 – s. 93, 15/4 - s. 94, 18/4 – s. 101, 43/3 – s. 102, 43/16 – s. 119, 76/2 – s. 120, 79/2 - s. 149, 170/3 - s. 166, 213/3 – s. 166, 215/4 - s. 179, 260/1 – s. 194, 312/5 - s. 279, 591/4 – s. 323, 717/2 - s. 324, 719/2 – s. 325, 721/5 – s. 327, 729/2 - s. 350, 810/3 - s. 363, 857/4 – s. 364, 859/1 – s. 384, 930/1 - s. 400, 987/11 – s. 432, 1085/5 - s. 446, 1111/2 - s. 460, 1169/4 - s. 475, 1207/3 - s. 478, 1220/4 - s. 547, 1444/3

Zelîl kıl-: s. 517, 1358/4

Zemîne düş-: s. 242, 475/4 – s. 255, 505/5

Zemm: s. 233, 447/2

Zenc (Zengî): s. 470, 1190/4 - s. 482, 1235/2

Zencîr: s. 387, 941/4 – s. 389, 946/4 – s. 477, 1216/2

Zerdevâ: s. 102, 43/17 - s. 247, 496/15 - s. 286, 613/1

Zer-endûdî külâh: s. 405, 996/1

Zill-i İlâhî: s. 252, 500/2

Zîrh: s. 169, 228/2 - s. 287, 614/2 – s. 296, 648/2

Zih-gîr: s. 385, 934/4

Zulm: s. 145, 157/5 – s. 156, 179/5 - s. 177, 254/2 - s. 180, 263/4 – s. 218, 405/4 - s. 312, 682/3 - s. 343,
786/3 - s. 452, 1131/4 – s. 453, 1132/4 – s. 523, 1379/4

Zûr-ı dest: s. 438, 1105/2

Zülfikâr: s. 251, 497/23 – s. 265, 541/1 - s. 343, 786/3 – s. 428, 1073/2 - s. 506, 13